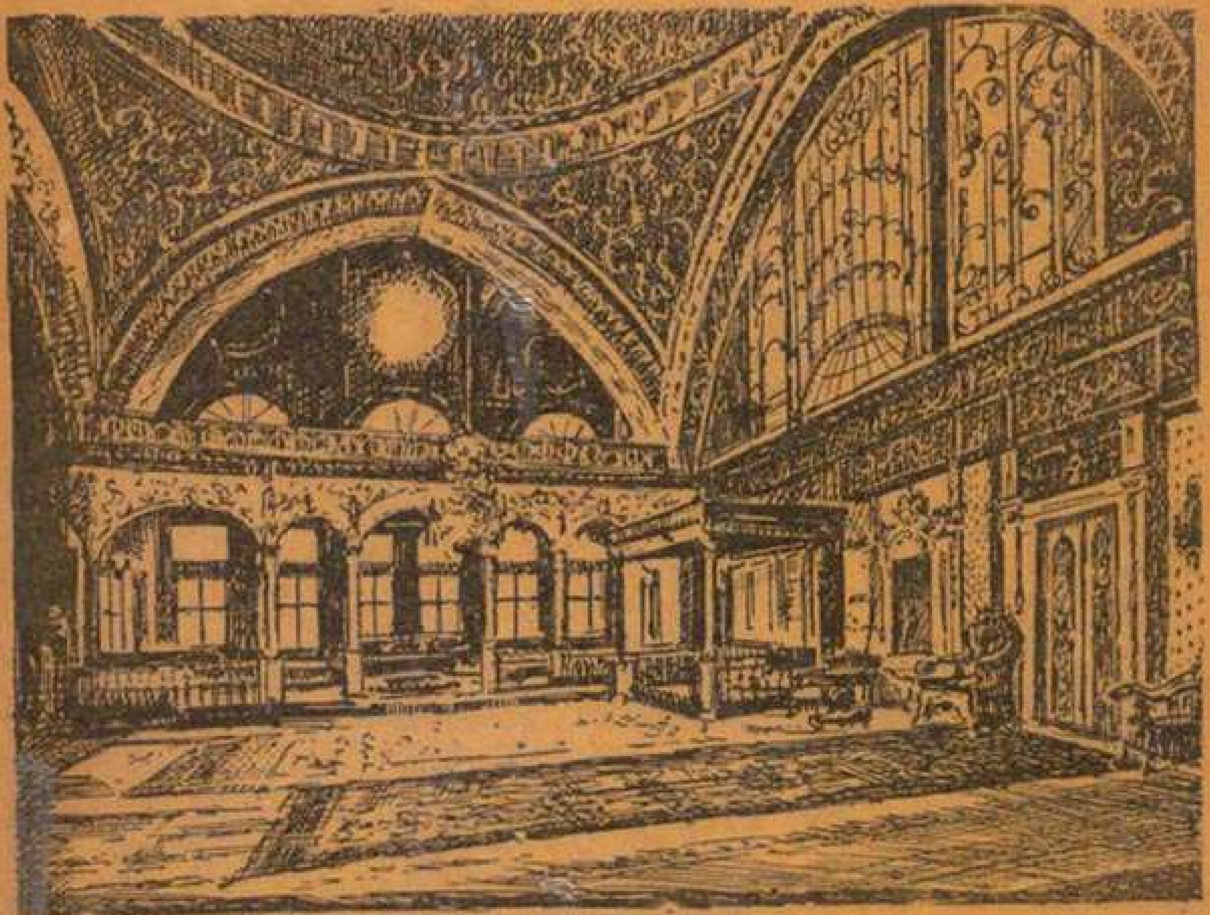
İstanbul Ansiklopedisi Kütübhanesi : 2

Reşad Ekrem Koçu

İçinde geçen vak'alar, eski saray hayatı ve teşkilâtı ile beraber
adım adım, köşe köşe.

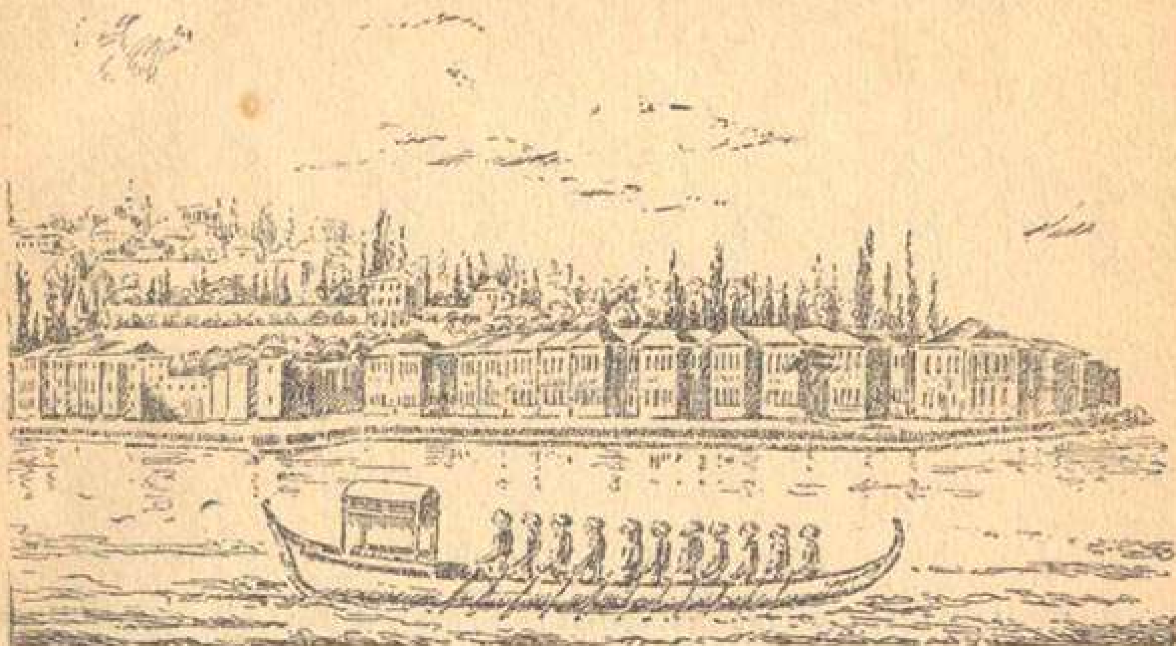
TOPKAPU SARAYI

Sabiha Bozcalı, Reşad Sevinçsoy ve Nezih İzmiroğulları tarafından
resimlendirilmiştir.

Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay
İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ
ve Neşriyat Kollektif Şirketi
Sirkeci, Mühürdarzâde Hanı
İstanbul

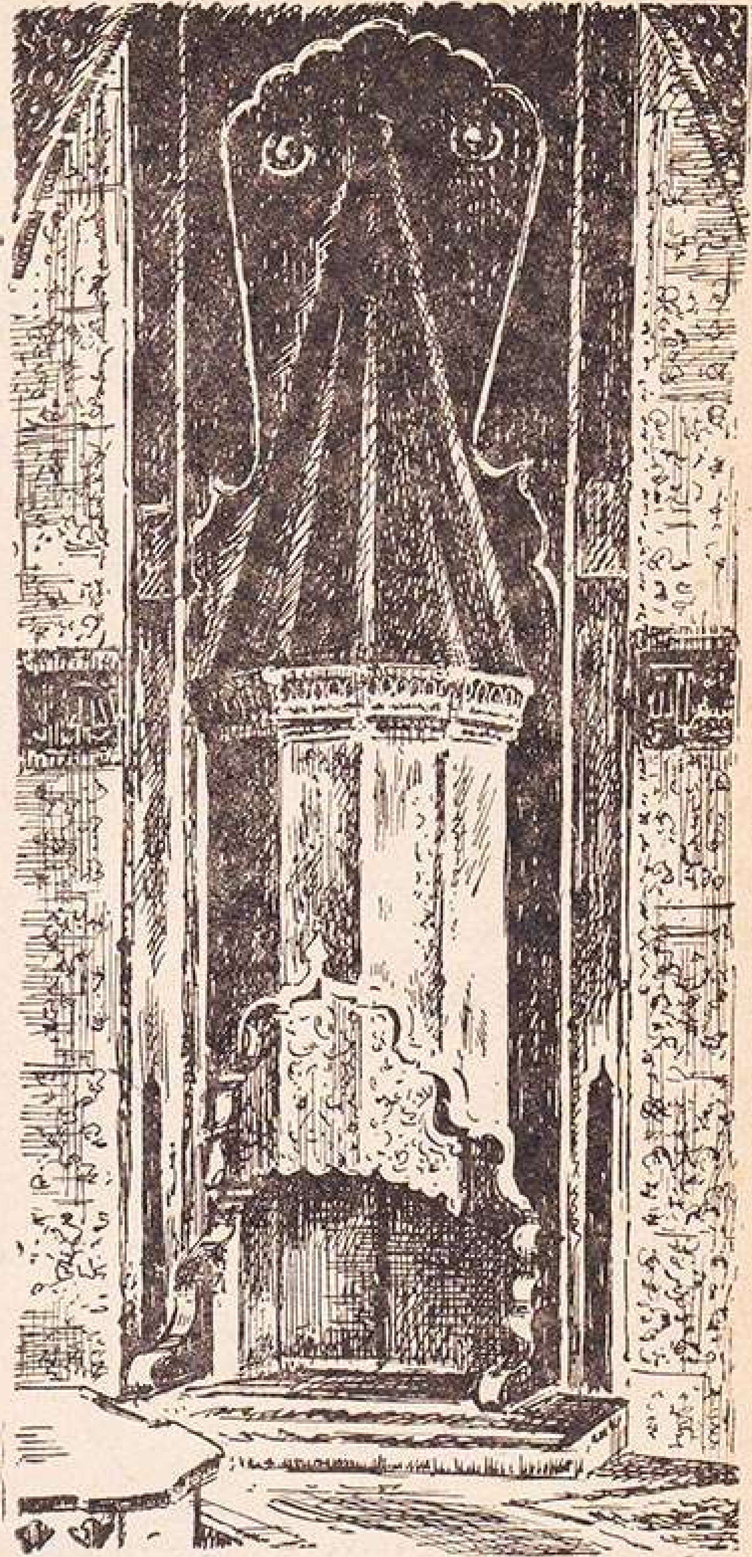
TOPKAPU SARAYI

Yanmış olan Topkapu Sahilsarayı
(Bir tablodan Sabiha Bozcalı eli ile)

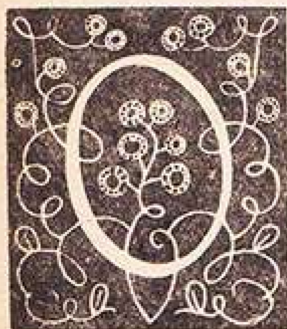
Bu kitab, Milliyet Gazetesinde «Topkapı Sarayında yüz gün» adı altında altı ay kadar devam etmiş olan fıkraların bir araya toplanması ve bir Saray Rehberi bünyesine göre tasnif ve rötuş edilmesiyle vücud bulmuştur. Eserin tahakkukunda Milliyet Gazetesinin sahibi Ali Naci Karacan merhumun teşvik hissesi pek büyüktür. Adını hürmetle anıyorum.

R. E. KOÇU

Bağdad Köşkünde Ocak
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

İhmal edilecek bir ziyaret değildir...

smanlı Hânedanından gelmiş Türk İmparatorlarına beşyüz sene boyunca muazzam ve muhteşem bir ikametgâh olan bu tarihî saray, Türkiyede Cumhuriyetin ilânı üzerine, içinde bahâ biçilmez hazinelerin teşhir edildiği, millî mefâhirimizin bedialarɪ bulunan bir müze olmuştur.

İstanbulda oturup da Topkapı Sarayı Müzerini gezip görmeyenler, gözlerini essiz bir güzellikten ve ihtişamdan mahrum ettiklerini bilmelidirler. İhmal edilecek ziyaret değildir.

İstanbula taşradan misafir gelenler de bilsinler ki, büyük şehrimizde ilk ve dikkatle gezilecek yer Topkapı Sarayı Müzesidir.

Topkapı Sarayında geçecek üç, dört saat, bizi beş asırlık bir tarihin havası içinde yaşatacaktır. Hiçbir müze, üç, dört saat içinde göze bu kadar çeşitli güzelliği ve vak'alar panoramasını arzedemez.

Evvelâ, dünyanın en güzel bir köşesinde kurulmuş en güzel bir beldesinin en güzel bir yerinde bir saraydır. Sonra, asırlar boyunca Türk yapı san'atının bir saray bünyesi içinde toplanmış nefis binalar koleksiyonudur.

Sonra, bir Türk sarayının iç dekoru... döşemesi, dayaması, eşyası...

Sonra, koca bir devletin mukadderatına hâkim olmuş bir Hânedanın erkân ve efradının şahsî yâdigârları, Pâdişahların esvapları, kavukları, çamaşırları, kılıçları, hançerleri, sorguçları, şehzâdelerin esvapları, beşikleri, sultanların çevre ve kaşbastıları... Üzerinde Pâdişahları taşımış atların eğer takımları, içinde sultanları gezdirmiş saray arabaları...

Sonra, bir imparatorluk hazinesinin göz kamaştıran serveti, elmas, zümrüt, yâkut, akik, zeberced, altın ve gümüşün müşâ'şâ akisleriyle dolmuş salonlar...

Sonra, altın ve murassâ tahtlar... En güzel ve en kıymetli Türk, Avrupa, Japonya ve Çin porselenleri...

Sonra, binlerce cildlik hârikulâde kıymetli bir kütüphane...

Bir müze dairesi olarak açılmamış olan bu kütüphanede Pâdişahların ve sultanların aşk mektuplarından, eşi yeryüzünde bulunmayan minyatürlerden, yazı ve cild nefâsetinin şâheserlerinden, tek nüsha, giranbahâ kitaplardan mürekkep ayrı bir hazine yatmaktadır.

Son yüz elli yıl içinde bu muhteşem saray pek bakımsız kalmış, yer yer virâneye dönmüştü. Geçen asırda zevksiz eller, tâmir ve tâdil bahanesiyle eski yapıların asîl simasına tecavüz etmişti. Cumhuriyetimizin millî kalkınma hamlesi arasında büyük himmet ve masraflarla Topkapı Sarayı da tâmir edildi, mütehassısların nezareti altında yapılan restorasyonda zevk düşkünlüğünün izi pislikler temizlendi, eski binaların hakikî simaları meydana çıktı.

Tarihçesini iyi bilen ve sohbeti tatlı bir rehber ile Topkapı Sarayını ve müzesini gezmek, felekten çalınmış bir gün olur. Bu rehberi bluncaya kadar, canınızı sıkmazsam, Topkapı Sarayına bu kitabın yapraklarında beraber girelim.

Topkapu Sarayına Bir Kuş Bakışı..

Topkapu Sarayı, İstanbul şehrinin en mûtenâ yerinde, liman ağzında, Karadeniz Boğazının karşısında kurulmuştur. Yarımadanın bu köşesi, Osmanlı Pâdişahlarının beşyüz senelik tarihî ikametgâhına nispetle Sarayburnu adını teşır. Nâzımı meçhul mısrâlarda bile haşmetin ifadesi altın pırıltıları vardır:

Sarayburnundan geçtiğim
Sırmalı yelken açtığım
Yar doldurup ben içtiğim!..

Topkapu Sarayının temelini, onbeşinci asır ortasında Fâtih Sultan Mehmed atmıştı, son binayı ondokuzuncu asrın ortasında Abdülmecid ilâve etmiştir. Bu saray, her parçası muhtelif devirlerin ve çeşitli zevklerin eseri bir mimarî mozayiktir.

Sarayı şehirden bir kale duvarı ayırır. Bu kale duvarının deniz kenarındaki kısmı, İstanbulun Bizans yapısı meşhur surlarının bir parçasıdır. Kara üzerindeki kısmı ise Fâtih tarafından yaptırılmıştır, tarihî kaynaklarımızda «Sûru Hâkaanî» adını taşır. Sarayın şehre açılan tek büyük merasim kapısı, «Bâbı Hümâyûn» bu Sûru Hâkaanî üzerinde ve Ayasofyanın karşısındadır. Önü bir meydancık olup onsekizinci asırda Üçüncü Sultan Ahmed, bu meydancığın ortasına bir san'at şâheseri olan ve kendi adına nispetle anılagelen meşhur çeşmeyi yaptırmıştır.

Şehirden kale duvarı ile ayrılmış olan saray üç büyük kısımdan mürekkeptir:

Dış saray (Birun), iç saray (Enderun), harem (Haremi Hümâyûn).

I. Dış saray: En geniş sahayı işgal eder. Saray hizmetkârlarının ve doğrudan Pâdişahın emrinde, hükûmetle hiçbir ilgisi olmayan saray muhafaza kıt'alarının bulunduğu yerdir. Saray mutfakları, saray hastahanesi, hâs ahırlar, kayıkhaneler, erzak ve odun ambarları bu kısımdadır. Muhtelif isimler altında saray hizmetkârlarının koğuşlariyle beraber müteaddid bahçeler, bostanlar, cirit oyunu alanları, ok tâlimi sahaları, meydancıklar varvardır. Hattâ Ahırkapısı önünde bir de dalyan kurulagelmiştir.

Osmanlı Pâdişahları, ondokuzuncu asra kadar her emri bir kanun, tebaasının can ve mal emniyeti arzu ve iradesine bağlı bir hükümdarı mutlak olagelmişlerdir. Koca İmparatorluğu da, Pâdişahların sonsuz salâhiyetli vekilleri oarak sadırâzamar idare etmiştir. Altı Vezir, bir Başdefterdar (Maliye Bakanı), bir Nişancı (Tapu Bakanı), bir Reisülküttâbe, Divânı Hümâyun Başkâtibi (Dış işleri Bakanı), iki Kazaskeı (iki büyük hâkim), Kaptan Paşa (Büyük Amiral) ve Yeniçeri Ağasından (devletin dâimî askerlerinin Başkumandanı) mürekkep olan hükûmet erkânı her hafta Salı günleri sabahı, Pâdişahın vekili sıfatiyle Sadrâzamın riyasetinde sarayda Kubbealtı denilen dâirede toplanırdı. «Kubbealtı» da sarayın bu dış kısmındadır. Fakat «Kubbealtı» nın bulunduğu yer ayrıca bir duvarla bölünmüş olup buraya Orta Kapu yahut «Bâbüsselâm» denilen ikinci bir büyük merasim kapısından pirilir.

II. İç saray (Enderunu Hümâyûn): Pâdişahların, sarayda harem dışında yünlük hayatının veçtiği yerdir. Müteaddid bahçelerden ve kasırlardan ve Pâdişahın zâtî hizmetleriyle vazifelendirilmiş iç oğlanlarının nın mürekkeptir. İç oğlanlarına «Enderun Ağaları», «Zülüflü Ağalar» adı verilirdi. Oniki, onüç yaşındaki çocuklardan kırkbeş ve hattâ elli yaşındaki olgun insanlara kadar Enderun Ağaları kıdem ve hizmet ehemmiyetlerine göre, dört koğuş üzerine taksim edilmiş olup gayet sıkı bir disiplin altında yaşarlardı.

Enderunu Hümâyûna, Kubbealtının bulunduğu avluya açılan ve sarayın üçüncü büyük merasim kapısı olan «Bâbüssaade» den girilirdi. Bu kapıdan içeriye, Enderun Ağalarının koğuşlarının temizliği ile vazifeli dış saraydaki koğuşlardan ayrılmış hizmetkârlar müstesna, Sadrâzam bile Pâdişahın izni ve dâveti olmadan adım atamazdı. Enderun, Pâdişâhın evi idi.

III. Haremi Hümâyun: Pâdişahın evinin harem kısmı, iki umumî kapısı vardır, biri Kubbealtının bulunduğu avluya, biri Enderuna açılır. Sayısız dâirelerden, salonlardan, iç avlulardan mürekkep bir lâbirent halindedir. Erkek olarak hânedan erkânı ile haremin muhafızları olan zencî hadımağalardan başka Haremi Hümâyuna hariçten kimsecikler giremezdi.

BÂBIHÜMAYUN
ve
BİRİNCİ AVLU

Bâbıhümayûn

Bâbı Hümâyun, Ayasofya ile Üçüncü Sultanahmed meydan çeşmesinin karşısında, Topkapu Sarayının şehre açılan büyük ve âbidevî kapusudur. Fâtih devri yapısı bir san'at eseridir.

Hicrî 883, milâdî 1459 yılında, yâni İstanbulun Türkler tarafından fethinden altı sene sonra yapılmıştır.

Saraya geçit verdiği için adı kapudur, aslında ise, bir gecit kapu, bu geçit kapunun iki yanında içinden kubbeli iki koğuş, birer mahzen, iki yandan merdivenlerle çıkılan bir asma katta üç nöbetçi odası ve iki ayakyolu ve gusulhâne ve şimdi mevcut olmayan bir üst kattan mürekkep bir binadır.

Geçit kapu, binanın tam ortasında değildir, binanın sağ yanı solundan daha uzundur.

Bugün mevcut olmayan üst kat için Pâdişaha mahsus bir kasır idi diyenler vardır. Üçüncü Selim zamanında Mimar Melling tarafından yapılmış bir gravürde ve daha sonra Paspatis'in yaptığı yağlı boya bir tabloda ve nihayet yıkılmadan önce çekilmiş fotoğraflarında görüldüğüne göre, bu üst katın Ayasofya meydanına bakan iki sıra pencereleri vardı, alt sırada ortadaki çok büyük yedi pencere, üst sırada da altı pencere... Bundan tahmin edebiliriz ki, içi bol ışıklı, ferah, bir köşk olabilecek durumda imiş...

Bu âbidevî kapu-bina, bu eski manzarasıyla iki yanından uzanan kale duvarlarıyla pek âhenkli idi... Üst kat yıkıldıktan sonra, yerine oymalı bir korkuluk konmuştur.

Bina, kesme köfeki taşından yapılmıştır.

Geçit kapunun üzerindeki kemerin üstünde celî hat ile ve müsennâ denilen tarzada «(Besmele) İnnel müttekîne fî cennâti» âyeti kerîmesi yazılmıştır. Müsennâ tarz yazı, ayni metnin biri yüz, biri ters karşılıklı olarak iki defa yazılmasıdır.

Ondokuzuncu asır ortasında Bâbı Hümâyûn
(Thomas Allom'dan Sabiha Bozcalı eli ile)

Bâbı Hümâyun, eski saray teşkilâtında orta kapu ile beraber sarayın dış muhafız ocaklarından Kapucılar Ocağı tarafından muhafaza edilirdi ki, büyük âmirleri «Kapuağası Ağa» idi. Bu ocağa mensup ve Sarayı Hümâyûn kapucısı denilen neferler geceleri de Kapuyı nöbetle sabaha kadar beklerlerdi. Ayrıca Bostancıbaşı Ağa da, sarayın toptan muhafazasına memur olduğundan, Bâbı Hümâyûnu dikkatle nezaret altında bulundururdu.

Bâbı Hümâyûn, sabah ezanı ile açılır ve yatsıdan sonra kapanırdı. Gündüzleri, bilhassa Kubbealtında Divânı Hümâyunun toplandığı günler, her hafta Salı günleri, Divanda işi olanlar, sarayın günlük hayatiyle alâkadar esnaf ve tüccar, sarayın dış ocaklarıyla, Enderunu Hümâyûn'da yakınlarını görmeğe gelenler, niçin geldiğini ve kimi göreceğini söyliyerek Bâbı Hümûyûndan serbestçe girebilirlerdi.

Saraya gelen vezirler, ulemâ ve yabancı devlet elçileri, Bâbı Hümâyûndan at ile geçebilirler ve orta kapuya kadar da at ile gidebilirlerdi.

* * *

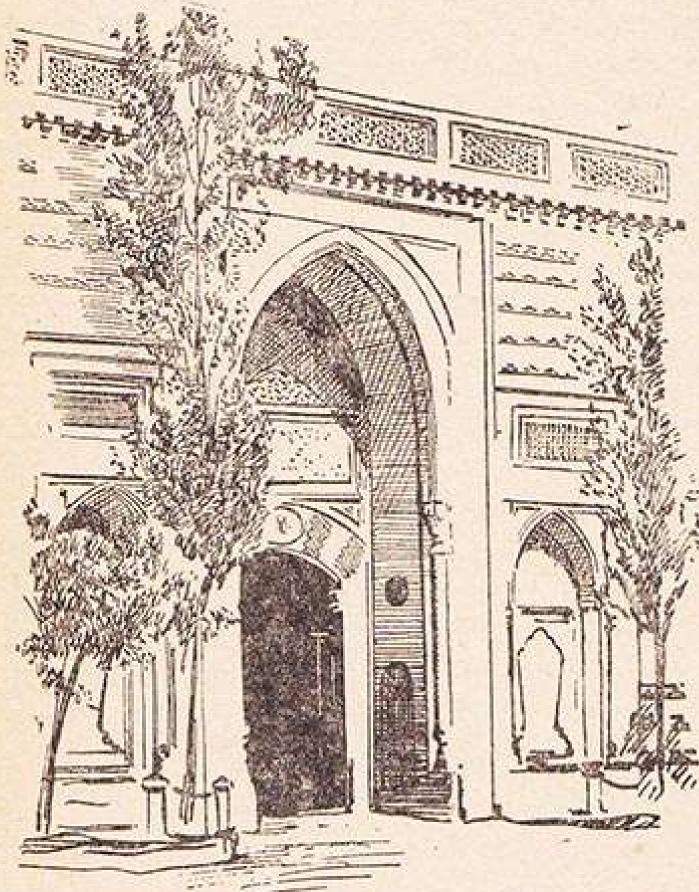
Bâbı Hümâyûnun İstanbul şehrinin tarihinde çok hazin hâtıraları vardır. Asırlar boyunca sarayda idam edilmiş nice vezirlerin, devlet ricalinin, ihtilâlci zorbaların cesedleri, ibret olmak üzere, bu kapunun önüne

bırakılmıştır. Koca İmparatorluğun herhangi bir köşesinde idam edilen vâlilerin, mütegallibe âyan ve eşrafın, isyan ve şekavete sapmış kimselerin kesik kelleleri kıldan yapılmış bal torbaları içinde İstanbula yollanmış, bu kesik başlar burada yıkanıp temizlendikten sonra, yine ibret olsun diye Bâbı Hümâyûn önüne konulmuştur, bazan da bu teşhir, kesik baş bir mızrak üzerine saplanarak yapılmıştır.

Bilhassa onyedinci asrın birinci yarısında, Anadoludaki büyük Celâlî isyanları ve şekavet devrinde İstanbula o kadar çok kesik baş gönderildi ki, bunlar bazı günler Bâbı Hümâyun önüne küçük tepecikler halinde yığılırdı.

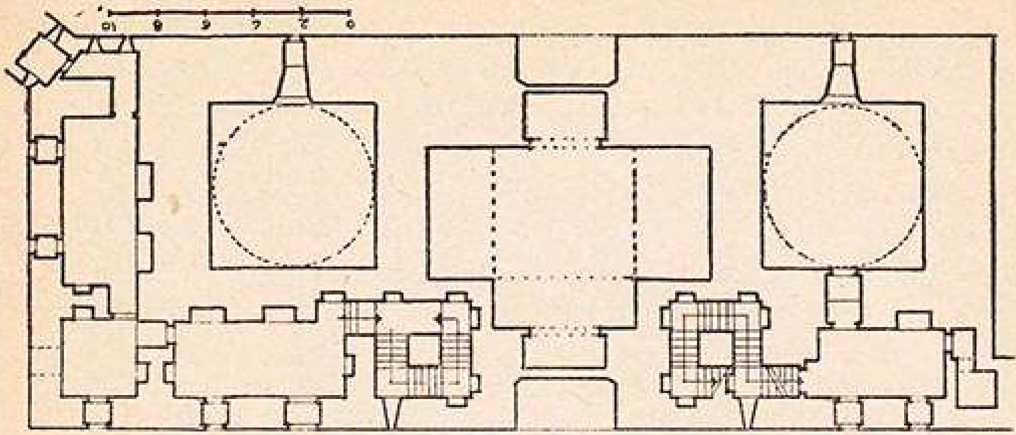
Başlı ve başsız cesetler ve kesik başlar, bu muhteşem kapunun önünde günlerce kalır, kaldırmağa kimse cesaret edemezdi. Taaffün gelip geçenleri ve kapucuları bizar eder, nihayet kapu önünün temizlenmesi için emir çıkardı.

Bu kanlı sahneler bakımından Bâbı Hümâyûn önünde rekor, hicrî 1069, milâdî 1658-1659 yıllarında kırılmıştır. Köprülü Mehmed Paşanın Sadâretine rastlar. Anadoluda isyan etmiş olan Abaza Hasan Paşa ile yârânı Haleb'de pusuya düşürülüp tenkil edilmiş ve o yıl içinde 10.000 kişi idam olunmuştu. Öyleysine ki, Bâbı Hümâyûn önünden her gün 10 - 15 kesik baş eksik olmamıştı. Bu Celâlî başlarına İstanbulda idam olunanların da cesedlerini de ilâve etmelidir.

1959 da Babı Hümâyun
(Yerinden Nezih eli ile)

Ve nihayet bir gün, Abaza Hasan Hasan Paşanın başıyla beraber Bâbı Hümâyûn önüne 500 den fazla baş kondu!.. Rüesânın başları yaftaları ile beraber mızraklara saplanmış, avenenin kesik kelleleri de tepeler halinde

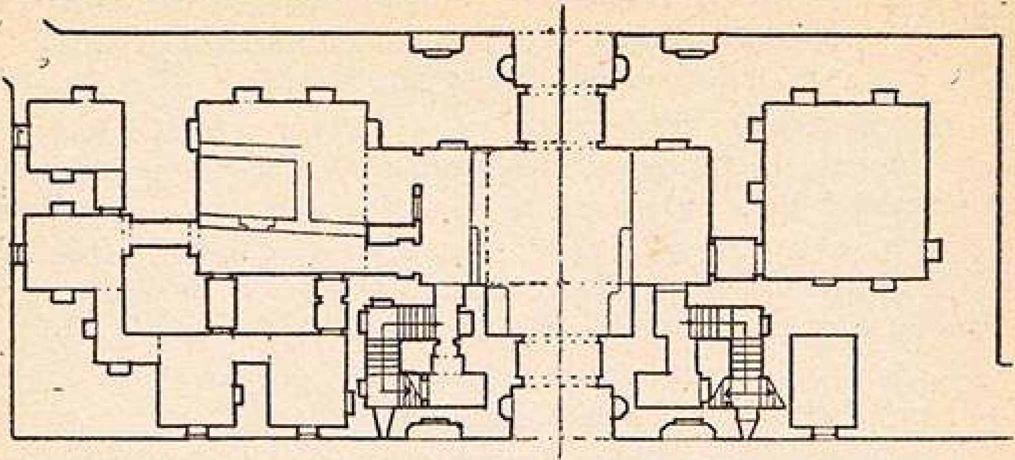
Bâbıhümâyunun zemin katı plânı
(Ekrem Hakkı Ayverdi arşivinden)

yığılmıştı. Mızraklar üzerinde teşhir olunanlar şunlardı: Abaza Hasan Paşa, Sadrâzam Tayyar Mehmed Paşa, Şam Vâlisi Ahmed Paşa, Ahmed Paşanın kardeşi Raka Vâlisi Mustafa Paşa, Kaptan Paşalıkta bulunmuş Sarı Kenan Paşa, Deli Ferhat Paşa, Ferhat Paşanın oğlu Yahya Bey, Konya âyanından Türkmen Ağası Hasan Ağa, Hasan Ağanın dört oğlu, Abaza Hasan Paşanın Kâhyası Köse Ali Ağa, Kapucular Kethüdası Mahmud Ağa, Türkmen Ağalarından Bekirzâde, Ankara âyânından Ali Ağa, Mardin Voyvodası Siyavuş Ağa, Hamideli eşrafından Satılmış Ağa, Satılmış Ağanın kaynatası Kadı Vehab Efendi, Erzurumlu Bâlizâde Nebî Ağa, Bektaşı Ömer Ağa, Tayyarzâde Mustafa Paşa Kethüdası Osman Ağa, Şam eşrafından Reşit Çorbacı, Köseoğlu Hasan Ağa, Maraşlı Osmanbeyzâde, Konakçıbaşı Abaza Mustafa, Kilis âyânından Ali Ağa, Sis Sancak Beyi Bekir Bey... Otuzbeş mızraktı!.. İstanbullular manzarayı dudakları çatlıyarak seyretmişlerdi..

Onaltıncı asır sonlarında Üçüncü Sultan Mehmed zamanında ise, bir gün burası daha korkunç bir vak'aya sahne olmuştu: Devrin büyük nüfuz sahibi Vezirlerinden Defterdar Doğancı Kara Mehmed Paşa tahsili, terbiyesi, zerafeti ile hakikaten güzide bir sîma idi. Gayet sinsi ve kurnaz bir adam olan Sadrâzam Bosnalı İbrahim Paşa, Kara Mehmed Paşayı, makamı için bir rakip olarak görüyordu. Askeri el altından Defterdar Mehmed Paşa aleyhine teşvik etti, ve bir Dîvân günü yeniçeriler Kara Mehmed Paşanın başını istediler, ve kestirmeden:

— Pâdişah Mehmed Paşayı bize tercih ederse, biz de bizi sevecek bir şehzadeyi ona tercih ederiz!.. dediler.

Zavallı Mehmed Paşa Divândan kaldırılarak, Kubbealtında başı vuruldu, kesik başı yeniçerilere teslim edildi. Onlar da bu kıymetli başı fut-

Babıhümâyunun üst kat plânı
(Ekrem Hakkı Ayverdi arşivinden)

hol gibi ayaklarıyla vura vura Bâbı Hümâyûn önüne kadar götürdüler ve orada bu korkunç top oyununa saatlerce devam ettiler. Herbiri sadece kara bir cehil ile bir gilzeti taşıyan o ayaklar, o gün, ilim ve fazilete karşı misline rastlanamaz tecavüzde bulnmuşutur. Kara Mehmed Paşanın sâdık kâhyası, efendisinin kesik başını yençierilerden 400 altına satın almış ve gövdesinin yanına koyarak defnettirmişti.

* * *

İstanbul ihtilâllerinde saraya hücum edildiği zaman ilk hedef Bâbı Hümâyûn olmuştu.

Genç Osman'ı tahttan deviren ve Yedikulede feci bir şekilde katline kadar varan 1622 ihtilâlinde, ve Dördüncü Murad'ın ilk saltanat yıllarındaki kanlı ihtilâllerde saray kendisini müdafaa etmemiş ve ihtilâlciler Babı Hümâyundan kolaylıkla grmişlerdi.

1648 de Snltan İbrahime karşı yapılan saltanat darbesinde ise, halk ve sarayda Enderunlular tarafından çok sevilen bu Hükümdar, kendisini müdafaa etmek istemiş, fakat muvaffak olamamıştı. Vak'anüvîs Naimâ Efendi şöylece anlatıyor:

«... Sultan İbrahim Hân, ahvâli duyup cenk ve müdafaa için Enderun halkına ve bostancılara kılınc ve tüfek ile hazır olun, diye tenbih etmişti. Ve bir gün evvel sabahleyin bostancıları (bostancılar, saray muhafızlarıdır. Bostancı başı Ağanın emrinde bir asker ocağıdır. İleride kendilerinden tafsilât ile bahsedeceğim) ve Enderun gilmânını karşısına getirtüp:

— Ben size şöyle lûtuf ve buncaleyin ihsan dağıtmışım. Benim için çalışmanız gerektir!..

Dedikde, cümlesi başlarını aşağı eğerek:

— Emir Pâdişahımızındır!..

Lâfzından gayri söz söylemediler. Bostancıların silâh ile içeride âmade oldukları haberi şâyi olunca, beri taraftan ulemâdan Zeyrekzâde Abdürrahman Efendi, Bostancıbaşıya gönderildi. Efendi:

— Ağa hazretleri!.. Cümle ulemâ ve vüzerânın cevapları budur ki, Pâdişahı tahtından indirmeğe umumca ittifak olunmuştur ve fetvâ verilmiştir, şehzâdeyi tahta çıkarmadan bu cemiyet dağılmaz, hemen ilâcı kapuyu açup işi bitirmeğe çalışmaktır, yoksa sizin ve sizinle beraber karşı koyanların helâk olması mukarrerdir. Ümmeti Muhammed arasına kılıç girmesinden sakının... Dünyâ ve âhiret günahını boynuna alma!..

Dedi. Bostancıbaşı da âkıbetin vehâmetini düşünüp:

— Efendi!.. Bizden muhalefet eden yoktur!..

Dedi ve bostancılara muhkem tembih etti ve gizlice Sultanahmed Camiindeki cemiyete gitti, yeniçeri ocağının ileri gelen Ağaları:

— Bakaa Bostancıbaşı Ağa!.. Bostancılardan bir hareket olursa dünya yüzünde bostancı adına kimse kalmaz!..

Dediler. Bostancıbaşı tekrar teminat verdi. Ertesi gün cümlesi kalkıp saraya yürüdüler. Bostancıbaşı Ağa Bâbı Hümâyunu açtırıp cümlesi Bâbı Hümâyundan içeriye yürüdüler...»

Halbuki müdafaa edilse, Bâbı Hümâyun kale misali kapu idi ve İstanbul halkının, pek sevdiği Hükümdarı kurtarmağa koşacağı ve yeniçerilerin şehirliye mağlûp olacağı muhakkaktı. Nitekim Sultan İbrahim tahttan indirilerek hapsedilince, vak'ayı öğrenen pâyitaht halkı arasında öylesine bir hoşnutsuzluk uyandı ve galeyan başladı ki, saltanat darbesini yapanlar korktular ve selâmeti Sultan İbrahimi mahbesinden çıkarıp boğdurmakta buldular.

Bâbı Hümâyûndan Birinci Avluya Giriyoruz..

Bâbı Hümâyûndan içeriye girilince, bu kapu ile ikinci büyük merasim kapusu olan Bâbüsselâm (Orta Kapu) arasındaki alan «Birinci avlu» adını taşır. Birinci avluda göze çarpan ilk büyük bina, bir Bizans yapısı olan Aya İrini kilisesidir. Asırlar byounca sarayın silâh deporu olarak kullanılmıştır. Arkasında Darbhâne vardı, hâlâ aynı yerdedir. Yerini asırlardanberi hiç değiştirmemiş müessese olarak memleketimizde rekor kırmıştır. Yine o civarda bulunan sarayın muazzam odun ambarları hâlen mevcut değildir.

ODUN ANBARI VE ZÜLÜFLÜ BALTACILAR:

Sarayın 15.000 kişiyi besleyen mutfaklarında ve yüzlerce dâire ve koğuşunda ve müteaddid kasırlarındaki ocaklarda her gün çeki çeki yanan odunlar bu ambarlarda dururdu. Saray odunları limana gemi ile gelir, Demirkapu civarında sahilde «Hatab Meydanı» Odun Meydanı denilen yere indirilir. Odunu Hatab Meydanından ambarlara, ambarlardan da istihlâk edilecekleri yerlere, sarayın dış hizmet ocaklarından Zülüflü Baltacılar Ocağı neferleri taşırdı.

Zülüflü Baltacılar Ocağı efradı, bilhassa Kastamonu ve civarının dağ köylerinin çocukları ve gençleri arasından seçilerek alınırdı. Eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerinde, uzun boylu, tuvana ve şehbaz erkek güzelleriydi. Fevkalâde ahvalde vazifeleri de, bostancılarla beraber silâhlanıp sarayı muhafaza etmekti. Bizzat Pâdişaha hizmet eden Enderun Ağaları gibi serpuşlarının kenarına ve şakakları hizasına, uçları memelerine kadar düşen zülüfler takarlardı, bundan ötürü «Zülüflü Baltacılar» adını almışlardı. Enderun Ağalarının koğuşlarını ve Enderundaki kasırları da bu Zülüflü Baltacılar süpürür, siler, temizlerdi. Enderun Ağaları kendi zâtî hizmetlerini de bir ücret mukabilinde bu Zülüflü Baltacı neferlerinden birini peyleyip yaptırırlardı.

Haremi Hümâyûnun odununu da bu gürbüz ve güzel delikanlılar taşıdığı için, bu vesile ile hareme girip çıkarlarken gayet sıkı bir nezaret

altında bulundurulurlardı. Fakat bu sıkı nezaret ile iktifa edilmemiş, Zülüflü Baltacıların günlük üniformalarında da bu hizmete uygun bir biçim kabul edilmişti. Cebkenlerinin yakası gayet büyük ve dikti, dâima dik durması için de içi balinalıydı, öylesine ki, Zülüflü Baltacıların yüzleri yandan aslâ görünmezdi, kendileri de etrafa yan gözle bakamazdı, dâima önlerine bakmağa mecbur idiler. Hele sırtlarında odun küfesiyle iki büklüm Haremi Hümâyûna girdikleri zaman, ancak bastıkları yerle kendi ayaklarını görürlerdi.

Zülüflü Baltacılar Ocağı efradından, isimleri İmparatorluk tarihine geçmiş simâlar pek çoktur. Büyük şöhret olarak ilk hatıra gelenler, onsekizinci asırda Sadrâzam Baltacı Mehmed Paşa ile onyedinci asırda Girit adası cenginde onbeş sene serdarlık yapmış ve kahramanlığı dillere destan olmuş Deli Hüseyin Paşadır.

Onyedinci asır ortasında Osmanlı sarayının en büyük kadın şöhretlerinden, İmparatoluğu yarım asır avuçlarının içinde tutmuş Kösem Sultanı, Pâdişah Dördüncü Mehmed ile anası Hatice Turhan Sultanın emri üzere, bir perde kordonu ile boğarak idam eden Kuşçu Mehmed ismindeki tuvana delikanlı da bir Zülüflü Baltacı neferiydi.

* * *

Onaltıncı asır sonlarında Üçüncü Sultan Murad zamanında Zülüflü Baltacılar Ocağı neferlerinden Rıdvan Bey adında fevkalâde güzel şehbaz bir delikanlı, odun taşıma vesilesi ile Haremi Hümâyûna gidip geldikçe Padişahın anası Nurbânû Sultanın nazarı dikkatini çekmiş, Valide Sultanın alâka ve işareti üzerine de Rıdvan Bey Bilhassa himaye edilerek Haremi Hümâyunun saray dışındaki bazı işleri bu güzel delikanlıya havale edilir olmuştu.

Haremi Hümâyûna mücevher satan gayet zengin bir Yahudi elmas tüccarı vardı. Tarihimiz bu adamın adını maalesef kaydetmiyor. Saraydaki kadınlar, elmas alacak oldukları zaman, zengin Yahudiyi Rıdvan gidip çağırır ve hattâ bizzat alır, saraya getirirdi. Bir gün yine biri murassâ bir kemer, diğeri de «Pençe» denilen murassâ bir göğüs ziyneti olmak üzere iki parça gayet kıymetli mücevherle beraber Yahudiyi saraya getirmiş, Fakat zengin elmas tüccarı ile Valide Sultan ve diğer Sultanlar arasında harem kapusu önünde yapılan pazarlık uymamıştı.

Dönüşte elmasçı Yahudi saray içinde kaybolmuştu. O gece evine dönmemişti. Bâbı Hümâyûndan ve Orta Kapudan girdiğini görenler vardı. Orta Kapudan çıktığı da tesbit edilmişti. Fakat Bâbı Hümayûndan çıktığı tesbit edilemiyordu. Bu iki büyük kapu arasında sır olmuştu. Vak'a şehirde sür'atle yayıldı. Saray için bir rezalet, ağır bir leke idi. Tabiî ilk

sorguya çekilen Rıdvan Bey oldu. Delikanlı evvelâ hiçbir şey bilmediğini, Yahudiden Bâbıhümayûn önünde ayrıldığını söyledi. İfadesi şüphe uyandırıp tazyik edilince sinirlendi ve:

— Benim ağzımı açtırmayın!..

Diye tehdide başladı. Bunun üzerine Zülüflü Baltacılar ayaklandılar:

— Bu Rıdvan oğlan Ocağımızın adını dile düşürdü.. Kendisini Ocağımıza almayız!..

Dediler. Delikanlı o gece misafir olarak sarayın dış hizmet ocaklarından Sipahî Oğlanları koğuşuna gönderildi ve gece verilen emir üzerine Sipahî Oğlanları Ağası Rıdvanı ana doğması soydu. Mücevherci Yahudinin saraya getirdiği göğüs ziynetini iç gömleğine dikilmiş olarak buldular. Ertesi gün de Bâbıhümâyun yanında sarayın byüyük odun anbarında Yahudinin cesedi bulundu, boğulmuş ve üzerine bir mikdar odun atılmıştı. Bunun üzerine kaatilin Rıdvan olduğu tahakkuk etti. Fakat oğlan kurtulmak ümidiyle bu kirli vak'aya âlicenab hâmisi Valide Sultanın da adını karıştırmak isteyince, Sipahî Oğlanları koğuşunda hapis ve tecrid edildi ve gece yarısı orada idam edilerek, cesedi denize atıldı. Kaatilin murassâ kemeri yok eden cinayet ortakları bulunamadı.

* * *

Sarayın odun anbarı onaltıncı asırda bir cinayete sahne olmuştu. Onyedinci asır ortasında ise tarihî bir idam fermanının tatbik edildiği yer oldu. Dördüncü Sultan Murad zamanında asrın büyük şâiri, Türk hiciv edebiyatının büyük üstadı Nef'î, bu Pâdişahın gazabına uğrayarak burada idam olundu.

Şâirin idam edildiği yer olarak Sadırâzam Bayram Paşa sarayının odunluğu da gösterilir. Fakat Topkapu Sarayı odunluğunda boğulmuş olması rivayeti akla da daha yakın düşer, vak'anın cereyan şekli şudur:

Sonraları Sadrâzamlığa kadar yükselen Boynueğri Mehmed Paşa, o zamanlar Çavuşbaşı imiş... Çavuşbaşı Ağa, sarayda Divânı Hümâyûnun içtimâ günlerinde merasimi idare eden zabittir. Pâdişahın Has nedimleri arasında bulunan şâiri, saraya getirmek üzere evinden almış.. Odun anbarı önünde:

— Gel Nef'î Efendi... Odunlukta hiciv düzecek biri var...

Demiş. Nef'î başına geleceği ancak o zaman anlamış:

— Yürü bildiğinden kalma bre mel'un!..

Diye bağırmış ve başta Pâdişah gelmek üzere, ağzına gelen küfrü savurmuş. Şâirin cesedi Sarayı Hümâyûnun deniz kenarındaki Balıkhane Kapusu önünden denize atılmıştı ki, Topkapu Sarayında boğulduğu bununla da âşikârdır.

Hâs nedim büyük hiciv şâirinin felâketine sebep, hâmisi ve velinimeti Dördüncü Sultan Murad hakkında söylediği çok ağır bir kıt'adır.

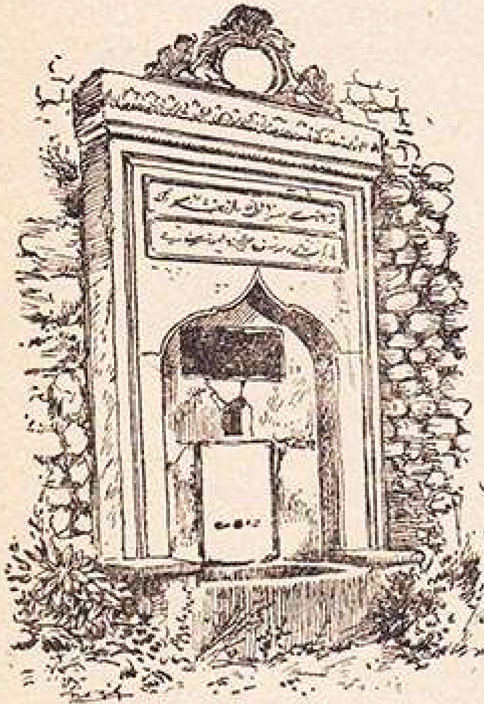
CELLÂD ÇEŞMESİ :

Topkapu Sarayında, Bâbıhümayûn ile Bâbüsselâm (Orta Kapu) arasında kalan birinci avluda Orta Kapuya doğru yaklaşırken, sağ taraftaki duvarda bir çeşme görülür, adı «Cellât Çeşmesi» dir. Çeşmenin önünde sütunumsu bir taş vardır, onun da adı «İbret Taşı» dır. Her ikisinin de hâtırası kanlıdır. Kafası cellât satırı ile uçurulan veya boynuna dolanan kemend ile boğulduktan sonra başı gövdesinden ayrılan bedbaht insanların kelleleri bu taşın üstünde teşhir edilirdi. Ve cellâtlar satır, bıçak ve usturalarındaki insan kanını bu çeşmede yıkayıp akıtırlardı.

Her devletin tarihinde görülegelir, Osmanlı İmparatorluğunda da cellât pençesinde can vermiş mâsum veya suçlular sayılamaz. Kimi işlediği cinayetin veya devlete ilhânetinin cezasını görmüş, kimi bir entrikanın, iftiranın, bir kinin, bir aşkın kurbanı olmuş, kimi de kurunun yanısıra yanmıştır. Kimi bir kemend veya bir satırla bir anda öldürülmüş, kimi de işkenceler altında inim inim inletildikten sonra can vermiştir.

Cellât Çeşmesinin karşısı, Osmanlı İmparatorluğunun resmî cellât teşkilâtı hakkında konuşulacak yerdir.

Bir cellâtbaşının idaresinde, sayıları devir devir azalmış, çoğalmış olan cellâtların hepsi, Tanzimat adını verdiğimiz uyanık mutlakiyet devrine kadar aslen Hırvat idi, Tanzimattan da sonra Hırvat cellâtlar yerine kıbtî cellâtlar kullanıldı. Cellâtbaşı ile beraber Bostancıbaşı Ağanın emrinde idiler.

Cellâd Çeşmesi
(Yerinden Nezih eli ile)

Bostancıbaşı Ağayı bizzat Pâdişah tâyin ederdi. Hâs vazifesi, sarayın ve Pâdişahın nefsinin muhafazası idi. Sarayın Enderun ve Harem müsmstesna, bütün dış kısmının, dış hizmet ocaklarının ve muhafız kıt'alarının en büyük zâbiti idi ve İstanbul şehrinin de en büyük zâbıta âmirlerinden biriydi. Bostancı Ocağı ve Bostancılardan ve Bostancıbaşıdan ileride tafsilâtiyle konuşacağım.

İdam fermanları, emirleri Bostancıbaşı Ağaya verilir, o da hükmü yerine getirirdi. Mahkûm mühim bir şahıs ise, hükmün infâzında bizzat bulunurdu, hükmü de bir veya iki yamağı ile cellâtbaşı infâz ederdi.

Siyasî mahkûmlar yağlı kemendle boğulurdu. Bazan idamdan sonra mahkûmun başı «şifre» denilen gayet keskin hususî cellât usturası ile gövdesinden ayrılır ve bir ibret taşının üstünde teşhir edilir, yahut Bâbıhümâyûn önüne bırakılır, atılırdı. Sâbıkalı hırsızlar, bilhassa gece hırsızları, şehrin münasip görülen bir yerinde, umumiyetle suçun işlendiği semtte, hattâ bazan hırsızlık için girdiği evin, dükkânın, hanın kapusu önünde asılırdı. Tanzimattan evvelki devirde kaatil için esbâbı muhaffefe tanınmaz, yaş küçüklüğü nazarı dikkate alınmaz, maktulün tarafı kısasda ısrar ederse idam olunurdu, kısasdan vazgeçilirse, maktulün kanı kaatile bağışlanırsa diyete mahkûm olur, diyet borcu için zindana atılırdı. Şekavette yakalananlar ve azılı kaatiller işkence ile idam olunurdu.

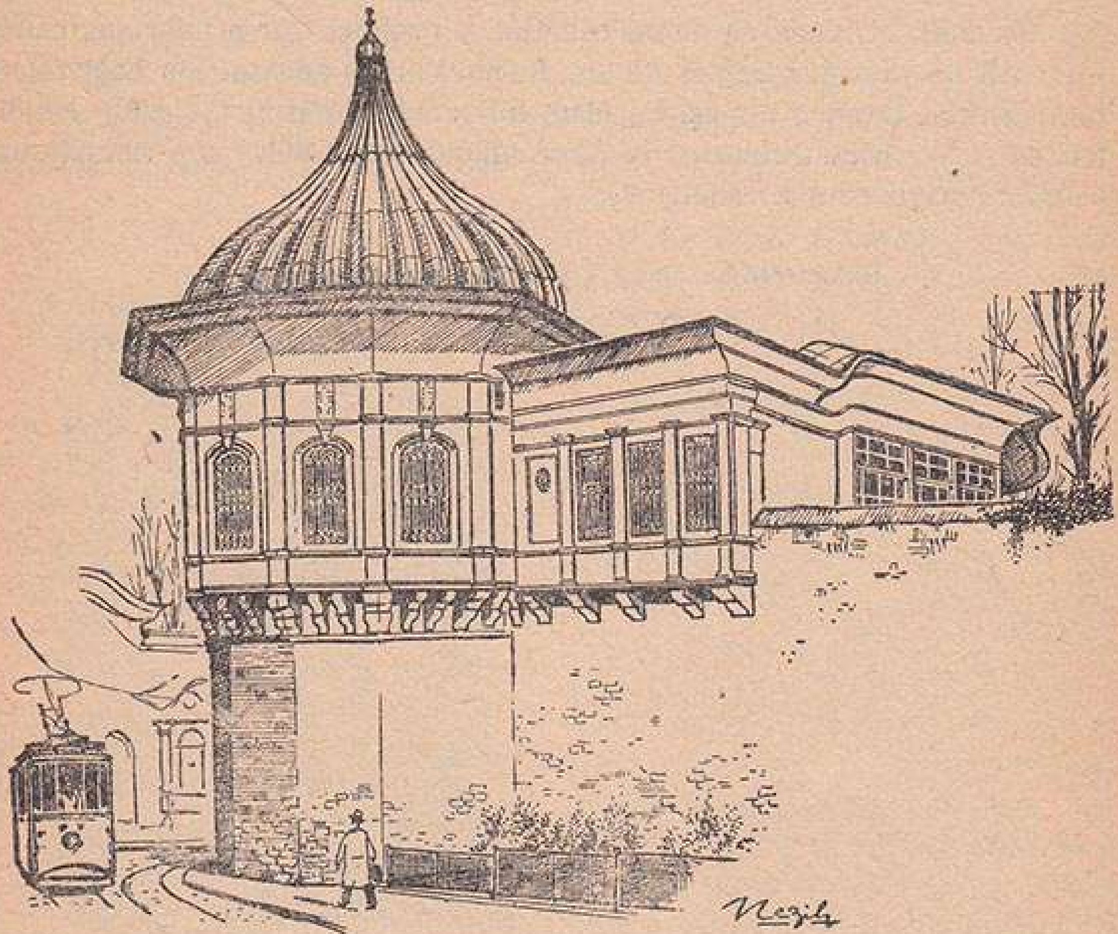
İdama mahkûm olan askerlerin, bu arada yeniçerilerin başı kesilir, tâbiri mahsusla boynu vurulurdu ve cesedleri ayaklarına taş bağlanarak denize atılırdı. Bazı siyasî mahkûmlara da, kemendle idamlarından evvel, gizli servetlerini söyletmek için işkence yapılırdı. Bu soğuk yerde fazla durmayalım.

Osmanlı tarihinde en namlı cellâtlar, onyedinci asır ortalarında cellât Kara Ali ile yamağı hammal Ali'dir. Bu iki müthiş adamın son boğdukları insan Sultan İbrahim olmuş, bu idam hükmünün infâzını müteakip kendileri de gizlice boğdurulmuşlardı. Kara Ali'den sonra Süleyman isminde bir cellât da hayli nam kazanmıştır.

Hükmi Sultan olmaz ise gelmez hatâ cellâddan...

Birinci Avludan Gülhane Parkında Alay Köşküne inelim..

Topkapu Sarayında Orta Kapudan içeriye girmeden, sizi bugün de Gülhane Parkı önüne götüreyim. Defterdarlık ve Morg binaları karşısında, Sarayı şehirden ayıran Fâtih Sultan Mehmet yapısı kale duvarının üstünde ve köşe başında bulunan Mermer Köşkün, İmparatorluk tarihindeki hâtıraları çok zengindir.

Alay Köşkü, sokakdan görünüş
(Yerinden Nezih eli ile)

ALAY KÖŞKÜ; ORDU VE ESNAF ALAYLARI, AYAK DİVANLARI:

Üzeri kurşun örtülü ve sermısak şeklinde bir kubbe ile kapanmış olan ve tarihimizde «Alay Köşkü» adını taşıyan bu bina, sarayın, pencereleri bir İstanbul yoluna bakan tek yapısıdır. Esası Fâtih Sultan Mehmed zamanında kurulmuş, asırlar boyunca tâmir ve tâdil edilmiştir. İlk yapıdan eser kalmamıştır. Bugünkü bina 1819 tarihinde İkinci Sultan Mahmud tarafından yaptırılmıştır.

İstanbulun günlük hayatının muhteşem bir panoraması olan ve günlerce devam eden ordu alayları bu köşkün önünden geçer ve Pâdişahlar bu alayları bu köşkün tam köşeye rastlayan pencerelerinden seyrederdi.

İmparatorluğun her tarafında olduğu gibi, İstanbul şehri esnafı ve tüccarı ondokuzuncu asırdaki Tanzimat inkılâbına kadar en büyük sermaye ve müessese sâhiplerinden mahalle bakkallarına ve hamam kapusu eskicilerine varınca, sayısı tâyin ve tahdid edilmiş idi. Her sınıf esnaf ve tüccar birer lonca halinde toplanmış, çok kuvvetli ve otoriter bir teşkilâta sâhip olan loncalarda da tüccar veya esnaf zincirleme kefalete bağlanmıştı. Kendi başına buyuruk ve kefilsiz hiç kimse hiçbir iş tutamazdı. Muhakkak bir iş erbâbının loncasına girecek ve kefalete bağlanacaktı. İmalâthane ve dükkânların sayısı, şehrin ihtiyacına göre, ticarî ve iktisadî bünyesine göre ayarlanmış ve tahdid edilmişti, bir yenisi açılamaz, mevcutlar da kapanamazdı. Bir iş üzerinde bir yeni dükkân veya imalâthanenin ihdâs edilebilmesi için loncanın ihtiyacı aydın olarak belirtip karar vermesi ve hükûmetin de bunu kabul ve tasdik etmesi lâzımdı.

Her loncanın reisi yerinde bir «Pir» i ve inzibat âmiri yerinde bir de «Yiğitbaşı» sı vardı. Her ikisi de o loncaya kayıtlı esnaf ve tüccar tarafındın kendi aralarından en şerefli ve nüfuzlu bir simâ olarak seçilirdi, hükûmet bu seçimi tasdik ederdi. Ayrıca her loncanın hükûmetle temasını temin eden, hükûmetin emirlerini esnaf ve tüccara tebliğ eden, esnafın arzusunu, temenniyatını hükûmete arzeden ve hükûmet tarafından tâyin edilen esnaf kâhyaları vardı: Kasaplar Kâhyası, Bakkallar Kâhyası, Mısırçarşısı, Kâhyası, Hamamcılar Kâhyası, Hammallar Kâhyası gibi... Kâhyalar, aylıklarını lonca sandığından alan birer memur idiler. Kâhyalıkları aylık gelirleri de, loncanın zenginliği ölçüsünde artardı.

O zamanın ordu bünyesinde, çeşitli teçhizat ve ihtiyaç bakımından bugünkü askerî teşkilât ve müesseseler yoktu. Bunun için iğne ve ipliğe varınca ordunun bütün ihtiyaçları gözönünde tutularak, İstanbul esnafı ve tüccarı bilâ istisna orduya hizmetle mükellef tutulmuştu. Bu mükellefiyet, bugünkü bedenî askerlik mükellefiyeti ehemmiyet ve kat'iyetini taşırdı. Yâni bütün esnaf ve tüccar da gayri muharib asker addedilmişti. Ordu sefere çıkacağı zaman şu kadar terzi, şu kadar çizmeci, şu kadar eskici... Şu kadar bıçakçı kılıççı, hekim, cerrah, attar, bakkal, kasap, aş-

çı, şekerci, turşucu... Şu kadar lâğımcı, ırgat, dülger, hammal ve ilh.. Ordu ile beraber sefere gitmeye memur edilirdi. Ordu ile sefere gidecek esnaf ve tüccarı loncanın Pîri, Yiğitbaşısı, lonca ihtiyatları ve esnaf Kâhyasından mürekkep bir heyet seçer, tâyin ederdi. Ordu esnafı ve tüccarı olarak sefere gitmek, hem çok kârlı bir işdi ve hem de pek tabiî ölüme kadar varan tehlikelerle dolu idi. Bu suretle muharib ordunun içinde bir de muazzam seyyar çarşı bulunurdu. Büyük zaferlerde akıllara durgunluk veren tatlı alış veriş olurdu. Asker eline geçirdiği sayısız esirlerden bir perîpeyker câriyeyi bir çift çizmeye, bir pençei âfitâb oğlanı bir mintanla dona değişir, bir çift gümüş şamdan verip bir tulum peynir alırdı.

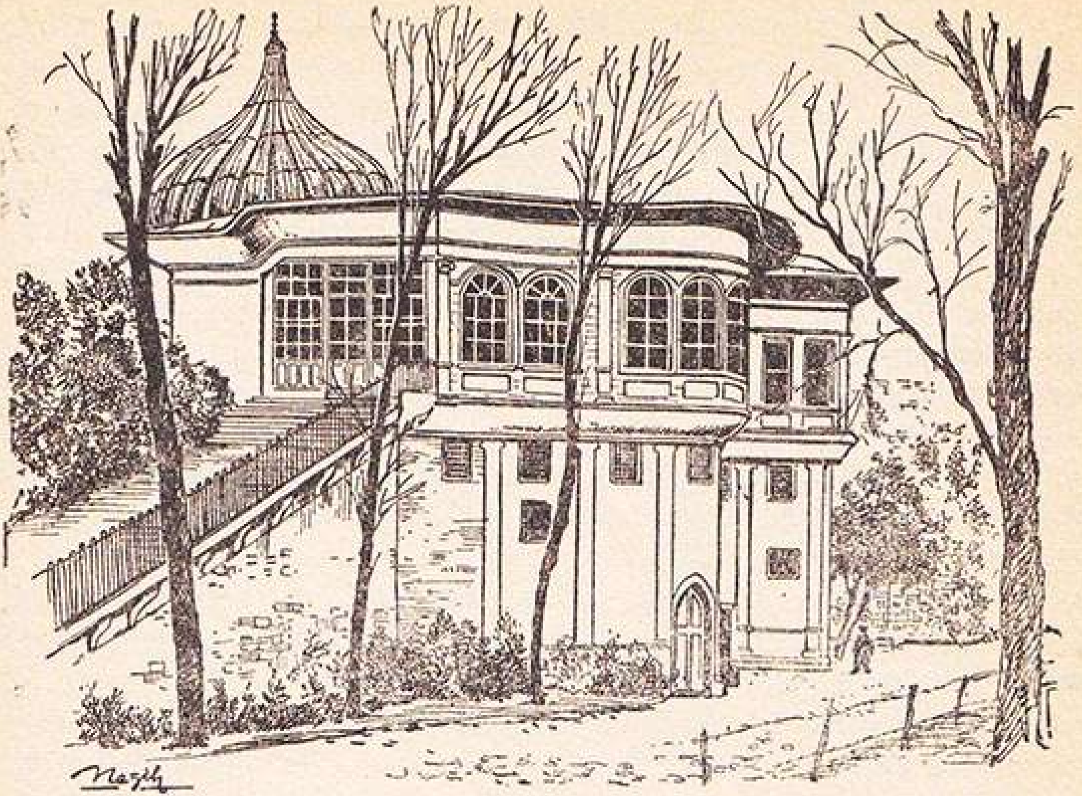
İşte efendim, Türk ordusu sefere çıkacağı zaman, İstanbulun binbir çeşit esnafı, Alay Köşkünün penceresi önüne gelen Pâdişaha muhteşem bir ordu alayı gösterirdi...

Rengârenk muhteşem bir resmi geçit olan bu alay, ekseriya günlerce devam ederdi. Her sınıf esnaf ve tüccar, başta Pîrleri, Yiğitbaşıları, ihtiyarları ve Kâhyalarıyla, bayramlık urubalarını giyerler ve pürsilâh atlar üzerinde geçerlerdi. Kendilerini tâkib eden esnaf da süslü arabalar üzerinde, minyatür imalâthaeler, dükkânlar, tezgâhlar kurarlar, işlerini, sanatlarını, hüner ve mârifetlerini göstererek geçerlerdi. Ordu alayına sefere gitsin gitmesin, bütün esnaf ve tüccar iştirâk ederdi. Önlerinde mehter takımları, saz takımları, köçekler ve çengiler ve türlü türlü cünbüşlerle bir hây ve hûy içinde geçerlerdi.

Ordu esnaf alayı, hemen dâima Bahçekapusundan Sultanahmed Meydanına kadar devam ederdi. Güzergâh da, aşağı yukarı, bugün bu iki semt arasında uzanan tramvay yolu idi. İstanbul halkı bu yolun iki tarafını mahşerden örnek bir kalabalık halinde tıklım tıklım, bin ayak bir ayak üstünde doldururdu. Köşkün etrafında toplanan halk da Pâdişahı doya doya görmek selâmlamak fırsatını bulurdu, bunun için Alay Köşküne «Selâm Köşkü» de denilirdi. Ordu alayları İstanbul şehrinde yapılan en büyük resmi geçitlerdir, diyebilirim.

Fütûhât devrinin durmasından sonra büyük şehrin bu şenliği de hüviyetini değiştirdi. Pâdişahın oğullarını sünnet ettirmesi, kızlarını evlendirmesi, veya bir şehzâde yahut sultan doğumu münasebetiyle tertip edilen bir esnaf alayı oldu. Her sınıf esnaf sünnet olan şehzadeye veya evlenen sultana, kudretleri yettiği ölçüde hediyeler takdim ederdi, bu da millî bir âdet ve an'ane idi. Bu hediyeler de esnaf alayında halka teşhir edildi. Pâdişah alayın devamı müddetince Alay Köşkünün penceresi önünde durmağa yine an'aneler icabı mecburdu.

Ordu alaylarının en büyüğü onyedinci asır ortalarında Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılmıştır, o devrin büyük muharriri Evliya Çelebi, millî kütüphanemizin ölmez eserlerinden olan muazzam Seyahatnâ-

Alay Köşkü, parkdan görünüş
(Yerinden Nezih eli ile)

mesinin İstanbula tahsis ettiği birinci cildinde bu alayı kendine hâs tatlı bir üslûb ile mufassalan tasvir etmiştir. Saray düğün ve doğumları münasebetiyle yapılan esnaf alaylarının en parlakları da onsekizinci asırda Üçüncü Sultan Mustafanın sünnet düğünü ve Üçüncü Sultan Mustafanın kızı Hibetullah Sultanın doğum şenliklerinde yapılan alaylardır. Bunlardan birincisinin hikâyesi Şâir Seyyid Vehbi'nin manzum «Şûrnâmei Hümâyûn» unda, ikincisinin tafsilâtı da Şâir Haşmet'in nesir olarak «Vilâdetnâmei Hümâyûn» undadır. Her iki şâir de devrinin seçkin simâlarındandır.

Evliya Çelebinin ordu alayını tasvir ederken yazdığı şu birkaç satır, kuvvetli cemiyet nizâmı bakımından ne kadar şâyanı dikkattir:

«Mezarcılar Esnafı — Cümlesi 2000 neferdir. Ordu içinde pürsilâh olup ellerinde kazma kürek, dillerinde Sübhânallah ile giderler. Sulehâyi ümmetten kimselerdir ki müeddebâne geçerler. Bu tâifenin işi gazâda şühedâyı defnetmektir. Cümlesi sefere memurdurlar!..»

Yine Evliya Çelebi, alayın geçeceği yolda, halk nizamı bozacak olursa, yolun intizamını temine memur tulumbacıların, halkın üzerine türlü şaklabanlıklarla ve türlü tatlı lâtifelerle su dökerek, onları geri çekilme-

ye mecbur ettiklerini söylüyor. Sopa yerine su, alayın neş'e ve şetâretini bozmamak için ne güzel inzibâtî tedbirdir.

* * *

İstanbul ihtilâllerinde, halkın veya askerin saraya hücum ederek, derterini ve şikâyetlerini kendi ağızlarıyla bizzat Pâdişaha arzetmek üzre kurulan divânlara tarihimizde Ayak Divânı denilir.

Ayak divânlarının kurulması dâima ihtilâlciler tarafından istenmiş, Pâdişahlar da, oturdukları tahtı tehlikede görünce,, selâmeti bu isteği kabulde bulmuştur. Her Ayak Divânı sonunda da Pâdişahın saraydaki müsâhib veya nedimlerinden veya devlet erkânından, vüzerâdan birkaç kişi feda edilmiştir.

Ayak Divânı tâbiri için, bir meselenin ayak üstü konuşulmasından, bu divânlarda Pâdişahtan gayri herkesin ayakta durmasından geldiğini söylerler.

Biz, devlet erkân ve ricâli yerine ayak takımı ile kurulan bir divân olmasından ötürü Ayak Divânı denilmiştir, dersek, hatâ etmemiş oluruz. Her Ayak Divânında Pâdişahlar büyük tehlikeler atlatmışlardır.

İstanbul ihtilâl içinde, kelimenin hâs mânasiyle mahşerden örnek Ayak Divânlarını onyedinci asır ortasında, evvelâ Dördüncü Sultan Murad'ın ilk saltanat yıllarında ve sonra Dördüncü Sultan Mehmed'in yine ilk saltanat yıllarında görmüştür.

Dördüncü Sultan Murad zamanındaki Ayak Divânları, ihtilâlciler Bâbıhümâyûndan ve Orta Kapudan geçmeğe muvaffak olarak, sarayın birinci ve ikinci avlularını ele geçirdiği için, Pâdişahın mahremiyetine açılan ve Sarayın üçüncü büyük merasim kapusu olan Bâbüssaade önünde kurulmuştu.

Dördüncü Mehmed zamanındaki Ayak Divânı ise, ihtilâlcilerin Bâbıhümâyûnu tazyikinden evvel, Alay Köşkü önünde kurulmuştu.

Biz, Alay Köşkü önünde bulunduğumuz için, takvim sırasını bırakıp, evvelâ Alay Köşkü önündeki Ayak Divânını anlatalım:

Dördüncü Mehmed'in Ayak Divânı 1656 ihtilâlinde kurulmuştur. Bu ihtilâle tarihimizde «Vak'ai Vakvâkiyye» veya «Çınar Vak'ası» denilir. Bu Pâdişah, Ayak Divânına çıktığı zaman henüz onbeş yaşında bir çocuktu. Sadırâzamlık makamında Süleyman Paşa bulunuyordu. Yıllardanberi devam edegelen Girid cenginin devlete yüklediği ağır masraflar hazineyi müşkül duruma düşürmüş, uzun zamandanberi para alamayan sipâhîler, İstanbulda silâha sarılıp çocuk Pâdişahtan, suiistimal ve tegallüb ile suçladıkları saray erkânının öldürmek üzere kendilerine teslimini istemişlerdir.

Bu ihtilâlde asker, kapularını açtırıp saraya giremedikleri için, Ayak Divânı Alay Köşkü önünde sokakta kurulmuştu..

Pâdişah, Alay köşkünün bir penceresi önüne konulan tahtına oturmuştu. Vüzerâ ve ulemâ da Pâdişahın arkasında ayakta durmuşlardı.

Atmeydanından (Sultanahmed Meydanından) bugünkü Gülhane Parkı (Hâs Bahçe) önüne ve Alay Köşküne kadar olan sâha, bu sâhaya kavuşan bütün sokaklar, beri yanda Demirkapuya kadar uzanan cadde, Sipâhîler ve halk ile dolmuştu. Sipâhilerin en öndekileri yaya, arkadakiler cenge gider gibi zırhlara bürünmüş ve atlı idi.

Çokcuk Pâdişah, pencere önünde görünüp de tahtına oturunca, Sipâhilerin ileri gelenlerinden Mehter Hasan Ağa, Şamlı Mehmed Ağa ve Karakaş Mehmed Ağa ileri çıkıp köşk karşısında el bağladılar...

Yanık bir sesle duâdan sonra söze, bu üç namlı Sipâhîden Mehter Hasan Ağa başladı:

— Pâdişahım!.. Hak Teâlâ vücudu şerîfini tahtı saltanatında dâim etsin!.. Kullarının yüzlerini toprağa sürüp gelerek arzı halleri budur ki Allaha hamdolsun büyüdünüz. (Pâdişah onbeş yaşındadır demiştik..) İştiklâl üzere Padişahlık umûrunu elinize alacak civanbaht bahâdır oldunuz.. Girid adasında vezirlerinizin, ümerânızın gece ve gündüz küffar ile harb ve kitalde bulunup çektikleri zahmetleri ve düşmanın karada ve denizde yaptıkları ziyanları siz Pâdişahımıza söylemiyorlar.. Memleketler zulüm ile harâb oldu!.. Para yüzünü göremez olduk... Para verecek olsalar mağşuş akçe, safi bakır verirler... Vezirleriniz ve defterdarlarınız, saltanatınıza ortak olan müsahibler ve nedimler çekinüp olup biteni sizden gizliyorlar... Müsahib ve nedim adı altında etrafınızı almış olan haremağaları büyük saraylar yaptırdılar, bir sürü at, uşak besliyorlar.. Herbiri devlet işlerine karışup türlü suiistimallerle kendilerine mal ve hazine yığıyorlar.. Muradlarınca hareket etmeyen vezirleri iftiralarla azil ve idam ettiriyorlar... Halkdan vergi olarak alınan hâs ayarlı paraları adamları vasıtasiyle ve bir takım sarraflar eliyle çok eksiğine toplanmış ayarı bozuk veya eksik paralarla değiştirip hazineye bunlar veriliyor. Ve askerin ücreti bu mağşuş akçe ile ödeniyor... Bizden ise parayı çarşı ve pazardaki esnaf almıyor... Bu adamların vücutlarının ortadan kaldırılması lâzımdır!.. Artık başka yol kalmadığından ötürü küstahlık ettik, siz Pâdişahımızı Ayak Divânına çağırdık!.. Bizi affet Pâdişahım!.. Bu hareketimiz bir kabalıktır, fakat devletinizin hayrı içindir... Mâzur gör... Senden istediklerimizin isimleri bu defterde yazılıdır Pâdişahım!..

Mehter Hasan Ağa, koynundan bir defter çıkardı, defterden, saray erkânı ile, bunların dışarıdaki ellerinden otuz kadar isim okudu.. Sonra cebinden bir avuç ayarı bozuk ve kırkık, eksik para çıkardı, bunları da gösterdi.

Sultan Mehmed:

— Kullarım!.. Deftere yazdığınız kimselerin malları müsadere olunsun... Fakat katillerinden vazgeçin... Kendilerini sürgüne göndereyim!.. dedi.

Çocuk Pâdişahın sesi aşağıdan işitilmedi. Sadâret Kaymakamı Mustafa Paşa yüksek sesle tekrarladı. Binlerce ağızdan bir uğultu yükseldi:

— Hayır!.. Vazgeçmeyiz!.. Seni dahi istemeyiz...

Mustafa Paşa korktu. Yüzü kireç gibi oldu. İstenmeyen Pâdişah mı, kendisi mi idi?.. İşin şakaya gelir tarafı yoktu. Sultan Mehmed de korkmuştu. İşaret etti, defterde yazılı olanların idamı için Bostancıbaşıya hitâben hemen bir ferman yazıldı.. Sipâhîlerin defterinde başta bulunan müsâhib haremağaları şunlardı: Kızlarağası Zencî Behram Ağa, Zencî Ağalardan İbrahim Ağa, Akhadımlardan Kapu Ağası Bosnalı Ahmed Ağa..

O sırada Alay Köşkünde bulunan Bostancıbaşı fermanı alınca, evvelâ bu üç haremağasını, emrindeki cellâtlara boğdurttu. Cesedler soyuldu, birer iç donuyla çıplak olarak saray surları üstünden ihtilâlcilerin önüne atıldı. Köşkün önünde mahşerî bir kaynaşma oldu. Cesedlerin üzerine hançer ve kılıç üşürüldü. Sonra ayaklarının bileklerine ipler bağlanıp, türlü hakaretle Atmeydanına sürüklendi ve orada ayaklarından ulu çınar ağacının dallarına asıldı.

İstanbul halkı, asırlardanberi söylenegelen masallardaki peri pâdişahı kızlarının, Hind pâdişahı şehzâdelerinin isimlerini ezbere bilirdi. Bu arada bir masaldan da «vakvak ağacı» nın adını öğrenmişti: Uzak ve esrârengiz bir memlekette bulunan bu ağacın meyvaları, saçlarından asılmış ınsanlara benzermiş ve durmadan «Vak!.. Vak!...» diye bağırırlarmış... Atmeydanındaki çınar ağacının dalları da bu 1656 ihtilâlinde cesedlerle donanınca, İstanbullular bu ağaca «Şecere-i Vakvak» adını taktı. O zamanlar bir şâir de:

Bağibânı feleki kînegüzârı seyret
Atmeydânına dikdi Şecerei Vakvâkı!..

Demişti. 1656 ihtilâli de halk arasında «Vak'ai Vakvâkiyye» diye anılageldi.

BÂBÜSSELAM
ve
İKİNCİ AVLU

Orta Kapu (Bâbüsselâm)

âbı Hümâyûndan girip birinci avlu denilen alayı boydan boya yürüdüğümüzde karşımıza gelen sarayın ikinci büyük kapısıdır, Bâbı Hümâyûn gibi bu kapı da iki yanında iki büyük kule, içinde kat kat odalariyle büyük bir yapıdır. Esası Fatih zamanında yapılmış, kuleleri Kanunî Sultan Süleyman tarafından ilâve edilmiş, pek çok tâmir ve tâdil görmüştür.

Kesme taştan yapılmış olan kuleler Kanunî devrinin Macaristan seferi hâtıralarından mülhemdir, fakat kurşun kaplanmış mahrutî külâhları, külâhların oturduğu genişçe saçaklar, ortadaki kapunun geniş kemeri, sütun başlıkları, yine orta kısımdaki kale bedeni dişleri bu kapıya millî bir hüviyet vermişti, ilham kaynağı yabancı da olsa, kuleler kapıya bir ihtişam vermektedir.

İki kulenin ve iki kule ortasında kalan üzeri kale bedeni gibi dişli kapı gövdesinin sarayın herhangi bir taarruza karşı müdafaasını sağlamak için yapıldığı iddia edilemez. Zira kulelerin sağında ve solunda uzanan duvar, üzerinde hiçbir müdafaa tertibatı bulunmayan basit bir kârgir duvardır ve bu duvar üzerinde de keza müdafaa tertibatı bulunmayan iki küçük kapı mevcuttur.

Yapının ortasında ve büyük kemerin altında asıl medhal - kapı, biri dışarda birinci avluya, diğeri içerde ikinci avluya açılan çifter demir kanatlı iki kapıdır. Bu iki kapı arasında, binanın içinde Hicrî 1172 (Milâdî 1758) tarihni taşıyan barok tarzında bir çeşme vardır. Çeşme bu tarihte yapılan bir tâmirde konmuştur, nitekim, orta kapının ikinci avluya bakan cephesine de yine aynı tamirde ilâve edilmiş sekiz sütun üzerinde geniş bir revak vardır. İç cephe önündeki sütunlardan biri penbe granitten, diğerleri mermerdir, başlıkları istelâktitli, kaideleri yapraklı temiz taş işçiliği eserleridir, bu işte mütehassıs olanlar, bu sütunların on yedinci asırda yapılmış başka bir Türk eserinden kaldırılıp bu saray kapısı önüne getirildiklerini tahmin ediyorlar, yine bu zaman, sütunlar arasına atılmış kemerler üstünde saçağın da 1758 de yapılan saçak olmayıp, üzerinde

nakışlarında delâlet ettiği veçhile kapının on dokuzuncu asırdaki bir tâmirinde yeniden yapıldığı kanaatindedirler. Geçidin üstüne gelen ahşap tavan oyma silmeleriyle 8 dilime ayrılmıştır, her dilimin ortasında beyzî bir madalyon vardır. Tam ortadaki çok büyük tahta göbek ise bir sanat şaheseridir, çiçekler el ile koparılacakmış gibi oyulmuştur.

Başta Padişahın mutlak vekili Sadrazam olduğu halde, Bâbı Hümâyûndan at ile girme imtiyazına sahip herkes, birinci avluya at üzerinde geçtikten sonra orta kapı önünde atından iner, orta kapıdan ikinci avluya girerdi. Orta avlu ki «Alay Meydanı» diye de anılır, Topkapı Sarayının binbir vakaya şahit ve türlü merasime sahne olmuş bir yeridir.

* * *

Sarayın bu ikinci büyük merâsim kapusunun muhafazasına memur kapuculara «Dergâhı Âlî Kapucuları» adı verilirdi, âmirleri «Kapucu Başı Ağa» ünvânını taşırdı ve Sarayın büyük zâbitlerinden biri sayılırdı. Kapucu Başılık ayni zamanda yüksek bir memuriyet pâyesi idi. Bilfiil Kapucu Başı olan Ağa, Orta Kapunun muhâfızı idi. «Kapucu Başılık» pâye-

Orta Kapu (Bâbüsselâm)
(Yerinden Reşad Sevinçsoy eli ile)

sini almış kimseler de Divânı Hümâyûndan çıkan mühim fermanları muhatablarına götürüp tebliğ etmede kullanılırlardı. Gittikleri yerde Divânı Hümâyûnu ve dolayısiyle Pâdişahı temsil ederlerdi. Koynunda fermanla bir kapucu Başı Ağa geldi mi, en mağrur vâliler bile kendisini hürmet, izzet ve ikramla karşılardı. Taşra âyan ve eşrafından Pâdişahın itimadını kazanmış kimselere de Kapucu Başılık pâyesi, ünvanı ihsan olunurdu.

Sarayda Arz odasında Pâdişahın huzuruna çıkmak veya Kubbe altında Sadırazamla görüşmek üzere Saraya gelen sefirler, hatırı sayılır kimseler, Orta Kapuda Kapucu Başı Ağanın odasında Misafir edilirlerdi.

· Pâdişah gazabına uğrayan vezirlerden, devlet erkânından biri o gazab ânında cezası tâyin edilmemiş ise, (sadece azil mi, sürgün mü, idam mı) cezayı bildiren ikinci emre, fermana kadar Orta Kapuda tevkif olunur, burada kulelerin altındaki odalardan birine tıkılırdı, o devirlerin tâbiriyle bir kimsenin «kapu arasında» alıkonulmasının sonu da ekseriya cellât pençesinin yakaya yapışmasına kadar varırdı.

Pâdişahın sonsuz salâhiyetli vekili sıfatiyle dilediğini bir emri, işareti ile yok ediveren Sadırâzam Paşa, göz kamaştıran bir haşmet ifade eden maiyetiyle Bâbı Hümâyûndan at ile girip Orta Kapu önünde atından inerek ayağını Orta Kapunun eşiğinden içeriye attı mı, o anda âdeta bir hiç oluverirdi. Saray protokolu icabı fevkalâde hürmetkârane karşılanır, kubbealtına şânına lâyık izzetle götürülür, orada toplanan Divânı Hümâyûnda riyaset makamına oturur, Divânın sair âzasiyle beraber Pâdişah adına koca bir İmparatorluğun mukadderatına müteallik emirler verirdi. Fakat her an kendisini Hükümdarının pençesinde hissederdi. Pâdişah: «Kaldırın şunu!» dedi mi, o sonsuz salâhiyetli makamından kaldırılır, koynundan Sadâret alâmeti, tılsımı olan ve al atlastan bir kese içinde bulunan «mührü hümâyûn» alınır ve cellât kemendi boynuna geçiriverirdi. Kimse «niçin?» diye soramazdı. İnsanı ne doğruluk, ne sadâkat, ne iffet, ne namus, ne hızmet, ne celâdet, ne vekar ve asalet, hiçbir kıymet ve fazilet kurtaramazdı.

Sadırâzamı başta bulnduğu için misal olarak aldım. Orta Kapudan içeriye giren diğer devlet erkânı için de hal aynıdır, bir saç teline bağlanmış Demokles'in kılıcı başlarının üzerindedir. Onun içindir ki Saraya gelen bir Sadırâzam ayağını Orta Kapunun eşiğinden dışarıya doğru attı mı, geniş bir nefes alır, yeniden doğmuş gibi olur ve elinin cömertliği ölçüsünde sadaka dağıtırdı.

Efendim biz, Orta Kapudan İkinci Avluya korkmadan girelim ve Pâdişahın adına koca imparatorluğu idare eden Divânı Hümâyûnun toplandığı Kubbealtına doğru elimizi kolumuzu sallayarak yürüyelim...

Kubbealtı, Topkapı Sarayında bir devlet müessesesidir.

İkinci Avludayız..

Orta Kapudan içeriye girildi mi, karşımıza çıkan meydanımsı yerin adı «İkinci Avlu» dur, eski saray ıstılahında buraya «İkinci Yeri» denilir. Asırlar boyunca üç aydan üç aya yeniçerilere «ulûfe» denilen ücretlerinin merasimi mahsusa ile dağıtıldığı ve yeniçerilerin de bu münasebetle an'anevî çorbalarını içtikleri yerdir. Yine bir saray an'anesi olarak yılda iki bayram yeniçerilere saray baklavaları burada tevzi olunurdu. Pâdişahların Osmanlı tahtına resmen cülûslarına bu meydan sahne olmuştu. Kubbealtında Sadrâzamın ve Arz Odasında Pâdişahın huzûruna kabul edilecek yabancı devlet elçileri, Osmanlı sarayının ihtişamını bu avluda görür, kendi maiyetinin şatafatını da burada gösterirdi.

Yine bu İkinci Avlu, İstanbul ihtilâllerindeki saray baskınlarında mahşere dönerdi.

Orta Kapudan girilince, tam karşıda, Sarayın Enderunu Hümâyûn'a açılan üçüncü büyük kapusu, Bâbüssaade görülür. Sağda saray mutfakları vardır. Solda da gerilere doğru önü revaklı ve geniş saçaklı Kubbealtı göze çarpar.

KUBBEALTI :

Kubbealtı, İmparatorluğu Pâdişahın adına idare eden Divânı Hümâyûnun toplandığı dâiredir. Yanyana iki salondan mürekkeptir, diğeri Divânı Hümâyûn kâtiplerinin dâiresi, «Divânı Hümûyûn Kalemi» dir, Divândan çıkacak bütün emirler bu kalemde yazılır ve zabta geçirilirdi. Toplantı salonu ile kalem salonu arasında duvar yoktur, bu iki salonu yüksekçe bir korkuluk ayırır.

Divânı Hümâyûnun reisi Pâdişahtır, fakat Fâtih Sultan Mehmed'den itibaren bu vazifelerini mutlak salâhiyetli vekilleri Sadırâzamlara bırakmışlardır, Divân müzakerelerini, riyaset makamının üstüne rastlayan kafesli bir pencereden tâkib etmişlerdir. Bu pencereye «kafes» denilir. Divânı Hümâyûn Sadırâzamın riyasetinde toplandı mı, Pâdişah kafesin arkasında kabul edilir. Bulunmayabilir, Divânı ilgilendirmez.

Divân müzakeresine müdahale etmek isteyen Pâdişah kafese eliyle vururdu, kafes vuruldu mu, müzakere tâtil edilir, Pâdişahın emri, fermanı beklenirdi.

Divânı Hümâyûnu kuran devlet erkânı şu zâtlardı:

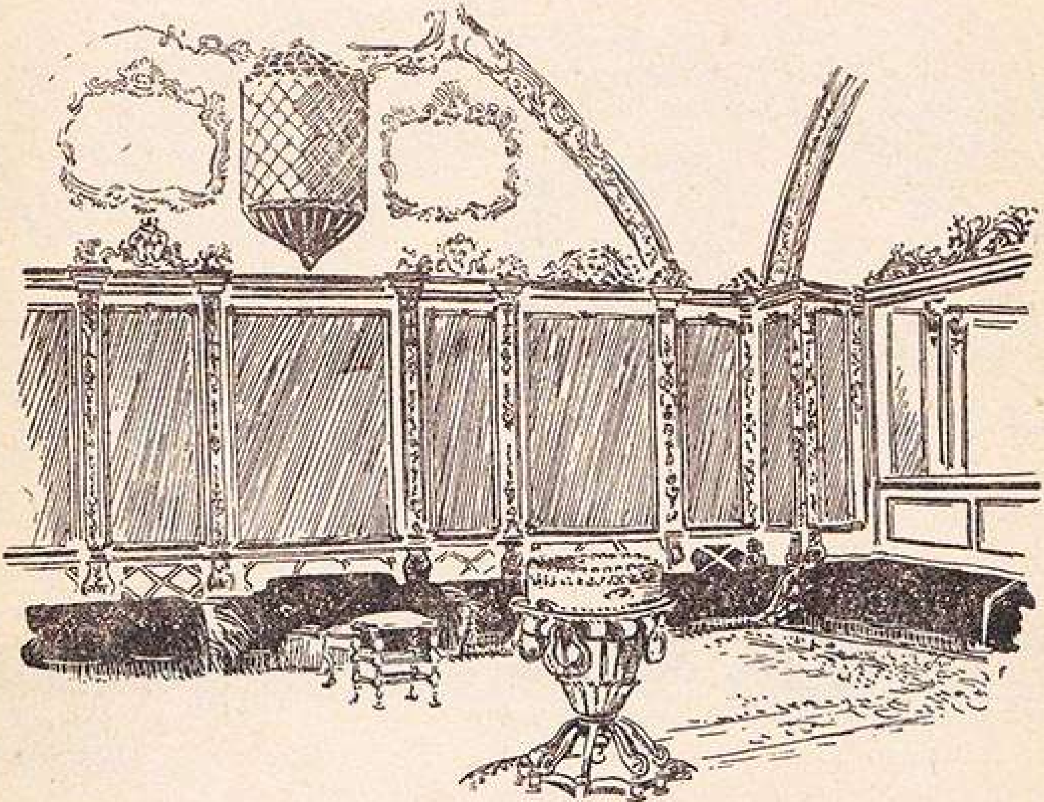
Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri Efendiler (sarıklı hoca sınıfından, ilmiyye mesleğinden iki büyük şeriat, din, hukuk adamı, hem Adliye Vekili yerinde idiler, hem Temyiz Mahkemesi ile Devlet Şûrâsının işini görürlerdi).

Altı Vezir (ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci vezir ünvanlarını taşırlar. Tecrübeli, kıymetli vâliler, kumandanlar arasından seçilirdi. Şimdiki Devlet Vekillerinin yerinde idiler. Mühim meseleler bunlardan birinin tetkikine verilirdi, vezir de onu tetkik eder, karara bağlanmak üzere Divâna arz ederdi).

Nişancı Efendi (Tapu Vekili, fermanlara Pâdişahın tuğrasını çeken Vekil).

Baş Defterdar (Maliye Vekili. Bazan bir Defterdar Efendi olurdu. Vezir rütbesinde ise Defterdar Paşa denilirdi).

Reisülküttâb Efendi (Divânı Hümâyûn Vekili, Divânı Hümâyûn Kaleminin âmiri. Elçiler Devlet ile Divânı Hümâyûnda temasa geçtikleri için, evvelâ Reisülküttâb Efendiyi ziyaret ederlerdi. Bunun içindir ki Reisülküttâb'ın emrinde Divanı Hümâyun tercümanları diye muhtelif diller üze-

Kubbealtı'nın eski kafesli hâli
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

rine tercümanlar bulunurdu, kendisi de Divânda Hariciye Vekilinin yerini doldururdu).

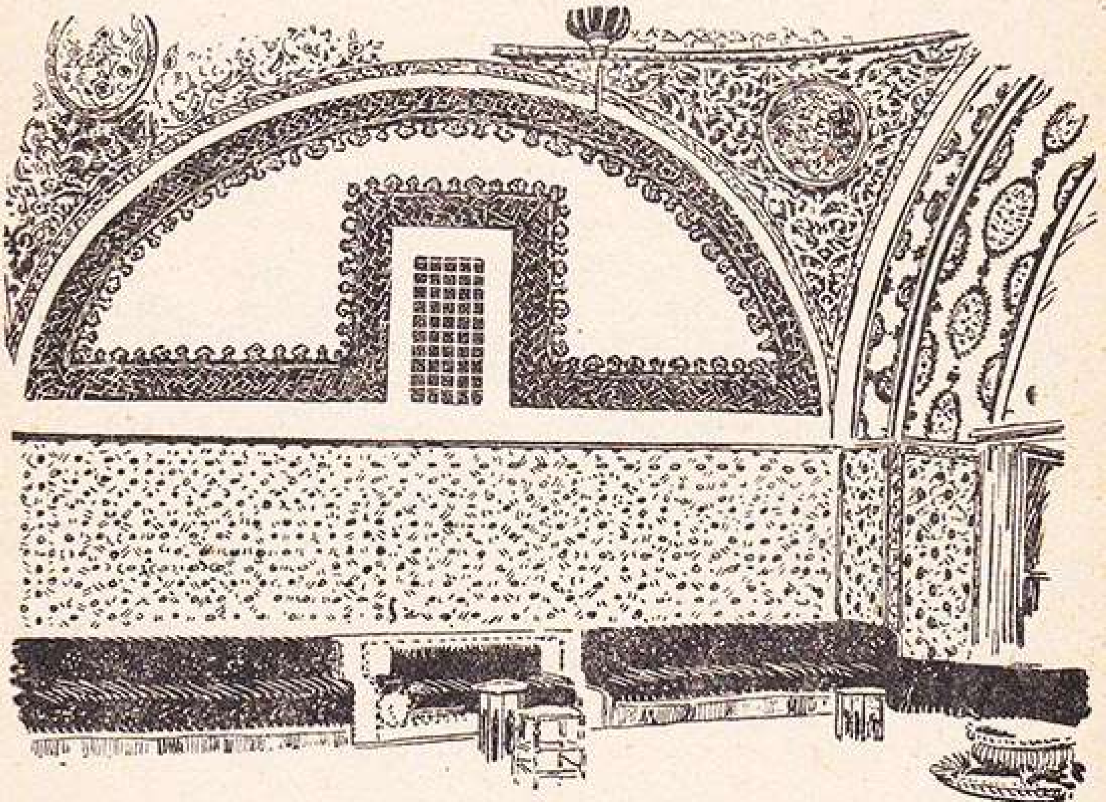
Yeniçeri Ağası (orduyu temsil ederdi).

Kaptan Paşa (Bahriye Vekili yerinde idi).

* * *

Divanı Hümâyûn haftada bir gün, Salı günleri sabah namazından sonra toplanır, öğle yemeğine kadar devam ederdi. Öğleden sonra ve haftanın diğer günleri Divân âzaları devlet işleriyle kendi evlerinde, konaklarında meşgul olurlardı. Divân, fevkalâde hallerde ve ancak Pâdişahın dâvetiyle haftanın diğer günlerinde toplanabilirdi. Harb zamanlarında da toplantı günleri Perşembenin ilâvesiyle haftada iki güne çıkarılırdı.

Divân kararlarını tebliğe memur, bâzı ahvalde de bu kararları hem tebliğ ve hem de infâz eden memur «Çavuşbaşı Ağa ünvânını taşırdı. Tahsisatı dolgun, büyük memuriyet idi. Maiyetindeki «Divânı Hümâyûn Çavuşları» ile beraber müzakereleri tâkib ederdi. Çavuşbaşının emrinde «Büyük Tezkereci» ve «Küçük Tezkereci» diye iki kâtip vardı, Divânı Hümâyûnun zabıt ve karar kâtipleri idiler.

Kubbealtı restore edildikden sonra
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Divânı Hümâyûn, tesbit edilmiş tantanalı bir merasim programı ile toplanır ve dağılırdı. Divânı Hümâyun âzaları, Bâbı Hümâyûn önünden Kubbealtına kadar, merasim üniformalarını giymiş yeniçeri, Kapukulu sipâhîsi, silâhdar, topçu, cebeci ve kalyoncu zâbitleri ve efrâdı tarafından karşılanırdı.

Divân günü Kubbealtında toplanacak olan devlet erkânı, sabah namazını Ayasofya câmiinde kılardı. Kendisi de Divân âzası olan Yeniçeri Ağası, namazdan sonra, yeniçeri kıt'alarının başında, diğer âzanın istikbal merasimine iştirâk ederdi.

Orta Kapudan, İkinci Avluya girilip, Kubbealtına doğru gidilirken, yolun kenarına dikilmiş «Selâm Taşları» denilen işaret taşlarına gelinince, ileride görülen Bâbüssaade'ye karşı dönülür ve Pâdişahın ikametgâhını temsil eden bu kapu, hürmetle eğilerek selâmlanırdı.

Protokol icabı, Sadırâzam azıcık geç gelirdi, kendisini bekleyen Divân erkânına, mevsimine göre buzlu şerbetler, mâcunlar, baharlı sıcak kış şerbetleri ikram olunurdu, akide şekeri çıkardı.

Sadırâzam da, Divâna gelirken Bâbüssaadeyi selâmlar ve Divân erkânı tarafından kapu önünde karşılanırdı, o da:

Sabahınız hayır ola!..

Diye mukabele ederdi. Kubbealtının önündeki geniş saçaklı taşlıkta bir hâfız «Sûrei Feth» i okur, sonra büyük rütbeli yeniçeri zâbitlerinden «Çadır Mehterbaşısı Ağa» elinde bir taş, yeniçeri çorbası ve yeniçeri fodlası ile gelir. Sadırâzam ve Divânı Hümâyûn erkânı bu çorbadan birer ikişer kaşık içerler, fodladan da birer lokma koparıp yerlerdi. Sonra Sadırâzam, sarayda pişirilmiş olan bu çorbanın, saraya gelmiş olan askerlere dağıtılmasını emrederdi. Başta yeniçeriler gelmek üzere, askerin Divân günü sarayda çorba içmesi itaatine alâmetti. Eğer çorba içilmezse, bir ihtilâl fırtınasının kopacağı, hiç olmazsa birkaç devletli başın yere yuvarlanacağı anlaşılır, başta Sadırâzam gelmek üzere, herkesi bir dehşet kaplardı. Bâzan da entrikacı Sadırâzamlar, yeniçerileri el altından çorba içmemeye teşvik ederler, bu suretle Divân erkânı arasında makamları için rakip telâkki ettikleri bir bîçareyi bu gürültü arasında harcayıverirdi. Pâdişaha gözdağı verir, kendi adamlarıyla ve para dağıtarak askeri yatıştırır ve kendisi «Asker üzerinde otorite sâhibi» diye nam alırdı. Lâkin çok geçmez, foya meydana çıkar, devletlinin boynuna cellât kemendi geçer ve gövdesinden ayrılan başı bir ibret taşının üstüne konurdu.

Kubbealtında devlet müessesesi, Sarayın Sahibi ve Sarayda resmî merasim

PÂDİŞAH, MÜHÜR, TUĞRA, TAHT:

Topkapu Sarayını dolaşırken sâhibini yakından tanımak lâzımdır.

Osmanlı İmparatorluğunda pâdişahın kudret ve salâhiyeti sonsuz idi. Memleketin mukadderatı, müslim ve gayri müslim bütün tebaasının mal ve can güveni, Pâdişahın iki dudağı arasından çıkacak emre bağlı idi. İmparatorluğun hudutları içinde Pâdişahın irâdesi önüne geçecek tek kuvvet yoktu. Pâdişahlığın bu sonsuz kudret ve salâhiyeti tam kıvamını Fâtih Sultan Mehmed devrinde buldu ve İkinci Mahmud devrinde başlayan uyanık mutlakiyet devrine kadar dört yüz sene devam etti.

Osmanlı Hânedanında pâdişahlık, babadan büyük oğula kalırdı. Onyedinci asır başında Birinci Sultan Ahmed zamanında bu verâset an'anesi değiştirildi. Saltanat Hânedanın en yaşlı erkeğinin hakkı olarak tanındı.

Osmanlı Pâdişahının sonsuz kudret ve salâhiyetini, İslâm şeriatinin pâdişahlık ehliyeti için koyduğu iki şart tahdid etmişti: Pâdişah olmak için evvelâ «âkil» ve sonra «âdil» olmak şart idi. Cinneti ve zulmü sâbit olan tahttan indirilirdi.

Pâdişah ordunun başkumandanı idi. Ordunun başında harbe gitmesi Pâdişahlık vazifelerinden bilinirdi.

Hükûmet demek de Pâdişah demekti. Memleketin bütün işlerinin çevrildiği Divânı Hümâyûn, Pâdişahın riyasetinde toplanırdı. Ve Divân âzaları pâdişahın sadece müşaviri idi, hüküm ve irâde sureti mutlakada Pâdişahta idi.

Fakat pâdişahlar, ordularının başkumandanlığını serdâr ünvanı verilen bir vezire bırakabildikleri gibi, memleketin kendi adına idaresini, hükûmet işlerini de «Veziri Âzam» yahut «Sadırâzam» denilen bir başvezire bırakmışlardı. Sadırâzam, Pâdişahın tam salâhiyetli bir vekili idi. Bundan ötürüdür ki, fermanlarda kendisine Pâdişahın ağzından «Benim vekili mutlakım» diye hitâb edilirdi. Bu vekâlet alâmeti de Pâdişahın mührü idi.

Bir Pâdişah tahta oturdu mu, birbirinin tam eşi iki mühür yapılırdı. Altından olan bu mühürler, yazısız olarak hazinede, çift çift hazır bulu-

nurdu. Pâdişah tahta çıkar çıkmaz, bir namlı hattat hemen mühür yazısını tesbit eder, saray hakkâklarından biri de bu yazıyı hazır mühürlerin üstüne geçiriverirdi. Mührün biri Sadırâzama verilir, diğeri Pâdişahın kendi kesesinde dururdu. Pâdişahların mühürlerine «Mührü Hümâyûn» denilirdi. Mührün geri alınması, Sadırâzamın azli demekti. Mührü Hümâyun Sadırâzama al atlastan bir kese içinde verilir, o da bunu gaytanından boynuna geçirerek gece ve gündüz üzerinde, bağrında taşırdı.

Memleket, bir bütün halinde Pâdişahın mülkü idi. İmparatorluk hudutları içinde şahsî mülkiyet Pâdişahın bir ihsanı bilinirdi. Bunun içindır ki, toprak ve binaların tapu senedleri üzerinde, onu ihsan eden Pâdişâhın tuğrası bulunurdu. Bir Pâdişah, kendisinin ve kendisinden evvelki pâdişahların bu ihsanını ibtâl edebilirdi. Ve bir kimsenin bütün malı ve mülkü müsadere olunabilirdi. Müsadere Pâdişahın hakkı meşrûu bilinirdi.

Mülkiyet vesikalarına, fermanlarına ve Pâdişah adına yapılan her türlü muhâberatın başına Pâdişahın tuğrası çekilirdi. Tuğra, bir «nişan», alâmetidir. Pâdişahın tuğrasını çekme vazifesi çok mühim bir büyük memuriyetti, pâdişahın tuğrasını çeken zâta «Nişancı» yahut «Tevkiî» denilirdi ve Divânı Hümâyûnun âzası arasında idi.

Bir Pâdişahın tahta ilk oturmasına cülûs, padişahlıktan, tahttan indirilmesine «hali'» denilirdi.

Bugün Topkapu Sarayındaki millî hazinamizde üç taht vardır. Biri «Şah İsmail'in tahtı» diye meşhurdur, Osmanlı hazinesine onaltıncı asırda girmiştir. Cülûs merasiminin hangi tahtta olacağı tâyin edilmemişti. Altın safihalarla kaplı, üzerleri elmaslar, yakutlar ve zümrütlerle tezyin edilmiş bu bahâ biçilmez tahtların döşemeleri de hârikulâde kıymetli kumaşlardan yapılmıştır. Pâdişahlar bayram ve zafer tebrikleri merasiminde de tahta otururlardı. Tahtlar sarayda «İç Hazine» veya «Hazinei Hâssa» da muhafaza olunurdu.

Osmanlı Pâdişahları, İstanbul'un fethinden sonra yerleşmiş bir an'ane olarak Topkapu Sarayında «Bâbüssaade» önünde cülûs ederlerdi.

Cülûs merasimini, Bâbüssade önüne geldiğimizde anlatacağım.

PÂDİŞAH İLE KUVVET VE SİLÂH, PÂDİŞAH VE ALKIŞ:

Pâdişahın sonsuz kudret ve salâhiyetinden bahsetmiştim. Unutmamalıdır ki, yeryüzünde her zaman ve her yerde son söz dâima kuvvetin ve elindeki silâhındır.

Bir askerî ihtilâl, yeniçerilerin veya sipâhîlerin İstanbulda silâhlı ayaklanması, Osmanlı pâdişaları için dâima büyük bir tehlike teşkil etmış ve eğer tahttan indirilmesi isteniyorsa, istisnasız tahttan indirilmişlerdir.

Yeniçerilerin sadâkatini hangi yoldan olursa olsun sağlayan pâdişahlar da tahtında emniyetle oturmuştur. Tarihimizin kaydettiği hakikatlerdir ki, bâzan hakikaten pâdişahlığa lâyık kimseler bir komplonun kurbanı olup atılmış nice liyaketsizler de huzûr ve sükûn içinde tahtlarında ölmüşlerdir.

Pâdişahlar tarafından yeniçerilerin sadakati ocak erkânını hoş tutmakla sağlanmıştır. Nâdiren de, meselâ Dördüncü Murad gibi, bu sadâkati Pâdişahın şahsiyetinin otoriter olması sağlamıştır.

İslâm şeriatinin zâlim ve gaddar olarak vasıflandırmakta aslâ tereddüd göstermeyeceği pâdişahlar, silâhın kuvvetine dayanarak dileklerini yapmışlardır. Yine şerait hükmü ayak altında çiğnenerek bir mecnun, Birinci Mustafa, cinnetinden ötürü hal'edildiği halde, siyasî entrikalar, yüksek menfaat endişeleriyle ikinci defa tahta oturtulmuştur.

Bütün tebaasının malı ve canı iki dudağı arasından çıkacak emre bağlı pâdişahlar, askerî ihtilâllerde öyle bir acze düşmüşlerdir ki, yüzlerine karşı pervâsızca hitabtan ve hattâ hakaretten çekinilmemiştir. Sarayı dolaşırken yerlerinde, bu sahnelerden de bahsedeceğim.

Tarihimizde pek aydın olarak görürüz ki, sadırâzamlık makamına lâyık vezirler hem devlete hizmet etmişler ve hem de mutlak vekili bulundukları pâdişahlara kuvvet sağlamışlardır. Bunu idrâk eden pâdişahlar saltanat makamında şân ve şevketle ömür gecirmiş, hasis entirakalara âlet olarak, kıymet olan vezirleri takdirde gaflet edenler de kendi felâketlerini hazırlamıştır.

Osmanlı saltanatı merasimi arasında «alkış» denilen çok mânalı bir şey vardır. Alkış, bir büyüğün tâzim ve tevkiri yolunda bir nümayiştir. Elleri birbirine çarparak yapılan alkış, Türk âdâbı muâşeretine, Avrupalılardan alınarak ondokuzuncu asırda, Tanzimat devri dediğimiz münevver mutlakiyet devrinde girmiştir. Tarih kaynaklarımız muhtelif vesilelerle, meselâ alaylarda, cülûs merasiminde, ata binip inerken, kayığa girip çıkarken pâdişahın saray bendegânı, asker ve halk tarafından alkışlandığından bahsederler. Bu alkış, el çırpma değil, bir duâdır, duânın metni de aynen şudur:

«Uğurun hayır ola!.. Yaşın uzun ola!.. Yolun açık ola!.. Saltanatına mağrur olma Pâdişahım, senden büyük Allah var!..»

Sonsuz salâhiyet ve kudrete sâhip bir fâninin her vesile ile bu sesi işitmesi, zannederim ki pek mânalıdır.

İkinci Abdülhamid bu alkışın en son cümlesini değiştirmiş: «Saltanata mağrur olma Padişahım senden büyük Allah var.» yerine «Pâdişahım.. Şevketinle, devletinle bin yaşa!..» dedirtmişti.

Pâdişah, kendisinin ve saraylarının bütün masraflarını, harem ve Enderun mensuplarının maaşlarını, pâdişahlık makamına tahsis edilmiş olan İç Hazineden, Hazinei Hâssadan öderdi. İç Hazinenin geliri, geniş

İmparatorluğun her tarafında bu hazineye tahsis edilmiş kaynaklardan temin olunurdu. bu gelir kaynaklarına «Pâdişah Hâsları», «Havâsı Hümâyûn» denilirdi. Memleket vergi kaynaklarının kaymağını teşkil ederdi.

Devlet gelirlerinin toplandığı ve devlet masraflarının karşılandığı devlet hazinesi ise, «Hazinei Hümâyûn» adını taşırdı. Hazinei Hümâyûn, Padişahın adına Divânı Hümâyûn âzasından Baş Defterdarın (Maliye Vekilinin) elinde idi. Bilhassa harb zamanlarında fevkalâde masraflarla Hazinei Hümâyûn sıkıntıya düşerdi, o zaman devlet hazinesine Pâdişah hazinesinden yardım edilirdi. Divânı Hümâyûn, Hazinei Hâssadan ne zaman yardım istemişse, hiçbir Pâdişah bunu reddetmemiştir. Hazinei Hâssada yalnız para değil, Hânedanın malı olan mücevherlerle yine Hânedanın malı olan gümüş ve altın takımları dururdu. Bâzan o fevkalâde ahvale Hazinei Hâssada da nakid bulunmamış, altın ve gümüş eşya eritilerek devlet hazinesine yardım edilmiştir. Sarayda Hazine Dâiresine geldiğimiz zaman da anlatılacak şeyler vardır.

OSMANLI PADİŞAHLARI :

Osman Gaziden Altıncı Mehmed Vahideddine kadar, Osmanlı Hânedanından altı asır içinde 38 Pâdişah gelmiştir. Çeşitli kıymetler bakımından bu 38 rakkamının bir istatistik cetveli vardır.

En uzun saltanat sürenler:

Kanunî Süleyman (46 sene), Dördüncü Mehmed (40 sene).

Padişahlığı yirmi yılı geçenler:

Osman Gazi (27 sene), Orhan Gazi (39 sene), Birinci Murad (29 sene), İkinci Murad (30 sene), Fâtih Sultan Mehmed (30 sene), İkinci Bayazıd (31 sene), Üçüncü Murad (21 sene), Üçüncü Ahmed (27 sene), Birinci Mahmud (24 sene), İkinci Mahmud (31 sene), İkinci Abdülhamid (32 sene).

En kısa saltanat sürenler:

Birinci Mustafa (1 sene 7 ay), Dördüncü Mustafa (1 sene 2 ay), Beşinci Murad (93 gün).

Kırk yaşından sonra Pâdişah olanlar:

Osman Gazi (41 yaşında), Orhan Gazi (40 yaşında), Yavuz Selim (45 yaşında), İkinci Selim (43 yaşında), Üçüncü Süleyman (45 yaşında), İkinci Ahmed (45 yaşında), Üçüncü Mustafa (42 yaşında), Birinci Abdülhamid (49 yaşında), Üçüncü Osman (51 yaşında), Altıncı Mehmed Vahiddin (57 yaşında).

En yaşlı olarak Pâdişah olan:

Beşinci Mehmed Reşad (65 yaşında).

Pek genç yaşta Padişah olanlar:

İkinci Murad (18 yaşında), Fâtih Sultan Mehmed (19 yaşında), Birinci

Ahmed (13 yaşında), İkinci Osman (14 yaşında), Dördüncü Murad (15 yaşında),

En küçük yaşta Pâdişah olan:

Dördüncü Mehmed (7 yaşında).

Tahttan indirilenler:

İkinci Bayazıd, Birinci Mustafa, İkinci Osman, İbrahim, Dördüncü Mehmed, İkinci Mustafa, Üçüncü Ahmed, Üçüncü Selim, Dördüncü Mustafa, Abdülâziz, Beşinci Murad, İkinci Abdülhamid.

Pâdişahlıktan çekilen:

İkinci Murad.

Saltanat kavgasında öldürülen:

Birinci Süleyman (Emir Süleyman), Musâ.

İhtilâlde öldürülen:

İkinci Osman.

Fetvâ ile idam edilen:

İbrahim.

Halefi tarafından idam ettirilen:

Üçüncü Selim, Dördüncü Mustafa.

İntihar eden:

Birinci Bayazıd (Yıldırım), Abdülâziz (bir rivayete göre).

Siyasî bir suikasda kurban giden:

Fâtih Sultan Mehmed, Abdülâziz (diğer bir rivayete göre).

Türk ordusu başında harbe gidenler:

Osman Gazi, Orhan Gazi, Birinci Murad, Birinci Bayazıd, Birinci Süleyman, Musâ, Birinci Mehmed, İkinci Murad, Fâtih Sultan Mehmed, İkinci Bayazıd, Yavuz Selim. Kanunî Süleyman, Üçüncü Mehmed, İkinci Osman, Dördüncü Murad, Dördüncü Mehmed, İkinci Mustafa.

Muharebede şehid olan:

Birinci Murad.

Muharebede yaralanan:

Fâtih Sultan Mehmed

Düşmana esir düşen:

Birinci Bayazıd (Yıldırım).

Divân sahibi şâir olanlar:

Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Süleyman, Osmanlı Pâdişahlarının, pek azı müstesna, hemen hepsi şiir ve edebiyat ile meşgul olmuştur.

Büyük musikişinas olan:

Üçüncü Sultan Selim, Osmanlı Pâdişahlarının çoğu musiki ile meşgul olmuştur.

Hattat :

Üçüncü Ahmed, İkinci Mahmud. Osmanlı Pâdişahlarının çoğu güzel yazı ile meşgul olmuştur.

Resim heveskârı:

Abdülâziz.

Pehlivanlık meraklısı ve bizzat güreşen:

Dördüncü Murad, Abdülâziz.

Çılgın derecede av meraklısı:

Dördüncü Mehmed. Avcılık Osmanlı Pâdişahlarında millî bir an'ane olarak yaşatılmıştır.

Bazu sahibi kemenkeş:

Dördüncü Murad, Üçüncü Selim, İkinci Mahmud, Osmanlı Pâdişahlarından çoğu kemankeşlikle yakından meşgul olmuşlardır.

Bir el san'atı, hüneri olanlar:

Kanunî Süleyman (kuyumculuk), İkinci Abdülhamid (ince marangozluk).

Aşırı derecede kadın düşkünü:

Üçüncü Murad, Üçüncü Mehmed, İbrahim.

Aşırı derecede mahbubperest:

Birinci Süleyman, Dördüncü Murad.

Ağır sinir hastası:

İbrahim.

Doğuşunda timarhanelik mecnun:

Birinci Mustafa.

Tecennün eden:

Beşinci Murad.

Nefis körletmiş perhizkâr:

İkinci Bayazıd, Beşinci Mehmed Reşad.

Ayyaş denilecek kadar içki düşkünü:

Birinci Bayazıd, Birinci Süleyman, İkinci Selim, Dördüncü Murad, Abdülmecid, Beşinci Murad.

Kardeşlerini öldürten:

İkinci Murad, Yavuz Selim, Üçüncü Mehmed (19 kardeşini bir anda boğdurtarak rekor kırmıştır), İkinci Osman, Dördüncü Murad, İkinci Mahmud.

Babasını öldürten:

Yavuz Selim (rivâyet), Dördüncü Mehmed (sabî idi, elinden ferman alındı).

Oğlunu öldürten:
Kanunî Süleyman, Üçüncü Mehmed.
Seyahati seven, seyahata çıkanlar:
Dördüncü Mehmed, Abdülmecid, Abdülâziz, Beşinci Mehmed Reşad.
Yabancı memleketleri ziyaret eden:
Abdülâziz.
Vatanını terk ile yabancı memlekete iltica eden:
Altıncı Mehmed Vahideddin.
Gözlük kullanan:
Altıncı Mehmed Vahideddin.
Enfiye tiryakisi:
Üçüncü Selim.
Obur denilecek kadar boğazına düşkün:
Abdülâziz.
Tebdili kıyafetle halk arasında dolaşan:
İkinci Osman, Dördüncü Murad, Üçüncü Osman, Üçüncü Selim, İkinci Mahmud.

SADIRÂZAM :

Asırlar boyunca Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatı, Pâdişahların sonsuz salâhiyetli mutlak vekilleri olan Sadırâzamların elinde kalmıştı. Divân-ı Hümâyûn Sadırâzamın riyasetinde toplanırdı. Sadırâzam, Pâdişahın rızasını almak şartiyle koca devleti tek başına harbe sokabilirdi, şartları en ağır muahedeleri imzalayarak sulh yapabilirdi.

Pâdişahların şahsan himaye ettiği kimseler müstesna, Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde dilediği kimseyi bulunduğu mevkiden atabilir, malını ve mülkünü müsadere ettirebilir ve hattâ cellât pençesine verebilirdi. Buna mukabil kendi mevki ve hayatı da her an, Pâdişahın iki dudağı arasından çıkacak iki kelimelik emre bağlı idi, Pâdişah: «Alın şunu!..» yahut «Kaldırın şunu!.. dedi mi, sorgusuz ve muhakemesiz idam olunurdu. Bir dakika evvel milyonlarca insanın hayatına hâkim olup devletin mukadderatını avuçları içinde tutan adam, o müthiş anda vakar ve metanet gösteremezse, yakasına yapışmış Bostancı neferlerinin ensesine ve kafasına inen yumruklariyle diz çökertilir, cellâdın yağlı kemendi boynuna geçerdi. Bir hiç yüzünden idam edilmiş Sadırâzamlar vardır, hattâ takdir ve taltifi gereken bazı namuslu Sadırâzamlar, hizmetlerinin mükâfatını görecek yerde, namusun ve doğruluğun kazandırdığı düşmanlarının kirli entrika ve tezvirleri ile idam olunmuşlardır.

Devlet kapısının bu en yüksek mevkiine çıkmak için de Müslüman olmak, her nasılsa Vezirler arasına karışmış bulunmak, ve Padişaha ha-

tırlatılmış olmak, yahut bir ihtilâlde, kelleyi koltuğa alıp kendisini askerin istediği adam olarak ileriye sürdürmek, el altından entrikalar çevirerek «ihtilâli yatıştırabilecek adam» mevkiine getirmek kâfi idi. Sadırâzamlık makamı için ırk ve milliyet, iffet, istikamet, servet, tahsil, zekâ, liyakat aranmazdı.

Devletin kuruluşundan Tanzimata kadar geçen devir boyunca Sadırâzam Paşalar içinde okuma yazma dahi bilmeyen câhiller, en süflî tabakalara mensup ailelerin çocukları, çocukluğunda ve gençliğinde dellâklık, manavlık, zurnacılık, ahır uşaklığı, tayfalık, kayıkçılık yapmış olanlar, dağa çıkmış haydut, azatlı köle, hadım edilmiş köle, derviş, cehlin ve tama'ın gilzeti ile her türlü şenaati ve zulmü irtikâpta asla tereddüt etmeyen simalar görülür.

Bu yüksek mevkiin şânına lâyık meziyetleri ve kıymetleri yazmağa lüzum yoktur. Osmanlı Sadırâzamları arasında, unutmamalıdır ki yalnız tarihimizin değil, cihan tarihinin en büyük devlet adamları gelip geçmiştir.

Divân-ı Hümâyun haftada bir defa, salı günleri sabah namazından sonra öğleye kadar toplanırdı demiştik. Sadırâzamlar haftanın diğer günlerinde devlet işleriyle kendi saraylarında meşgul olurlardı ve her gün kendi saraylarında sadaret makamının memurlarının istirâkiyle bir divân kurarlardı, buna «Sadırâzamın ikindi divânı» denilirdi. Şikâyet ârizaları, iş için müracaatlar bu divânda kabul olunurdu.

Sadırâzamın mahremi yerinde yardımcısı ve sadâret divânının en nüfuzlu siması «Sadırâzam Kâhyası» idi. İmparatorluğun iç işleri onun elinde idi, bundan ötürü Sadâret Kethüdası, bugünkü tâbiriyle Dahiliye Vekili yerinde idi, şu farkla ki Sadâret Kethüdası Divân-ı Hümâyûnda âza değildi. Divâna Sadırâzamla beraber gider, fakat müzakerelere iştirâk etmezdi. Felâkete uğrayan Sadırâzamlar ekseriya kâhyalarını da bu felâkete beraber sürüklerdi. Kâhyalarını iyi seçemeyen, mürteşi ve zâlim kâhyalar tarafından aldatılan Sadırâzamlar da ekseriya bu gafletlerinin cezasını hayatlariyle ödemişlerdir.

TELHİS, HATTI HÜMÂYÛN, BEYAZ ÜZERİNE HATTI HÜMÂYÛN:

Sadırâzam Kâhyalığının, Dahiliye Vekâleti yerinde çok mühim bir memuriyet olduğunu söylemiştim. Yüksek makâmının ehli olmayan, eli rüşvete yatkın ve şahsî servetini yapma yolunda türlü zulüm ve gadirden çekinmeyen Sadırâzamlar, mahremiyetlerine vâkıf oldukları için Kâhyalarından dâima korkarlardı. Tarihimizde, Sadırâzamın seyyiâtını Pâdişaha iblâğ ederek onu azlettiren ve idamına sebep olan ve Mührü Hümâyunu alarak Sadırâzam olan Kâhyalar da görülür. Azil veya idam edilen Sadırâzamların mes'uliyet hesaplarını kâhyaları verirdi, bu hesap verme işinde

ağır tazyikler görürlerdi. Hattâ cellât elinde işkenceye verilerek, vezirin, zulümle ve irtişâ yoluyla yığdığı servetin nerelerde saklı olduğu sorulurdu.

Onyedinci asrın namlı Sadırâzamlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, içki âmilleri ve tüccarlarıyla meyhanecilerden büyük bir rüşvet alarak işret yasağına göz yummuştu. Düşmanları Pâdişah Dördüncü Mehmede ihbar ettiler. Pâdişah Veziri çağırttı. Saraydaki dostları da Merzifonluya ne için dâvet edildiğini haber verdiler. Vezir, saraya gitmeden, hiçbir şeyden haberi olmayan mâsum Kâhyasını boğdurttu ve sonra saraya gitti, Pâdişahın gazablı sualine.

— Pâdişahım!.. Kâhyam olacak adam rüşvet almış... Ben cezasını verdim!..

Dedi...

Divânı Hümâyûnda alınan bütün karar, yazı diline Pâdişah ağzından verilir, işte ferman dediğimiz emirler, bu Divânı Hümâyûn kararlarıdır. Herhangi bir iş hakkında Sadırâzamların, Pâdişahlara gönderdikleri tezkerelere «Telhis» denilirdi. Bu tezkereleri saraya, Sadırâzamın bu iş için sureti mahsusada istihdam ettiği mahremî bir memur götürdüğü, onun da resmî ünvanı «Telhisci» idi. Bu zât tezkereyi sarayda Silâhdarağaya teslim eder, Silâhdarağa da Pâdişaha arzederdi' Pâdişah kendi fikrini, düşüncesini Telhisin kenarına yazarak bildirirdi, yerine göre bir iki kelimelik veya birkaç satırlık bu yazıya «Hattı Hümâyûn» denilirdi.

Pâdişah, bir Telhis almadan, Sadırâzama kendi karihasından bir şey emretmek istese, eliyle yazıp gönderdiği o emre «Beyaz üzerine Hattı Hümâyûn» denilirdi.

Divânı Hümâyûndan bir ferman nasıl çıkar, bir ferman nasıl tekemmül eder, ondan da, Nişancı ile vazifelerini anlatırken bahsedeceğim.

Yine yerinde anlatacağım, sarayda Silâhdarağa olan kimseler, Pâdişahın bir gözdesi idi. Yanında bir mahremi idi. Pâdişahı iknâ ederek Sadrâzamın Telhisini red ile geri göndertebilirlerdi. Onun içindir ki Sadırâzamlar, Silâhtarağalarla dâima hoş geçinmeye dikkat ederlerdi. Gayet kıymetli hediyelerle onları kendilerine bendetmeye çalışırlardı. Hayâli ve ümidleri geniş bâzı vâliler, vezirler, esir pazarlarından fevkalâde güzel ve zeki oğlanlar satın alırlar, onları bir müddet yanlarında tutup hatırını hoş ederek kendilerine bendederler ve nihayet âzad kâğıdını vererek ve bir kolayını bularak Sarayı Hümâyûndaki «Enderun» a verirlerdi.. Sonra, Nasreddin Hocanın ruhu şâd olsun bir gün bu oğlanın Silâhdarağa olacağını, onun Pâdişah üzerindeki nufuzu ile de Mührü Hümûyûnun kendisine verileceğini düşünürlerdi!..

DİVÂNI HÜMÂYÛN ÂZASINDAN NİŞANCI:

Divânı Hümâyûn âzasından olan «Nişancı» ya Tapu ve Ferman Bakanı diyebiliriz. Nişancılara «Tevkiî» ve «Turgâî» unvanları da verilirdi. Padişah ve devlet adına verilen tapu senetleriyle dirlik beratlarının, memuriyet beratlarının ve fermanı hümâyûnların üzerindeki tuğrâları o çeker, resmederdi. Bütün bu mülkiyet senetleri ve dirlik beratları ve fermanları da Nişancının emri ve nezareti altında çalışan Defteri Hâkaanî kaleminden hazırlanırdı. Nişancılık geniş hukukî ve idarî bilgiye dayanan ve devlet haysiyet ve namusunu temsile lâyık çok sağlam bir seciye ve namusu icap ettiren nâzik ve mühim bir yüksek memuriyet idi. Onun içindir ki Nişancılar malûmatlı, kalem ve üslûp sahibi, şeref ve vekar sahibi kimseler arasından seçilir ve ekseriya da pîrlik çağına kadar, hattâ ölümlerine kadar bu makamda bırakılırdı. Umumîyetle Efendi ve Bey unvanını taşırlardı, eğer Vezir rütbe veya pâyesini de almış bir zat ise o zaman pek tabiî bir «Nişancı Paşa» olurdu.

Defteri Hâkaanî Kalemi, üzerinde titizlikle durulan bir devlet dairesi idi. Bilhassa eyaletlerin timar ve zeamet dirlikleri, İmparatorluğun idarî ve askerî teşkilâtında fevkalâde ehemmiyetli idi. Bunların berat ve fermanlarının verildiği Defteri Hâkaanî Kaleminde bir suiistimal yolunun açılması imparatorluğun siyasî bünyesini kemiren bir âfet olacağı için, bu kalemin bütün memurları büyük bir itinâ ile seçilerek alınır, hattâ kaleme alınan şakird çocuklardan yetiştirilirdi.

Defteri Hâkaanî Kaleminde mütehassıs hattat kâtipler vardı. Bunların arasından da Pâdişahın tuğrasını resmedecek, çekecek olanlar ayrılırdı. Tuğrâ çekme meşklerinde tahtta bulunan Pâdişahın tuğrasını tam olarak resmetmek şiddetle yasaktı. Tuğrâyı tam olarak ancak Nişancı çekebilirdi.

Mühim ferman tuğrâları, meselâ bu arada ecnebi hükümdarlara gönderilecek fermanların tuğraları, sayısı resmen tesbit edilerek evvelden hazırlanırdı. Hususî müzehhibler bunları tezhip ve tezyin ettikten sonra bir senetle hazineye teslim edilirdi. Kullanılacağı zaman bir tanesi yine senetle alınır, aynı cins ve eb'addaki kâğıtlara yazılmış fermanın baş tarafına yapıştırılır ve bizzat Nişancı bu eki altın mürekkeple «Sahhülvâsıl» (Ek doğrudur) diye yazarak tasdik ederdi. Eğer fermana bir Hattı Hümâyûn da lâzımsa, bu suretle hazırlanmış olan ferman Pâdişaha arzedilir, o da fermanın tuğrâ bulunan baş tarafına kendi el yazısı ile «mûcibince amel oluna» diye yazardı.

Bilhassa hâs, zeamet ve timar gibi dirliklerin tevcihinde Nişancı, Divanı Hümâyûnu tenvire salâhiyetli tek sima idi.

Ne kadar şâyânı dikkattir ki nâzik vazifesini suiistimal etmiş, sahte tapu, dirlik beratı, sahte ferman tanzim etmiş tek Nişancı görülmez. Tarihimizde Nişancıların en namlısı, âdeta pîri yerinde olan zat da, Kanunî Sultan Süleyman'a Nişancılık yapmış olan Celâlzâde Mustafa Çelebidir.

REİSÜL KÜTTAB EFENDİ:

Kubbealtında hatırlanacak mühim simâlardan biri de Reisülküttâb Efendidir. Divânı Hümâyûn kaleminin âmiridir.

Reisülküttâb Efendi, Onyedinci asır ortalarına kadar Nişancının emrinde bir büyük memur idi. Divânı Hümâyûn kalemi de Nişancının emrinde idi. Onyedinci asır ortasında bu kalem istiklâlini kazandı, kalemin âmiri de, eskiden sadece Divân müzakerelerini takip ederken, Divânın söz ve rey sâhibi âzası oldu.

Divânı Hümâyûnun, hepsi seçkin simâlar olmak üzere yirmi beş kâtibi vardı. seçkin simâ derken hem şeref, haysiyet, vekâr ve namus gibi faziletleri, hem de o asırların kıymet ölçüsüyle bir edîb şahsiyetini kasdediyorum. Bu kâtiplere «Hâcegânı Hümâyûn Divânı» denilirdi. Divâna gelen evrakın ve Divândan çıkan kararların suretlerini büyük kütük defterlerine kaydederlerdi. Zamanımıza kadar dikkatle saklanmış olan Divânı Hümâyûnun bu kütük defterleri, bugün Osmanlı İmparatorluğu tarihini gereği gibi aydınlatan milyonlarca vesikadan mürekkep eşsiz kıymette bir hazinedir.

Dâvanı Hümâyûn kâtiplerinin en kıdemlisine «Tekireci Efendi» denilirdi ve ekseriya Reisülküttâb tâyin olunurdu.

Divâna gelen evrakı ve istid'aları, Divân içtimaında Reisülküttâb Efendi okurdu, Divân kararlarının müsveddelerini de o yazardı, karar tasvibden geçince kâtiplere verip beyaza çektirir ve suretini kütük defterine geçirerek kime yollanacaksa, Divân Çavuşlarına verip yollardı, kütükteki suretinin yanına da «Filân Çavuşa verildi» diye kaydolunurdu.

Daha evvel de söylemiştim, hatırlatmış olurum, Divândan çıkan her emir Pâdişahın ağzından yazılırdı.

Yine bilvesile söylemiştim, yabancı devlet elçileri Osmanlı İmparatorluğu Hükûmeti ile Divânı Hümâyunda temas ederlerdi. Divânı Hümâyûnda muhtelif yabancı dilleri bilen lüzumu kadar tercûman vardı, bunlara da «Divânı Hümâyûn Tercümanı» denirlirdi. Ondokuzuncu asıra kadar bu tercümanların hemen hepsi gayri müslimdi, bilhassa Fenerli Rumlardandı, bir iki âile Divânı Hümâyûnda tercümanlığı aile mesleği hâline getirmişti, en kıdemli ve dolayısiyle sadâkatine en güvenilen Baş Tercüman ünvanını alırdı.

Bir yabancı devlet elçisi İstanbula gelince, evvelâ Elçi Hanına indirilirdi. Divâna geleceği günü Sadırâzam tâyin eder ve elçi evvelâ Reisül-

küttâb Efendi ile buluşurdu ve ilk mâruzâtını ona bildirirdi. Bu maruzât müzakere ve kabule yatkın olursa, Sadırâzamın huzûruna çıkardı.

Elçinin evvelâ Sadırâzam ve sonra Pâdişah tarafından kabulü sadece merasimden ibaretti. Siyasî müzakereler elçilerle Reisülküttâb Efendi arasında yapılır ve varılan netice Reisülküttâb Efendi tarafından Divâna arzolunurdu. İşte bu bakımdandır ki, Reisülküttâb Efendilere eski devlet teşkilâtında, Osmanlı İmparatorluğunun Hariciye Vekilleriydi demek hatâlı olmaz.

DİVANDA ULÛFE TEVZİİ:

Devlet hazinesinden yevmiye hesabiyle ücret alan ve askerliği meslek edinmiş olup Osmanlı İmparatorluğunun dâimî asker ocaklarını vücuda getiren askere «Kapukulu» denilirdi.

Kapukulu askerinin başında da «Yeniçeriler» ile «Kapukulu Sipâhîsi» gelirdi. Kapukulu Sipâhîsine «Sipâhi Oğlanları» da denilirdi. Tarihimizde, ücretleri verilmediği için İstanbulda birkaç kanlı ihtilâl çıkarmış olan Sipâhîler işte bunlardır. Kapukulu Sipâhîsini (Sipâhî Oğlanlarını) eyâlet askerleri olan «Timarlı Sipâhîler» ile aslâ karıştırmamalıdır. Ki maalesef bu hatâya düşen kalem sahipleri görülmüştür.

Kapukulu askerine ödenen ücrete «ulûfe» denilirdi. Yevmiye hesabiyle üç aydan üç aya dört taksitte dağıtılırdı, taksitlere «Mevâcib» adı verilmişti ve her taksit de ayrı isimle anılırdı.

Hicrî takvimde senebaşı Muharrem olduğuna göre Muharrem, Safer, Rebiülevvel taksitine «Masar = MSR», Rebîülâhir, Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir taksitine «Recec = RCC», Recep, Şâban, Ramazan taksitine «Reşen = RŞN», Şevval, Zilkaade ve Zilhicce taksitine de «Lezez = LZZ» denilirdi.

Ulûfe, İstanbuldaki askere Divânı Hümâyunda merasimle dağıtılırdı, ekseriya yabancı devlet elçileri de devletin, bu münasebetle pek aydın göze çarpan azamet ve şevketini görmeleri için o gün Kubbealtına dâvet olunurlardı.

Divânı Hümâyûnûn ulûfe tevzii günü Kubbealtındaki toplantıları fevkalâde toplantı sayılırdı ve o gün Divân başka bir işle meşgul olmazdı.

Paralar meşin keselere konulur, on kese bir yığın teşkil etmek üzere Kubbealtında Sadırâzamın makamı önünden kapuya doğru iki sıralı dizilirdi.

Reisülküttâb Efendi, ulûfenin dağıtılması için Sadırâzamın ağzından izin «telhis» i yazar, telhis Pâdişaha gönderilir, o sırada protokol icabı, Bâbüssaade'den girer girmez hemen karşıya gelen «Arz Odası» nda bulunan Pâdişah, bu telhisin kenarına «hattı hümâyûnu ile, yâni el ya-

zısıyla «Verile» derdi. Telhis geri gelince, Sadırâzam hattı hümâyûnu öper-başına götürür ve sonra okurdu.

Bunu müteakip Divânın merasim memurlarından Muhzir Ağa işaret verir, Yeniçeri Ağasından sonra Yeniçeri Ocağının en büyük Kumandanı olan Yeniçeri Kedhüdası (Kul Kedhüdâsı Ağa) Yeniçeri Kâtibi ile Kubbealtında Divâna girerek Sadırâzamın eteğini öper, kâtiple beraber bir kenarda ayakta dururdu. Sonra başta yeniçeriler gelmek üzere, askerî birliklerin bu işle vazifelendirilmiş neferleri, ulûfe defterinden yüksek sesle okunan isimlerine göre Divâna girerler, sessiz ve hürmetkâr, para keselerini birer birer kaldırıp götürürlerdi.

Para tevzii işi bitince, o gün için Divânı Hümâyûn da vazifesini bitirmiş olur, Baş Defterdar tebrik edilir. Divânı Hümâyûn âzasına, bu münasebetle sarayda bulunanlara ve saraya gelmiş olan askerlere Pâdişah tarafından bir ziyafet verilirdi. Kubbealtında biri Sadırâzam, biri Kazaskerlerin, biri de Vezirlerin önüne üç sofra kurulurdu.

Pâdişah bir devlet ve Yeniçeri Ocağı an'anesi olarak, Ocağın Birinci Ortasının (Taburunun) defterinde 1 numaralı nefer olarak kayıtlıydı. Onun için ilk para kesesini bu Orta kaldırır ve içinden Pâdişahın neferlik ücreti ayrılarak kendisine götürülürdü.

İleride ve yerinde nakledeceğimiz bir askerî ihtilâlde, Pâdişah Genç Osmanı Yedikule zindanında boğup öldürenler, Yeniçeri Ocağının 65 inci Ortasından idiler. İhtilâlden sonra bu Orta lâğvedilmişti. Bu vak'adan Ocağın lâğvına kadar geçen asırlar boyunca, her ulûfe tevziinde 65 inci Ortanın sırası gelince, adı üç defa okunur, ses verilmez, üçüncü okunuşunda Yeniçeri Başçavuşu:

— Yoktur!..

Diye seslenir, bunun üzerine ikinci avluyu doldurmuş olan yeniçeriler bir ağızdan:

— Yok olsun!..

Diye bağırırdı.

ASKER OCAKLARINA DAĞITILAN SARAY BAKLAVASI VE YENİÇERİLERİN BAKLAVA ALAYI:

Kanunî Sultan Süleyman zamanından kalma bir âdet idi: Ramazanın onbeşinci günü İstanbulda bulunan yeniçerilerle sâir asker ocaklarına, on nefere bir tepsi üzerinden saray baklavası dağıtılırdı. Yeniçeriler de, Topkapu Sarayından aldıkları baklavaları kışlalarına tantanalı merasimle götürmeyi «Baklava Alayı» adı ile an'ane hâline koymuşlardı.

O gün, başta Yeniçeri Ortaları (Taburları) olmak üzere Kapukulu Sipâhîleri, Cebeciler, Topçular, top arabacıları, Kumbaracılar ve Tersane-

lıler, başta zâbitleriyle Ortakapudan içeriye alınırlar, futalara bağlanmış ve saray mutbakları önüne konulmuş baklava tepsileri karşısına bir sıra hâlinde dizilirlerdi.

Askerleri Bâbüssaade önünde bekleyen Silâhdar Ağa (Enderunun en mühim bir simâsı olan Silâhdar Ağadan ileride ve yerinde bahsedeceğim) sağ koltuğunda Anahtar Ağası ve sol koltuğunda Baş Lala olduğu halde, baklava tepsilerinin konduğu yere gelir ve adı Yeniçeri Ocağının Birinci Ortasında 1 numaralı nefer olarak kayıtlı Pâdişah için iki tepsi baklava alırdı. Bu suretle baklava dağıtılması da başlamış olurdu.

Yeniçeri Ortalarının vesair askerî birliklerin isimleri okundukça o Ortalardan ve birliklerden iki nefer gelir, kendilerine verilen baklava tepsilerini, futaların düğüm yeriden yeşil boyalı bir sırığa geçirerek alır, götürürlerdi.

Alınan tatlı tepsileri Ortakapudan birinci avluya çıkarılırdı. Birinci avluda her Yeniçeri Ortasının ustası, sakası, mütevellisi, odabaşısı ve Karakollukçusu ve Bayraktarı baklava tepsilerinin önüne düşer, gürültülü, şenlikli bir alayla Bâbı Hümâyûndan çıkarak kışlalarının yolunu tutarlardı.

Saray mutbaklarında bir «Matbahı Âmire Hazinesi» vardı, burada çok kıymetli altın ve gümüş sofra takımları, porselen koleksiyonları vardı, fakat harcıâlem yüzlerce baklava tepsisi yoktu. Askere baklava dağıtılacağı zaman tepsiler çarşılı esnaftan emanet kaldırılır, içindeki tatlılar yenildikten sonra futalarıyla beraber Saraya iâde olunurdu.

Ocağın disiplini bozulduktan sonra baklava tepsilerini iâde etmez olmuşlardı:

— Baklavalar o kadar lezzetli idi ki, tepsisi ve futasıyla beraber yedik...

Derlerdi. Sarayca da bu küçük tepsi ve futa talanı hoş görülmüş, her Ramazan şu kadar baklava tepsisi, esnaftan emanet kaldırılacak yerde satın alınır olmuştu.

Baklava Alayı her sene İstanbul halkının eğlencelerinden birini teşkil ederdi. Saraydan alınıp kışlaya götürülen tepsilerin geçeceği yollar iki keçeli halk ile dolardı.

Yeniçeri Ocağı inzibatının fecî bozukluğu onyedinci asırda başlar. İstanbul haşaratı ocağa kolaylıkla kayıt yollarını bulmuş, yeniçeriler de haytalık ve itlik havasında kanat çırpmağa başlamıştır. Baklava Alayları yeniçeriler arasındaki haşarata türlü edepsizlik ve rezâlet için bir vesile teşkil eder olmuştu. Mübarek Ramazan ayını unuturlar, alayın geçeceği yollardaki çarşı boylarında dükkânlara tecavüz edip yağma ederler, alay

seyrine çıkmak gafletini gösteren kadınlara, şâbı emred gençlere, çoluğa çocuğa sarkıntılık ederlerdi.

Son Baklava Alayı, hicrî 1241, milâdî 1826 yılı Ramazanındadır. Yâni Yeniçeri Ocağının kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırılmasından bir buçuk ay evvel yapılmıştır.

SARAY AŞÛRESİ :

Topkapu Sarayında üç mutbak vardı. Biri «Aşağı Mutbak» denilen büyük mutbaktı. Burada Sarayın iç ve dış halkının yemekleri, yâni her gün 10.000 kişilik yemek pişerdi!

İkinci Mutbağın adı «Helvahâne» idi. Sarayın tatlıları ile reçelleri, şurupları hazırlanırdı.

Üçüncü mutbak «Kuşhâne Mutbağı» idi. Burada da bizzat Pâdişahın, şehzadelerin, sultanların, valide sultanla, Haseki sultanların (Pâdişah zevcelerinin) yemekleri pişerdi. Askere baklava dağıtılacağı zaman bu üç mutbak birden ve bir hafta evvelinden faaliyete geçerdi.

Muharrem ayında Topkapu Sarayında pişirilen aşûre de İstanbulda pek meşhurdu. Fakat aşûre, baklava gibi askere dağıtılmazdı. Asker için kendi kışlalarında ayrıca aşûre pişirilirdi.

Topkapı Sarayında üç çeşit aşûre yapılırdı:

Aşağı mutbakta ballı aşûre, Sarayın dış ocakları halkına, kozbekçilere, zülüflü baltacılara, teberdarlara, bostancılara ve şehir halkından da kabını alıp Saray kapusuna gelmiş olan herkese dağıtılırdı... Halka aşûre tevzii on gün devam ederdi...

Helvahânede yapılan şekerli aşûre, Enderunu Hümâyûnun zülüflü ağalarına, saray iç oğlanlarına dağıtılırdı.

Kuşhâne Mutbağında süzme miskli aşûre, Pâdişahın nefsi ile Haremi Hümâyuna mahsustu. Kendi saraylarında oturan sultanlara, Şeyhülislâm Efendiye, Sadırâzam ile bütün Divânı Hümâyûn erkânına, Enderunu Hümâyûnun başta Silâhtar Ağa gelmek üzere ileri gelen ağalarına, tüfekçibaşı, berberbaşı, kahvecibaşı gibi sarayın temâyüz etmiş simâlarına gönderilirdi.

BÂBÜSSAADE
ve
ENDERUN

Bâbüssaade

İçinde Divânı Hümâyûnun toplandığı Kubbealtından çıktığımıza göre, sol tarafta azıcık ileride Topkapu Sarayının üçüncü büyük kapusu olan Bâbüssaadeyi görürüz (Plânda 29 numara ile gösterilmiştir).

Bu kapu, Topkapu Sarayında, Osmanlı Pâdişahlarının hâs mânasiyle hususî ikametgâhı olan Enderunu Hümâyûnu'un medhalidir. Bâbıhümâyun ve Bâbüsselâm gibi bu da iç içe iki kapudan mürekkeb âbidevî bir kapudur. Sarayın ana plânı çizilirken Fâtih Sultan Mehmed zamanında yapılmış, fakat gördüğü tâmir ve tâdillerle ilk şeklini kaybetmiştir..

Bâbüssaade'nin tarihçesinde unutulmaz hâtıra, asırlar boyunca Osmanlı Pâdişahlarının cülûs merâsimlerinin bu kapu önünde yapılmış olmasıdır. Mevsim ve o günkü hava ne olursa olsun İmparatorluk tahtı Hazinei Hümâyûndan çıkarılarak Bâbüssaadenin önüne konulmuş, veliahd şehzade de bu kapudan dışarıya çıkarak tahta oturmuş, resmen Pâdişah ilân edilmiş ve devlet erkânı da an'anevî bir protokola göre kendisine bîat etmiş, sadâkat yemini vermiştir.

Yine asırlar boyunca Pâdişahlar bayram tebriklerini Bâbüssaade önünde kabul etmişlerdir. Bu merâsimde de kapunun önüne «Bayram Tahtı» denilen küçük bir taht çıkarılmıştır.

Seferlerde «Serdâr» ünvanı ile orduya başkumandan tâyin edilen zâta, devleti temsil eden «Sancağı Şerif» de bizzat Pâdişahın eliyle bu kapunun önünde teslim olunmuştur.

Yeniçeri asker ocağı, kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırıldığı zaman, İstanbul halkı yeniçerilere karşı Pâdişaha yardım için, «Sancağı Şerif» altında toplanmıştı, işte o vak'ada da bu tarihî sancak Bâbüssaadenin önüne dikilmişti.

Enderunu Hümâyûna, Pâdişahın mahremiyetine açılan bu kapuya, halk bir nevi kudsiyet vermişti. Osmanlı tarihinde ihtilâl dalgaları ekseriya, sarayın şehre açılan büyük kapusu Bâbıhümâyun'u, Birinci Avluyu, Bâbüsselâm (Orta Kapu) yu ve İkinci Avluyu aşmış ve Bâbüssaade önünde durmuştur.

Bâbüssaadeden girilince, burun buruna tâbiri çok yerindedir, karşıya Arz Odası çıkar. Pâdişahların vezirleri, devlet erkânını ve yabancı devlet elçilerini huzûruna kabul ettiği yerdir. Protokol gereğince huzûra çıkabilecek zevât, Bâbüssaadeden içeriye girebilirlerdi, fakat Enderunun hiçbir yerini göremezlerdi. Arz Odasından gayri bir yerde, eğer izni şâhânesi yok ise, Sadırâzam dahi Pâdişahı göremezdi, ve Sadırâzamlar dahi, huzûra kabullerinden gayri zamanlarda adımını Bâbüssaadenin eşiğinden içeriye atamazdı. Pâdişahın ismen tasrih ve dâvet etmesi şartıyladır ki, herhangi bir kimse, sıkı bir nezâret altında, Bâbüssaadeden içeriye alınır ve hükümdar kendisini Enderunun hangi dâiresinde bekliyorsa oraya götürülürdü.

Bununla beraber tarihimiz iki istisnâî vak'a kaydeder: İkinci Sultan Osman'ın (Genç Osmanın) tahttan indirildiği askerî ihtilâlde, ihtilâlciler Bâbüssaadeyi de aşarak Enderunu Hümâyâna girmeye cür'et etmişlerdir. Bir de, inkılâbcı Pâdişah Üçüncü Sultan Selimi tekrar tahta çıkarmak için bir hükûmet darbesi yaparak sarayı basan Alemdar Mustafa Paşa, Bâbüssaadenin kapu kanatlarını kırdırarak Enderuna girmiştir.

* * *

Osmanlı pâdişahlarının İmparatorluk tahtına oturarak hükümdarlık vazifesine başlama merâsimine Cülûsu Hümâyûn denilir. İstanbulun fethinden sonra bu merasim, bir an'ane olarak Topkapu Sarayında Bâbüssaade önünde yapılmıştır.

Yeni Pâdişaha, cülûs merâsiminden evvel, evvelâ Haremi Hümâyûnda, Harem Muhafızı zencî hadımağaların en büyük âmiri olan Kızlarağası, sonra da Enderûnda, Enderûnun en büyük zâbiti ve âmiri olan Silâhdar Ağa bîat ederdi. Bu iki sadakat yemini, yeni Pâdişahlarına, bundan böyle günlük şahsî hizmetinde olacak kimselerin sadâkatini temsil ederdi.

Cülûs günü sadırâzam, Kubbe vezirleri, sâir Divânı Hümâyûn erkânı ve vezir rütbesini hâiz olan zevât ve İstanbulda bulunup cülûs merâsimi protokoluna dâhil büyük memurlar, Kubbealtında toplanırlardı.

İç hazinede duran tahtı, Hazine Kethüdâsı çıkarır ve Bâbüssaadenin muhafazasına memur ak hadımağaların âmiri ve zâbiti olan Kapuağasına teslim ederdi ve beraberce Bâbüssaadeden çıkarıp kapunun geniş saçağı altına koyarlardı. Ağır kumaşlardan yapılmış gayet kıymetli döşemesi ve merâsimde öpülecek sırma saçlar, büyük bir itina ile yerleştirilirdi.

İkinci Avlunun, Bâbüssaade önüne kurulmuş olan imparatorluk tahtına karşı olan kısmını, bayramlık esvablarıyla yeniçeri kıt'aları doldururdu. Tahtın etrafını da Enderun Çavuşları ve Kapucubaşı Ağalar tutar, onların gerisine de kezâ bayramlık elbiseleriyle bostancılar, zülüflü baltacılar, solaklar ve Şikârı Hümâyûn ağları dizilirdi.

Pâdişah, başında sorguçlu kavuğu ile Bâbüssaadeden çıkar, tahta otururken Mehterhâne çalardı, avluyu dolduran asker de bir ağızdan «Aleyke Avnullah... Mâşaallah!» diye alkış tutardı.

Pâdişah tahta oturunca, orada hazır bulunan Nakibüleşraf Efendi yeni hükümdarın karşısına geçer ve bir duâ okurdu.

Tahtın sağ yanında Kızlarağası, sol yanında da Silâhdarağa dururdu. Sarayın bu iki büyük zâbiti, daha evvel içerde bîat ettikleri için, Nakib Efendinin duâsını müteâkib, geri kalan saray zâbitleri rütbe sıralarına göre gelirler ve ucu Silâhdarağa tarafından tutulan taht saçağını öperek bîat ederlerdi.

Saray takımının bîatı bitince, iki Kapucubaşı Ağa, ellerinde gümüş asâlarla Bâbüssaade önünden Kubbealtına giderler ve asâlarını üçer defa yere vurmak suretiyle Sadırâzam ile vezirleri merâsime dâvet ederlerdi.

Evvelâ Sadırâzam, başında mücevveze denilen merâsim kavuğu, sırtında samur kürk, tahta doğru ilerler, Kubbealtı ile Bâbüssaade arasında da üç yerde selâm taşları vardır, bu taşların hizasına gelince, yerle bir eğilerek selâm verir, tahtın önüne gelince, Pâdişah Sadırâzama hürmeten ayağa kalkar, o sırada asker ile saray takımı yine «Maşaallah...» diye alkış tutardı.

Sadırâzam diz çökerek Pâdişahın iki ayağını öper ve tahtın sağ tarafına geçerek Kızlarağasının önünde dururdu. Sadırâzamı Kubbe Vezirleri, Anadolu ve Rumeli Kazaskeri ve protokola dâhil diğer vezirler tâkib ederdi. Fakat bunlar, bîattan sonra selâm taşlarına kadar geri geri çekilerek geldikleri yere dönerlerdi. Pâdişah her kafile geldikçe ayağa kalkışında da mâşaallah diye alkışlanırdı.

Cülûs merâsiminde Kapucular Kethüdası ile Çavuşbaşı Ağa,, ellerinde gümüş asâlarla Bâbüssaade önünden Kubbealtına giderek Şeyhülislâm Efendiyi sureti mahsusada dâvet ederlerdi. Efendi, başında örf denilen büyük ulemâ kavuğu ve sarığı ve beyaz çuhaya kaplı samur kürk ile gelir,selâm taşlarında yere kadar eğilmez, hafif inhinâlarla selâm verir, Pâdişah tarafından ayakta karşılanır ve Sadırâzam gibi ayak öpmez, Pâdişahı omuzuna yakın yakasından öperdi. Sonra birkaç adım geri çekilir, bir duâ okur ve Kubbealtına dönerdi. Şeyhülislâm Efendiyi de protokola dâhil ulemâ tâkib ederdi.

Ulemadan sonra askerî kumandanlar bîat ederlerdi: Yeniçeri Ağası ile Yeniçeri Ocağının ileri gelen zâbitleri, Topçubaşı, Cebecibaşı, Kumbara-

cıbaşı Ağalarla bu asker ocaklarının zâbitleri gelirdi. Pâdişah bu askerî rüesâyı tahtında oturmuş olarak kabul ederdi.

Askerî rüesânın bîati ile merâsim biter, Pâdişah yine «Mâşaallah» alkışı ile tahtından kalkıp Bâbüsaadeden Enderûna girerdi.

Bu dönüşte yeni Pâdişahın sağ koltuğuna Sadırâzam, sol koltuğuna Bâbüssaade Ağası girer.. Birkaç adım atılır, Sadırâzam Bâbüssaadenin eşiğine yakın bir yerde Pâdişahın sağ koltuğunu Kızlarağasına bırakırdı. Sadırâzam geri çekilirken Pâdişah kendisine yüksek sesle:

— Kullarımın bahşişi ve terfii makbulümdür.. Verilsin!..

Derdi. Bu sözlerin İkinci Avluyu dolduran asker tarafından işitilmesi şart idi. İşitilmezse Sadırâzam yüksek sesle tekrar ederdi.

Her yeni Pâdişahın tahta çıkışında, devletten gündelik hesabiyle para alan Kapukulu askerine üç aylık istihkakları değerinde bir bahşiş verilmesi ve her neferin bir derece terfî ettirilmesi Yıldırım Sultan Bayazıdın cülûsundanberi an'ane hâline gelmişti. Hazine ne kadar darda olsa asker cülûs bahşiş ve terfilerini istemiştir. Bâzan da birbirini tâkib eden cülûslar hazineye ağır darbeler vurmuştur. Meselâ, onyedinci asır başında Birinci Mustafa cülûs etmiş, deli olduğu anlaşılıp yerine İkinci Osman (Genç Osman) geçirilmiş, dört sene sonra bir ihtilâl ile Sultan Osman tahttan indirilip yerine ikinci defa olarak Sultan Musta oturtulmuş, bir sene sonra bu deli hükümdar tekrar ıskat edilerek Dördüncü Murat Pâdişah olmuştu... Yâni beş sene içinde dört cülûs bahşişi ve terfi!..

Dördüncü Muradın cülusunda asker cülus bahşişi ve terfi istemeyeceğine söz verdiği halde bir müddet sonra «Bahşiş ve terfi!..» diye yine ayak diremişti. Hazine tamtakır olduğundan sarayın altın ve gümüş eşyası eritilip para kasılmış ve askere bahşiş ile terfileri verilmişti.

Pâdişaha bayram tebrikleri de Bâbüssaade önünde yapılırdı. Tebrik merâsimi, cülûs merâsiminin aynı idi. Şu farkla ki, bayramlarda tebrik merâsimi gayet erken başlar, tebriki bayram namazı alayı tâkib ederdi.

Bâbüssaade ihtilâllerde de büyük vak'alara sahne olmuştur, halk tarafından bir kudsiyet atfedilmiş olan bu saray kapusunun önünde kanlı ayak divânları kurulmuştur.

* * *

İstanbul, asırlar boyunca pâdişahlara, yahut pâdişahın sonsuz salâhiyetli vekili olan sadırâzamlara karşı silâhlı ve kanlı ayaklanmalara, ihtilâllere sahne olmuştur. Fakat asırlar boyunca yalnız bir defa, Genç Osmana karşı olan ayaklanmada ihtilâlciler, Pâdişahın, dolayısiyle hânedanın harimine açılan Bâbüssaadeden içeriye girmeye cesaret etmişlerdir.

Tarih kaynaklarımızda «Sultan Osman Vak'ası» denilen bu ihtilâl, milâdın 1622 yılında olmuştur, ki o tarihte Sultan Osman henüz 18 ya-

şında, bıyıkları bile terlememiş bir delikanlıdır. Bu genç Pâdişahı yeniçeriler ve Kapukulu sipâhîleri hiç sevmezlerdi. Kendilerini amansızca takib ettirerek öldürten bu Pâdişahtan İstanbulun baldırı çıplak haytaları da nefret ederdi.

Sultan Osman ise, bir taraftan pâyitahttaki kabadayı ve haşarâtı tâkip ettirirken, diğer taraftan yeniçeri ocağını dağıtarak sağlam bir disiplin altında yeni bir asker ocağının kurulmasını kafasına iyice yerleştirmişti. Fakat etrafında bu mühim ve muhakkak ki tehlikeli işi başaracak liyakatli ve cesur devlet adamları bulamayışı darbe fırsatını karşı tarafa verdi. Timarhanelik bir deli olduğu için tahttan indirilmiş olan Birinci Sultan Mustafa'nın anası ile eniştesi Kara Davut Paşa da askerin ve İstanbul eclâfının, Sultan Osman aleyhdarlığından istifade ettiler. İçin için yanan ihtilâl ateşini kolaylıkla körükleyip parlattılar.

Vak'a şöyle başladı: Sultan Osman, hocası Ömer Efendinin teşviki ile hacca gitmeye niyet etmişti. Hazırlıklar başlayınca, yeniçeriler ve Kapukulu sipâhîleri telâşa düştü, aralarında evvelâ dedikodu başladı:

— Şimdiye kadar Pâdişahlar hacca gitmiş değildir.. Bu niçin gider?.. Mısırdan asker toplayıp bizi kırdırmaya kasdetmiştir!..

Dediler. Sonra ayak direditler:

— Pâdişahın hacca gitmesine rızamız yoktur!..

Sesi yükseldi. Kışlalarını terkeden yeniçeriler yollarda rastladıkları ulemâyı, ulemâ kılıklı kimseleri sürükleyerek Atmeydanında sipâhîlerle birleştirdiler. «Padişahı aldatanlar ve hac sevdâsına düşürüp abes yere Beytülmalı israf edenler ve memlekette fesada sebep olanlar hakkında şer'an ne lâzım gelir? diye bir fetvâ sureti yazılıp gün görmüş ihtiyarları ile Şeyhülislâm Es'ad Efendiye gönderdiler.

Genç Osman, Osmanlı Hânedanında câriye istifraşına dayanan âile nizamını da değiştirmek istemiş, şer'î nikâh ile Şeyhülislâm Es'ad Efendinin kızıyla evlenmişti, şeyhülislâm Efendi, Pâdişahın kaynatası olduğu halde Hoca Ömer Efendinin nüfuzu altında eziliyordu. İhtilâlcilerin istiftası karşısında hiç tereddüd etmeden: «Katli vâcibdir!..» hükmünü verdi.

Şeyhülislâmdan bu fetvâyı alan ihtilâlciler, evvelâ Ömer Efendinin konağına gittiler, kapuları kapalı buldular. Ömer Efendi, gelenleri pencereden görmüş, tebdili kıyafet ederek arka taraftaki bir taraçadan arka sokağa atlayıp kaçmıştı. Yeniçerilerle sipâhîler kapuya dayanıp:

— Efendi gelsin... Cumhurun sözünü Pâdişaha iblâğ eylesin!.. dediler.

Konaktan:

— Efendi yoktur... Saraya gitti!..

Cevabı verilince kapuları kırdılar. Konak yağma ve tahrib edildi. Oradan Sadırâzam Dilâver Paşanın sarayına gittiler. Sadırâzamın sarayında ise

bilâkis Paşayı pürsilâh cenge hazır buldular, hattâ ok ile karşılandılar, aralarından birkaç kişi öldü. Gelenler, ellerinde bir fetvâ olduğu için silâhsız gelmişlerdi. Dilâver Paşanın bu kötü ve yersiz hareketi işi büsbütün çığırından çıkardı. Birkaç saat içinde bütün yeniçeriler ve sipâhîler tepeden tırnağa silâhlandılar, tekrar daha mühim kararlar almak üzere Sultanahmed Câmiinde toplandılar, ve o geceyi orada geçirdiler. Ertesi gün (hicrî 1031 Recebinin sekizinci ve milâdî 1622 Ağustosunun ondokuzuncu Perşembe günü) Fâtih Câmiine gidildi ve bütün İstanbul ulemâsı Fâtih Câmiinde yapılacak toplantıya dâvet olundu. Orada, ulemânın huzûriyle Pâdişaha bir arzuhal yazıldı ve arzuhale eklenen bir defterle Sultan Osman'dan altı kişinin başı istendi. Pâdişah bu adamları veremezse, saraya yürünülecekti.

Fatih Câmiinde olan ihtilâlci askerlerin bir arzuhale ekli defterle Sultan Osman'dan, başını istedikleri altı kişi şu zâtlardı: 1— Pâdişahın hocası Ömer Efendi, 2— Kızlarağası Süleyman Ağa, 3— Sadırâzam Dilâver Paşa, 4— Defterdar Bâki Paşa, 5— İstanbulda Sadâret Kaymakamlığında bulunmuş Ahmed Paşa, 6— Sekbanbaşı Nasuh Ağa..

Bu altı kişinin suçu, Pâdişahı lüzumsuz yere Lehistana karşı Hotin seferine çıkarmak, Pâdişahı hacca gitmeye teşvik etmek, askerin harçlığına ayarı bozuk para karıştırmak, Pâdişahı yeniçeriler aleyhine tahrik etmek ve bu yolda bir nice mâsumu Pâdişah gazabına uğratıp katlettirmek..

Ulemâ, arzuhali ve defteri alıp saraya, Pâdişaha gitti. 1622 de, dedik ya, Sultan Osman onsekiz yaşında tüysüz ve toy bir delikanlı idi. Asıl hedefin kendisi olduğunu göremedi:

— Ben kimseyi veremem!.. dedi..

Ulemâ:

— Pâdişahım, ehveni şerri tercih lâzımdır... Bu adamlar askere verilmezse şer ve fesad büyür...

Deyince genç Hükümdar omuz silkti:

— Siz onlara ehemmiyet vermeyin... Başsız askerdir, tez dağılırlar.. dedi.

— Aman Pâdişahım, dediler... Nevcivanlık havası zamanı değildir.. Asker istediğini alagelmiştir..

Onsekiz yaşındaki delikanlı kaşlarını çattı ve gürledi:

— Yoksa bu fesâdı siz mi körüklersiniz!.. Evvelâ sizi, sonra onları kırmak lâzım!..

Diye bağırdı. Ulemâ hayret ve dehşet içinde huzurdan çıktı. Fakat Pâdişahın emriyle saray kapuları kapanmıştı, saraydan dışarı çıkamadılar.

Burada, mâneviyat âleminin korkunç tesâdüflerinden tüyler ürperten bir rüyâ vak'ası nakledelim. İhtilâlden birkaç gece evvel, Sultan Osman rüyâsında Hazreti Peygamberi görür.. Genç Pâdişah tahtında oturmuş, Kur'an okurken Peygamber gelir, Sultan Osmanın elinden Mushafı Şerîfi ve sırtından cübbesini alarak suratına bir tokat atar, Pâdişahı tahtından devirir. Sultan Osman, Peygamberin ayağına yüz sürmek isterse de muvaffak olamaz...

Dehşet içinde uyanan delikanlı, rüyasını evvelâ hocası Ömer Efendiye açar, Hoca Efendi:

— Hacca niyet etmiştiniz, sonra tereddüde düştünüz... Bu rüyâ Resûlullahın bir ihtar ve tevbihidir!.. der.

Hocanın tâbiri Sultan Osmanı tatmin etmez, rüyâyı bir kâğıda yazıp, devrin kerametine inanılmış bir simâsı olan Üsküdarlı Şeyh Aziz Mahmud Hidâî Efendiye gönderir ve tâbirini rica eder, Şeyh Efendi mektubu okuyunca ciddî bir endişeye düşer:

— Pâdişahımıza selâm ederim, der... Rüyâdaki Kur'anı Azîmüşşan, hükmi şer'i şerifdir, cübbe ise âlemi vücuddur.. Her an tövbe ve istiğfarı kendilerine refik etsinler!..

Saraya giden ulemâdan haber gelmeyince, ihtilâlci askerler dalgalar hâlinde Bâbı Hümûyûna doğru yürümeye başladı. Bostancıların Bâbı Hümâyunu ve sarayın diğer kapularını silâhla müdafaa edeceklerinden korkuluyordu. Kapukulu sipâhîlerinin ileri gelenlerinden Ömer Bey, Dideban isminde bir adamın teklifi ile Ayasofya minarelerine gözcüler çıkarıldı. Bâbı Hümâyûn önünde Bostancıların bulunduğu tesbit edilince, kapuyu azıcık zorlayıp açtırdılar ve sarayın birinci avlusuna girdiler.. Askere katılmış olan silâhsız halk, oradaki odun anbarını yağma ederek ellerine silâh makamında birer odun aldılar. Orta kapudan da kolaylıkla geçildi, ikinci avlu da asker ve halk ile doldu.

Saraya giden ulemâ Bâbüssaadenin iç tarafında oturuyordu. Kapunun dışında ise mahşerî bir kalabalık dalgalanıyordu:

— Ömer Efendiyi, Dilâver Paşayı... Falanı, filânı isteriz!..

Sesleri tüyler ürperten bir uğultu hâlinde direk direk gökyüzünü tutuyordu. Bir ara, beri taraftan Nakib Gubârî Efendi:

— Pâdişaha bizim sözümüz geçmedi... Varıp siz kendiniz söyleyin!..

Diye bağırdı. Bu sözü işiten asker, Topkapu Sarayında Âli Osman Hânedanının harimine açılan Bâbüssaadeye de yüklendi. Âdeta bir kudsiyet atfedilmiş olan kapuyu açtırarak ayağını eşiğine koydu...

Ve adımını içeriye atma tereddüdü pek kısa sürdü.. Halk ve asker Enderûna bir sel hâlinde dolmağa başladı... Herkes biliyordu ki bu, saltanat makamına karşı cezası pek ağır olacak bir tecavüzdü. Suçu, ancak yeni bir Pâdişahın minnet ve şükran duygusu affedebilirdi, birden:

— Sultan Mustafa'yı isteriz!..

Âvâzesi yükseldi... O sırada, adı tarihimizce meçhul kalmış Enderûn oğlanlarından biri mecnun Pâdişah Sultan Mustafa'nın hapsedildiği odayı gösterdi. Enderûndan ancak kalın demir parmaklıklı pencereleri ile kubbesi görünen bu oda haremde idi. Yeniçeriler duvara merdiven dayayarak dama çıktılar ve kazmalarla odanın kubbesini delmeye başladılar. İki zencî haremağası, haremden kubbedeki yeniçerilere ok atmaya başlayınca, asker de derhal mukabele etti ve bu iki zenciyi ok ile öldürdü. Kubbe sür'atle delindi, odaya ip sarkıtılarak içeriye giren yeniçerinin yardımı ile Sultan Mustafa evvelâ dama alındı, oradan da duvardaki merdivenden Enderûna indirilerek Arz Odasına götürüldü. Mecnun, bîtâb ve perişan bir halde idi. Sahneyi biraz daha tafsil edebiliriz:

Sultan Mustafa, yanında iki câriye ile dört senedenberi bu odanın dört duvarı arasında idi. Delinen kubbeden içeriye giren iki yeniçeri, mecnun Pâdişahı bir minderin üzerinde, bütün gürültülere kayıtsız, cinnetin cezbesi içinde bulmuştu. Sırtında eskimiş bir entari vardı, ayakları çıplaktı. Yeniçeriler Sultan Mustafa'nın ayaklarına kapanarak:

— Pâdişahım, dışarı buyurun... Asker sizi bekler...

Dediler. Sultan Mustafa ile iki câriye, üç gündenberi bu odada unutulmuş, belki de kasden, kendilerine yiyecek ve su verilmemişti. Mecnun:

— Su isterim!..

Dedi. Kubbeden hemen telâtin bir somak ile su indirdiler. Sonra beline bir ip bağlandı ve dama alındı. Arz Odasına kadar da Bâbüssaadede bulunan Şeyhülislâm Efendinin atına bindirilerek götürülmek istendi, fakat açlıktan at üzerinde duracak tâkati kalmamıştı, iki yeniçeri koltuklarına girdi, âdeta kucakta götürdüler. Hazineden çıkarılmış olan taht, Bâbüssaade önüne konmuştu. Ulemâ efendiler, cinneti cümlenin malûmu bir Pâdişaha tekrar bîat etmekte tereddüt ediyordu. Fakat asker kılıcını sıyırınca, silâh vicdana galebe çaldı, şehre dağılan dellâllar:

— Devlet ve memleket Sultan Mustafa Hânındır!.. diye bağırmağa başlamıştı.

Alev çatıyı sardıktan sonradır ki, Sultan Osman Kızlarağası Süleyman Ağa ile Sadırâzam Dilâver Paşayı eskere teslim etti. Bu iki defterli derhal paralandı ve cesedleri Atmeydanına sürüklendi. Ulemâ: «Yoldaşlar!.. Artık dağılın... Pâdişahımız istediklerinizi verdi!»

Deyince, yeniçeriler: «Bizim istediğimiz Sultan Mustafa idi.. Kendimiz bulduk, aldık... Eskiden Pâdişahımızdı... Şimdi de Pâdişahımız odur!..» cevabını verdiler.

Bu saray baskınının son perdesi, Sultan Osmanın Yedikule zindanında fecî ölümü ile kapandı.

* * *

Bâbüssaade, Genç Osman vak'asından dokuz sene sonra ikinci bir ihtilâl gördü. Hicrî 1041, milâdî 1631 yılında Sadırâzam Hâfız Ahmed

Paşayı devirip yerine geçmek isteyen Recep Paşa'nın teşviki ile çıkan askerî ihtilâlde saraya hücum eden yeniçerilerle Kapukulu sipâhileri Bâbı Hümâyûn ile Orta Kapuyu açtırmış ve Bâbüssaadeye dayanarak devrin Pâdişahı Dördüncü Sultan Muradı bir ayak divânına çağırmıştı.

Ayak Divânının ne olduğunu arzetmiştik. Dördüncü Sultan Murad, bu tarihte 23 yaşında bir gençti. Büyük kardeşi Sultan Osmanın fecî âkıbeti gözünün önüne geldi ve sarayı kısmen işgal etmiş olan askerin divân isteğini kabul etti. Askerin arasına İstanbulun hammal, mavunacı, kayıkçı, fırın uşağı, hamam tellâğı ve ırgat makulesi bekâr uşakları da katılmıştı. Kapukulu sipâhilerinin arasında ise Saka Mehmed, Cin Ali, Mahmud Ağa oğlu, Salih Efendi, Emîr Halife, Kalem Bey, Cadı Osman, Bıçakçı oğlu, Nazlı Muslu, Rum Ahmed gibi herbirinin emrinde yüzlerce fedâî bulunan pervâsız zorbalar vardı. Bâbüssaade önünde:

— Pâdişaha sözümüz vardır... Divâna çıksın!..

Âvâzesi gökyüzünü tutuyordu. Pürsilâh Bostancılarla Zülüflü Baltacıların muhafazasında tarihî kapu açıldı ve İmparatorluk tahtı çıkarılıp cülûslarda olduğu gibi kapunun önüne kondu. Bostancılarla Baltacılar, tahtın önüne saf saf dizilerek, ellerinde yalın kılıçlarla tahta oturacak olan Pâdişaha siper oldular. Sultan Murad heyecan içindeydi.. Karşısında sarıca arı kümesi gibi kaynaşıp uğuldayan kalabalığa:

— Nedir kullarım muradınız?!..

Diye sordu. Yeniçerilerle sipâhilere önayak olan zorbalar, bir ağızdan küstahça bağrışmaya başladı. Padişaha, başta Sadırâzam Derviş Ahmed Paşanın adı bulunmak üzere, onyedi kişinin ismi yazılı bir defter verildi. Ve küstahça:

— Bize bunları ver... Paralayalım!..

Dediler... Pâdişah cevap verecek oldu.. Söyletmediler. Her ağızdan bir nağme çıkarak bağrıştılar:

— Elbette verirsin!.. Yoksa iş gayri sûret alır!..

Dediler ve genç Pâdişahın üzerine doğru yürüdüler.

Sultan Murad birden korkuyu attı ve pürhiddet tahttan kalktı:

— Siz kabili hitâb değilsiniz!.. Benim cevabımı dinlemedikten sonra beni ayak divânına niçin istediniz?..

Diye bağırdı... Ve etrafını alan pürsilâh Enderûn Ağalarının muhafazasında Bâbüssaadeden içeriye girdi... İhtilâlciler de arkasından yürüyecek olduysa da büyük ve kalın kapu kanatları yüzlerine kapanıverdi... Bunun üzerine:

— Mademki bu istediklerimizi bize vermedi... Biz de işimizi biliriz!..

Dediler. Bu arada:

— Bu Pâdişah bize gerekmez!.. sesleri işitildi.

Bâbüssaadenin içinde, ihtilâlin baş kundakçısı Recep Paşa, ki bir bacağı aksaktı, topallayarak yürüdü, Pâdişahın ayaklarına kapandı:

— Pâdişahım!.. Bu müfsidleri teskin lâzımdır!.. Yoksa söz dinlemezler... Eğer ben kulunu dahi isterlerse ver ki, kul efendisi yoluna kurban olagelmiştir... Bu Devleti Âli Osmanda asker dâima istediğini almıştır. Birkaç bendeniz gitmekle bir şey olmaz ama, Hak saklasın bunlar teskin olmazsa, size ahval müşkül olur... Nizamı devlet bozulur!.. dedi.

Pâdişah, topal Vezirin ihtilâlcilerle ağız birliği ettiğini sezmişti. ama, hani Recep Paşa pek de haksız değildi...

Bâbüssaade önünde Dördüncü Sultan Murad'ın ayak dişanının ikinci safhası kanlı oldu.

Kapı tekrar açıldı, Sultan Murad tekrar tahta oturdu. İki Sipahî ile iki Yeniçeri Çorbacısına yaklaşmaları için eliyle işaret etti, bu dört askere:

— Bu yaptığınız devlet şânını ve pâdişah ırzını ayak altına almak demektir!..

Dedi. Berikiler:

— Oralarını bilemeyiz...

Deyip isteklerinde ayak dirediler.

Sadırâzam Hâfız Ahmed Paşa namuslu, cesur, mert adamdı ve iyi tahsil görmüştü, şairdi. Kapı içinden bu sahneyi seyrederken hamiyeti coştu, sırtından kürkünü, başından vezir kavuğunu çıkararak başına sâde bır tülbend sardı ve kapıdan çıkarak Sultan Murad'ın eteğini öptü:

— Padişahım... Yoluna bin Hâfız fedâ olsun... Senden ricam, beni sen idam ettirme, bırak benim mâsum kanıma bu zâlimler girsin ve beni şehit etsinler... Lütfedip beni Üsküdar'a gömdürt... Ve yetimlerimi himaye et!..

Dedi... Sonra Sipahilere doğru merdâne adımlarla yürüdü. Pâdişah ağlamağa başlayarak çevresiyle yüzünü kapadı. Hâfız Ahmed Paşa, üzerine dal hançer atılan Sipâhiyi ağzına indirdiği bir yumrukla yere yuvarladı ise de hemen üzerine yüzlerce kılıç ve hançer üşüştürüldü ve şehit edildi. Pâdişah tekrar içeriye girdi, Bâbüssaade kapandı, Mührü Hümâyûn Recep Paşaya verildi.

Mesele o gün bu kadarla kapandı, fakat ortalık yatışmadı. Söz ayağa düşmüş olduğundan bir ay sonra Sipahilerle Yeniçeriler saraya tekrar hücum ettiler, Bâbüssaade önünde Sultan Murad'ı yine ayak divânına çıkarttılar. Pâdişahın dört tane küçük erkek kardeşi vardı. Sultan Murad'ın erkek evlâdı olmadığına göre Osmanlı tahtının bu dört şehzâdeden gayri de vârisi yoktu. İhtilâlciler bu sefer de Pâdişaha karşı son derece lâübali ve küstah bir edâ ile konuştular:

— Şehzâdeler efendimiz oğullarıdır... Gayri sana itimadımız kalmadı. Şehzâdeleri çıkar, bize göster!..

Dediler ve şehzâdeleri de ayak divânına getirttiler. İsimleri Bayazıt, Süleyman, Kasım ve İbrahim olan bu dört prensin en büyüğü Bayazıt idi, ihtilâlcilere hitap ederek:

— Bizden ne istersiniz?.. Biz kendi hâlimizde yaşarız... Bizi dile düşürmek dostluk değil düşmanlıktır!.. Sizler Allahtan korkmaz ve Pâdişah Hazretlerinden utanmaz mısınız?.. Bizi himaye etmek size düşmez!..

Dedi. Fakat ihtilâlci askerler Pâdişahtan şehzâdelerin hayatı için kefil istediler. Şeyhülislâm Ahizâde Hüseyin Efendi ile Sadırâzam Recep Paşa kefil oldular. Ayak divânı dağıldı.

1631 ihtilâlinin bu son safhasında da Sultan Murad'a sadakati ile tanınmış Yeniçeri Ağası Hasan Halife ile Defterdar Mustafa Paşa ve Pâdişahın has mahbubu gözdesi Müsâhib Musa Melek Çelebi ismindeki çocuk feci bir şekilde öldürüldüler.

Dördüncü Sultan Murad Bübüssaade önünde üç defa çıktığı ayak divânlarında tahtını kurtarmağa muvaffak olmuştu. Fakat en sevdiği kimselerin, burada gönül eğlencesi Musa Melek'in fecî ölümünü ve bunların intikamını unutmamıştı. 1631 ihtilâlinin kundakçısı Sadırâzam Recap Paşanın idamından başlıyarak kısa bir zaman içinde kanlı ve müstebid bir hükümdar oldu. İstanbul'u mahveden büyük bir yangından istifade ederek cezaları idam olmak üzere evvelâ tütünü ve içkiyi yasak etti. Halkın toplanmasına vesile olan kahvehaneleri ve meyhâneleri yıkdırttı. Bunu İstanbul'da silâh taşıma, ezandan sonra sokağa fenersiz çıkma, yatsıdan sonra sokağa çıkma ve evlerde ışık yakma yasakları takip etti. Üç kişinin baş başa verip konuşması bile şüpheli görüldüğünden Sultan Murad'ın ölümüne kadar İstanbul bir dehşet havası altında yaşadı. İhtilâlin elebaşılarından tek adam kellesini cellâddan kurtaramadı. Halktan ve askerden haşarılık, yaramazlık, külhanilik ve baldırıçıplaklıkla tanınmış binlerce adam yakalandıkları yerde muhakemesiz idam olundular. Bu kanlı müstebit Pâdişah, en küçükleri olan İbrahim hariç, diğer üç kardeşini de idam ettirdi. Hattâ ihtilâlde bu şehzâdelere kefil olan Şehülislâm Ahizâde Hüseyin Efendi de cellât kemendinde can verdi...

* * *

Büyük musikişinas ve inkılâbcı Pâdişah Üçüncü Sultan Selim, milâdın 1807 yılında mürtecîlerin körüklediği bir yeniçeri ihtilâlinde tahtından indirilmiş ve Topkapu Sarayının harem kısmında bir odaya hapsedilmişti.

Tarihimizde Kabakçı İhtilâli (ihtilâlcilerin başına, Karadeniz Boğazında Rumelikavağı Kalesi Muhâfızı Yeniçerilerin sergerdesi Kabakçı Mustafa Ağa geçmişti) adı verilen bu kanlı vak'ada hayatını kurtarabilen Sultan Selimliler, Ruscuk'da Ruscuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşanın yanın-

da toplanmışlardı. Câhil, fakat cesur ve hüsnü niyet sâhibi olan bu genç ve zengin Paşayı, kendi milisleriyle İstanbula gitmeye ve bir hükûmet darbesi yaparak Sultan Selimi tekrar tahta çıkarmaya iknâ ettiler. Ruslarla harb oluyordu, İstanbuldaki ihtilâl harb içinde olmuştu, o sıralarda bir mütareke imzalandı, Orduyu Hümâyûn, Sadırâzam Çelebi Mustafa Paşa ile beraber İstanbula dönerken, Alemdar Mustafa Paşa da kendi askerleriyle ve nüfuz altında bulunan diğer Rumeli Âyanları ve bunların askerleriyle gûya yeni Pâdişah Dördüncü Sultan Mustafa'ya arzı ubûdiyet etmek üzere orduya katıldı. Emrindeki asker 15.000 kadar seçme Rumeli delikanlısı idi, saf, mutî ve gözü pek, Balkan dağlarının Müslüman çocukları idi. Hepsi çam yarması gibi şehbaz ve şehlevend gençlerdi. İstanbula gelince, Çırpıcı çayırında ordugâh kuran Alemdar Paşa, bir sabah seher vakti şehre girdi, Bâbıâliyi basarak Sadırâzamı tevkif etti ve sarayı sur boyunca fırdolayı sardıktan sonra, bugün Gülhane Parkı kapusu olan Soğukçeşme kapusunu açtırdı, İnce Yokuştan Orta Kapuya geldi. Bosatancılar, verilen emre itaatla kapuyu açtılar. Alemdar Paşa taraftarları ile askerleri İkinci Avluya girdiler. Paşa Halid Ağa isminde birini:

— Var git söyle... Kızlarağası gelsin!..

Diyerek Bâbüssaade tarafına gönderdi. Kendisi Orta Kapu ile Bâbüssaade arasındaki yolun iki kenarında bulunan selvi ağaçlarından soldaki üçüncü selvinin dibindeki çimenlere bağdaş kurup oturdu. Başında yeşil bir külâh üzerine dardağan denilen şekilde sarılmış şâlî bir sarık, arkasında lâcivert çuhadan Rumeli kesimi bir salta, ayaklarında sarı sahtiyandan postallar vardı. Belindeki silâhlığa bir çift kubur tabanca ile Sultan Selimin hediyesi bir hançer sokmuştu. Ve yine belinde ince bir kılıç asılıydı. Bağdaş kurup otururken kılıcı kucağına almış, sol elini kılıç üstüne koyarak, sağ eli ile işaretler yaparak konuşuyordu. Halid Ağanın dönüşü geçikince meraklandı, adamlarından bir kaçını Kubbealtına doğru koşturdu, kendisi de ayağa kalktı.. Bu sırada haremin Kubbealtı yanına açılan küçük kapusundan Kızlarağası Mercan Ağa çıktı. Bu zencî Haremağası heyecan içinde idi. Alemdarın karşısına gelip durunca, Paşa Rumeli ağzı ile ve babacan lâübalilikle:

— Abe Ağa... dedi... Tekmil devletliler, Urumeli gazileri, Anadolu Hânedanları Sultan Selim Efendimizin tekrar cülûsunu isterler... Buraya onuştan geldim... Tez var, Sultan Selim Efendimizi çıkarın!..

Sonra beraberinde bulunan Şeyhülislâm Arabzâde Arif Efendiye döndü:

— Haydi Efendi... Sen de var Sultan Mustafaya anlat...

Dedi. Şeyhülislâm ile Kızlarağası Bâbüssaadeden içeriye girdiler. Arif Efendi, Dördüncü Sultan Mustafanın huzuruna çıkarak, Alemdar Paşa-

nın sözlerini aynen nakletti. Yirmiyedi, yirmisekiz yaşlarında bulunan bu genç Pâdişah gazabla parladı ve Şeyhülislâma:

— Bu fesâda sen de Paşa ile müttefiksin ki önüne düşüp beni tahttan indirmeye geldin!.. Şimdi seni pâre pâre ederim... Yıkıl git karşımdan kalleş herif... Bu derneği dağıt.. Paşayı iade et... Yoksa senin derini yüzdürtür, içine saman doldurturum!..

Diye bağırdı.

Şeyhülislâm, Pâdişahın yanından çıkınca, Sultan Mustafa'nın yakınları tarafından da hayli küfürler ve hakaret dolu hayli sözler işitti... Âdeta kovularak Bâbüssaadeden çktı... Alemdarın yanına geldi ise de, zihnini toparlayıp gördüğü bu muameleyi anlatamadı. Bu sefer de Alemdar kızdı, elini kılıcına atıp:

— Bre münafık herif!.. Sen içerde işi başka kalıba döktün... Tîz var git, bu işi düzelt!..

Diye kükreyince Arabzâde ters yüzüne Bâbüssaadeye doğru koşmağa başladı. Kapudan girince korkudan zihni durmuş, gözleri kararmış, bir kenara çöküvermişti.

İçeride ise, Kızlarağası Mercan Ağa, Alemdar'dan aldığı emri gizlice yerine getirecek yerde uluorta ifşâ etmiş, Sultan Mustafalıları telâşla ayaklandırmıştı.

Dördüncü Mustafa, sâdık bendelerine ne yapmak lâzım geldiğini sorunca bunlar:

— Efendimiz... Tahta çıkarmak için Hânedanı Saltanattan kimse kalmamalıdır... Ortada bir Sultan Selim, bir de Şehzade Mahmud... Bâbüssaade kapansın... Alemdar Paşa kapuyu açıncaya kadar bizler ikisini de öldürürüz!.. Sultan Selim ile Mahmud ortadan kalkınca, Alemdar mecburen siz Pâdişahımıza boyun eğecektir!..

Dediler. Sultan Mustafa da bu çifte cinayete izin verdi. Bâbüssaade kapanırken bîçare Şeyhülislâm tekrar toplandı ve kapudan dışarıya can attı. O sırada Alemdar da kapunun kapandığını görmüş ve kapuya doğru koşmuştu. Hatâsını ancak o zaman anlamıştı. Şeyhülislâm ile Kızlarağasını araya koyacağına, doğrudan Bâbüssaadeye yürüyecek ve içeri girip Sultan Selim'i bulacaktı. Buna mâni olan, sarayın harimine tecavüz endişesi idi. Bübüssaadenin kapanmış demir kanatları aşılmaz bir engel olmuştu... Alemdar Paşa ile askerlerinin:

— Bre açın kapuyu... Açın!..

Sesleri cevapsız kalıyordu. İkinci Avlu, Rumeli askerleriyle bir mahşere dönmüştü. Nihayet Alemdar:

— Bre kapuyu yıkın!..

Emrini verdi. İçerde çok müthiş şeylerin cereyan etmekte olduğu muhakaktı. Dakikalar, saatler geçiyordu. Bâbüssaadenin demir kanatları Paşa askerlerinin baltaları altında inliyordu. Sarayda, haremden yükselen feryâd-ü figan ise gökyüzünü tutuyordu. Bâbüssaadenin kanatları açılınca, Alemdar Paşa bir adım attı, donakaldı..

Arz Odası ile Bâbüssaade arasında Sultan Selim'in paramparça edilmiş nâşı yatıyordu!..

Bugün o aziz nâşın uzandığı yerde kırmızı porfirden bir hâtıra taşı bulunmaktadır.

bâbüssaadeden Enderunda Üçüncü Avluya giriyoruz

[Bâbüssaade'den içeriye ilk adımı atar atmaz, Enderündeki Üçüncü Avluda karşımıza ilk çıkan bina Arz Odasıdır.]

ARZ ODASI :

Topkapu Sarayında, Arz Odası, Türk yapı san'atının güzel eserlerinden biridir, İmparatorluk tarihi ve saray teşrifatı bakımından ise, muhteşem ve zengin hâtıraları olan yerdir. İstanbulun fethinden Tanzimata kadar, Sadırâzam ve devlet erkânı ile ecnebî devletler elçilerinin Pâdişah tarafından resmen huzûra kabul edildikleri yerdir (Plânda 96 numara ile gösterilmiştir.

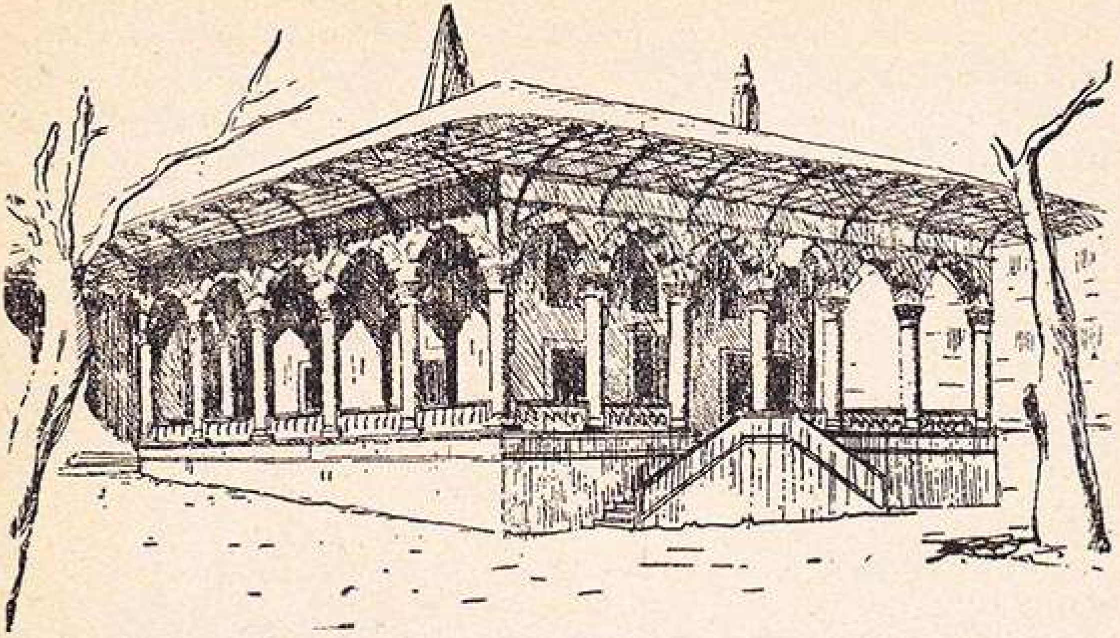
Bâbüssaadeden girilince hemen karşıya gelir. Onbeşinci asırda Fâtih devrinde yapılmıştır, fakat sonradan birkaç defa esaslı tâmir görmüştür. Müstakil şekilde, etrafı revaklı ve geniş saçaklı bir binadır. Revak, 22 sütun arasına atılmış 22 kemerden mürekkepdir.

İkisi Bâbüssaadeye ve birisi de mukabil tarafta sarayın üçüncü avlusuna açılır üç kapusu vardır. Bâbüssaadeye karşı olan ön cephede pencere ile kapuların arasındaki duvarlarda güzel çini panolar ve sağ tarafında da Onaltıncı asırdan kalma güzel bir çeşme vardır.

Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmış olan çeşmenin Farsca manzum kitâbesi şudur:

Sultanı cihâniyan Süleymanı zeman
Serçeşmei cûdü adlü bahri ihsan
În çeşme bina behayri ihyâ fermûd
Çün âbi hayat ez peyi ehli dîvan

Çeşmenin yanındaki asıl giriş kapusunun üzerinde bir «Besmele» vardır, Üçüncü Sultan Ahmed'in yazısı olup, bu Hattât Pâdişahın imzası ile hicrî 1136 (milâdî 1723-1724) tarihini taşır. Aynı cephedeki ikinci kapunun üzerinde de İkinci Mahmud'un yazısı ve hicrî 1225 (milâdî 1810) tarihi ile bir «Hasbinallah ve ni'melvekil» levhası vardır.

Arz Odası
(Yerinden Reşad Sevinçsoy eli ile)

Arz Odasının arka cephesinde de Dördüncü Mustafa'nın turası ve hicrî 1222 (milâdî 1807) tarihi ile şu manzum kitâbe bulunmaktadır:

Haşredek mâmur olup bu dergehi şevketnümâ
Kıblei hâcât ola şahânı dehre dâimâ
Tâkına cevherle tarihin yazar sır kâtibi
«Arz Odasın kıldı nevbünyâd Sultan Mustafâ..»

Arz Odası küçük bir salondur. Kapudan girince karşıda, sol tarafta köşede, üzeri kubbeli sedir şeklinde bir taht vardır. Kubbesinin içinde iki manzum tarih vardır ki, bu tahtın hicrî 1005-1006 senelerinde (milâdî 1596) yapıldığını gösterir, Üçüncü Sultan Mehmed'in zamanına rastlar.

Bu tahtın örtü ve yastıkları ve hattâ odanın perdeleri sıvama inci ve zümrüt ile işlenmiş baha biçilmez kıymette idi. Bunlar Topkapu Sarayı Müzesinin hazine eşyaları arasında teşhir edilmiştir. Tahtın yanı başında tunçtan dökülmüş fevkalâde kıymetli bir ocak vardır.

Arz Odası hicrî 1273 de (1856) da yanmış, ve yalnız taht ile tunç ocak kurtarılmıştı. Bu yangından sonra yapılan tâmirde Arz Odası bugünkü şeklini almıştır.

Salonun içinde ve üçüncü avluya açılan kapunun yanında bir küçük çeşme görülür. Devam edegelmiş saray rivâyetlerine göre, Pâdişah Arz Odasında konuşurken bu çeşme açılır, dökülen suyun şarıltısı, içerde konuşulanların dışardan işitilmesine mâni olurmuş...

Bir san'at eseri olan Arz Odasında ne kadar oyalansak yeridir.

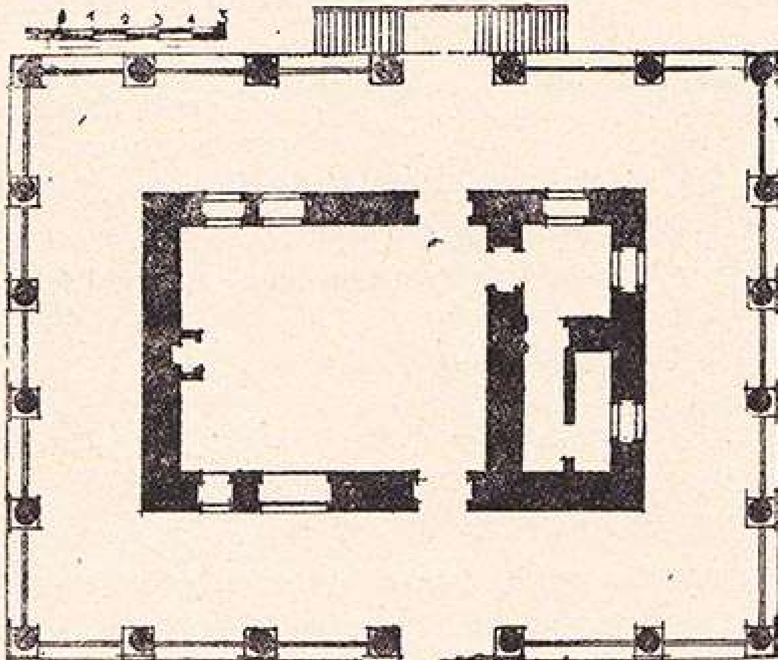
Müstatil şeklinde olan asıl bina 7,30 × 9.05 metre eb'âdında olup işgal ettiği sâha 66 metrekaredir. Revak kenarı ile yâni sütunlar ve kemerlerle asıl bina arasında, binayı fırdolayı çeviren koridorun genişliği, Bâbüssaade karşısına düşen ön cephede 4 metre, diğer üç cephede 3,70 metredir.

Binanın ortasında bir iç kubbe vardır, kubbenin yerden irtifâı 10 metredir, duvarlarla kubbe kârgirdir. Geniş saçaklı büyük ahşap çatı kubbenin üstüne inşâ edilmiştir.

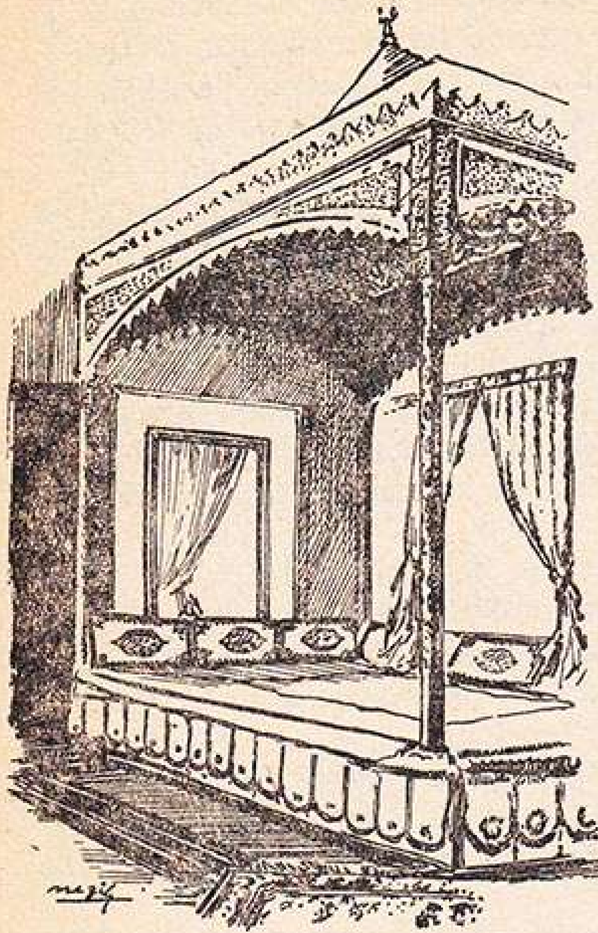
Arz Odasının bulunduğu sarayın üçüncü avlusu, Bâbüssaadeden girildiğine göre, oldukça aşağıya doğru meyillidir. Bâbüssaadeden Arz Odasına düz bir zeminle girilir. Halbuki mukabil arka cephesinde Arz Odasına,, bir tarafı 12 ve diğer tarafı 14 basamaklı çifte merdivenle çıkılır ki, bu yazının çerçevesi içinde bulunan resimde bu manzara aydın olarak görülmektedir.

Arz Odasında tunç yaşmaklı güzel bir ocaktan ve bir sedir tahttan bahsetmiştik. Bu tahtın, seriri saltanat'ın dört zarif ahşap sütunu ve bu sütunlar üzerine oturtulmuş bir ahşap kubbeciği vardır demiştik. Tahtın sütunları ve ocağın yaşmağı, üzerlerindeki izlerden anlıyoruz ki, vaktiyle kıymetli taşlarla, mücevherlerle müzeyyen imiş.

Arz Odasının duvarlarının içi ve dışı vaktiyle güzel çinilerle kaplı imiş. Bugünkü çini yerine boya ve badana vardır. Kubbenin içi ile diğer yerlerde görülen kalemkâr işleri de yenidir, binanın hem mimârî, hem de tarihî kıymeti ile denk değildir.

Arz Odasının plânı
(Reşad Sevinçsoy eli ile)

Arz Odası Tahtı
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Devlet erkâniyle ecnebî elçilerin huzûru hümâyuna bu odada kabul edildiklerini söylemiştik. Bu resmi kabul merâsiminde pâdişahlar, göğsü elmaslarla müzeyyen ve kapaniça tâbir olunan bir esvab giyerlerdi, başlarında hümâ tüylü murassâ bir sorguç bulunurdu.

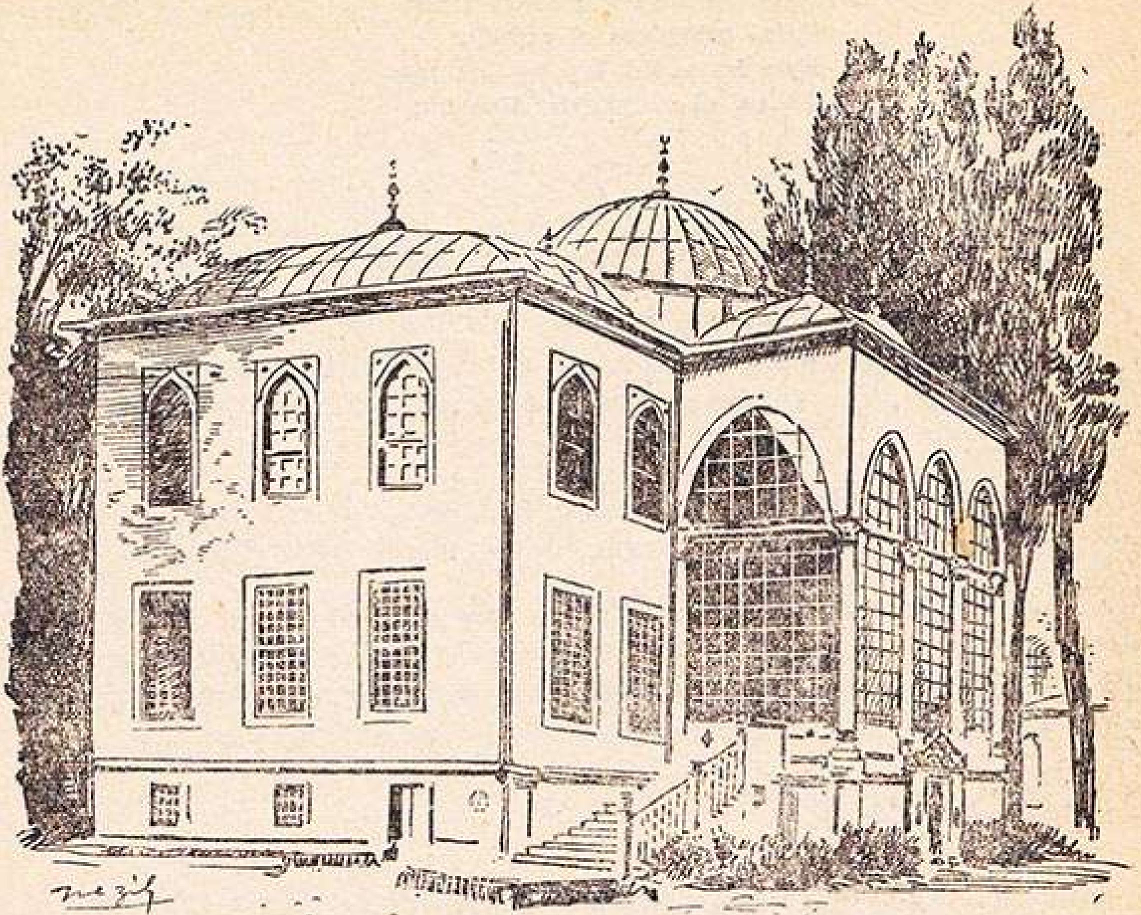
Elçiler huzûra çıkarılırken Rikâbı Hümâyûn Ağalarından iki kişi, elçiyi iki kolundan sımsıkı tutardı ve yer öptürürlerdi, huzurundan çıkıncaya kadar da kollarını bırakmazlardı.

Rusya Çarı Aleksi Mihailoviç'in hicrî 1078 Şubatından (milâdî 1667) İstanbula gönderdiği bir Rus Elçisi bu protokola riâyet etmek istememiş, bunun üzerine Silâhdar Ağa, elçiyi ensesinden tutup başını yere kadar eğdirerek mûtâd merâsimi yaptırtmıştı.

Elçilerin devletleri ve hükümdarları adına getirerek huzûru hümâyûna takdim ettikleri hediyeler de pâdişaha gösterilmek için, ikşier ikişer bir katar teşkil eden Enderûn'un zülüflü ağalarının elinde, Arz Odasında Pâdişahın oturduğu pencere önünden geçirirlerdi.

ÜÇÜNCÜ AHMED KÜTÜBHANESİ :

Arz Odasının arka cephesinde üçüncü avluya inen çifte merdivene açılan kapudan çıkınca, üçüncü avlunun üzerinde göreceğimiz ilk bina, Üçüncü Ahmed Kütübhanesidir (Plânda 97 numara ile gösterilmiştir). Tamamen beyaz mermerden yapılmış, üzeri kurşunlu kubbelerle örtülü, başlı başına bir âbîdedir, Türk yapı san'atının onsekizinci asır yadigârlarından fevkalâde güzel bir eserdir.

Üçüncü Ahmed Kütübhânesi
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

İki taraflı mermer merdiven ile girilmektedir, merkezde bir kubbe, bunun arka ve iki yanında birer tekne kubbe, önünde üç ufak kubbe bulunmaktadır. Bunların üzerleri kurşun ile örtülü olup bakır alemleri de lâle, nar şekillerinde ve en nadir tipdedir. Merdivenlerden çıkılınca istalâktitli başlıklı dört sütunun taşıdığı sivri kemerlele çevrilmiş üzeri üç kubbeli bir sahanlığa girilir. Tam ortada fildişi ve bağa ile bezenmiş kapının üzerinde binanın yapılış tarihini gösteren arapça kitabesi bulunmaktadır; binanın inşa tarihi Hicrî 1131 (M. 1719) yılıdır.

Kapının tam karşısında ufak bir çeşme ve merdiven sahanlığının önünde, üç kısımdan mürekkep, üzerlerinde rumilerden meydana getirilmiş bir taç bulunan diğer bir çeşme daha vardır, ayna taşları istalaktitler ve lâlelerle bezenmiş olup kitâbesi şudur:

Sordum ol ab-ı lâtifi çeşmeden
Hal-i dille dedi kim Han Ahmedin
Hayrıyım hem ecriyim mahşerde Hak
Ecrin ita eyleye ol emcedin

Ayn-ı ibretle nazar kıl ey Lebib
Bais-i gufranına ol erşedin
Eyle bu tarihi beş vaktine zam
Abdest al sünnetiyle Ahmedin

1131

«Binaya girilince, muhayyile ötesinde bir güzellik ile karşılaşılır. «Mermer işçilikleri, alçı kabartmaları, çinileri, renkler, her şey güzeldir. Kapı ve pencere kanatları da fildişi işlemeli olup, elhasıl binanın her köşesi bir sanat ve zevk ifadesidir. Bu güzel eserin Şehremini Bekir Ağa eliyle yapıldığı arşiv vesikalarından anlaşılıyor». (Şükrü Yenal, Enderun kitaplığı).

Halen de kütübhane olarak kullanılmaktadır, adı «Enderun Kitablığı» dır; yirmi ilim şubesi üzerine taksim edilmiş olarak 4364 cild kitap vardır.

Üçüncü Ahmed Kütübhânesinin yerinde eskiden Mimâr Sinan yapısı güzel bir köşk varmış.. İkinci Sultan Selim devrinde inşâ edilmiş ve «Havuz Köşkü» diye anılagelmiş olan bu köşk herhalde pek harâb olmuş bulunacaktır ki, Üçüncü Ahmed zamanında bu kütübhane yapılmıştır.

AĞALAR CAMİİ :

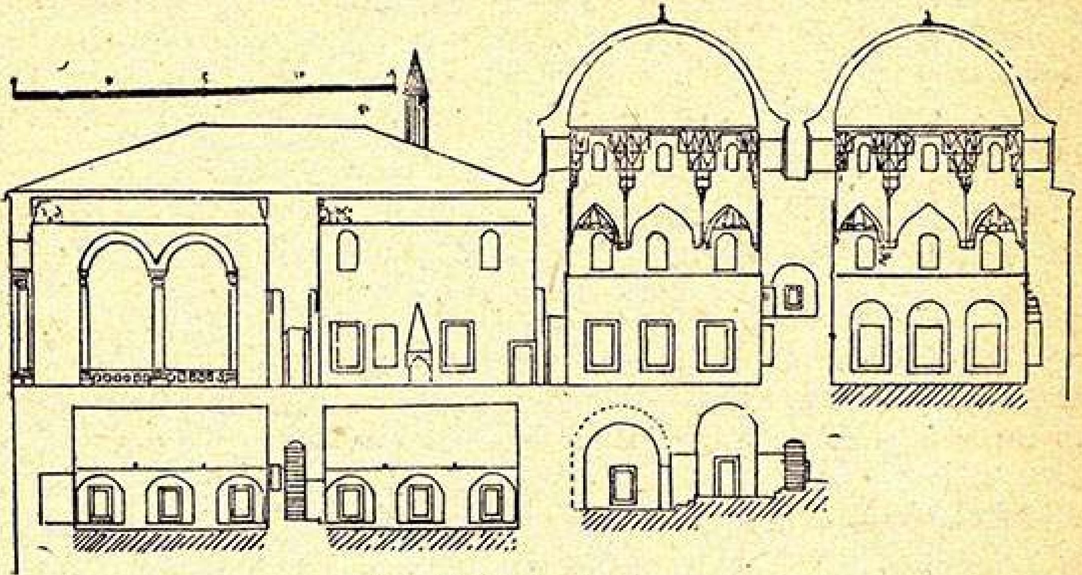
Üçüncü Ahmed Kütübhânesinin hemen yanı başındaki bina, asîl sâdeliği içinde güzel yapı, asırlar boyunca içinde saray içi oğlanlarının, Enderûnu Hümâyûn Zulüflü Ağalarının namaz kıldığı «Ağalar Câmii» dir. (Plânda 98 numara ile gösterilmiştir). Sarayın en büyük câmiidir, Fâtih Sultan Mehmed devrinden kalmış bir binadır. Pek büyük bir tarihî vak'a olarak zikredebiliriz ki, yeniçeri asker ocağının kaldırılması kararı bu câmiin içinde verilmiştir.

Ağalar Câmii, onyedinci asırda gördüğü esaslı bir tâmirde Türk çiniciliğinin en nefîs eserleriyle tezyin edilmiştir. Saray bir müze olunca, içinde namaz kılacak cemaat de kalmadığından, bu güzel mâbed, san'at kıymetine lâyık bir şekilde bir kütübhâneye kalbedilmiştir, muazzam Topkapu Sarayının bâzı köşklerinde ve dâirelerindeki küçük hususî kütübhânelerde bulunan bütün kitâbeler, Ağalar Câmiinde toplanmış, mâbedin içinde bir de güzel okuma salonu tanzim edilmiştir.

«Yeni Kütübhâne» diyebileceğimiz Ağalar Câmii kütübhânesiyle Üçüncü Ahmed Kütübhânesinde hepsi el yazması, hemen hepsi müzehheb, hârikulâde nefîs ve kıymetli cildler içinde, bir kısmı gayet kıymetli minyatürlerle tezyin edilmiş, bâzıları yer yüzünde tek nüsha 25.000 kitab vardır. Bu iki bina, adı kütübhâne, aslında birer tarih ve san'at hazinesidirler.

FÂTİHİN KÖŞKÜ :

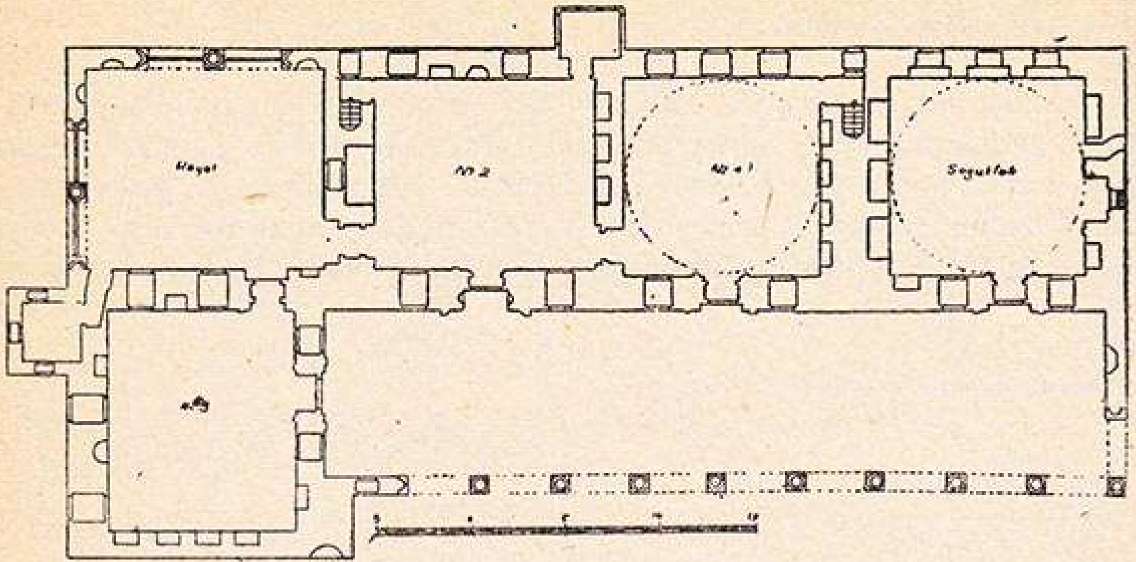
Enderunu Hümâyûnda Fatih Sultan Mehmed'in Köşkü, salonlarında millî hazinemiz teşhir edilen Topkapu Sarayının en eski, en güzel, Türk yapı san'atının en asîl bir parçasıdır (Plânda 105 numara ile gösterilmiştir). Binanın güzelliği kalemle târif edilmez, gözle görmek gerektir. Yavuz Selim tarafından ikametgâh olmaktan çıkarılmış, hazine ittihaz edilmiştir.

Fâtih Köşkünün kesid resmi
(Ekrem Hakkı Ayverdi arşivinden)

Bir bodrum katı üzerinde inşâ edilmiş olan bu muhteşem köşk, limanı, Boğazı ve Kadıköyüne kadar Anadolu yakası ile Marmarayı gören bir açık hayat, üç salon, bir soğukluk ve bir hamamdan mürekkeptir. Köşkün saray avlusu cephesinin önünde de dokuz sütunlu, geniş, gönül açıcı kemerli bir revak vardır. Salonlardan ikisi ahşap çatı ile örtülmüş ocaklı salondurlar. Açık hayat bu iki salonun arasındadır, yâni bu ocaklı salonlardan biri limana, biri de karşıda Anadolu yakasına nâzırdır. Anadolu yakasına bakan ocaklı salonun, binâdan dışarıya çıkmış, gayet güzel, şahnişi vardır. Bu salondan bir kapı ile kubbeli salona geçilir. Kubbeli salonu hamamın soğukluğundan gayet kalın bir duvar ayırmıştır. Bu duvarın içine yerleştirilmiş bir merdiven ile de «bodrum» adını verdiğimiz alt kata inilir. Biz bodrum diyoruz, burası da bendegân için bir ikametgâh olarak yapılmıştır. Yine büyük bir kubbe ile örtülmüş olan hamam soğukluğuna, köşkün revaklı cebhesinden ayrı kapu ile girilir. Köşkün muhakkak ki güzel olması gereken asıl hamam kısmına gelince, maalesef yıktırılmıştır.

Fâtih'in bu şâheser köşkü, hazine dâiresi ittihaz edilirken, açık hayatın ortada birer sütun ve duvar kenarlarında da ikişer yarım sütun üzerine

Fâtih Köşkünün plânı
(Ekrem Hakkı Ayverdi arşivinden)

atılmış iki köşe duvarındaki dört zarif kemerin arası doldurulmuş, orası da bir salon hâline ifrağ edilmişti. Topkapu Sarayının son restorasyonunda ve sonradan dolma ksımlar sökülmüş, kemerler ve sütunlar bütün letafeti ile meydana çıkarılmıştır. Bu açık hayatın ortasında bir de şadırvan vardır. Şadırvan sular fışkırtarak ve hayatı, en güzel ve asîl Türk minderleri ile döşeyerek, bir yaz gecesi mehtâbında burada oturduğunuzu tahayyül ederseniz, kendinizi bir peri masalı içinde bulursunuz. Hele önümüzde altın ve gümüş pırıltıları ile mükellef bir sofra, sofrada bâde-i gülrenk, hizmetinizde bir sâkii servendâm, ve dizinizin dibinde sine bülbülü bir yâr-ı vefâkâr var ise, işte efendim Allahın bahtiyar kulu o kimseye derler...

Enderunda Üçüncü Avluda Hırkai Saadet Dairesi İle Hırkai Saadet Odasını Ziyaret Edelim.

Topkapu Sarayının kudsiyet taşıyan bir köşesidir. Başta Peygamberimizin hırkası bulunmak üzere, «Mukaddes Emânetler» denilen eşya asırlar boyunca burada muhafaza edilmiş, dâire ile bu eşyanın muhafazası ve bakımı işine Has Odanın Zülüflü Ağaları memur edilmiş idi.

Senede bir defa, Ramazanın onbeşinci günü, Hırka-i Saâdet dâiresi ve Mukaddes Emânetler, Pâdişah ve bütün saray ve devlet erkânı tarafından kendisine mahsus merâsimle ziyaret edillirdi. Bu da asırlar boyunca devam etmiş bir saray an'anesi olmuştur.

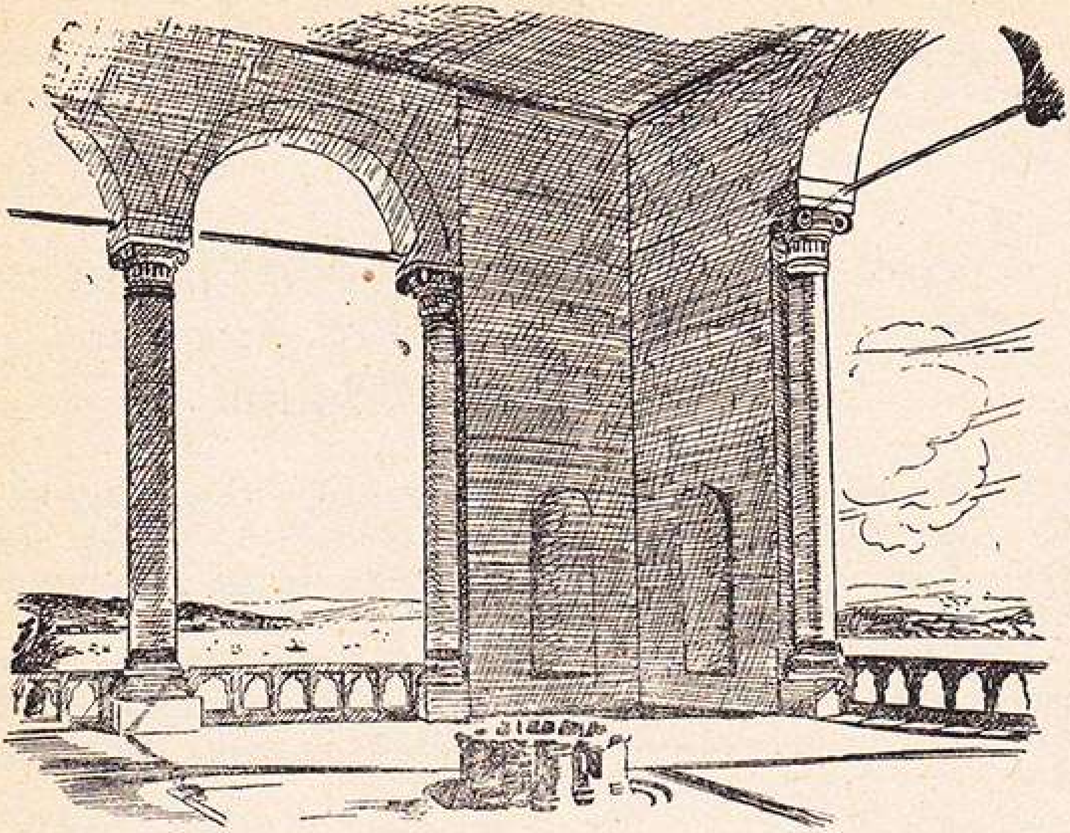
Bu dâire, yapı san'atı ve tezyinâtı bakımından sarayın nefîs bir parçasıdır ve Fâtih devri yapılarındandır. Yavuz Selim tarafından Mukaddes Emânetlere tahsis edilmiş, pek çok tâmir ve tâdil görmüştür. Etrafı revaklı ve üstü dört kubbe ile örtülmüş bir binadır (Plânda 110 numara ile gösterilmiştir).

Bu dört kubbeden birinin altında bir şadırban vardır. Şadırvanın mermer fıskiyesinden saçılan sular, insanın ruhuna bir serinlik, temizlik, huşû verir. Hırka-i Saâdet dâiresinin üçüncü avluya açılan giriş kapusu da buradadır ve «Şadırvan Kapusu» adını taşır. Hırka-i Saâdet dâiresini ziyaret eden evvelâ bu şadırvanlı kubbe altına girer.

Şadırvan Kapusunun üstünde hattat Pâdişahlardan Üçüncü Ahmed'in imzasiyle güzel bir «Besmele» vardır. Duvar, kapunun iki yanında iki tuğra ve onsekizinci asra aid çinilerle tezyin edilmiştir. Ve yine kapunun iki yanında altın yaldızlı ve tunçtan yapılmış iki devre boyuna asılmış top şeklinde iki billûr fener vardır.

Şadırvanlı kubbenin sağındaki kubbenin altı «Arzhâne» adını taşır. Hırka-i Saadet dâiresinin an'anevî ziyâret gününde (15 Ramazanda) Sadırâzam ile sair devlet erkânı ziyaretten evvel burada misafir edilirdi. Onun arkasındaki kubbenin altı da asıl Hırka-i Saâdet odasıdır.

Hırka-i Saâdet odasının bir san'at bedîası olan sedefli kapusu, zamanımızın pek değerli bir üstadı olan Sedefkâr Vâsıf Bey merhumun eseri-

Fâtih Köşkünde hayat
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

dir. Tekaüd edilmesi ile şahsında çok namuslu bir muhâfız kaybettiğimiz Topkapu Sarayı Müzesinin eski Müdürü Tahsin Öz'ün zamanında yaptırılmıştır. Eski kapu İkinci Mahmud zamanından kalma rokoko üslûbunda bir ahşap kapu idi. Müzenin deposuna kaldırılmıştır.

Odanın dört penceresi ve duvara gömme üç dolabı vardır. Duvarlar onaltıncı asrın en nefîs çini panoları ile müzeyyendir. Fakat bu odada gözü ilk çeken, bir köşeyi ve kubbenin altını dolduran som gümüşten yapılmış ve üzerine yine gümüşten bir tonos kubbe ile örtülmüş büyük gümüş şebekedir. Altın yaldızlı kabartma çiçekleri ile bu gümüş şebeke bir cennet köşkü hâlindedir, onaltıncı asırda yapılmış olup başlı başına baha biçilmez bir eserdir. Şebekenin üzerinde yeşil çuha üzerine ağır sırma işlemeli perdeler vardır. Odanın kapu ve pencere perdeleri de yine yeşil çuha üzerine ağır sırma işlemelidir.

İşte efendim, «Mukaddes Emânetler» denilen ve herbiri hem dinî hâtıralar ve hem de san'at kıymeti bakımından kıymetine baha biçilmeyen hazine, bu gümüş şebekenin içinde duran çekmece ve sandıklarla duvarlara gömülmüş üç dolabın içinde muhafaza edilmektedir.

Bu eşya, en kıymetli kumaşlardan nefîs kılıflara konmuş, kat kat kıymetli bohçalara sarılmıştır. Bohçaları ve kılıfları muhafaza eden çekmeceler ve sandıklar da altından veya gümüşten yapılmış ve üzerleri elmaslar, yâkutlar, zümrütlerle tezyin edilmiştir.

* * *

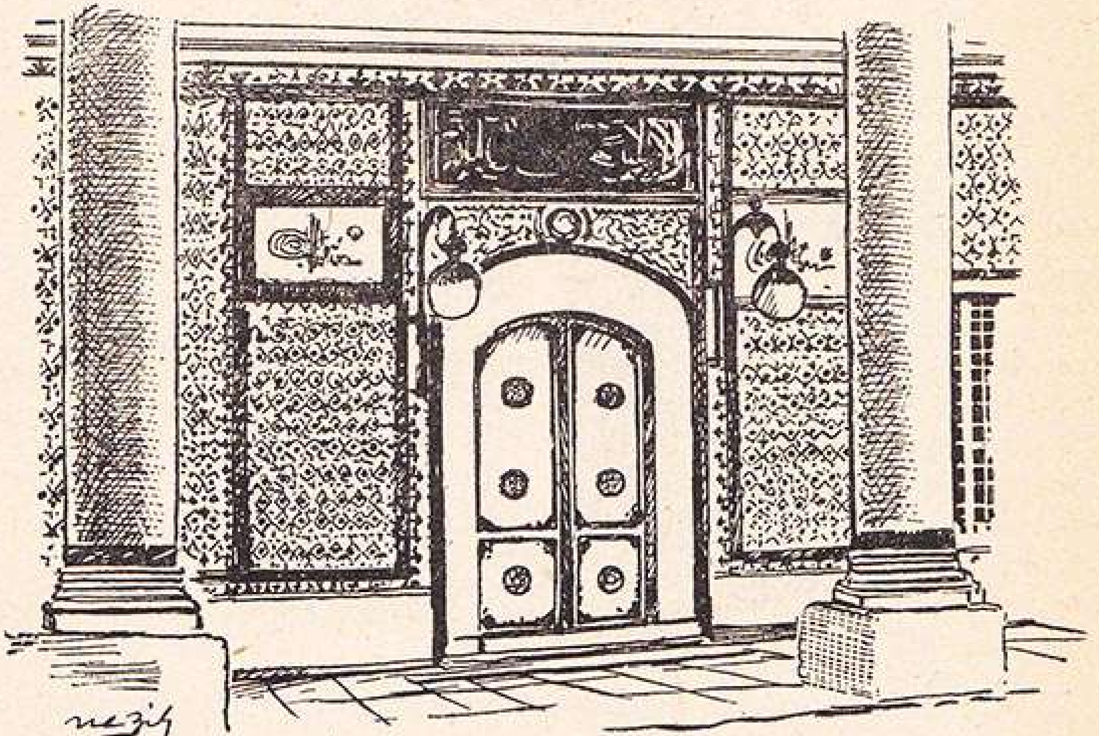
Topkapu Sarayında Hırka-i Saâdet dâiresinde Hırka-i Saâdet odasında muhafaza edilen Mukaddes Emânetler şunlardır:

Peygamberimizin hırkası, bir dişinin kırılmış küçük bir parçası (Dendânı Saâdet), saklının kılları (Sakal-ı Şerif), Peygamberimizin mübârek nâşının gasil suyu, Hazreti Muhammed'in Mısırda Kıbtîlerin Emîri Mukavkis'e gönderdiği nâme, Peygamberimizin mührü, Peygambemizin iki kılıcı, Peygamberimizin sancağı, Peygamberimizin yayı, Peygamberimizin dördü taş, ikisi tuğla üzerinde ayağının altı tane izi, Peygamberimizin bir nalını «Na'lını Saâdet».

Kıymetli Mushafı Şerifler.

Hazreti Fâtımanın seccadesi.

Hazreti Ebûbekir, Ömer ve Ali'nin birer kılıcı, Hazreti Osman'ın iki kılıcı.

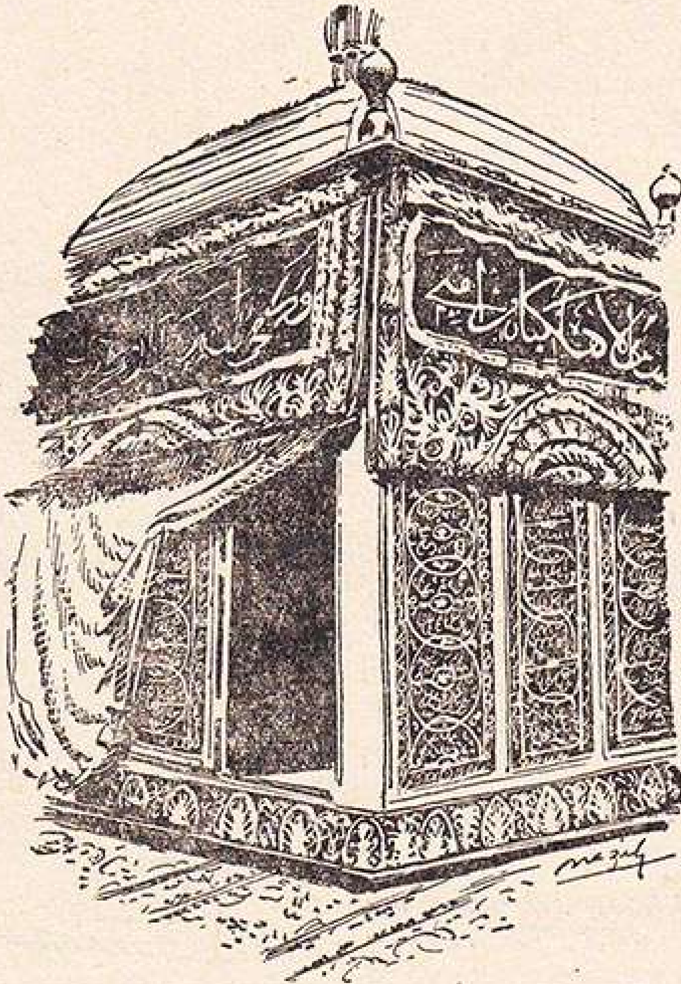
Hırkai Saadet Dâiresi kapusu
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

İslâm büyüklerinden Hazreti Zübeyr, Zeynelâbidin, Ebül Hasan, Câfer Tayyar, Ammar bin Yâser ve Hâlid bin Velîd'in kılıçları ve Eshâbdan iki zâtın kılıcı.

Kâbenin altın oluğu, Tövbe kapusunun kanadı, Kâbe kilit ve anahtarları, Haceri Esved çerçevesi, Teyemmüm Taşı.

Hazreti İbrahimin tenceresi, Hazreti Musâ'nın asâsı, Hazreti Davud'un kılıcı, Hazreti Yusuf'un sarığı...

Mukaddes Emânetlerin bir kısmı Hazreti Muhammed'e, bir kısmı da dört yâri ile Eshâbı Kirâmına âit hâtıralar olmak bakımından kıymetlidir. Bir kısmı bu tarihî kıymetin yanında bir san'at kıymeti de taşır. Bir kısmı da avâmî itikadlarla bu kıymetler arasına karışmış eşyalardır, Hazreti İbrahim'in tenceresi, Musâ Peygamberin asâsı, Davud'un kılıcı, Yusuf'un sarığı bağlandıkları isimlerle ve bu zevâtın yaşadıkları devirlerle hiç bir alâkası yoktur.

Hırkai Saadet Odasında gümüş şebeke
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Mukaddes Emânetlerin mühim bir kısmı, Yavuz Sultan Selim tarafından Mısırdan İstanbula nakledilen Mısır Memlûk Sultanlarının hazinesi arasında getirilmiştir. Bir kısmı, Yavuzu'un Halifeliğinin ilânından sonra Mekke Emîri Seyyid Berekât tarafından gönderilmiştir. Bir kısmı da bilâhare toplanarak Hırka-i Saâdet dâiresine konmuştur.

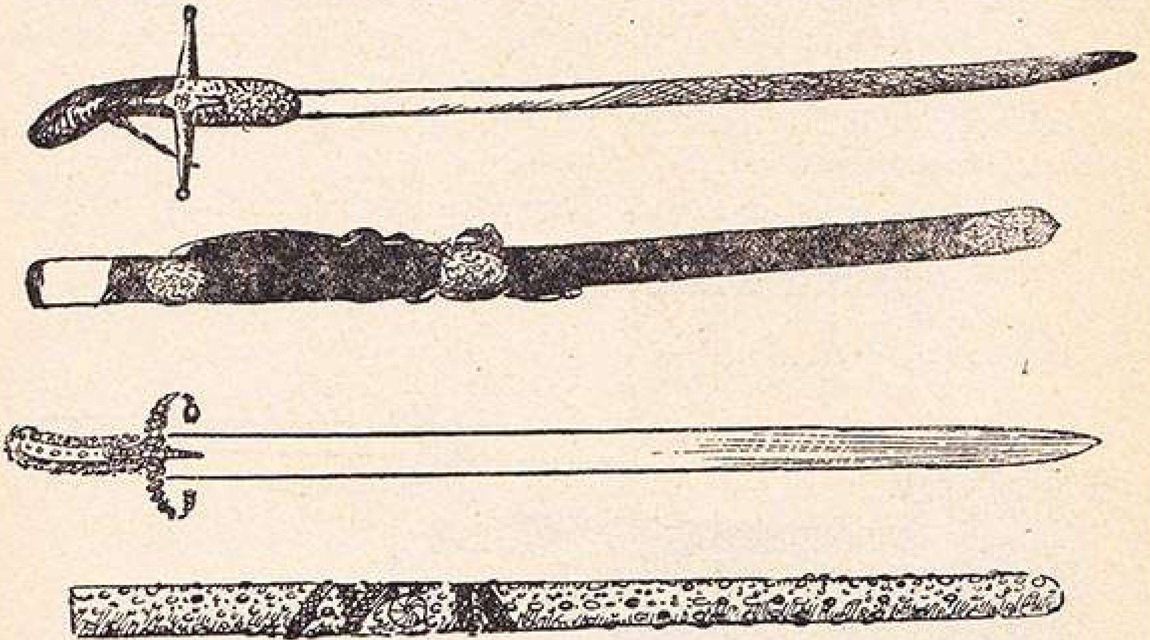
Osmanlı Pâdişahları, içinde bu Mukaddes Emanetlerin bulunduğu Hırka-ı Saâdet dâiresine karşı o kadar hürmet ve bağlılık göstermişlerdir ki, öldükleri zaman bile nâşları, bu dâirenin kapusu önünde bulunan bir mermer sed üzerine konularak gasil edilmiş, techiz ve tekfinden sonra tabutları da bu seddin üzerine konularak, tezkiyeleri Hırka-i Saâdet dâiresi önünde yapılmıştır.

Yavuz Selim Mısır Fâtihi olarak dönerken Şam'da Melik Zâhir Câmiinde Cuma namazına gitmişti, hatib, Mekke ve Medineye sâhib olmuş Müslüman hükümdarlar hakkında kullanılagelen «Mâlikül Haremeyn-üş-şerifeyn» tâbirini söyler söylemez, Sultan Selim yerinden fırlamış ve hatibin sözünü keserek:

— Haremeyn'in mâliki olmak ne haddimdir!.. Ben Haremeyn'in hizmetkârı olmakla iftihar ederim... Beni «Hâdimül Haremeyn-üşşerifeyn» diye tarif et!..

Demişti.

İslâmiyetin şân-u şerifini, Türk'ün bu anlayışı ilâ etti. Türk'ün bütün samimiyet ve şecâati ile ve ilmiyle, irfâniyle, san'atiyle İslâm dünyasına

Hazreti Muhammedin kılıçları
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

yaptığı büyük hizmetleri maalesef Müslüman Arab âlemi takdir edemedi. Hoş biz de takdir beklemedik.

* * *

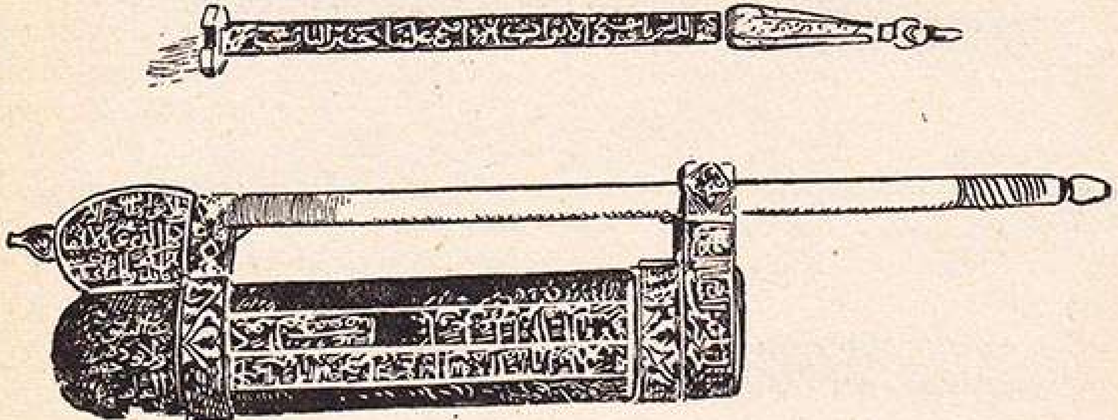
Harkai Saâdet Peygamberimizin Mekkeli Şâir Kâab bin Züher'e hediye ettiği hırkadır. Kâab Asrı Saâdette yalnız Hicazın değil, bütün Arabistanın en büyük şâiriydi. İslâmiyetin zuhûrunda müfrit putperestler arasına katıldı ve Hazreti Muhammed'in aleyhinde, çok ağır şiirler söyledi. Peygamber tarafından da tel'in edilerek, kanının dökülmesi sevâb olacağı ilân edildi. Fakat sonra şâir yaptıklarına nâdim oldu. Tâif seferi yılında Hazreti Muhammed'e ilticâ etti ve Peygamberin medhi şânında yazdığı 59 beyitlik bir kasidesini Huzûru Nebevîde okudu. Arab edebiyatının bir belâgat şâheseri olan bu manzumesinde:

Peygamberimizin nûrundan cihan feyz alır

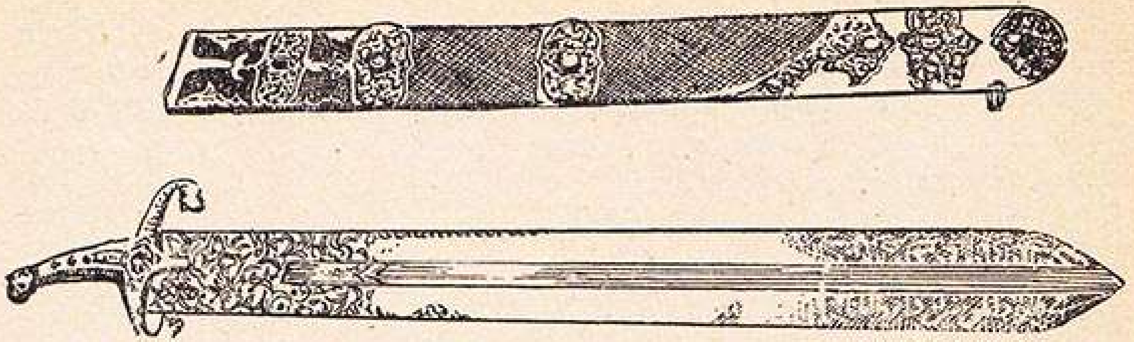
Mısrâını okurken Hazreti Muhammed o kadar hoşnud oldu ki, hemen sırtından hırkasını çıkararak şâirin omuzlarına attı. Bu meşhur kaside bundan ötürüdür ki, İslâmın dinî edebiyatında «Hırka Kasidesi» mânasına «Kaside-i Bürde» adını aldı.

Muâviye bilâhare Kâab'dan bu hırkayı satın almak istedi, 10.000 dirhem gümüş teklif etti, fakat şâir reddetti. Kâab'ın ölümünden sonra Muâviye hırkayı şâirin veresesinden 20.000 dirhem gümüşe satın aldı. Kıymetli hâtıra bu suretle Emevîlerin eline geçti, onlardan Abbâsîlere intikal etti. Bağdadın Hülâgû Hân tarafından zabt-u tahribinde mukaddes hâtıra Mısıra kaçırıldı ve Mısırdaki Abbâsî Halifelerinin elinde kaldı. Yavuz Sultan Selim Mısırı fethedince, diğer bir çok kıymetli hâtıralar ve eserler arasında İstanbula getirildi.

Bu kıymetli hırka, siyah yünlü kumaştan yapılmıştır. Geniş kollu ve

Kâbe kilidi ve anahtarı
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Hazreti Osmanın Kılıcı
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

1 metre 24 santim boyundadır. Ömrü 1400 yıla yaklaşmaktadır, hayli örselenmiş bir haldedir. Ön kısmının sağ tarafından küçük bir parça ile sağ kolunun bir parçası noksandır.

Onaltıncı asırda Türk hazinesine intikalindenberi fevkalâde dikkat ve hürmetle muhafaza edilegelmiştir. Üstüste sırmalı, gayet kıymetli bohçalara sarıldıktan sonra altın bir çekmece içine konmuştur. Bu altın çekmece de yine birkaç kat bohçaya sarılarak bir altın sandûkaya konmuştur. Sandûka altın kaplama ve dört ayaklı bir sehpa üzerinde Hırka-i Saâdet odasındaki gümüş şebeke içinde durur..

Hırka-i Saâdetin ilk altın çekmecesi onaltıncı asırda Üçüncü Sultan Murad tarafından yaptırılmıştı. Üzeri zümrüdlerle tezyin edilmiş Türk kuyumculuğunun nefîs bir san'at eseridir. Abdülâziz bu çekmeceyi şimdiki altın çekmece ile tebdil etmiştir. Sultan Murad'ın Hırka-i Saâdet çekmecesi, müzenin hazine kısmında ayrıca teşhir edilmektedir.

Hırka-i Saâdetin, Osmanlı sarayının bir an'anesi olarak her sene Ramazan ayının onbeşinci günü hususî bir merâsimle pâdişah ve devlet erkânı tarafından ziyâret edildiğini söylemiştim.

İstanbulumuzda «Hırka-i-Şerif» Câmiinde yine Ramazan aylarında halk tarafından ziyâret edilen Peygamberimizin ikinci bir hırkası vardır. Bu da Resûlüllah tarafından âşık-ı şeydâsı Yemenli Veysel-ül Karanî'ye hediye olarak gönderilmiş olan hırkadır.

* * *

Hırka-i Saâdet, senede bir defa, Ramazanın onbeşinci günü Pâdişah ve devlet erkânı tarafından an'anevî bir merâsimle ziyâret edilirdi. Bu an'ane Yavuz Sultan Selim zamanından son Osmanlı Pâdişahı Altınca Sultan Mehmed'e kadar devam etmiştir.

Ramazanın onbeşinci gecesi, Pâdişah Hırka-i Saâdet odasına gelirdi. Dülbend Ağası altmış kadar yeni süngerle gümüş taslar içinde gülsuyu getirir, Silâhdar Ağa bu süngerlerden birkaç tanesini alarak birer birer

gülsuyuna batırıp ıslatır ve Pâdişahın eline verir, Pâdişah da, içinde Hırka-i Saâdet sandûkasının bulunduğu büyük gümüş şebekeyi bizzat siler, temizlerdi. O sırada başda Çuhadar Ağa ve Rikâbdar Ağa bulunmak üzere bütün Has Odalar ellerine birer sünger alıp gülsuyuna batırdıktan sonra odanın silinmesi gereken her tarafını silerlerdi.

Ziyâret merâsimi ertesi günü öğle namazından iki saat evvel başlardı. Pâdişah Hırka-i Saâdet Odasına geldikten sonra Has Odalılar gümüş sebeke içindeki hırka sandûkasını çıkarırlar ve altın kaplı sehpâsı üzerine koyarlardı. Sandûkanın altın anahtarı Pâdişahda dururdu. Pâdişah sandûkayı Besmele çekerek eliyle açardı. Hırka bir bohça içinde, bohça bir altın çekmece içinde, altın çekmece de yedi bohça içinde, nihayet hey'eti umumiyesi bu altın sandûka içindedir. Yedi ağır işlemeli kıymetli bohça, üzerleri inci işlemeli kalın şeritlerle sarılmıştı... Şerit çözülür, bohçalar açılır, altın çekmeceyi de, altın anahtarı yine kendisinde duran Pâdişah tarafından bizzat açılırdı. Nihayet son bohça da çözülür, mukaddes hırka da meydana çıkardı.

Ziyâret, hırkasının sağ omuzu hizâsından yakasını öpmekten ibâretti. Yalnız, hırkanın kendisi öpülmez, öpülecek yere bir dülbend konularak o öpülürdü. Ziyâret günü birkaç yüz parça dülbend hazırlanmış bulunurdu. Zira her öpen ziyâretçi, hırkanın üstünde öptüğü dülbendi alır, kudsiyet sinmiş bir hâtıra olarak saklardı.

Devlet erkânı, saray erkânı, ve sarayın harem takımı, Enderûnu Hümâyûnun bütün Zülüflü Ağaları hırkayı bir protokol sırasına göre ziyâret ederdi. Bu ziyâret devam ettiği müddetçe, Pâdişah, sağında Sadırâzam ve solunda Kızlar Ağası, altın çekmecenin başında dururdu. Ve yine ziyâretin devam müddetince Has Odalı ağalar yüksek sesle Kur'ân tilâvet ederlerdi. Ziyâretten sonra altın çakmeceyi ve altın sandûkayı Pâdişah yine kendi eliyle kilitler, sandûka, Has Odalılar tarafından muhafaza edildiği yere, gümüş şebekenin içine konulurdu.

Bu ziyârette eskiden bir an'ane daha vardı. Son bohçası da çözülüp hırka meydana çıkınca, yakasındaki düğme gümüşten bir tas içinde gülsuyuna batırılıp ıslatılır, sonra hırkanın o ıslanmış kısmı anberli bir el mangalında kurutulurdu. İçinde hırka yakası ile düğmenin ıslatılmış olduğu o bir tas gülsuyu da, evvelden hazırlanmış ve içme suyu ile doldurulmuş yüzlerce destiye bir kaçar damla dökülerek dağıtılırdı. Bu destiler de bâzı hatırlı kimselere «Hırka-i Saâdet Suyu» adı ile hediye olarak gönderilirdi. Türlü derde devâ bilinirdi ve bilhassa meflûçlara içirilirdi. Bu an'aneyi İkinci Sultan Mahmud kaldırmıştı. Zira bâzı açık gözler, İstanbul halkının safdillerine, içine birkaç damla gülsuyu damlatılmış destiler dolusu çeşme sularını «Hırka-i Saâdet Suyu» diye satmaya başlamış, sudan bir kazanç yolu tutmuşlardı.

Hırka-i Saâdet dâiresi, Topkapı Sarayı Müzesinin halka açılmış kısımları arasındadır, dolayısiyle Mukaddes Emânetler de şimdiye kadar ancak muhâfızları tarafından görülmüştür. Hırka-i Saâdet hakkında bâzı kitaplarda mevcut kayıtlar, Peygamberimizin Kâab bin Zübeyr'e verdiği hırka olup kat kat bohçalar ve bir sandûka ile, bir altın çekmece içinde muhâfaza edildiğinden ibarettir. Diğer eşyanın yalnız müfredat cedveli neşredilmiştir.

Millî kütübhanemizi bu mevzuda ilk aydınlatan eser, Müzenin eski müdürü muhterem Tahsin Öz'ün kaleminden çıkmıştır, 1953 de neşredilmiş olup «Hırka-i Saâdet Dâiresi ve Emânât-ı Mukaddese» adını taşır.

Sizleri Mukaddes Emânetler üzerinde tenvir ederken, elimdeki tek kaynak bu şâyânı dikkat kitaptır. Aşağıdaki notları oradan alıyorum:

Peygamberimizin dişi (Dendânı Saâdet) — Hazreti Muhammed'in Uhud muharebesinde kırılan dişinin küçük bir parçasıdır. Zümrüd, yâkut ve zebercedli küçük bir altın kutu içindedir.

Peygamberimizin sakal kılları (Lihyei Saâdet — Sakalı Şerif) — Bâzılarının mahfazaları fevkalâde san'atkârane ve hattâ murassâ olmak üzere Hırka-i Saâdet dâiresinin Mukaddes Emânetleri arasında pek çok Sakalı şerif vardır.

Peygamberimizin ayağının nakşi (Nakşi Kademi Şerif) — Dördü taş, ikisi tuğla üzerinde, Hazreti Peygamberin tabanının nakşidir. Bunlardan biri hakkında da Peygamberin Mirâcda bastığı taştır denilir, altın bir çerçeve içindedir.

Peygamberimizin na'lini (Na'lini Şerif) — Hazreti Peygambere izâfe ile sonradan yapılmış ayak şeklinde tahtadan bir tek na'lindir. Üzerine Âyetülkürsi hâkedilmiştir.

Peygamberimizin gasil suyu (Gasli Nebevi Suyu) — Kırılmış, yeşil ve boş bir şişedir.

Paygamberimizin kılıçları (Seyfi Nebevî) — İki kılıçtır. İkisi de altın kabzalıdır. Biririn Peygamber zamanına âit olduğu kat'iyetle tesbit edilmiştir.

Peygamberimizin teyemmüm taşı — Âsûriler devrinden kalmış, üzerinde çivi yazısıyla 57 satırlık mektub bulunan tuğla bir tabletdir. Başlı başına kıymetli bir tarih vesikası olan bu tablet, Tahsin Beyin pek zarif ve nezih ifâdesi «Ayrıca, Peygamberimizin teyemmümüne mazhar olmuştur».

Peygamberimizin nâmesi (Nâmei Saâdet) — Mısırda Kıbtîlerin Şefi Mukavkis'e hitâben 16×19 santim eb'âdında kahve rengi bir deri üzerine siyah mürekkeble yazılmış 12 satırlık fevkalâde kıymetli bir vesikadır. Altında Peygamberimizin mührü de vardır.

Peygamberimizin Mührü (Mührü Saâdet) — Bir santim boyunda kırmızı akik üzerine kûfî yazı ile «Muhammed Resûlûllah» hâkkedilmiş bir

mühürdür Yazı, Peygamberimizin devrine âit değildir, yüz sene kadar evvel Bağdad'da bulunup saraya getirilmiştir. Peygamberimizin asıl kendi mühürü Hulefâyi Râşidîn'in üçüncüsü Hazreti Osman tarafından bir kuyuya düşürülmüş ve bulunamamıştı.

* * *

13 yaşında tahta çıkan ve 28 yaşında vefât eden Birinci Sultan Ahmed, sofuluğu ile tanınmış bir Pâdişahdır. Şiirle meşgul olmuş ve «Bahtî» mahlâsını kullanmıştı. Mukaddes Emânetler arasında bulunan Peygamberimizin tabanının nakşi şeklinde murassâ bir sorguç yaptırmış, ortasına da mavi mine üzerine altın ile kendisinin şu kıt'asını yazdırmıştı:

Nola tâcım gibi bâşımda götürsem dâim
Kademi resmini ol Hazreti Şâhi Resûlün
Güli gülzârı nübüvvet o kadem sâhibidir
Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün

Sultan Ahmed, Cuma ve Bayram günlerinde vesâir mübârek günlerde başına bu sorgucu takardı.

* * *

Hırka-i Saâdet ziyareti protokoluna dahil kimselerin, Pâdişahın huzurunda bu mübarek hırkayı öptüklerini söylemiştim. Hırkanın yakası sağ omuz başından öpülürdü. Fakat dudak hırkanın kumaşına değmez, öpülecek yere bir dülbend konulur ve bu dülbend öpülürdü. Her öpen de öptüğü dülbendi alır, teberrüken saklardı. Onun içindir ki ziyaret gününde, hırkayı kaç kişinin öpeceği malûm olduğundan o miktarda dülbend, bu merasime bakanlardan Dülbend Ağası tarafından hazırlanmış bulunuyordu. Bu dülbendlerin hususiyeti, üzerine şu kıt'anın güzel bir yazı ile basılmış olmasıydı:

Hırkai Hazreti fahri Resûle
Atlası çerh olamaz pâyendâz
Yüz sürüp zeyline takbil iderek
Kıl şefîi ümeme arzı niyâz...

* * *

Hırkaişerif Camiindeki hırkaya gelince, evvelce de arzettiğimiz gibi, Peygamberimiz tarafından Yemenli Veysel Karânî'ye gönderilmiş olan bu mukaddes hâtıra İstanbul'a hicrî 1027 (milâdî 1628) yılında Şükrullah Efendi adında bir zat tarafından getirilmiştir. Dinî edebiyatımızın güzel fıkralarındandır:

Yemenli Veysel, künyesi Üveys bin Âmir Peygamberimize, görmeden âşık olmuş bir mümin-i sâdıktır. Hazreti Muhammed bir gün yâranına:

— Yemenden Karn kabîlesinden Üveys isminde bir kimse gelecektir... Vücudunda nişan olarak dirhem büyüklüğünde bir alaca leke vardır... Sizlerden her kim ona mülâki olursa ondan dua ve istifar etsin!..

Buyurmuşlar.

Bu söze Hazreti Ömer bilhassa dikkat etmiş... Yemen'den hacı kafilesi geldikçe.

— Ey Yemenliler... İçinizde Üveys bin Âmir var mı?... Diye sorarmış. Bir sene Yemenli bir ihtiyar hacı:

— Benim Üveys isminde bir biraderzâdem var... Fakat huzurunuza getirilecek kimse değildir yâ Ömer. Deve çobanlığı yapar!

Demiş. Hazreti Ömer atılmış:

— Aman nerede? Diye sormuş...

— Arafat taraflarında olacak!.. Cevabını almış...

Hazreti Ömer koşmuş, deve çobanı Yemenli Veysel'de Peygamberimizin işaret ettiği nişanı görmüş... Kendisine şefaatini rica etmiş!.. Bu esnada Hazreti Ali de Ömer El Faruk'un yanında imiş. O da aynı niyazda bulunmuş...

Bu vak'a Hazreti Muhammedin son yıllarına rastlar... Üveys ile Resulullah hâli hayatta buluşamamışlar...

Hazreti Ömer zamanında büyük fütuhat başlayınca Üveys bin Âmir Yemenli mücâhitdler arasında Hicaz'a gelmiş... Sonra Kûfe'de yerleşmiş... Hazreti Ali Muaviyye'ye karşı yapılan Sıffîn muharebesinde de Hazreti Ali'nin tarafında bulunmuş ve şehid olmuş...

Meşhur hırkayı İstanbul'a getirilen Yemenli Şükrullah Efendi bu mukaddes hâtırayı İstanbul halkına Akseki Mescidi civarındaki konağında ziyaret ettirirdi. On yedinci asır başlarından on dokuzuncu asır ortalarına kadar bu kibar adamın evlât ve ahfadı bu an'aneyi muhafaza etti. Nihayet hicrî 1267 de (milâdî 1851) Abdülmecid bu hırka için bugün görülen büyük camii yaptırdı. Camide şöyle bir levha vardır:

Ziyaret kılsun ümmetler, ridâi can behâdır bu
Cenâbı Üveyse ihsanı atâyı Mustafâdır bu...

Enderunda Üçüncü Avluda Hazine Salonlarını geziyoruz..

Topkapu Sarayı Müzesindeki millî hazinemiz, Üçüncü Avludaki Fâtih Sultan Mehmed Köşkü ile İkinci Sultan Selim Hamamının câmekân kısmından (Plânda 104 numara ile gösterilmiştir) teşhir edilmiştir.

Enderunu hümâyûn halkını teşkil eden Zülüflü Ağalar (Saray iç oğlanları) ile Enderun nizam ve teşkilâtını ilerde anlatacağım.

Bu kitabın yazıldığı tarih ile neşri arasında geçen zaman içinde Hazine Salonları yeniden tanzim edilmiş; takdir buyurulur ki bu tahavvülü tesbit de uzun süren bir iş olacaktı. Eski şeklinden alınmış notları muhafaza ettik. Salonların Şekli teşhir bakımından değişebilir, göreceğimiz olan şeyler hazinemizin aslâ değişmiyecek olan eşyasıdır. resim, minyatür ve yazı salonları gibi yeni salonlar da açılmıştır; Sarayda, meselâ Kanunî Sultan Süleyman şanında olduğu gibi sergiler de açılmaktadır, bunlar da adım adım takib ve tesbit çok güçtür. Unutmamalıdır ki bu kitab hiç bir zaman bir saray rehber - kataloğu değildir.

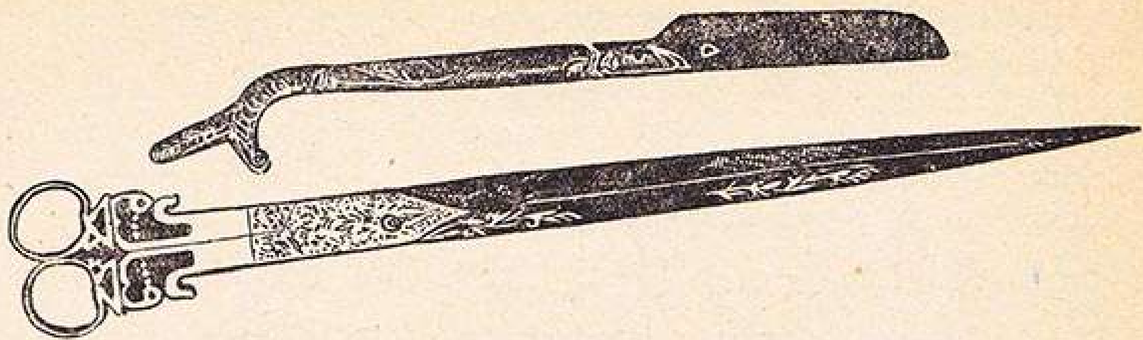
ÇİNİ, BİLLÛR, GÜMÜŞ, ALTIN VE ELMAS :

Müze idâresi hazine eşyasını üç grup hâlinde tasnif ve teşhir etmiştir:

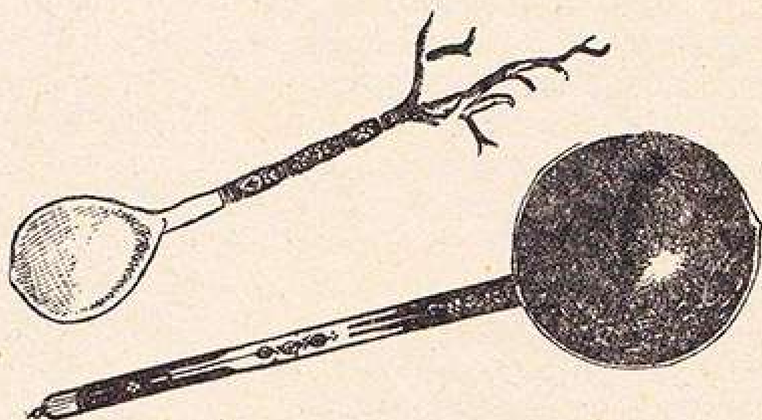
1) Çinî hazinesi,
2) Gümüş ve billûr hazinesi,
3) Muhtelif eşya ve mücevherat hazinesi.

Topkapı Sarayının Çinî Hazinesi, bilhassa Çin eserleri bakımından yeryüzünde bir eşi daha bulunmayan pek muhteşem bir kolleksiyondur, bir mikdarı Japon porseleni olmak üzere 8000 parçadan mürekkeptir. Çin porselenlerinin en eskileri milâdın onuncu asrı eserleridir. İçlerinde vazo ve tabak olarak gayet ender, bahâ biçilmez kıymette parçalar vardır.

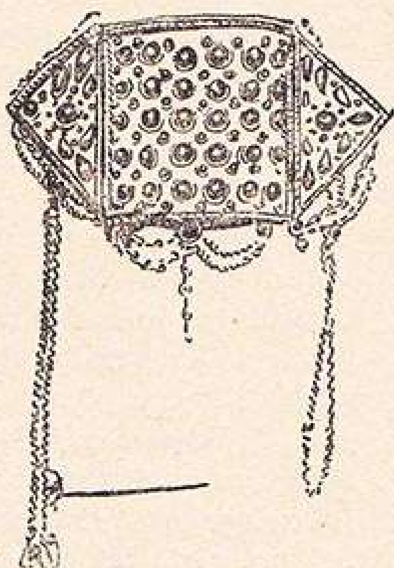
Bu Çinî kolleksiyonunun bir kısmı İran'dan, bir kısmı Mısır'dan getirilmiştir. Osmanlı Pâdişahları içinde çinîye karşı fevkalâde düşkün olan Kanunî Sultan Süleyman ise Çin'den sûreti mahsusada pek güzel eserler getirtmiştir.

Altın kalemtraş ve kâğıt makası
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Fildişi ve gergeden boynuzu kaşıklar
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

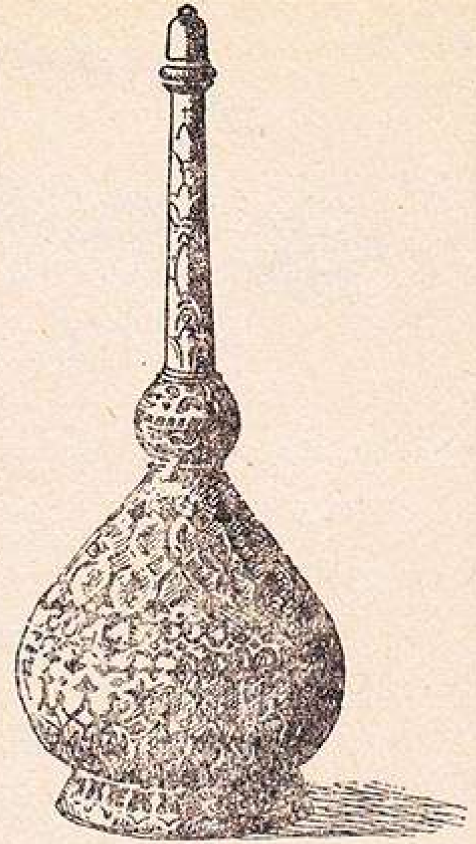
Murassâ altun bilezik
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

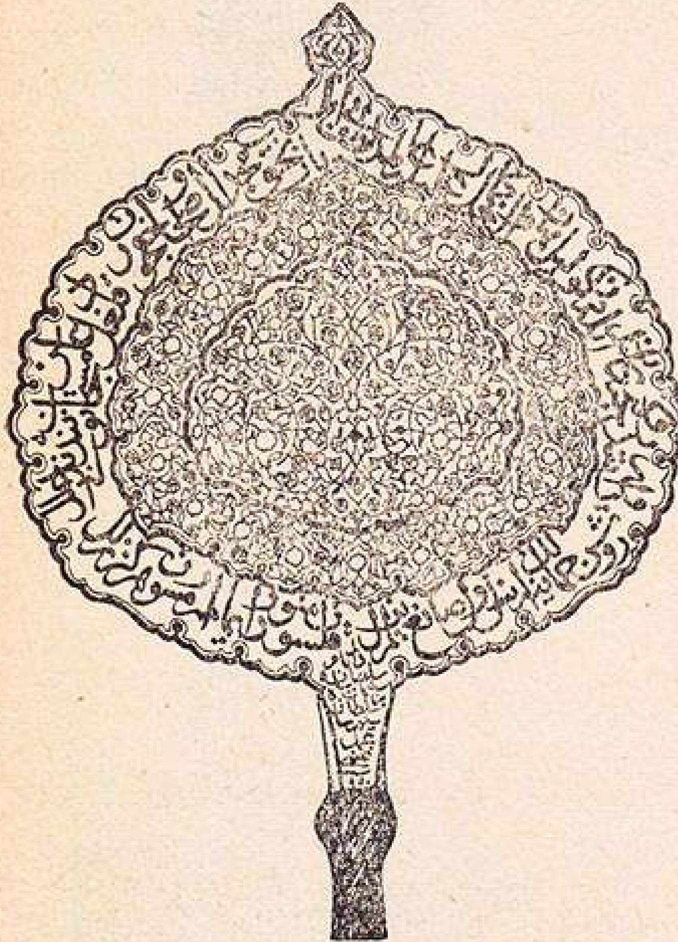
Gümüş buhurdan
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

İkinci Selim'in, Mimar Sinan'a yaptırttığı meşhur hamamının camekân kısmında kurulmuş olan gümüş ve billûr hazinesi de pek zengindir. Gümüş ve billûr hazinesinde de bir porselen kolleksiyonu vardır, fakat bu porselenler bilhassa 18 ve 19 uncu asır eserleridir. Bunlar arasında «Eseri İstanbul» damgalı porselenler, Yıldız çinî fabrikası mâmûlâtı porselenleri, Viyana mûmulâtı, Rus ve Polonya porselenleri, son devre ait Japon çinî tabakları vardır.

Gümüş eşyalar arasında kahve takımları, mangallar ve Darbhâne işi gümüş mâmulât bilhassa şâyânı dikkattir. Billûr eşya arasında da Bohemya kristalleri ve İstanbul işi «Çeşmi bülbüller hârikulâde nefis kolleksiyonlarıdır. Gerek çinî salonları, gerekse billûr ve gümüş salonu merak erbâbının içinden saatlerce çıkamayacağı yerlerdir.

Gümüş gülâbdan
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

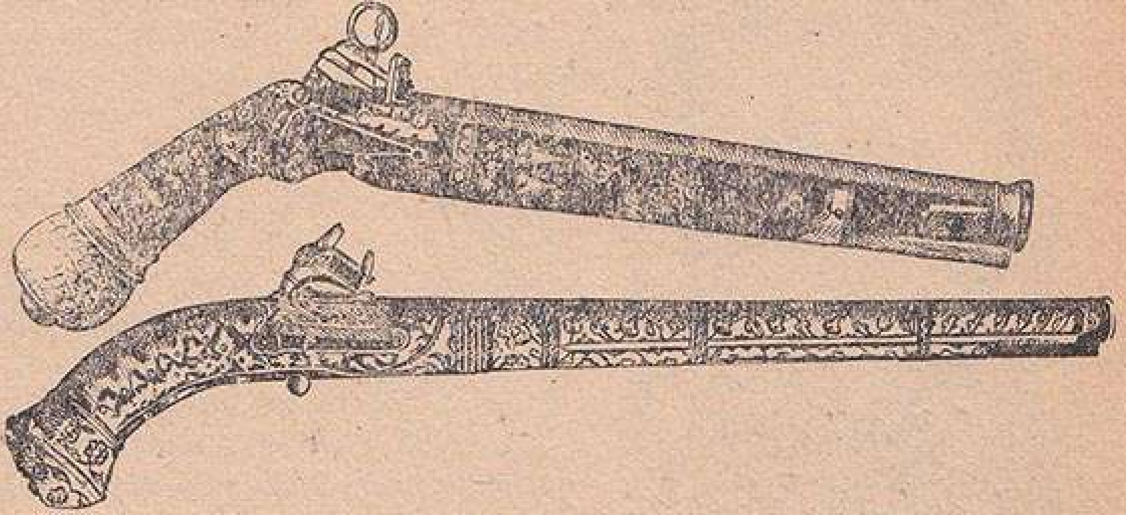
Kanunî Sultan Süleymanın Fildişi Oyma el aynası
(Fotoğrafdan Hüsnü eli ile)

Duvarlarda, vitrinlerde teşhir eşyadan teker teker bahsetmeye kalksak, bu sütunları yıllarca doldurur. Aziz okuyucularıma nâçiz tevsiyem, Topkapu Sarayı Müzesini ziyârete gitmeden, Müze İdâresinin neşretmiş olduğu rehbere şöyle bir göz atmaktır. Her halde çok faydalı olur.

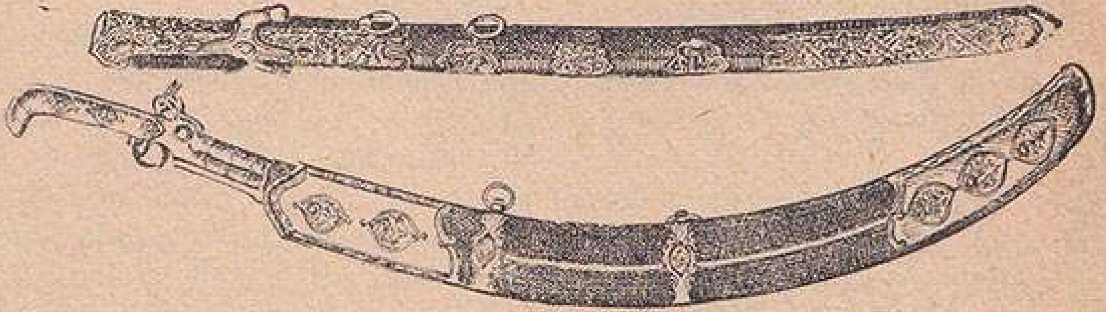
Ve aslında çinî kolleksiyonları, billûr ve gümüş kolleksiyonları üzerinde konuşmak da salâhiyetim dışındadır. Bu eserdeki rehberliğim, daha ziyade sarayın tarihî vekayii bakımındandır.

BİRİNCİ SALON

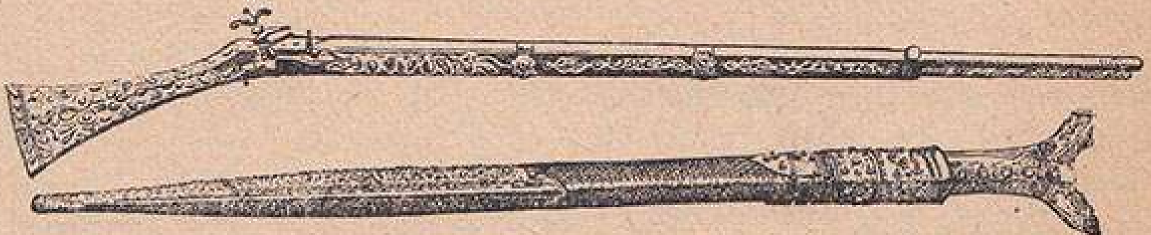
Asıl büyük hazinede bulunan fevkalâde kıymetli eşyanın hemen hepsinin yeryüzünde ikinci bir eşi yoktur, maddî ve manevî paha biçilmez de-

Altın ve gümüş kakmalı tabancalar
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

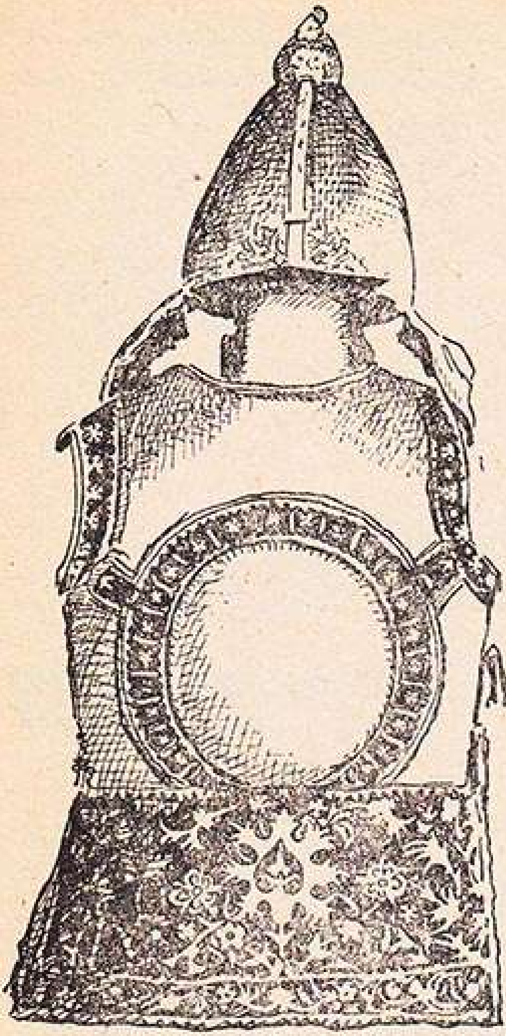

Altınlı ve gümüşlü ve biri tabancalı kılıçlar
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Altın ve gümüş kakmalı tüfenkler
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

ğerde hâtıralardır. Elmas, yahut, zümrüt, ve türlü isimler altında sair mücevherat göz kamaştırır.

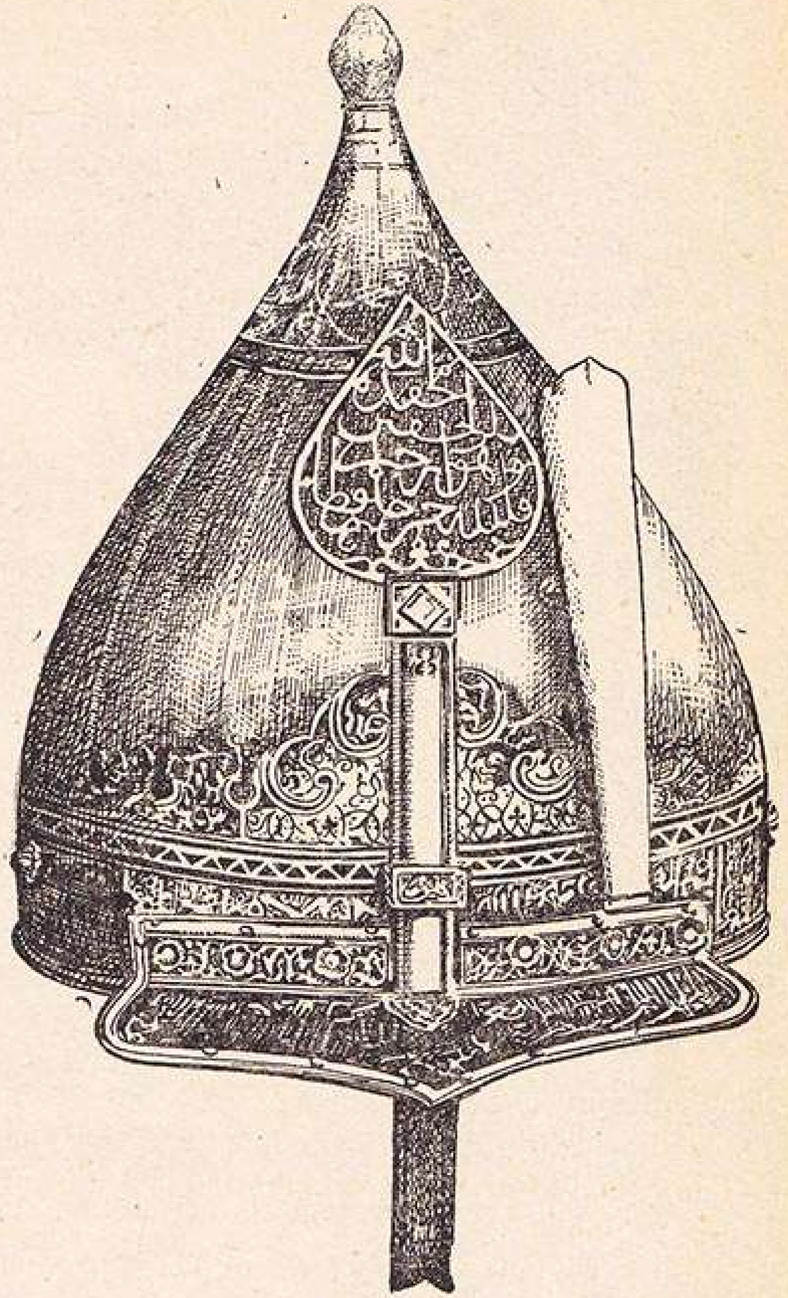
Miğfer ve sırma işlemeli kadife üstüne zırh (Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Bu büyük hazinenin teşhir edildiği yer, üçüncü avludaki binalar grupunun doğu - şimal köşesinde bulunan Fâtih Sultan Mehmed Köşküdür. Bu güzel binanın kendisinden ayrıca bahsedeceğim... Büyük hazinedeki eşyalardan teker teker bahsetmek, bu eserin kaldırılamıyacağı ağırlıktadır. Başlıbaşına bir uzun sohbet mevzuudur.

Büyük hazine, her açılışından sonra, bir saray an'anesi olarak kapısı, Yavuz Sultan Selim'in mührüyle mühürlenerek kapanır. Tarih kaynaklarımızın kaydına göre bu cihangir hükümdar: «Benim altın ile doldurduğum hazineyi torunlarımdan hangisi mangırla doldurursa onun mührüyle mühürlensin ve illâ mührümle mühürlenmekte devam olunsun» diye vasiyet etmişti.

Topkapı Sarayı hazinesinde mücevherat arasında evvelâ dünyaca şöhret alan iki büyük elmas, bunlardan biri «Kaşıkçı Elması», diğeri de bir askı takımının ortasında bulunan «Kevkebi Dürrî» yahut «Şebçirağ» adındaki elmastır. Büyük hazinenin birinci salonunun ortasında ilk göze çarpan büyük bir camekân içinde muhafaza edilen altın tahttır. Halk ağzında bu taht'a «Şah İsmail Tahtı» denilir. Fakat hazineye Yavuz Sultan Selim zamanında konulduğuna ve Şah İsmail'den alındığına dair kayıt yoktur. Emsâlsiz zenginlikte bir san'at eseridir. Altın safihalara gömülmüş yâkut ve zümrütlerle ve hepsi aynı büyüklükte incilerle müzeyyen bir Hind işidir, Hindistan'ın Türk İmparatorları tarafından idare edildiği devirde yapılmış olup Hicrî 1091 (Milâdî 1680) tarihli bir hazine defterinde de «Hindkâri Taht» diye kayıtlıdır. Hicrî 1174 (Milâdî 1760) tarihli bir hazine defterindeki adı da «Tahtı Kaykâvus» dur. Tahtın içine, ayrıca altın üzerine kırmızı, açık yeşil ve koyu yeşil mine çiçek tezyinatı yapılmıştır ki fevkalâde, harikulâdedir.

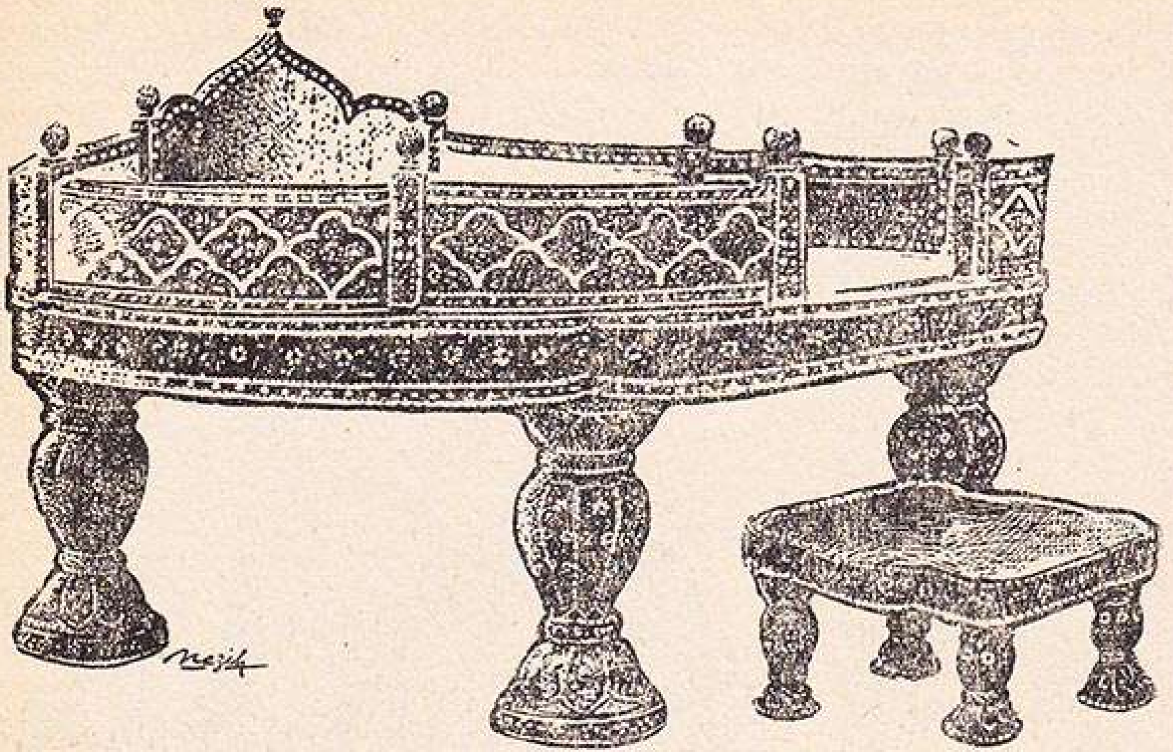
Tahtın döşemesi yoktur, teşhirinde bomboş durmaması için üzerine bir incili yastık konmuştur. 1760 tarihli hazine defterine göre astarı İsfahânîdibâ'dan ve yüzü de güvez atlas üzerine inci, zümrüt ve yakut işlemeli bir yastığı, astarı yeşil kumaştan ve yüzü çiçekli Acem dibâsından bir şiltesi varmış. Bugün bunlardan eser kalmamıştır. Yine bu defterde, bu san'at şâheseri tahtın yakutlu babaları ile tepesindeki Hindî elmasların çıkarıldığı, arkasından da 2357 dirhem altının söküldüğü yazılıdır.

Onaltıncı asır işi altın miğfer
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

San'at şâheseri Hindkârî tahtın bulunduğu salonda ayrı bir vitrin içinde elmaslı, necef ve yeşim taşları ile müzeyyen murassâ altın topuzlar görülür. Bunların bir kısmı Türk, bir kısmı Acem işidir. Bu topuzları, bilhassa Ordûyu Hümâyûnun sefere çıktığı zaman yapılan merâsimde pâdişahlar bir ihtişam ve kudret alâmeti olarak ellerinde tutarlardı.

Yine aynı salonda bir ayrı vitrin içinde bir altın beşik görülür. Üzeri elmas ve yâkutlarla tezyin edilmiş olan bu murassâ beşik onaltıncı asırda yapılmış bir Türk işidir. Adı tesbit edilemeyen bir şehzâdeye âit olup fev-

Hintkârî murassâ taht
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

kalâde kıymetli bir san'at eseridir. Üzerinde bulunan güzel renginde dîbâ üzerine inci ve yâkut işlemeli beşik örtüsü de yine aynı asırda yapılmıştır. Kıymetine bahâ biçilmez bir Türk eseridir.

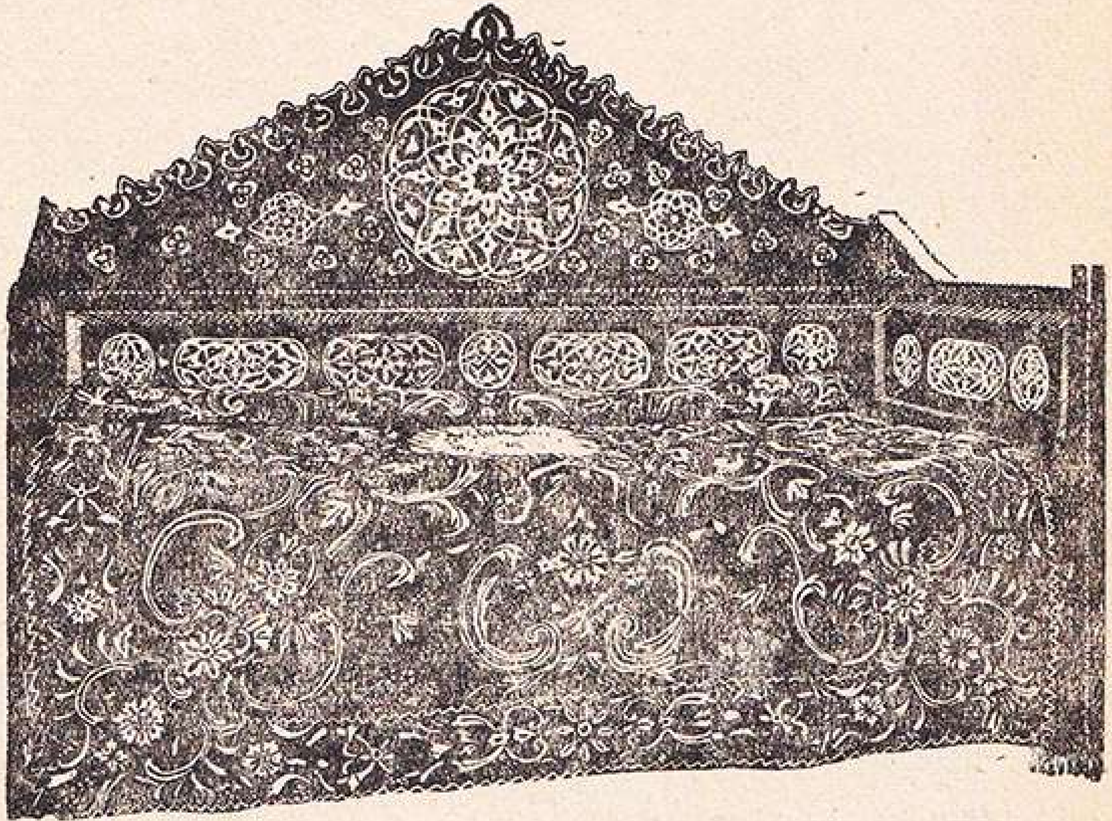
Bir şehzâde veya sultan doğduğu zaman, bir saray ve hânedan an'anesi olarak beşiğini, örtüsü ve yatağı ile beraber pâdişahın anası hazırlar ve gönderirdi, pâdişahın anası sağ değilse, bu, iş pâdişahın en büyük kız kardeşine düşerdi. Beşiği halka teşhir için de bir «Beşik Alayı» tertip edilirdi. Bir beşik alayının ne suretle tanzim edildiği hakkında en zengin ve güzel tafsilât Şâir Haşmet'in kaleminden çıkmış olan «Velâdetnâme-i Hümâyûn» dadır. Bu eser Üçüncü Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultanın doğumu şânında kaleme alınmıştır, fevkalâde şirin ve gayet kıymetli bir vesikadır. Şâir Haşmet, devrin Sadırâzamı Koca Ragıb Paşanın bendegânındandı, Hibetullah Sultanın beşiğini de Sadırâzamın zevcesi ve Pâdişahın kız kardeşi Sâliha Sultan göndermişti.

Yine bu salonda gayet kıymetli murassâ kemerler ve tokalar teşhir edilmiştir. Fakat bilhassa şâyânı dikkat olan eşya, Fâtih Sultan Mehmed'den itibaren Osmanlı pâdişahlarının merâsim günlerinde giydikleri esvablardır. Hem kumaşlar, hem üzerlerindeki kıymetli taşlar ve hem de tarihî hâtıralar olmak bakımından hârikulâde bir kıymet taşırlar. Pabuçlar bile giranbahâ birer san'at eseridir. İki büyük camlı dolab teşhir edilmiştir.

Birinci dolabın içinde, Fâtih'den Birinci Sultan Ahmed'e kadar (Fâ-

tih, İkinci Bayazıd, Yavuz Selim, Kanunî Süleyman, İkinci Selim, Üçüncü Murad. Üçüncü Mehmed ve Birinci Ahmed) sekiz pâdişahın esvapları vardır. Bu dolabın üstünde duvarda asılı camlı bir çerçeve içinde Üçüncü Murad'ın gayet büyük, fevkalâde müzeyyen ve müzehheb bir tuğrası vardır. Bu büyüklükte yazılmış ikinci bir tuğraya rastlanmamıştır. Tek orijinal eserdir.

İkinci dolabdaki pâdişah esvablarına gelince, bunların karşısında azıcık tarih okumuş bir ziyaretçi uçsuz bucaksız bir hayâl âlemine dalar, haşmetli bir mâzi pek şâ'şaalı bir şekilde canlanır...

Dördüncü Murad Tahtı
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

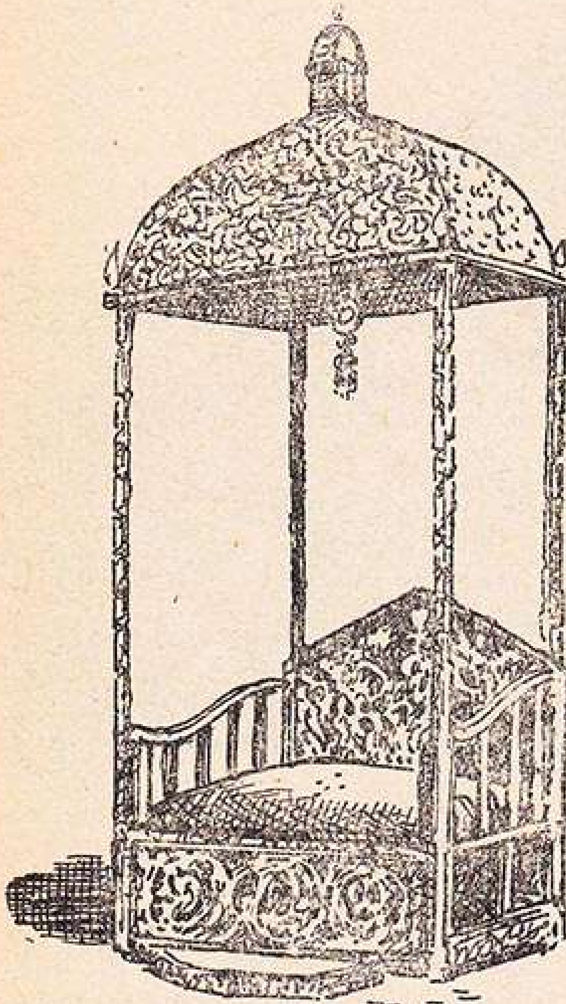
Meselâ, henüz yirmibir yaşlarında İstanbulu fethetmiş olan Fâtih Sultan Mehmed'in kavuğunda, beş santimetre kutrunda yuvarlak bir zümrüdle müzeyyen bir sorguç görürsünüz... Bu çeşit sorguçların adı da «Gazi Sorgucu» dur. Belinde kabzası yekpâre zümrüd bir hançer vardır.

İkinci Bayazıd'ın kavuğundaki sorguç da iri elmaslarla ve incilerle donatılmış, gayet muhteşemdir. Hançerinin kınına da gayet büyük zümrüdler konulmuştur, hançerinin kabzası tepesinde de bir altın saat vardır. Kaftan ise onaltıncı asrın en güzel, en nefîs bir Türk kumaşından yapılmıştır.

«Bursa kemhâsı» denilen bu kumaş altın telle dokunmuştur, çiçeklerinin hârikulâde güzelliği, renklerinin hârikulâde letâfeti ile bir şâheserdir.

Üçüncü Selimde de gözü ilk çeken beldeki hançerdir. Bu zarif hançer necef ve yâkutla donatılmıştır, sonraları bu biçim hançerlere «Selimî» adı verilmişti. Birinci Cihan Harbinde bu hançerin modelinde hançerler yaptırılmış ve harbde fevkalâde yararlık gösteren zâbit ve kumandanlara hediye edilmişti.

Kanunî Sultan Süleymanın hazinede teşhir edilen kaftanı, İtalyan kadifesindendir. Bu da o asırdaki kumaşların en güzel örneklerinden biridir.

Arife Tahtı (Birinci Ahmed Tahtı)
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

İki küçük camlı dolapdan birinde Birinci Mustafa ile İkinci Osmanın, diğerinde de Dördüncü Muradın, Sultan İbrahimin esvabları teşhir edilmiştir. İkinci Süleymanın ve Birinci Mahmudun sorguçları gayet muhteşem ve fevkalâde kıymetlidir. İkinci Mustafa ile Üçüncü Osmanın kaftanları da Bursada dokunmuş Türk kumaşlarından olup birer zevki selîm hârikasıdır.

Bu elbiseler salonunda görülen diğer şâyanı dikkat nâdide eşya:

Arz Odasının eski döşemelerinden kırmızı kadife üzerine inci işlemli bir perde, sultanlara ait incili cüz keseleri, yazı cilbendlerin, Silâhdar Ağalara mahsus bir kat elbise, Dördüncü Sultan Muradın murassâ zırh takımı, ok atmaya mahsus pek nâdir ve kıymetli zihgirler, birer nefâset nümunesi mücevherli tîrkeşler, siperlerdir. Üzerinde hicrî 1022 (milâdî 1613) tarihi bulunan ve Birinci Sultan Ahmede aid olan bir gürz ve fevkalâde kıymetlidir. Babasının bu gürzünü Dördüncü Sultan Muradın Bağdad seferinde kullandığı rivâyet edilir.

İKİNCİ SALON:

Vitrinler önünde şöyle bir dolaşalım.. Manzara yine göz kamaştırıcıdır: Bir kısmı Türkiyede yapılmış, türlü türlü şekilleri ve kendilerini süsleyen mücevherleri bakımından gayet kıymetli altın ve gümüş saatler.

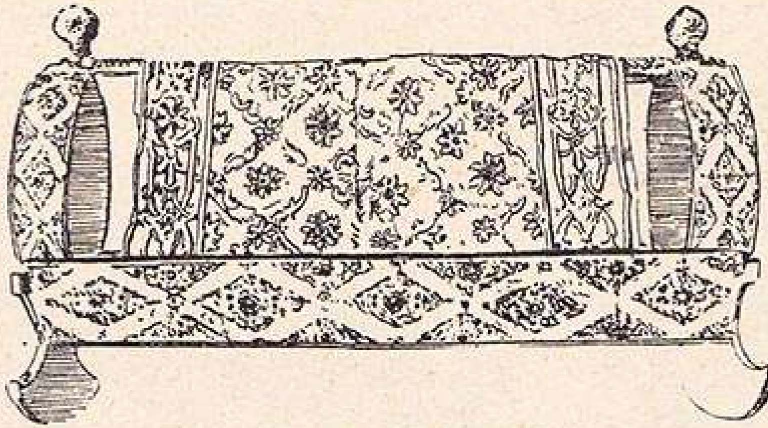
Altın yaldızlı, gayet kıymetli san'at eseri bakır şamdanlar ve kandiller.

Mücevherli silâhlar, murassâ miğferler.

İşçilik bakımından da nefis birer san'at eseri olan altın, baga ve necefden yapılmış çekmeceler.

Gayet kıymetli levhalar, müzehheb tuğralar.

Elmaslı dürbinler, altın ve murassâ divitler, kalemtraşlar, makaslar, harikulâde nefis elmaslı yazı çekmeceleri ve takımları.

Murassâ altın beşik
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

İkinci Abdülhamid'in yirmi beşinci saltanat yılı münasebetiyle Hind Müslümanlarının gönderdiği kıymetli hediyeler ve bu arada pırlantalı bir baston.

Abdülmecid'den Sultan Reşad'a kadar Osmanlı Hükümdarlarına, Avrupa hükümdarları tarafından verilmiş murassâ nişanlar..

Arz Odasının inci ve zümrüd işlemeli al kadife bir perdesi.

İstanbul serâsiresi denilen çok kıymetli bir kumaş üzerine som inci ve zümrüd işlemli ve ayrıca mücevherli altın paftalarla müzeyyen bahâ biçilmez büyük bir pûşîde, örtü.

Sandal ağacından, necef, fildişi ve akikden yapılmış ve ekserisi zümrüdler ve yâkutlarla tezyin edilmiş, gayet kıymetli, hârikulâde güzel, hepsi birer san'at eseri satranç ve dama tahtaları, satranç ve dama taşları...

Bütün bu ihtişam içinde bu salonun servet ve güzellik mihrâkı «Arife Tahtı» dır. Türk sedefçiliğinin bir nefîsesi olan bu taht dört nârin direk üzerine oturtulmuş bir kubbecik altındadır. Kubbenin içindeki kitâbeden

Birinci Sultan Ahmed devrinde İstanbulda yapıldığı öğreniliyor. Tahtın kubbesinin üstündeki alem serâpâ zümrüd ve yâkutla işlenerek pek sanatkârâne yapılmıştır. Kubbenin içinden de bir altın top sarkıtılmıştır. Altın topun üzeri kezâ zümrüd ve yâkutla donatılmıştır. Topun altında 7 santim boyunda ve 3 santim eninde iri bir zümrüd vardır. Bu zümrüdün altında da bir inci püskül vardır.

Pâdişahlar, saray halkının bayram tebriklerini arife gününde kabul ederdi ve merâsimde bu tahta otururlardı.

ÜÇÜNCÜ SALON:

Şu yazacaklarım, üçüncü salondaki nâdide eşyalardan seçme parçalardır:

Onaltıncı asır eseri, yeryüzünde bir eşi daha bulunmayan bir Acem seccadesi... Renkleri, çiçekleri birer harikadır. Gümüş tellerle işlenmiştir... Bu nefîs seccadeye yine gümüş tellerle İran'ın büyük şairi Şirazlı Hâfız'ın dîvanından seçme beyitler yazılmıştır.

Yine onaltıncı asır işi bir Acem seccadesi... İran kadifesindendir... Şah İsmail Safavî'nin paha biçilmez seccadesidir... Şah İsmail'in, üzerine altınla ismi yazılmış fevkalâde kıymetli siyah kehriba kadehi... Kadehin altın telle işlenmiş tezyinatı enfesü nefâisdendir.

Altın telli kemhâ kaftan
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Şah İsmail'in murassâ kemeri ve bâzûbendi...

Son derece kıymetli İran seccadeleri...

Fildişinden yapılmış Çin ve Japon işi çekmeceler, satranç ve dama takımları, kemer tokaları...

Muhtelif devirlere ait Türk, Hind ve İran işi pek san'atkârane murassâ çekmeceler... Bunların arasında fildişi üzerine mozaik bir çekmecede Yavuz Selim'in, sandal ağacından yapılmış bir çekmecede de Timur'un torunu Uluğ Beyin adı yazılıdır.

Mısır'da Memlûk sultanları devrine ait harikulâde nefis masnûât... Bunların arasında mineli camdan bir askı kandil, ayaklı bardak şeklinde diğer emsalsiz bir kandil...

Fransız işi altın ve gümüş üzerine mineli nefis bardaklar, sürahiler, maşrapalar...

Türk ve İran işi, üzerlerindeki altın tezyinatı bir hârika olan gümüş ve pirinç sürahiler, kâseler, maşrapalar...

Bağa, yıldız taşı ve akikten yapılmış muhtelif nefis eşya...

İkinci Frederik'in hediyesi gayet kıymetli kehriba çekmeceler...

Zümrütlü, yakutlu, elmaslı, firûzeli birer nefâset hârikası olan kitap ciltleri... Enfes tezyinatla bağa ve fildişi rahleler...

Başlıkları elmaslı elmastraş nargileler...

Osmanlı sarayının paha biçilmez murassâ kahve ve şerbet takımları... Elmaslı, zümrütlü fincan zarfları... Elmastraş, tepeleri elmaslı şerbet bardakları...

Şehzâde Mahmedin al atlasdan sırmalı hil'ati (Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Sedeften, akikten, neceften, fildişinden, bağadan, abanozdan, ûd ağacından, sandal ağacından, boynuzdan, kuğu kuşu gagasından yapılmış ve bilhassa sapları harikulâde san'at eseri paha biçilmez, eşsiz bir kaşık kolleksiyonu...

Hepsi ayrı güzellikte, büyük bir kısmı elmaslı cep ve yastık saatleri...

Elmaslı altın ve gümüş aynalar...

Hind işi üzeri firûzeli ve zümrütlü bir leğen ibrik...

Gayet iri kök inciden yapılmış ve Hindistan'dan gelmiş elmaslı, yakutlu, zümrütlü iki heykelcik...

İkinci Abdülhamid'e yirmi beşinci saltanat yılı münasebetiyle Japonya İmparatoru tarafından gönderilmiş altından bir Japon mâbedi modeli...

Kâbe'nin, Medine'nin ve fethedilmiş kalelerin altın ve gümüş kilitleri ve anahtarları...

Ve nihayet iki taht: Biri abanoz ve fildişindendir... Dördüncü Sultan Murat tarafından Bağdad seferine götürülmüş, bir «Gâzi Taht» tır...

Öbürü altın kaplama ve üzeri zebercedli büyük bir tahttır. 1585 de Vezir İbrahim Paşa tarafından Üçüncü Sultan Murad'a takdim edilmiştir ve zamanında 80.000 düka altını kıymet biçilmiştir... O tarihten son Pâdişaha kadar da cülûs merasimlerinde kullanılmıştır...

DÖRDÜNCÜ SALON:

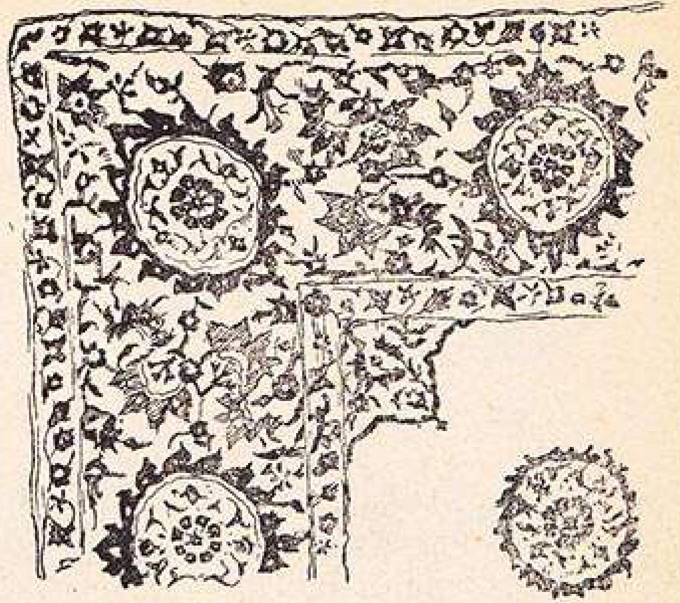
Hazinenin dördüncü salonun da kıymetlerine paha biçilmez zengin eşya ve hâtıralarla doludur. Evvelâ pâdişahlara ve hânedâna ait pek kıymetli elbiseler Fâtih Sultan Mehmed'in günlük hayatında kullandığı elbiseler... Kumaşlar, nakışlar fevkalâdedir... Bilhassa beyaz zemin üzerine kırmızı bulut resimli bir Bursa kumaşı, hârika denilecek kadar güzeldir. Sarı ipekliden bir mintan vardır, içine ince tel ile zırh yapılmıştır. Yine Fâtih'in, biri feyyum, biri elma, iki kürkü vardır.

İkinci Bayazıdın kavuğu ve kaftanı
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

İkinci Bayazıd'ın oğlu Şehzâde Korkut'un bir hil'ati, gayet kıymetli bir İtalyan kadifesindendir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Bursa kumaşından bir entarisi, üzerinde lâle ve karanfil nakışları nefâset şâheseridir. İkinci Selim'in gayet kıymetli Acem kumaşından bir entarisi, yine aynı pâdişahın Bursa ipeklisinden kısa kollu iki hırkası, bir şalvarı, ayakkabıları, biri feyyum, biri sincap iki kürkü.

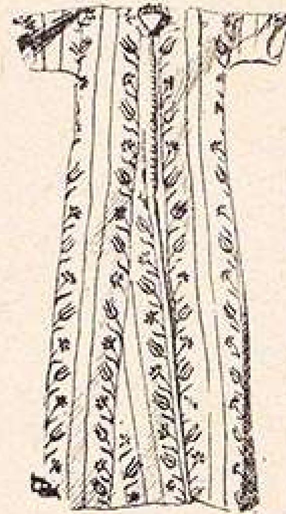
Hurrem Sultanın altın ve gümüş sırma ve ipek işlemeli çevresinin köşesi (Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Kanunî Süleyman'ın en sevgili oğlu Şehzâde Mehmed'in iki hil'ati... Kırmızı ipekliden... Yakası, önü, etekleri ve kol ağızları altın sırma ve ipek işlemeli olup işçiliği bir şâheserdir. Aynı nefâset ve modelde işlenmiş iki kuşak ile bir çift pabuç vardır. Yine aynı devire ait lâle ve karanfil işlemesi pek kıymetli bir kavuk örtüsü görülür.

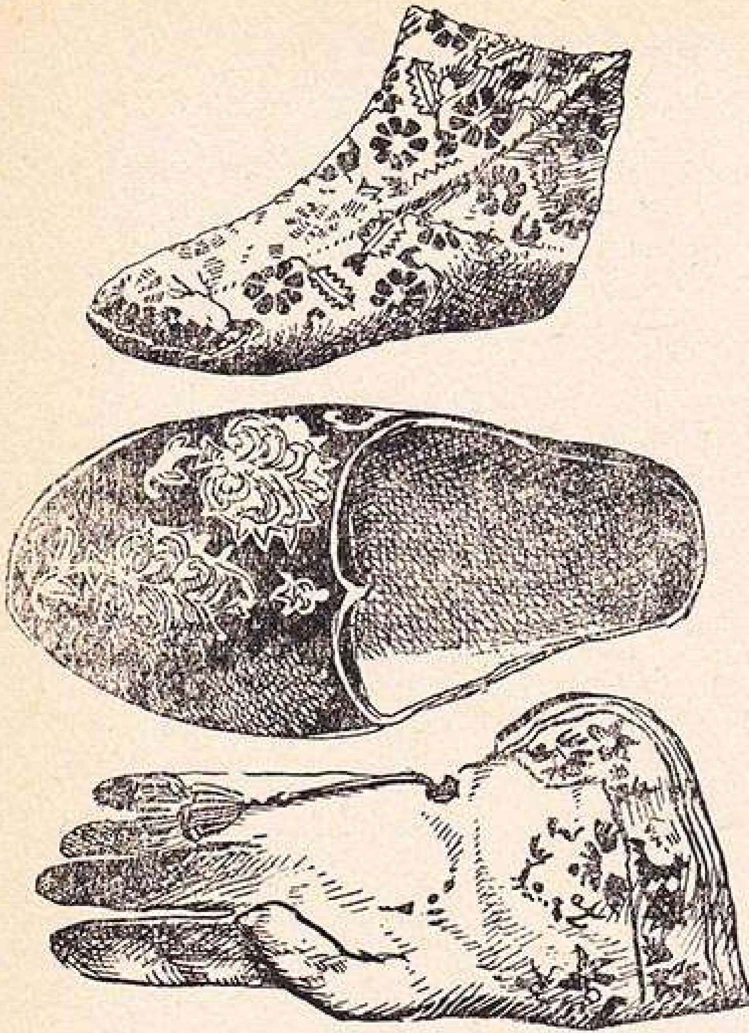
Birinci Abdülhamid'in şehzâdeliğinde giydiği kıymetli Acem kumaşlarından entariler... Birinci Abdülhamid'in şehzâdesi Mehmed'in mektebe başladığı gün giydiği elbise... Yünlüden, inci işlemeli ve düğmeleri mercandır, belinde bir de küçücük kaması vardır.

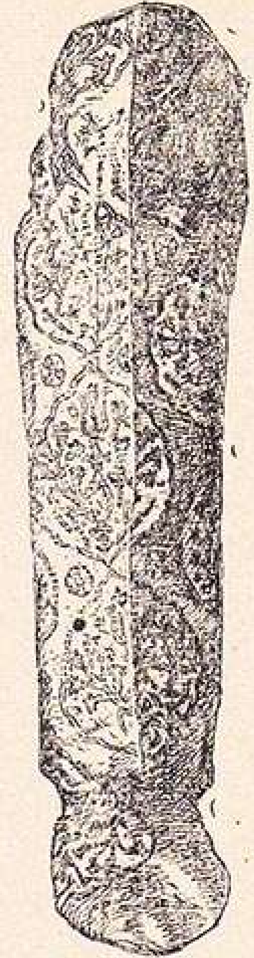
Bir genç şehzadenin çintemânî işlemeli iç donu (Fotoğrafdan Nezih eli ile)

İpek işlemeli bir şehzâde entârisi (Fotoğrafdan Nezih eli ile)

İpek işlemeli mest, sırmalı kadife terlik, deve derisi eldiven (Fotoğrafdan Nezih eli ile)

İşlemeli çizme (Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Üçüncü Mahmud'un şalvarları, mendilleri, çeşitli ayakkabıları..

Birinci Abdülhamid ile Üçüncü Mustafa'nın kızlarının elbiseleri... Kumaşlar, işlemeler, renk ve çiçek âhenkleri zevki selimin bedialarıdır.

İkinci Osman'ın bir maşlahı, Bursa kumaşından bir entarisi... Üçüncü Murad'la Üçüncü Mehmed'in kürkleri... Bu kürkler de harikulâdedir:

Feryum üzerine siyah samur ile Mührü Süleymanlar yapılmıştır.

İkinci Mahmud'a ait mavi renkli kumaş üzerine inci işlemeli bir seccâde... Gayet nefis Acem halıları... Ve şal seccadeler... Üzerinde gemi resimleri bulunan fevkalâde nâdir ve kıymetli bir şal...

Pırlantalı, zümrütlü ve yâkutlu şemsiyeler ve bastonlar, âsâlar..

Hepsi birer san'at eseri pırlantalı, zümrütlü, yâkutlu yelpâzeler, sinek-likler...

Pek nefîs ve nâdir elmaslı buhurdanlar ve gülâbdanlar...

Murassâ kaşağılar... Murassâ anber ve enfiye kutuları...

Murassâ kalemtraşlar, makta'lar, makaslar...

Altın tezyinatlı ve elmaslı gergedan boynuzundan fevkalâde kıymetli matralar, kâseler, bardaklar ve fincanlar...

Anberden yapılmış taslar...

Yeşimden yapılmış fincanlar... Murassâ sünnet takımları...

İncili nişan bohçaları...

Zebercedden, mercandan, anberden, necefden, bağadan, akikden ve kıymetli ağaçlardan yapılmış, imâmeleri ve durakları zümrütten, pırlantadan veya inciden paha biçilmez zengin bir tesbih kolleksiyonu. Bu arada giranbaha bir zümrüt tesbih. Taneleri nohut büyüklüğünde yusyuvarlak hürmüz incisinden, imâmesi ile durakları zümrüt hârikulâde kıymetli bir tesbih...

Şakır şakır elmaslar, zümrütler, yâkutlarla tezyin edilmiş murassâ Mushaf-ı Şerifler...

Enderunda Dördüncü Avluyu Dolaşıyoruz...

Evvelâ Eenderunu Hümâyunun bu parçasında göreceğimiz yerleri sıralayalım:

1 — Hekimbaşı dâiresiyle saray eczahanesinin bulunduğu binadır ki, Başlala Dâiresi» diye anılır (Plânda 119 numara ile gösterilen yer).
Has Odasının Zülüflü Ağalarından birinin ünvânı olan Başlaladan ve vazifesinden evvelce Has Odalılar arasında anlatmıştım.

2 — Avlu, Başlala Dâiresine nisbetle «Lala Bahçesi» adını taşır (Plânda 117 numara ile gösterilen yer). Eski saray teşkilâtını ve saray hayatını gereği gibi bilmeyip de saray hakkında yazı yazanlardan biri, her nasılsa buraya «Lâle Bahçesi» demek gafletini göstermiş, bu uydurma isim de yerleşip kalıvermiştir. Sarayda, lâle çiçeğine karşı olan merak, Üçüncü Ahmed zamanında başlamış ve halefi Birinci Mahmud devrinde de devam etmiştir. Bu çiçeğin pek şâirane isimler taşıyan binbir çeşidinin hârikulâde bir renk ve nakış âhengi ile tahta tahta tanzim edilip açtığı o muhteşem lâle bahçesi de, sarayı garb, şimal ve şark istikametinde bir nal şeklinde çevirmiş olan muazzam Has Bahçenin şark kısmında idi, bugün mevcut olmayan Sultan Bayazıd köşkü ile Sinan Paşa köşkü (İncili Köşk) ve yine bugün alabildiğine, yüz binlerce altın sarfiyle vücuda gelmiş bir bahçe idi.

Bir hazin taraf da, bundan iki sene kadar evvel, Topkapu Sarayı Müzesi Müdürlüğünce, Lala Bahçesine lâleler dikilerek, gûyâ eski lâle bahçesinin ihyâ edilmek istenmesidir. Tarihî hâtırasının ihtişamı karşısında, avuç içi kadar bir yerde bir lâle bahçesi tanzim etme, eski ihtişamı hayalhânelerde söndürmekten gayri bir şey yapmamıştır.

3 — Sofa Köşkü (diğer adı ile Mustafa Paşa köşkü). Ayrıca gezeceğiz. Türk ahşab yapı san'atının bir bediasıdır. Bu köşkten bir merdivenle beşinci avluya inilir. Beşinci avluda, Sofa Köşkü ile Başlala Dâiresi arasında bir havuz yapılmıştır (Plânda 118 numara ile gösterilmiştir).

4 — Lala Bahçesinden büyük taşlığa çıkan merdiven...

5 — Revan köşkü (Plânda 113 numara ile gösterilmiştir).

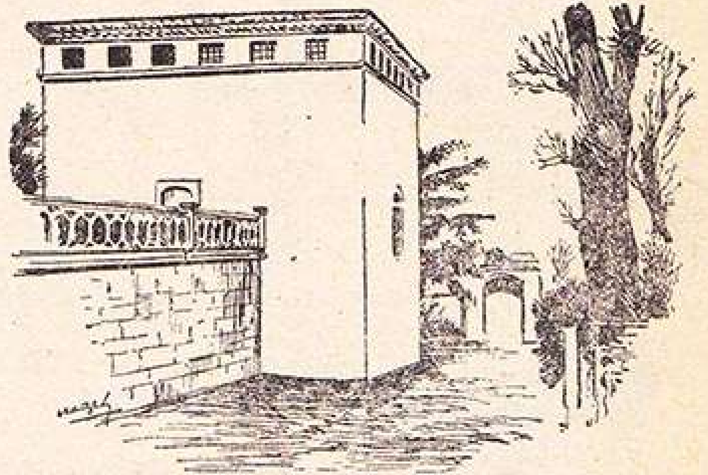
6 — Büyük fıskıyeli havuz (Plânda 116 numara ile gösterilmiştir).
7 — Sünnet Odası (Plânda 94 numara ile gösterilmiştir).
8 — Büyük taşlık ve Sultan İbrahimin İftâriye - Kameriyesi (Plânda 115 numara ile gösterilmiştir).
9 — Bağdad Köşkü (Plânda 114 numara ile gösterilmiştir).
10 — Mecidiye Köşkü (Plânda 120 numara ile gösterilmiştir).

Mecidiye Köşkünün önünden Enderunda Beşinci Avluya inilir ki bu Avluda yalnız büyük bir havuz vardır.

BAŞ LALA KULESİ VE HEKİM BAŞI :

Sarayda Fâtih Sultan Mehmed devri yapılarındandır. Saray halkı arasında buraya «Başlala» Kulesi denilirdi, tavla zarı şeklinde bir binâdır. Kule denildiğine göre, eskiden üzerinde bir veya birkaç kat daha bulunduğu tahmin edilebilir. Bugünkü görünüşünde üzeri ahşab bir çatı ile örtülmüştür. İçinde Hekimbaşı ve saray hekimleri için bir dâire ile bir eczahane vardır. Asırlar boyunca Osmanlı Pâdişahlarının ve saraydaki binlerce insanın sıhhati, bu binanın içinde hazırlanan ilâçlarla korunmuştur.

Tarihimiz boyunca Hekimbaşılar, Türkiyenin, hiç olmazsa İstanbulun en değerli hekimi olmuşlardır. Saray hekimleri de mesleğindeki bilgisi ile tanınmış kimselerden seçilirdi. İçlerinde Yahudi ve Frenk (Avrupalı) muhtedîler de görülür.

Başlala Kulesi
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Hekimbaşıların çoğu, hizmetinde bulunduğu pâdişahın sâdece hususî doktoru olmakla kalmamış, Pâdişahların tıbbî müşaviri ilm-ü irfanları ile müsâhibi, nedimi olmuşlardır. Pâdişahlar, Hekimbaşı efendilere, meselâ karşılarına alıp satranç oynayacak kadar iltifat göstermişlerdir.

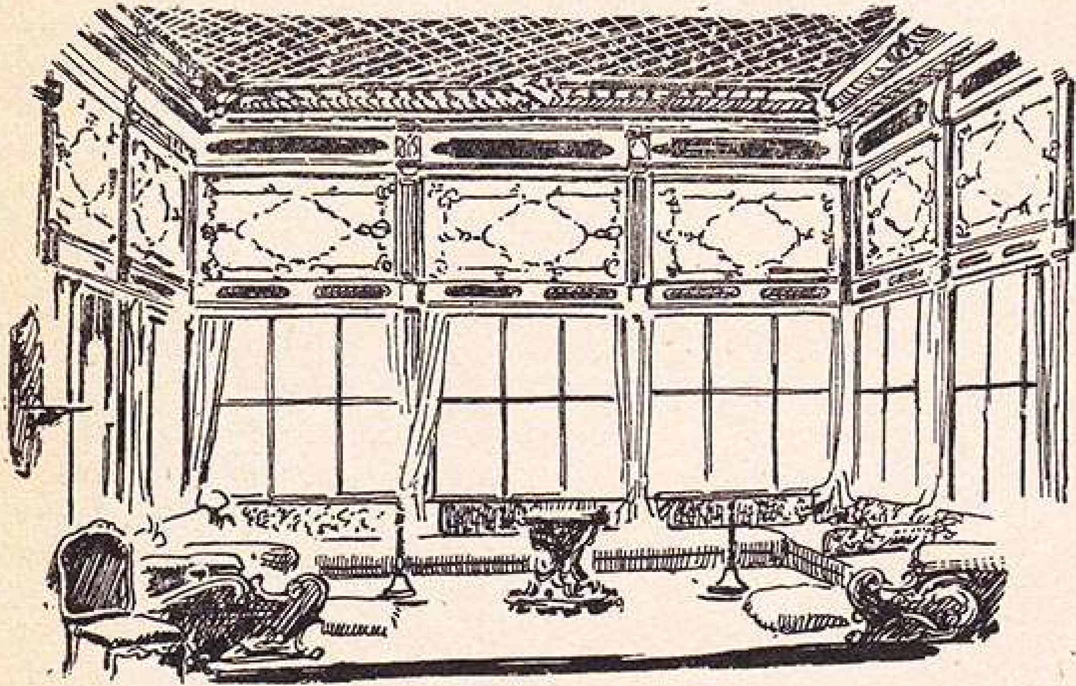
Hekimbaşılar, pidâşahların sâdece hastalıkları ile meşgul olmazlardı. Onlara kuvvet için, iştihâ için. Sâdece ağız tadı için türlü şifalı macunlar, şuruplar hazırlarlar, kuvvet mâcunları yaparlardı, «Zâti Şâhâne» nin kudret-i recüliyyesini korumak, icâbında takviye etmek de resmî vazifelerindendi. Meselâ Birinci Abdülhamid'in Hekimbaşısı tarafından bu yolda muazzam ve hârikulâde orijinal bir de eser kaleme alınmıştı.

Başlala Kulesindeki eczahanede ayrıca güzel kokular, iç açıcı ruhlar, türlü çiçek suları hazırlanırdı.

Hazırlanmış mâcunlar, şuruplar, sular, merhemler ve ilâçlar, Hekimbaşı ile Başlalanın nezâreti altında suret-i mahsusada yaptırılmış hokkalara, şişelere, kâselere konulur, kapakları ve ağızları kapanır, mumlanır, üzerlerine bezler sarılarak «kulak» denilen etiketleri bağlanır ve sonra Başlala ile Hekimbaşı tarafından mühürlenerek Başlala Kulesindeki mâcun, şurup ve ilâç dolablarına yerleştirilirdi.

SOFA KÖŞKÜ:

Haremdeki dâireler müstesnâ, Topkapu Sarayının yegâne ahşab binâsıdır. Aynı adı taşıyan eski bir köşkün yerine hicrî 1116 (milâdî 1704)

Sofa Köşkü
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

senesinde Üçüncü Sultan Ahmed tarafından yaptırılmıştır. İki büyük salondan mürekkeb olan bu köşk Lala Bahçesi tarafında zeminle birdir. Mukabil tarafta beşinci avluya bakan cebhesinde ise, nârin sütunlar üzerine oturtulmuş fevkanî bir köşktür. Üzerinde iki büyük havuz bulunan beşinci avlu, Lala Bahçesine nazaran hayli çukurda kalır. Sofa Köşkünün iki salonunun ortasından beşinci avluya 17 basamak kadar geniş bir taş merdivenle inilir. Bu merdivenin üst başında geniş bir kemer vardır. Üzerinde Şâir Dürrî'nin yazdığı altı beyitlik manzum bir tarih kitâbesi vardır.

Bu manzumenin üçüncü beytinde sofa, kasır, kapu, duvar, havuz ve bahçe cümlesi yer yer muhtâc-ı tâmir idi denildikten sonra, Üçüncü Ahmed tarafından mükemmelen imâr edildiği söyleniyor. Tarih beyti de Sofa Köşkünün yeniden yapılarak ihyâ edildiğini pek açık göstermektedir:

Dürrü dâisi memûren didi târihini
Sofa Köşkü oldu hâlen sofai sahni sâfâ...

Sofa Köşkünün bir adı da «Mustafa Paşa Köşkü» dür. Bu ismin ne münasebetle verildiği tesbit edilememiştir. Muhtemeldir ki, ilk yapısına devrin Sadırâzamı olan bir Mustafa Paşa himmet etmiştir. Veya Paşa, bu köşkü, velinimeti Pâdişaha kendi kesesinden yaptırıp hediye etmiştir.

Geniş ve zeminle bir pencereleriyle bol ışık alan bu köşk, içinde, geniş ve rahat şark minderlerine sereserpe uzanılarak hakikaten zevku safâ ile vakit geçirilecek bir yerdir. Ferahfezâ bir kasri dilküşâdır efendim.

Köşkün içinde, duvarların üst kısmına fırdolayı onaltıncı asrın içli Şairi Hâkaanî Mehmed Beyin «Hilyei Saâdet» i yazılmıştır. Peygamberimiz Efendimizin şânında olan bu manzume, dinî edebiyatımızın şâheserlerindendir.

REVAN KÖŞKÜ:

Lala Bahşesinden yukarıdaki büyük taşlığa çıkan mermer merdivenin sol başında, yukarıda tek odadan mürekkeb bir mermer köşk vardır. Geniş saçağı, büyük kubbesi, zarif bacası ile onyedinci asırda Dördüncü Sultan Murad tarafından yaptırılmış bir san'at şâheseri olan bu binânın adı Revan Köşküdür. Merdivenle çıkılan taşlığın liman tarafındaki köşesini doldurmuş olan ve yine aynı Pâdişah tarafından yaptırılmış olan Bağdad Köşkünün plân itibariyle hemen aynıdır. Her iki köşk, isimlerini, Sultan Murad'ın şarkta yaptığı iki seferinden, Revan ve Bağdat seferlerinden alınmıştır.

Revan Köşküne «Revan Odası» da denilir. Plânı, Bağdad Köşkünün aynı olduğu için, bu bakımdan târifini, tekrardan kaçınmak için, çok daha mühim bir yapı Bağdad Köşküne bırakıyorum. Her iki köşkün iç tezyinâtı, hiç tereddüd etmeden birer san'at bediasıdır, diyebilirim.

Revan Köşkünde kubbenin içi, sıva üzerine boya ve altın ile pek muhteşem nakışlarla tezyin edilmiştir. Halbuki Bağdad Köşkünde büyük kubbenin içi, evvelâ deri ile kaplanmış, o muhteşem altınlı nakışlar da deri üzerine yapılmıştır. Revan Köşkünün üç çıkıntısının tavanları ise, Bağdad Köşkünde olduğu gibi deri kaplıdır ve hârika tavan nakışları deri üzerindedir. Dördüncü çıkıntıya, tıpkı Bağdad Köşkünde göreceğimiz veçhile, yaşmaklı bir ocak yerleştirilmiştir, ocak, Bağdad Köşkündekine nisbetle daha sâdedir.

Bu müzeyyen köşkün yahut odanın iki çıkıntısına gayet kıymetli ki-

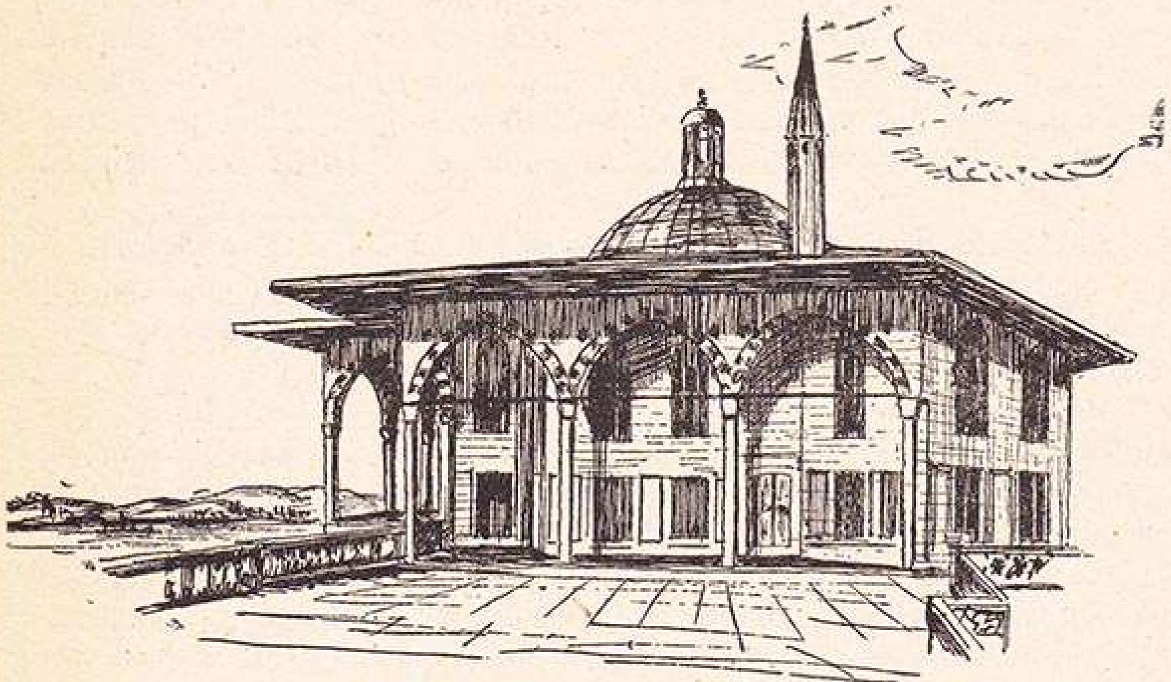
kitab dolapları yerleştirilmiştir, sarayda «Revan Kütüphanesi» denilen bu kitab dolablarındaki hepsi el yazması, müzehheb, gayet kıymetli ve nâdir binden fazla kitab Topkapu Sarayının Ağalar Câmiinde kurulmuş yeni kütübhaneye nakledilmiştir.

Revan Köşkünün altından mermer merdivenle yukarıdaki büyük taşlığa çıkılınca solda, ortası fıskıyeli büyük bir havuz vardır. Taşlığın sol kenarında «Sünnet Odası», sağ ucunda da büyük «Bağdad Köşkü» vardır. Bağdad Köşkünden Sarık Odasına kadar oymalı bir mermer korkuluk uzanır. Bu korkuluğun hemen tam orta kısmında, dışarıya doğru çıkmış bir balkoncuk vardır. Belkonun üzerine, dört ince sütun üzerinde kurşun örtülü bir soğan kubbe oturtulmuş ve balkona kameriye şekli verilmiştir, «Sultan İbrahimin Kameriyesi», yahut «İftâriye» diye anılır.

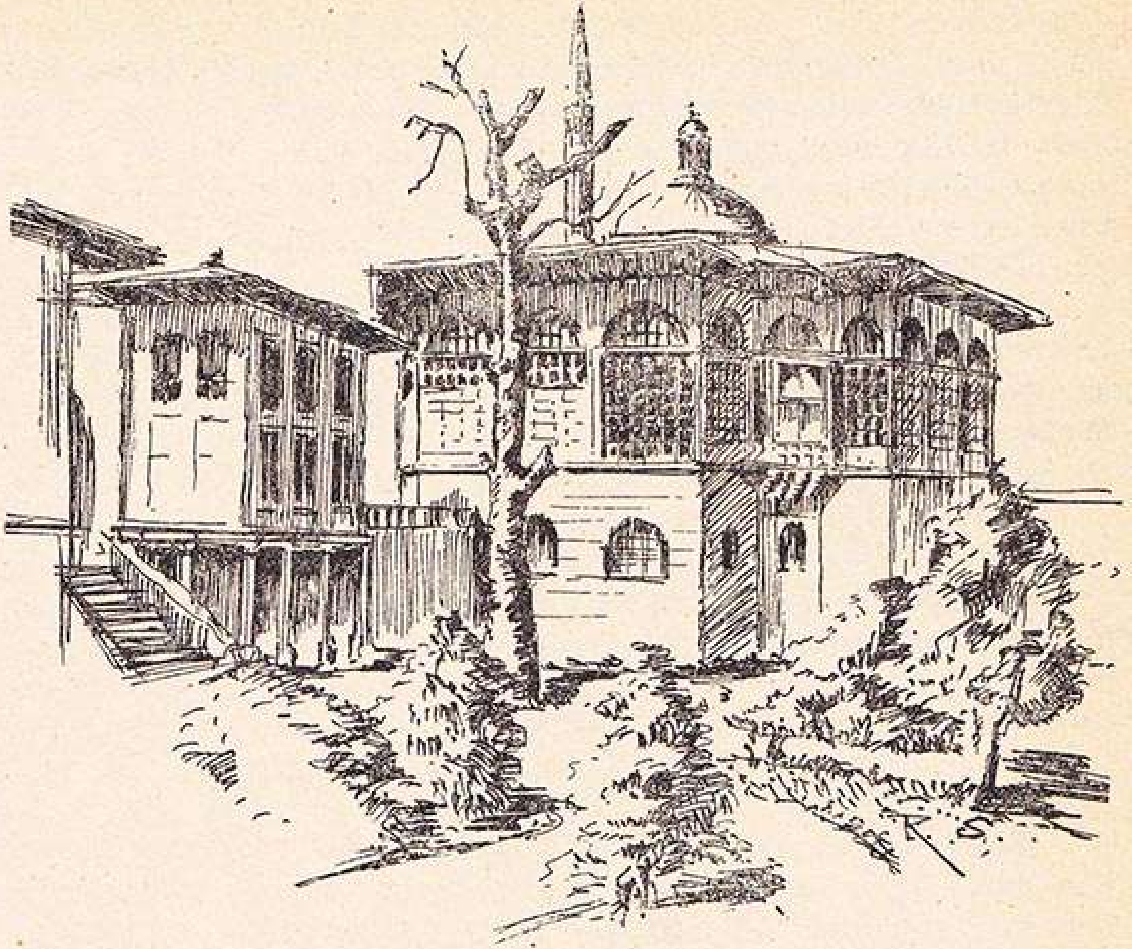
BAĞDAD KÖŞKÜ:

Bağdad Köşkünün karşısındayız. Aşağıdaki notları «İstanbul Ansiklopedisinden alıyorum. Bu büyük eserdeki Bağdad Köşkü makalesi, Türk mimârîsi üzerinde en salâhayetli bir simâ olarak tanıdığım aziz dostum Ekrem Hakkı Ayverdi'nin kaleminden çıkmıştır.

«Onyedinci asrın ilk yarısının plân, terkib ve tezyin cihetlerinden nev'i şahsına münhasır baş eseridir, Topkapı Sarayının dördüncü avlusun-

Bağdad Köşkünün büyük taşlıkdan görünüşü
(Yerinden Reşad Sevinçsoy eli ile)

Bağdad Köşkünün aşağı avludan görünüşü
(Yerinden Reşad Sevinçsoy eli ile)

da Şimşirlik ve İncirlik bahçelerinin birleştiği noktada, bir sed üstüne tâc gibi kondurulmuştur.

«İsminden de anlaşılacağı üzere, Bağdadın ikinci fethi hâtırası olarak Dördüncü Sultan Murad tarafından yaptırılmıştır. Sultan Murad daha evvel yaptırdığı Revan, Emirgan ve Kandilli köşkleri ile, kısa ve dağdağalı saltanatında, münferid kasır mimârîsinin başlıca kahramanlarından biri olmuştur. Bağdad kasrını yaptırırken de çok özenmiş, emsalsiz bir terkib ve plân eseri ve çok müzeyyen bir dekor istemiş, zamanın ince san'at zevki de pâdişahın arzusuna bu hârika yapı ile mukabele etmiştir.

«Bu kadar arzu ve emele rağmen, Dördüncü Sultan Murad, Bağdad Köşkünde dileği gibi zevkü safâ sürememiştir. Köşkün tamamlanma tarihi hicrî 1049 ve milâdî 1639 yılına rastlar.

«Yerden 7 metre yükseklikte yapılmış, kalın kemerler üstünde ve 22 mermer sütunun teşkil ettiği geniş saçaklı bir revak ortasında yükselen

bu dilrübâ köşkün plânı, dört tarafında çıkıntılar olan bir sekiz köşedir. Sekiz köşenin üstünü zarif bir fenerle süslü kubbe, yanları ve revakları da geniş bir çatı örtmektedir. Sekiz köşe plânın cenubu şarkî köşesinde, esas salonla doğru muvasalası olmıyan, dışdan kapulu, ufak bir oda ve bir ayakyolu ilâve olunmuştur. Bu ilâve dâhilen hiç fark edilmediği gibi revak da o cihette kesilmiştir. Sekiz köşe plânın içte kalan dılılarının üçüne kopu konmuş, dördüncüsünü hâricen ilâve edilen oda, dâhilen de muhteşem bir pirinç ocak işgal etmiştir.

«Revakın 22 mermer sütunu, kaidesiz olarak birer prinç çenberle taban taşına oturur. Başlıkları baklavalı, kemerler mütenaviben beyaz mermer ve kırmızı Hereke taşından geçmeli, kemer yüzleri mermerdendir. Sütun aralarında oyma mermer şebekeler ve şimal cephesinde de konsollar üstünde iki geniş balkon vardır.»

«Bağdad Köşkünde, saçak tavanı dört köşe, revak tavan, sekizli yıldız ve altı köşe teşkil eden çıtalarla teşkil edilmiştir. Odanın cepheleri zeminden kapu irtifaına kadar muhtelif renklerde taşlarla, tenazur ve intizama ehemmiyet vermeden kaplanmıştır. Cenup tarafında daha ziyade geniş mermer çerçeveler ortasında muhtelif kırmızı taş levhalar konduğu halde şimal cephesi dar beyaz şeritler ortasında yeşil levhalarla kaplanmış ve bu mühmel imiş gibi görünen âhenk cazip ve sıcak bir tesir yaratmıştır.

«Kapu söve ve kemerlerinin dört tanesi silmeli beyaz mermerden, esas kapu söve ve kemeri kenedli yeşil ve beyaz taşlarla yapılmıştır. Pencere söveleri de mermerdendir. Kapı seviyesinden itibaren üst kısım, nar çiçeği ve enginar yapraklı çiçekleri ile On yedinci asrın en iyi nümuneleri olan beyaz zemin üzerine firuze ve lâcivert çinilerle kaplanmıştır. Bu çinilerin şimal cephesindekiler hava tesiriyle epey hasar görmüş ve karışık bir şekilde tamir edilmiştir. Çıkıntıların köşelerine balık pulu şeklinde tezyinatlı ince kum saati konmuştur.

«Üst pencereler devrinin şekillerini muhafaza eden elvan alçı pencerelerdir, renkler az ve ölgün ve şekiller geniş tutulmuştur. Alt pencere parmaklıkları sekiz köşe yıldız ve müseddes şeklinde ve pirinçtendir. Revak döşemesi esmer kayağan taşından ihmalkârâne yapılmıştır.

«Epey karışık ve müşkül bir plânı böylece halledip son derece uygun nispetler bulunmuş ve yakından da, uzaktan da bakılsa bütün benliği sarsan tesir yaratılmış olan bu köşkün haricini ve etrafını gezip kapusundan içeriye ayak atan insan ne tarafa bakacağını tâyinde şaşırır, sıcak bir ihtişam içinde mest olur.

«Kubbeye, nar çiçeği renkli zemin üstüne, beyaz nar çiçekleri ve nergisler, kabartma malakâri usulü ile, kesif ve sıvama resmolunmuş, yer yer yaldızlı nar çiçekleri serpilmiştir. Göbek zemini mavi, etraf suyu yeşil çi-

çeklerle, etek ise enginar çiçeği bir sıra yeşil yaprakla süslenmiştir. Yan tavanlar, kutranî taksimatın birisi sırf yaldız, birisi yaldızlı mavi olmak üzere serâpâ müzehhebtir. Kubbe kasnağından aşağısı ise, kemer ve duvarlar, serâpâ, cephedekiler cinsinden çinilerle süslüdür ve mermer pencere söveleri üstünde besmele ve «Âyetülkürsî» den sonra «...lâ ikrâhe fiddîn...» âyeti celilesi ve diğer âyâtı kur'aniye, yine çini ile, beyaz olarak yazılmıştır. Çıkıntıların yanlarında ikişerden 8 höcre ve kapuların yanında ikişerden 6 dolap vardır. Höcrelerin içi on beşinci asrın sarı, mavi ve yeşilli nefis çinileri ile kaplanmıştır. Bu çinilerin renkleri, duvarları kaplayan mavi beyaz çinilerle, tam zıddiyet hâlinde, fevkalâde cazip düşmüştür.»

«Muhteşem köşkün bütün ahşap aksam, pencere, kapu ve dolap kanatları ve höcrelerin kemerli raf yüzleri sedef ve altın yaldız zemin üstüne bağa kaplıdır. Kapuların dış yüzlerindekiler bir tanesi müstesna, epey bozulmuştur.

Köşkün şimali garbî duvarında muhteşem bir pirinç ocak vardır. Tâ kubbe eteğine varan pirinç ayna üstüne pirinç çıtalarla kitabe ve silmeler tertip edilmiş, külâhi kitâbeden aşağı doğru süzülerek inmiştir. Yaşmağın tâcı oyma pirinç kafestir ve alt kısmı da pirinç hatâî bir geçme ile süslenmiştir. Ocağın kurşun kaplı ve gayet sivri külâhlı taştan bir bacası vardır.

Kubbeden aşağı altın yaldızlı kafesle süslü kırmızı zeminli bir top sallanır.

Pencere içleri renkli mermer mozayik şeklinde işlenmiş, kapu tabanları ise mermer levha oyularak içine gömülen müseddes ve yıldızlarla tezyin edilmiştir. Kapu tavanları mozayik, yanları ise çini ile kaplıdır. Çıkıntıların şekilli döşemelerinde oldukça güzel işlemeli perdeler bulunmaktadır.

«Salonun ortasında bulunan gümüş mangalın Fransa Kralı Ondördüncü Louis'nin hediyesi olduğu rivâyet edilir.

«Sayvan'ın şark tarafında bir mermer ayak yolu ve önünde kakma yaprakları hâvi müzeyyen teknesi ve ayna taşı ile musluklar vardır.

«Bağdad Köşkünde bir tarih kitâbesi yoktur. Yalnız esas kapusunun üstünde mermer üzerine yaldızla şu Farsça beyit yazılmıştır:

Küşade bad be devlet hemîşe în dergâh
Bihakki eşhedü enlâ ilâhe illallah...

Kalemi sağlam salâhiyete dayanan aziz dostum Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yukarıdaki yazılarına ilâve olarak kaydedeyim:

Müverrih Ahmed Refik Bey merhum bir makalesinde mehaz göstermeden: «Bağdad Köşkünü inşa eden o devrin Mimarbaşısı Hasan Ağadır» diyor.

Bu muhteşem köşkten İstanbul limanı ile Boğaz ağzının görünüşü de pek lâtiftir. Köşkün dış duvarlarındaki çinilerin, sert şimal rüzgârları ile yağmurlardan korunması için, revak kemerleri ile sütunlar arasındaki boşluklar, demir çerçeveli camekânlar geçirilerek kapatılmıştır. Hiç şüphesiz ki alınması gereken bir tedbirdir, fakat hem içerden bakarken, liman ile Boğazın o zengin panoramasını bölmüş ve parçalamış, hem de dışardan Bağdad Köşkünün zerâfetini zedelemiştir.

* * *

Bağdad Köşkünün tarihinde en mühim vak'a Lâle Devrini kapayan 1830 ihtilâlinin, hamam dellâklığından gelme Arnavut sergerdesi Patrona Halil ile ayakdaşlarının, Birinci Mahmud tarafından bu köşkte dâvet edildikleri bir toplantıdan yakalarına yapışılarak kaldırılmaları ve hazır bulunan cellâtlara teslim edilerek idâm edilmeleridir.

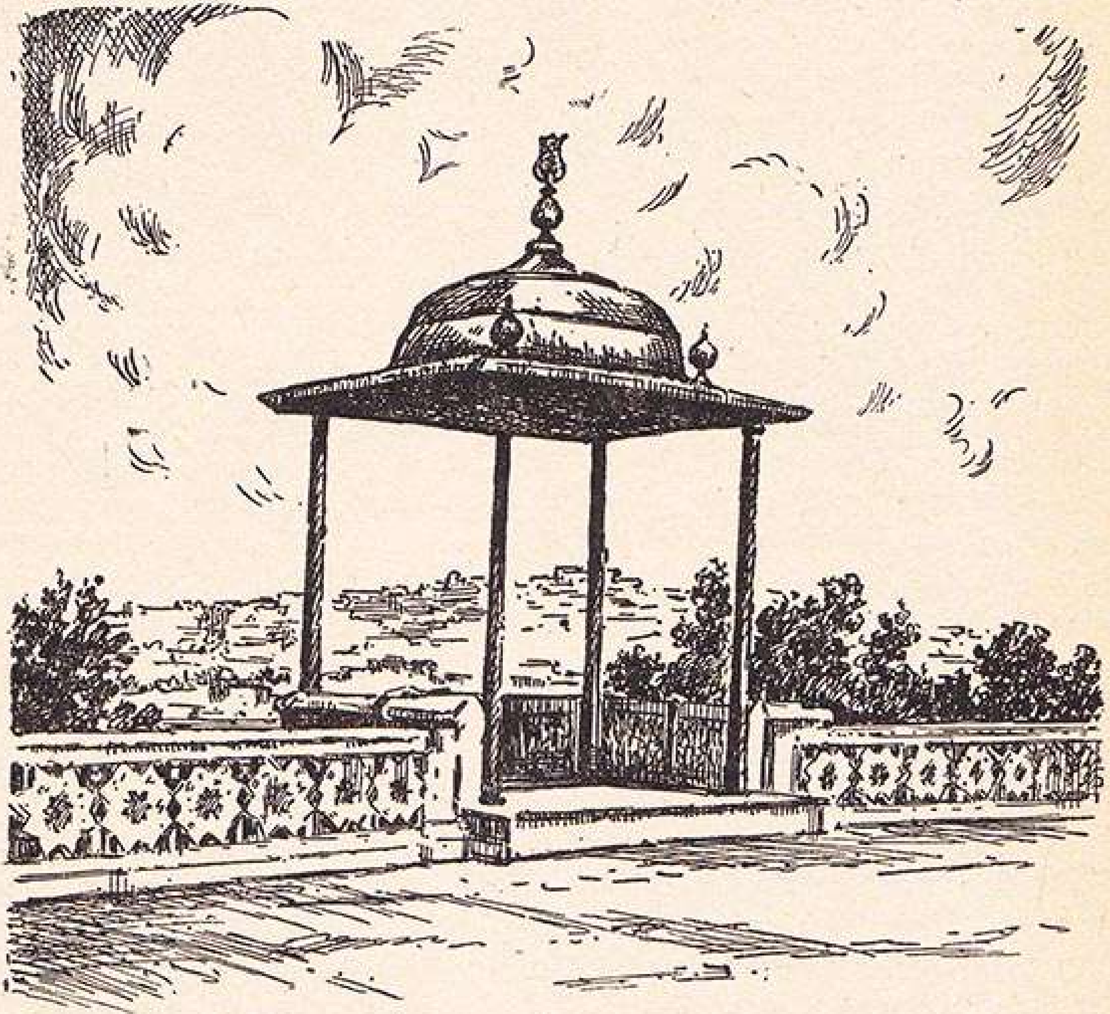
Dördüncü Sultan Murad'ın zamanında Bağdad'da isyan eden «Bekir Sübaşı» adında bir sergerdenin, İran Şâhı Abbas'dan istimdadı, iki devlet arasında harbe kadar varmış ve Şâh Abbas, Bağdadı ele geçirmeye muvaffak olmuştur. Bağdadı geri almak için yapılan her askerî teşebbüs akim kalmış, nihayet Sultan Murad, Türk ordusunun başında İrak'a giderek kanlı bir muhasara harbinden sonra, Şarkın bu tarihî beldesini ikinci defa olarak fethetmişti. Bağdad'da Bekir Sübaşı vak'ası da başlı başına bir sohbet mevzuudur.

Eski tarihçilerimizin tâbiriyle «Bağdadı Bihiştâbâd» ın ikinci fethi hicrî 1048, milâdî 1639 yılındadır. Fetih müjdesini İstanbula ilk getiren Vezirlerden Musâ Paşanın tatarı olmuştu, adını öğrenemediğimiz bu müjdeci, büyük şehre 1048 Ramazanının onuncu günü, gelmişti. Üç gün sonra da Pâdişahın gönderdiği resmî fetih müjdecisi Mîrâhur Halil Ağa geldi, bu zât, Sultan Murad'dan İstanbul Kaymakamına bir de fetih donanması fermanı getirmişti. Kış çok sert olarak devam ediyordu. İstanbul bir arşın kar altında idi. Bununla beraber İstanbullular, bayram sonuna kadar «azîm şiddeti şitâda» yirmi gün yirmi gece devam eden bir Bağdad fethi donanması yapmıştı. Kolan kolan, çakıl çakıl buzlar ve lâpa lâpa karlar altında büyük şehir kandillerle, meş'alelerle, câmilerde cûş-u-hurûş içinde ibâdet ile, Bağdad'dan döner dönmez ölüm döşeğine yatacak olan Sultan Murad'ın zaferini tes'id etmişti.

İFTÂRİYE, SÜNNET ODASI, HAVUZ:

Bağdad Köşkünden çıktık, yine büyük taşlıktayız. Taşlığın mermer korkuluğundan bakarsak, on metre aşağıda, sarayın «incirlik» denilen bahçesini görürüz. Bu bahçenin ve daha ilerideki Gülhane Parkının ağaçları, kesif bir koru hâlinde hemen ayaklarımız hizasında kalır. Bilhassa bahar mevsimlerinde bu taşlık hakikaten gönül açıcıdır.

Taşlığın, İncirlik üzerine balkon gibi bir çıkıntısı vardır, taşlık zemininden bir basamak yüksek olan bu balkonun (şahnişin) etrafını da aynı mermer korkuluk çevirmiştir. Şahnişinin dört köşesinde dört ince sütun vardır, bu sütunların üzerine bakırdan bir gölgelik konmuştur, üzeri soğan kubbeli olup kubbenin üstünde de altın yaldızlı güzel bir alem vardır.

Sultan İbrahimin İftâriye kameriyesi
(Fotografdan Sabiha Bozcalı eli ile)

Bakır gölgeliğin etrafına bir kaside yazılmıştır. Yazısı hem fena, hem karışıktır. Bu kasideden anlaşılıyor ki bu şahnişin, Sultan İbrahim tarafından Ramazanlarda iftar etmek üzere yaptırılmıştır, şu iki beyit Abdurrahman Şeref Efendi merhum tarafından okunarak tashih ile neşredilmiştir:

Çün mübârek ide iftâriye câyi dilküşâ
Neş'edar olmuş cinanın her birinden pür safâ
Pâdişâhânı selef böyle neşîmen görmedi
Hazreti Sultan İbrahime virdi çün Hüdâ...

Kitâbenin üzerinde de fırdolayı «Yâ Rab mübârek bâd», «Yâ Rab saâdet bâd», «Yâ Rab sıhhat bâd», «Yâ Rab heybet bâd», «Yâ Rab muzeffer bâd»... diye aynı edâda bir çok duâ vardır. Bunların, meşhur Cinci Hoca Hüseyin Efendi tarafından Sultan İbrahime yapılmış bir takım muskamsı tılsımlar olduğu tahmin edilebilir.

Bu kameriye - şahnişinin ilerisinde Sünnet Odası, karşısında fıskiyeli büyük havuz, havuzun arkasında Revan Köşkü ile Hırka-i Saâdet dâiresi önündeki revaklar görünür.

Sünnet Odası, Hırka-i Saâdet dâiresiyle aynı çatı altındadır. Sünnet Odasının adı hakkında iki rivayet vardır: Pâdişahlar namazların sünnetini burada kılar, farzlarını cemâatle (Has Odalılarla ve maiyetinde bulunanlarla) Hırka-i Saâdet dâiresinde kılarlardı derler. İkinci ve daha kuvvetli rivayet de şehzâdelerin bu odada sünnet edilmeleridir. Odanın içi gayet güzel çinilerle süslüdür. Odanın dört penceresi vardır, bu pencerelerin içine de birer mermer tekne oturtulmuş, iki kenarlarına da musluklar konulmuştur. Bu suretle her pencere içi aynı zamanda şakır şakır çeşme hâlindedir.

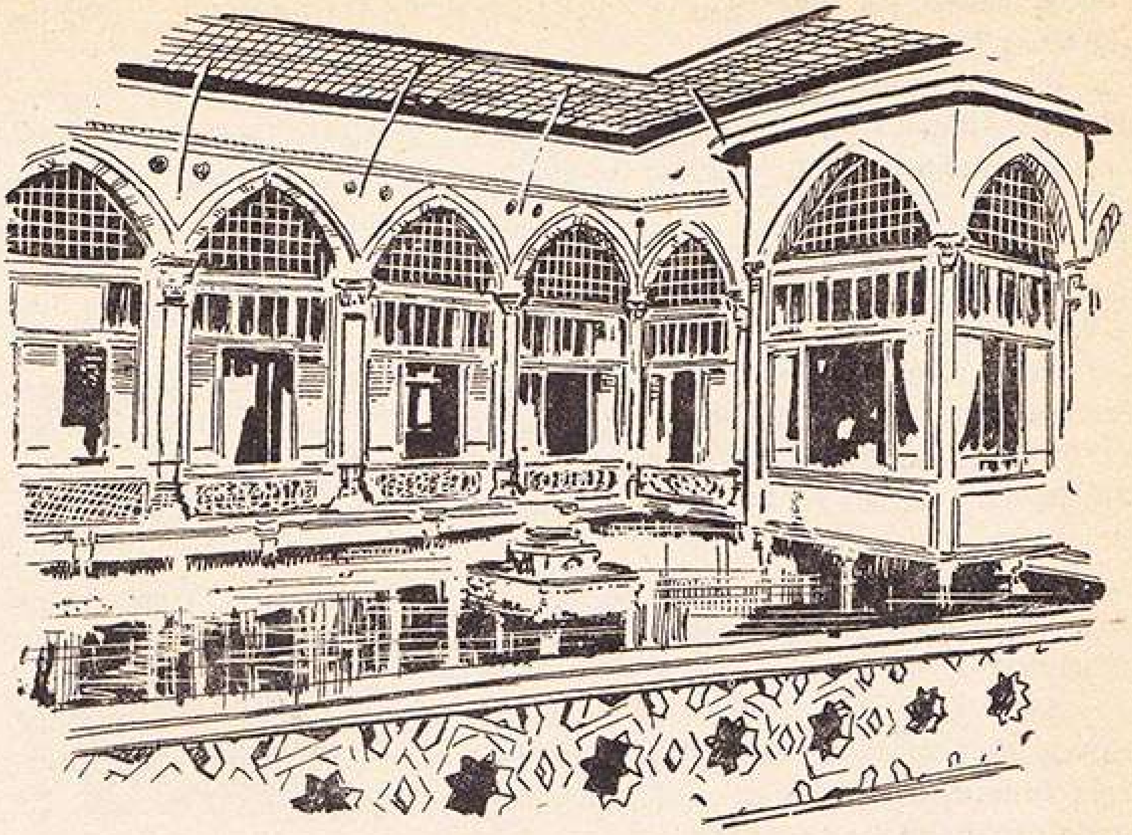
Dört pencerenin içine taksim edilmek üzere, uzun bir kaside yazılmıştır, bu kasideden pek aydın olarak öğreniliyor ki, Sünnet Odası da Sultan İbrahim tarafından yaptırılmıştır. Büyük taşlıktaki büyük havuzun ortasındaki fıskiye fevkalâde zarif ve güzeldir.

* * *

İftâriye, taşlık ve büyük havuz, Sultan İbrahim zamanında eşine rastlanmaz bir saray rezâletine sahne olmuştur.

Üç kardeşini idâm ettirmiş olan Dördüncü Sultan Murad'dan sonra tahta çıkan Sultan İbrahim, Osmanlı Hânedanının tek erkeği kalmış bulunuyordu. Evlâdı yoktu. Üstelik, tahta çıkıncaya kadar hapsedildiği odada her an ölüm korkusu ile yaşadığından erkeklik kudreti de düğümlenmiş bulunuyordu. Başda anası Kösem Mahpeyker Sultan gelmek üzere, bütün saray ve devlet erkânı endişeye düştü, genç fakat hasta Pâdişahtan döl alınamazsa, Sultan İbrahimin bir şehzâdesi dünyaya galmezse, Âli Osman hânedânı münkariz olacaktı.

Çeşitli yollardan çalıştılar. Hocalar okuyup üflemeye, muskalar, tılsımlar yazmaya başladı. Hekimler kuvvet mâcunları, şurupları, en tesirli muharrikler hazırladı. Saray ve devlet erkânı da esircilerden dünya güzeli, cennet kaçkını bâkireler satın alıp Pâdişaha takdim etmekte birbirleriyle âdeta müsabakaya giriştiler... Ve nihayet şeytanın düğümü çözülüp, Topkapu Sarayındaki muhteşem Osmanlı horozu ötmeye başladı. Hem öylesine ki, evvelâ Ukraynalı bir dilberi nâzenîn olan Hâtice Turhan Sultan, Veliahd Şehzâde Sultan Mehmed'i doğurdu.. Onu, Pâdişahın iltifat et-

Büyük taşlıkda mermer havuz
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

tiği diğer câriyelerin birbiri arkasından doğurduğu şehzâdeler ve sultanlar takip ettti. Haremin hemen her odasında bir beşik sallanmaya başladı..

Sarayda yarım asra yakın hizmet etmiş ve o sıralarda Kızlar Ağalığına kadar yükselmiş bulunan zenci Sünbül Ağa da, Pâdişaha takdim edilmek üzere, harikulâde güzel bir Gürcü kızı satın almıştı. Fakat câriye, saraya gelip de Pâdişaha bir bâkire olarak takdim edileceğini öğrenince, Sünbül Ağanın ayaklarına kapanarak, kız olmadığını ve hattâ., gebe olduğunu itiraf etti...

Gürcü güzelinin adı Zafîre idi. Bin nigâr içinde bir tanelerdendi. Zencî Hadım Sünbül Ağa, Zafîrenin âhû gözlerindeki incileri görünce yumuşadı.. Kızı Pâdişaha vermekten vazgeçerek evlâd edindi. Az sonra da Zafîre bir oğlan doğurdu. Kızlar Ağası, şu kadar yıl nimetini gördüğü Hânedana bir bağlılık ifâdesi olarak bu babası meçhul oğlancığa Osman adını koydu.

Veliahdın anası Turhan Sultan, zayıf ve nahif bir kadındı, Şehzâde Mehmed'i emzirecek südü yoktu. Zafîre, Şehzâde Mehmed'e sütnine oldu.. Fakat Sultan İbrahim de sütnineye âşık oldu. Zafîre, hakikaten bir ateş

külçesi hâlindeydi. Pâdişaha bir dişi kedi cilvesiyle sokuldukça İbrahim çileden çıktı...

Bir gün Pâdişah «İftâriye» de oturuyordu. Sütnine Zafîre'yi dizdize, gözgöze yanına almıştı. Gürcünün piçi, koca Osmanlı Pâdişahının dizindeydi. Veliahd Şehzâde Mehmed de taşlıkta, yerde terkedilmiş, emekleyip oynuyordu...

Sünnet Odası tarafından taşlığa, nazlı bir yâsemin dalı hâlinde Hatice Turhan Sultan çıktı.. Ve Pâdişahı İftâriyede Sütnine ile dudak dudağa öpüşürken gördü...

Sultan İbrahim sinirlendi, Zafîre şaşırdı. Kocası tarafından tamamen ihmâl edilmiş Ukraynalı güzel kadın ise izzeti nefsi zedelenmiş, fakat vakaarını muhafaza ederek yerde kendi halinde emekleyen küçük Prensi kucağına aldı, Sultan İbrahimin karşısında analık celâdetinin âbidesi halinde durdu:

— Pâdişahım! dedi... Yaptığın işden utanmaz mısın!?.. Öpüp koklamak için kadın istersen, işte ben... Sevip okşayacak çocuk istersen işte şehzâden!...

Aslında bir ruh hastası olan, ve o anda bütün sinirleri sonsuz bir ıztırabla gerilmiş bulunan Sultan İbrahim yerinden fırladı... Zâten hızlı hızlı konuşurdu, herkes ne söylediğini hemen kavrayamazdı, bu sefer dili büsbütün çetrefilleşti:

— Neler söyler... Hele bak neler söyler... Bre ben Pâdişahım...

Dedi, kucağındaki piç Osmanı Zafîre'ye verdi. Turhanın kucağından kendi öz evlâdı Şehzâde Mehmed'i kaptı ve, bir genç adamın gergin sinirlerinin bütün kuvvetiyle minimini prensi büyük mermer havuza fırlattı...

Turhan Sultan bir çığlık atarak yere yığıldı, bayıldı...

Şehzâde Mehmed sulara gömülürken, sahneye şâhid olan bir Has Odalı oğlan da havuza atlayarak çocuğu muhakkak bir ölümden kurtardı...

Çocuk suya düşerken şakağını havuzun kenarına çarpmış ve derince bir yara açılmıştı, ki bu yaranın izi, istikbalin Dördüncü Sultan Mehmedinin güzel yüzünde, babasının acı bir hâtırası olarak kalacaktı.

Bütün bunlar birkaç sâniye içinde olmuştu.. Gözleri yuvalarından fırlamış olan Sultan İbrahim, o anda karşısında anası Kösem Sultanı buldu... Rezâletin ve fâcianın dehşeti karşısında ürktü ve mûtâd hızlı adımlarla hareme doğru uzaklaştı.. Kaçtı...

Vâlide Sultanın yanındaki câriyeler, taşlar üstünde yatan Turhan Hasekiye (Haseki, pâdişahın nikâhlı zevcelerine verilen ünvandır) koşmuşlardı.. Kösem ise sütnine Zafîreyi saçlarından yakaladı:

— Defol kaltak... Sen de, piçin de... Sünbül de defolun... Sarayı Hümâyunda sizler artık bir ân durmak gerekmez!..

Diye bağırdı.

Kızlarağası Sünbül Ağa hemen o gün azledildi.. Ve Osmanlı Sarayı an'anesince Mısıra sürgün emri çıktı...

Bir hadım zencî olan Kızlarağasının, bir câriyesinin sarayda bir piç oğlan doğurduğunu, yalnız saray halkı değil, bütün İstanbul halkı biliyordu. O İstanbul halkı ki, külhânîlerinin zerâfeti dillere destan olmuştur. Dilin de zâten kemiği yok, Sünbül Ağa, Zafîre'nin oğluna «Osman» adını veredursun, bu çocuk İstanbulluların ağzında «Kızlarağasının piçi» diye meşhurdu.

İftâriye ve büyük havuz rezâletinin kahramanlarından «Kızlarağasının Piçi» bir müddet tarih sahnesine yeni bir isim ve yeni bir lâkabla çıktı.

«İftariye» rezaletinden sonra azledilip Mısıra sürgün emri çıkan Kızlarağası Sünbül Ağa, deniz seferi mevsimi geçmiş olmasına rağmen, İbrahim Reis isminde bir kaptanın gemisiyle derhal yola çıktı. Sünbül Ağa kalyona, «elli adet hasnâ câriyeleri ve nice mâhpeyker oğlanları ve kırk adet küheylân atları ve beş Mısır hazinesi tutarındaki kıymetli eşyası ve mücevherleriyle» binmişti.

Adalar Denizi açıklarında altı gemi ile dolaşan Malta korsanları, İbrahim Reis kalyonunun bu zengin hamulesiyle kâfi mikdarda top, cephane ve cenkçi almadan alelâcele yola çıktığını haber aldılar, ve Rodos ile Girid arasında pusuya çekildiler. İbrahim Reis kalyonu Rodostan kalkıp açık denize çıkınca korsanlar tarafından çevrildi. Sünbül Ağa, İbrahim Reis ve gemide bulunan sair erkekler dövüşe dövüşe telef oldular. Sütnine Zafîre, oğlu Osman ve diğer câriyeler, Sünbül Ağanın servetiyle beraber Maltalıların eline geçti. Küçük Osmanla anası Maltada merâsimle karşılandı Avrupada derhal Sultan İbrahimin büyük oğlu Osmanın esir edildiğine dair haberler yayıldı. Maltalılar ellerine geçen çocuğun Pâdişahın oğlu olduğunu iddia ettiler, ve bir saray entrikası ile bu çocuğun verâset hakkının gasbedildiğini söylediler. Malta korsanlarının Reisi Las Karîs, piç Osmana kendi sarayında bir daire ayırdı. Bu çocuk, tıpkı Sultan Cem gibi, o sırada Avrupayı tehdid eden Türklere karşı bir silâh olarak kullanılacaktı. Zafîre, Maltaya geldiğinin üçüncü ayı öldü. Onunla beraber esir edilen câriyelerden beşi hıristiyan oldular ve dantelâ örmekteki fevkalâde maharetlerinden ötürü İspanya Kraliçesinin sarayına gönderildiler. Piç Osman oniki yaşına kadar Malta şövalyeleri reisinin sarayında büyüdü. Hıristiyan dinine sokuldu ve oniki yaşında bir manastıra verildi. Çocuğa Dominic de Saint-Thomas adı verildi, fakat bu adından ziyade «Osmanlı Papazı» lâkabı ile tanındı. İspanyada Salamank Darülfününunda ilâhiyat tahsil etti ve râhib oldu. Romaya giderek felsefe tahsil etti. Bir Fransa seyahatinde Fransa Kralı Ondördüncü Louis tarafından da bir Osmanlı prensi olarak kabul edildi.

Sünbül Ağa gemisinin uğradığı tecavüz üzerine, Türkiye, Venedik

Cumhuriyetini Akdenizdeki güvensizlikten mes'ul tuttu, Akdenizin bütün yollarına hâkim olan Girid adası Venediklilerin elindeydi, binaenaleyh Venedik Akdeniz emniyetinden birinci derecede mes'ul devletti. Bu korsanlık vak'asından sonradır ki, Türkiye ile Venedik arasında yirmibeş yıl sürecek olan Girid adası cengi başladı.

Artık Maltalılar da kat'î kanaat getirmişlerdi ki, «Osmanlı Papazı» bir prens değildi. Bununla beraber, Dördüncü Sultan Mehmed'i, büyük kardeşi Osmanın, yani papaz Dominic.'in haklarını gasbetmiş gibi gösterdiler. Harbin son yıllarında idi, Osmanlı Papazı Girid adasında, Venediklilerin son müdafaa noktası olan Kandiye'ye gönderildi. Genç râhib, Türk ordusu Serdârı Sadırâzam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya gülünç vaadlerle dolu bir mektup gönderdi ve Osmanlı tahtını elde etmesi için yardımını istedi!...

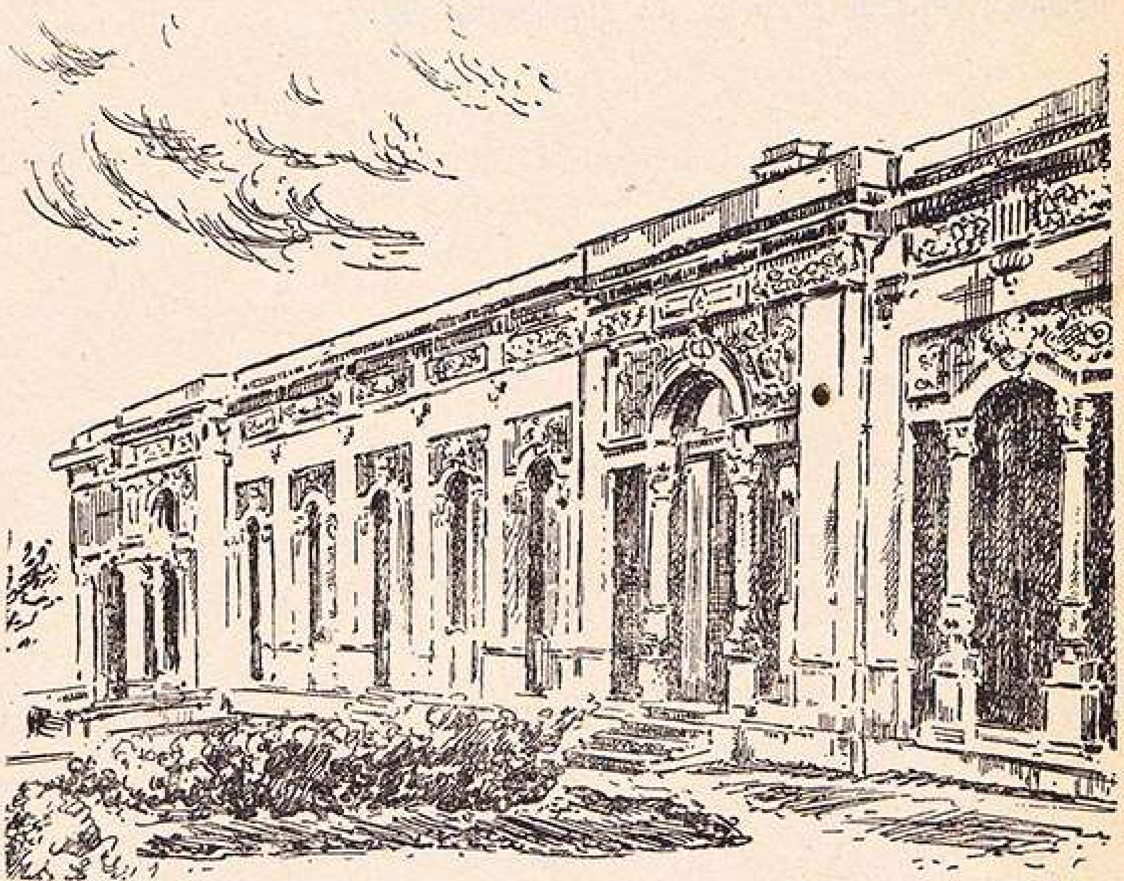
Bu mektubun cevabı, durmadan ateşlenen Türk toplarıyle verildi. Nihayet Râhib Dominic, Kandiye'den Malta'ya döndü ve orada henüz otuzdört yaşında iken öldü.

MECİDİYYE KASRI:

Dördüncü avluda geldiğimiz yoldan dönelim. Büyük havuz kenarındaki mermer merdivenden lala bahçesine iner, Mustafa Paşa Köşkü ve başlala kulesi önünden geçerek Mecidiyye Kasrının karşısına geliriz. Bir adı da «Yeni Köşk» dür.

Ondokuzuncu asır ortalarında Abdülmecid zamanında, o zamanlar İstanbul'da pek moda olan Fransız ampir üslûbunda yapılmış, bir saray yavrusudur. Bol ışıklı, yerle bir pencereleriyle gayet ferah, güzel bir binadır, hele önündeki demir korkuluklu geniş taraçanın manzarası bir hârikadır. Adalara kadar Marmara, Anadolu sahilleri, derinliklerine doğru Boğaz, liman, derinliklerine doğru Haliç ayak altında muhteşem bir panorama hâlindedir. Yeryüzünde böyle bir nokta yoktur denilse, yeridir. Müteaddit odalardan ve büyük bir salondan mürekkep olan bu kasırda oturmak, bir fânî için has mânasiyle saadettir. Fakat şurası da bir hakikattir ki, asırlar boyunca devir devir Türk yapı san'atını temsil eden binalardan mürekkep bir kolleksiyon teşkil eden Topkapu Sarayında Mecidiyye Kasrı yabancı hüviyeti ile iğretiymiş gibi durur. Mecidiyye Kasrının yerinde eskiden, has damgası üstünde birer Türk yapısı olarak «Çadır Köşkü» ve «Üçüncü Yeri Köşkü» isimlerinde iki köşk bulunuyordu. Bakımsızlıktan harap olmuşlardı, tâmirleriyle ihyâları yoluna gidilmesi lâzım gelirken yıktırılmışlar ve yerlerine bu yeni köşk yapılmıştı.

Mecidiyye Köşkünün muhakkak ki bir Fransız olması gereken mimarının adını bilmiyorum. Sarayın matbû rehberinde de yazılı değildir. İç duvar tezyinatı, tavanları, camlı kapıları, bilhassa somâkî'leri dikkatle, zarafetle, âhenkle yapılmış, işlenmiştir. Bütün eşyası, avizeler, aynalar, konsollar, biblolar hep Fransız ikinci İmparatorluk devrine aittir.

Mecidiye Kasrı
(Fotografdan Sabiha Bozcalı eli ile)

Köşkün içinde, kapıdan girince sol tarafta İkinci Mahmud'un yağlı boya portresi Alman ressamlarından Reuter tarafından yapılmıştır. Yine bu methalde karşılıklı iki sulu boya tablo vardır ki, Abdülmecid'in Eyüp'te yapılmış olan kılıç alayını gösterir, her ikisi de Pavlo Verona adında bir İtalyanın fırçasından çıkmıştır. Büyük salonun sol tarafında İkinci Mahmud'un at üzerinde büyük bir portresi vardır, 1837 tarihi ile Schlepinger imzasını taşımaktadır. Salonun sağ kısmında Abdümecid'in ayakta yağlı

boya bir resmi görülür, 1864 tarihinde C. Cetind adında bir ressam tarafından yapılmıştır. Bu resimler, galiba Topkapu Sarayı müze olduktan sonra Mecidiyye Kasrına Dolmabahçe Sarayından getirilmiştir.

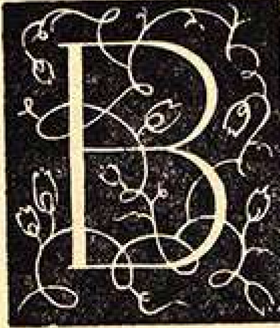
Mecidiyye Kasrından çıkınca, bahçede sağ tarafta büyük bir kapı görülür. Mecidiyye Kasrı yapılırken Türk üslûbunda eski bir kapının yerine yapılmıştır. Battal edilmiş şekilde kapalıdır. Açılacak olsa, buradan bugünkü Gülhane Parkının üst kısımlarına çıkılır.

ZÜLÜFLÜ AĞALAR

(Saray iç oğlanları)

Enderun Teşkilât ve Nizamı, Enderun Hayatı

Zülüflü Ağalar

ir Osmanlı Pâdişahının günlük hayatının büyük bir kısmı Enderûnu Hümâyûndaki köşklerden birinde yahut sarayın sahil kısmındaki köşklerinde geçerdi:

Pâdişahların Enderunda bulunduğu müddetçe zâtî hizmetleri için büyük bir teşkilât kurulmuş, sarayda Enderunda «Zülüflü Ağalar», «Enderunu Hümâyûn gilmanı» adı altında binden fazla iç oğlanı toplanmıştı. Küçük yaşlarda saraya alınan bu oğlanların tahsil ve terbiyelerine fevkalâde dikkat edilmiş, sarayda hususî hocaların elinde her devrin kademe kademe ilmü irfânı temin edildikten başka Padişah hizmetleri de öğretilmişti.

Zülüflü Ağalar ilk devirlerde, Yeniçeri Ocağı için devşirilen acemi oğlanlarının yüz ve vücud güzelliği ile mümtaz olanlarının arasından seçilmişti. Bir kısmı da harp esiri olan çocuklardan ayrılıp alınmıştı. Devşirme kanunu kalktıktan ve büyük fütuhat durduktan sonra da evlâdı vatanın seçkinleri, ebeveyninin veya velisinin rızası ile saraya alınmıştı.

Zülüflü Ağaların tahsil ve terbiyesi bakımından Enderun aynı zamanda bir mekteb idi. Bir Zülüflü Ağa az veya çok sarayda hizmet ettikten sonra bir devlet memuriyeti ile çırağ edilir, saraydan çıkarılırdı. Saraydan pek genç yaşında en yüksek memuriyetlerle çıkanlar olduğu gibi kırkından sonra şöyle orta halli bir geçim temin edebilecek bir memuriyetle çıkanlar da vardı.

Yaşı ne olursa olsun, bir Zülüflü Ağa evlenemezdi. Aile kurmak için de bir gün saraydan çıkmak daima özlenen bir şeydi.

Enderunu Hümâyundan çıkarak sadırâzamlığa kadar yükselmiş ve koca İmparatorluğun mukadderatını eline almış eski Zülüflü Ağalar tam altmış kişidir. Bir İmparatorluğun beşyüz senelik tarihinde, sarayın dışındaki çeşitli feyiz kaynakları düşünecek olursa, bu altmış rakkamı çok büyük kıymet ifade eder. Yine unutmamalıdır ki, bu altmış kişinin içinde tarihimizin en büyük vezirleri vardır.

Bunun içindir ki evlâdının saraya alınması bâzı ebeveyn için oğluna parlak bir istikbal temini bilinirdi.

Osmanlı sarayının iç oğlanlarına lâkabını vermiş olan «Zülüf», Enderûnu Hümâyun tuvaletinde bir alâmeti fârika idi. Sırmadan örülmüş olup sırmalı Enderûn serpuşuna merbut idi. İki omuz hizasından göğse doğru sarkardı.

Zülüflü Ağalar, yaşlarına, kıdemlerine, hizmetlerine göre dört koğuşa ayrılmıştı. Bu dört koğuşun isimleri aşağıdan yukarıya:

Seferli koğuşu
Kiler koğuşu
Hazine koğuşu
Has Oda

idi.

Enderunu Hümâyûn Bâbüsssâadeden içeriye atılan ilk adım ile başlar demiştik. Bâbüssâadenin muhafazası ak hadım ağaların elinde idi. Amirleri de Bâbüssâade Ağası unvanını taşırlardı. Bu ağayı, Haremi Hümâyûnun muhafızı olan ve Darüssâade Ağası unvanını taşıyan, halk ağzında da ekseriya Kızlar Ağası denilen zenci hadımağa ile karıştırmamalıdır. Halk ağzında, bir ak hadım olan Bâbüssaade Ağasına da Kapu Ağası denilirdi.

Bâbüssaade Ağaları İkinci Mustafa devrine kadar bütün Enderunu Hümâyun halkının da en büyük zâbiti, âmiri idi, dolayısı ile bütün Zülüflü Ağalar da onun emrinde idi. Üçüncü Ahmed devrinde Enderunun en büyük âmiri mevkiine Zülüflü Ağaların en büyük zabiti olan «Silâhtar Ağa» geçirilmiş, Silâhtar Ağalar Pâdişahın en yakını, mahremi olarak Bâbüssaade

Hoca önünde Seferli Koğuşu oğlanı
(Gravürden Nezih eli ile)

Ağalarından da üstün tutulmuştur. Buna da Zülüflü Ağalardan bir çoğunun kalb kırıklığı sebep olmuştur. Vak'ayı nakledelim:

İkinci Sultan Ahmet zamanında devlet ricâlinden Karabayram Ağanın Padişaha ricası üzerine Seferli koğuşuna Ali isminde bir çocuk alındı. 9-10 yaşlarında çok güzel, sevimli, zeki bir oğlandı; Çorlu'da fakir bir köylünün oğlu idi. Bayram Ağa evlâtlık almış, sonra Sarayı Hümâyuna vermişti.

Eski bir saray ananesi idi. Enderûn koğuşlarında sofralar kurulduğu zaman, Bâbüssâade muhafızları olan ak hadım ağalardan her biri Zülüflü Ağaların sofralarından birine oturur, sofrabaşı olurdu. O elini uzatmadan gelen yemeğe el uzatmak ayıp sayılırdı. Çorlulu Ali bir gün boş bulunup tenbihi unutmuş, ortaya gelen sahana, sofrabaşı olan ak hadımdan evvel el uzatmış, o ak ağa da elindeki tahta kaşıkla çocuğun eline vurmuş:

— Çek elini açgözlü!...

Diye de azarlamıştı. İzzeti nefsine son derece düşkün küçük köylü sofradan hüngür hüngür ağlayarak kalkmış, bu hareketi de serkeşlik sayılarak ak hadımdan mükemmel bir dayak yemişti.

Çorlulu Ali sarayda pek çabuk yükseldi, Enderûn koğuşlarının en yükseği olan Has Odaya alındı ve İkinci Sultan Mustafa zamanında da Silâhtar Ağa oldu. Padişahın kendisine karşı olan fevkalâde muhabber ve teveccühünden istifade ederek Enderûnu Hümâyun nizamnamesini değiştirtti, Silâhtar Ağalar Bâbüssâade Ağalarının üstüne çıkarılarak Enderûnu Hümayûnun en büyük zabiti, âmiri oldu.

Eskiden Padişahın Sadırâzamlara olan fermanlaını, Sadırâzamların Pâdişahlara takdim edecekleri telhisleri Bâbüssâade Ağaları götürüp getirirdi, bu hizmet de onlardan alınarak Silâhtar Ağalara verildi. Pâdişah ile vekili mutlakı Veziri arasında bu elçilik Silâhtar Ağalara sonsuz bir nüfuz sağladı.

Bu Çorlulu Ali Ağa, Üçüncü Sultan Ahmed'in ilk zamanlarında Sadırâzam olan meşhur Çorlulu Ali Paşadır. İstanbulda Çarşıkapısında güzel bir medresesi ve câmii vardır. Kasımpaşa Tersanesinde de bir büyük cami ile hamam yaptırmıştır.

* * *

Bâbüssâadeden girip Arz Odasını gördükten sonra, arkamızı Arz Odasına vererek durursak, sağda seferli koğuşu (Plânda 103 numara ile gösterilmiştir). Karşıda kilerli ve hazineli koğuşları (Plânda 107 ve 108 numaralarla gösterilmiştir). Solda da Hırkai Saâdet dâiresi, yanında Has Oda koğuşu vardır (Plânda 111 numara ile gösterilmiştir). Bu dört koğuşu dolduran saray iç oğlanlarının, Zülüflü Ağaların sayısı kat'î olarak tesbit edilmemiştir, 9-10 yaşındaki çocuklardan ellilik olgun adamlara kadar bine yakın bir kadrosu olmuştur.

Çeşitli yaşlarda bu bin kişi, bin erkek, bir pâdişahın günlük hayatının çeşitli hizmetlerini görürlerdi ve yukarıda isimlerini kaydettiğimiz koğuşlara kabiliyet, yaş ve kıdem kıymetlerine göre taksim edilmişlerdi. Bu dört koğuş, zekâ, gayret ve himmet sâhiblerine zamanının en sağlam tahsilini temin eden yatılı bir saray mektebinin dört sınıfı, dört kademesi idi. Sıkı bir disiplin altında saray terbiyesi ile yetişen Enderûnun Zülüflü Ağaları tekrar ediyorum, devirlerinin en değerli muallimlerinden, âlimlerinden, yazı ve musiki hocalarından feyiz alırlardı. Ve hüsnühâl, malûmat ve istidadlarıyle seferliden kilerliye, kilerliden hazineliye, hazineliden has odaya kadar yükselirlerdi.

İlk üç koğuşun iç oğlanı mevcudu devir devir değişmiştir, saray protokoluna göre muayyen bir kadrosu yoktur. Has odaya gelince, mevcudu kırk Zülüflü Ağa olarak tesbit edilmişti, ne bir eksik, ne bir fazla...

Has odada bir yer açıldı mı, hazine koğuşunun en kıdemlisi has odaya alınırdı. Fakat Pâdişahlar, daha aşağı koğuşlardan, hattâ acemilerin bulunduğu seferli koğuşundan dahi dilediği çocuğu veya genci has odaya aldırtabilirdi. Meselâ, onyedinci asrın namlı Vezirlerinden Siyavuş Paşayı, seferli koğuşunun acemileri arasında bulunurken, bir yaya ciridi oyununda gören Dördüncü Sultan Murad fevkalâde beğenmiş ve Has Odaya aldırtmış idi.

Bir Zülüflü Ağa, saraydan üç şekilde çıkardı: Ölürdü. Affedilmez bir suçtan ötürü kovulurdu... Yahut bir devlet memuriyeti ile çıkarılırdı. Devlet memuriyeti ile çıkarılan bir Zülüflü Ağaya en azdan bir kapucubaşılık verilirdi. Kapucubaşılık çok mühim fermanları vâlilere, serdarlara götüren bir nevi devlet ulaklığı idi. En yüksek memuriyet de bir beylerbeylik, vâlilik idi. Yâni Zülüflü Ağa saraydan «paşa» olarak çıkardı. Saray tarihinde istisnâî tek vak'adır, Kanunî Sultan Süleyman, gözdesi Has Odabaşı İbrahim Ağayı doğrudan sadırâzamlıkla çırağ eylemişti. Bu zât, Kanunî saltanatının ilk onbeş yılında koca İmparatorluğu sonsuz bir selâhiyetle idare etmiş olan meşhur Frenk İbrahim Paşa, diğer lâkablariyle Damad Mabul yahut Maktul İbrahim Paşadır.

Saraydan bir devlet memuriyetiyle çırağ edilmek için yaş olgunluğu şart idi... Kendisinde dirâyet ve ehliyet görülmesi lâzımdı.. Fakat yine unutmamalıdır ki, pâdişahın sevgisi ve himâyesi her şeyin üstünde idi.

ACEMİLER, LALALAR :

Enderûnu Hümâyuna alınan bir çocuk veya küçük delikanlı evvelâ seferli koğuşuna kaydedilirdi ve kendisine «Acemi Ağa» denilirdi. Koğuşun büyüklerinin elleri öptürülürdü, otuz yaşını aşmış, bilgisi ve terbiyesi ile temâyüz etmiş eski ağalardan biri de bu acemi ağaya «lala» tâyin edilirdi.

Acemi ağa lalasına hürmet etmeye, onun her sözüne, emrine itaate mecburdu. Lala ile acemisi arasında derhal bir ağabey ile küçük kardeş muhabbeti, alâkası teessüs ederdi.

Koğuşlarca hiçbir vakit ve bilhassa ders okunurken gürültü edilemezdi. Aylak, haylâz, başı boş dolaşmak, oturmak fevkalâde ayıp sayılırdı. Bilhassa seferliler için Kur'anı Kerimi güzel okumaya çalışmak, güzel yazı yazmağa heves ve gayret göstermek meziyet bilinirdi. Bir hocaya kendisinden birkaç ders evvel yazılmış olup da acemiye müzekkereci tâyin edilen arkadaşa, yaşıt da olsa, hürmet edilirdi.

Ağır bir suç işleyerek saraydan tardına karar verilen bir Enderûnlunun evvelâ zülüfleri koparılır ve serpuşu alınır, sonra da elbisesinin yakası yırtılarak bir meydan dayağına yatırılırdı. Hükmedilen şu kadar sopayı yedikten sonra saraydan atılırdı. Matrud, saray kapusundan yakası yırtık ve yalın ayak çıkarılırdı. Tard kararı ekseriya bir de sürgün hükmüne bağlanır, saraydan kovulan Enderûnlu İstanbulda tutulmazdı. Esasen saraydan kovulmuş bir genç büyük şehirde kimsenin yüzüne çıkamazdı.

Ders okunurken, yahut meydanda at tâlimi, binicilik tâlimi görürken, zülüfler serpuşun içine alınırdı. Câmie giderken, zâbit odaları önünden geçerken, yemekten sonra koğuşlar önünde gezinirken, bir iş icabı Bâbüssaâde tarafına giderken, zülüflerin muhakkak sarkıtılması lâzımdı.

Kaftan yakasının koğuş dışında açık bulunması fevkalâde ayıp sayılırdı.

Kılık ve kıyafetine favkalâde dikkat mecburiyeti acemilere ehemmiyetle tenbih edilir, en küçük bir kusurun ilk cezası, ağır bir ihtar olurdu. İhtârı alanın ikinci kusuru görülürse falakaya yatırılırdı. Enderûnu Hümâyûnda falakaya yatmak, öyle şeref ve haysiyet kırıcı şey sayılırdı ki, Enderûnlu sarayda duramayacak hâle gelirdi.

Yukarda, seferli koğuşundan Çorlulu Ali adında bir çocuğun, eline vurulan bir tahta kaşığın acısını aslâ unutamadığını anlatmıştım. Çocuk haklıdır. Çorlulu Ali'nin koğuş arkadaşları arasında itibarını iâde eden bu güzel ve zeki çocuğa İkinci Sultan Mustafa'nın sevgisi olmuştu.

DİSİPLİN VE TERBİYE :

Enderûna yeni alınmış acemilere lala tâyin olunan ağalar, ellerine teslim edilen çocuğun tahsil ve terbiyesiyle yakından ve çok ciddî olarak meşgul olmaya hem mecbur idiler, hem de bir genç yetiştirmek akran ve emsal arasında bir haysiyet ve şeref meselesi bilinirdi.

Lalalar acemisine evvelâ İslâm âdâbını, Kur'an okumasını, din akidelerini ve yazı öğretirdi. Kendi iktidarı dahilinde ise, Arabca ve Farsca

öğretirdi. Yahut sarayın Arabî ve Farisî muallimlerinin derslerine gönderirdi. Çocuğun istidadını yoklar, musikiye hevesi varsa meşkhâneye yazdırırdı. Bâzan lala kendisi musikişinâs olurdu, o zaman acemisini musikiye bilhassa teşvik ederdi. Çocuğun hevesi binicilikte, kemankeşlikte, silâhşörlükte ise, bu sâhalarda inkişafına delâlet ederdi.

Enderûnu Hümâyunda en büyük kusur, asla affedilmez kusur atâlet ve tembellik, bir ilme veya bir san'ata heves etmemekti.

Başkaları yanında gerinmek, esnemek, geğirmek, aksırmak, çirkin, şekilde sümkürmek, tükürmek, elle burun ve kulak karıştırmak, sarmısaklı şeyler, bilhassa pastırma yiyerek ağızda kalan kokusuyla arkadaşlarını rahatsız etmek ayıb idi. Bu gibi itiyadları olanlara lalaları ve koğuş zâbitleri şiddetli ihtarlarda bulunurlardı.

El ve ayak tırnakları muhakkak tenhada kesilirdi.

Koğuşların kıdemli ağalarına tütün içmek ve enfiye kullanmak için müsaade edilirdi. Fakat çubuğu pofur pofur üfleyerek ortalığı dumana boğmak veya enfiyeyi pis kullanmak ayıbdı.

Sofrada, yemeğe sofra başı ağadan evvel el uzatmak, ağız şapırdatmak, kaşık höpürdetmek, ekmek fırdalamak ve yere fırda dökmek ayıbdı.

Pirelenmek, kaşınmak, çamaşırlarını geç değiştirmek, esvabını temiz tutmamak, buruşuk ve ütüsüz esvab giymek, üstünde söküğü yırtığı bulunmak, hamamda yıkanırken etrafındakilerin üzerine su sıçratmak, arkadaşlarının taklidini yapmak, kadınlara mahsus renklerde kumaşlardan esvab kestirip giymek, her türlü lâübalilik, şımarıklık, küstahlık gibi hareketler ayıbdı. İhtardan başlar, tekerrüründe dayağa, ve hattâ koğuşta meydan dayağına kadar varırdı.

El ve ayak günde en az beş defa, beş namaz vaktinde yıkanırdı. Abdest, yemek ve ayak havluları her gün değişirdi. Yalanı tutulan, mağrur olan, her vesile ile kendinden bahsedip övünen, sohbet esnasında yüz kızartıcı kelimeler, küfürler kullanan veya açık saçık fıkralar nakleden herkesten istiskal görürdü. Islahı hâl etmezse, alelâde, pek küçük bir devlet memuriyetiyle saraydan çıkarılırdı.

Hırsızlık, velev ki arkadaşının bir çöpünü çalsın, işret, velev ki ağzına bir katre koysun, ve bir arkadaşa, bilhassa küçükler arasından, güzel bir çocuğa karşı kötü duygular beslemek, saraydan tard sebepleriydi.

Bütün bu an'aneler, âdetler, nizamlar, Enderûnun atmosferi unutmamalıdır ki Pâdişahın şahsî mizaç ve ahlâkına göre bir koku alırdı. Meselâ bir mahbubperest ve amansız bir müstebit olan Dördüncü Sultan Murad'ın Enderûnu Hümâyûnu ile, insan şekil ve suretinde bir melek olan İkinci Bayazıdın sarayında ahlâk telâkkileri çok aykırıdır.

Zülüflülerin seferli, kiler ve hazine koğuşlarında

Enderunu Hümâyûndaki Zülüflü Ağaların vazifesi, Pâdişaha hizmettir demiştik. Bu hizmetin iş bölümünü imkân ölçüsünde sâdeleştirerek anlatalım. Evvelce de söylemiştik., Zülüflü Ağalar evvelâ saraydaki kıdem ve hizmetlerinin ehemmiyetine göre, biri öbürünün üstünde itibâra sahib dört koğuşa taksim edilmişti. Aşağıdan yukarıya bu dört koğuşun Zülüflü Ağaları şu hizmetleri görürlerdi:

Seferli Koğuşu Ağaları: Pâdişahın çamaşırlarının bakım hizmeti.

Kiler Koğuşu Ağaları: Pâdişahın yiyecek ve içecekleri hizmeti.

Hazine Koğuşu Ağaları: Hazinei Hâssa ile pâdişahın hazinede hıfzedilen elbiselerinin bakım hizmeti.

Has Oda Ağaları: (Kırk Zülüflü Ağa), Hırka-ı Saâdet dâiresinin hizmeti ile Pâdişahın her gün yanında bulunarak, hükümdarın her an için doğrudan şahsına hizmet.

Has Oda hariç, diğer üç aşağı koğuştaki hizmetlerin (saray memurlukların) bir kısmı Zülüflü Ağanın koğuştaki kıdemine göre, bir kısmı da şahsî ehliyet ve kabiliyetine göre verilirdi.

Şimdi bu üç aşağı koğuşta ayrı ayrı dolaşalım, ve saray ile pâdişah hizmetlerini teferruâtiyle gözden geçirelim.

* * *

Pâdişahın çamaşırlarının bakım hizmeti ile vazifelendirilmiş Seferli koğuşunun en büyük, birinci zâbiti «Câmeşûy Başı» (Çamaşırcı Başı) ünvânını taşırdı. Bu koğuşun en kıdemli ağasıydı. Pâdişahın çamaşırlarını büyük bir itinâ ile ve miskli sabunlarla Seferli koğuşunun Zülüflü Ağaları yıkarlar, saray usulüne göre dürüp katlarlar, ayrı ayrı bohçalara koyup sandıklarda, dolaplarda muhafaza ederlerdi. Bu koğuşun ikinci zâbiti «Göç Eskisi» ünvânını taşırdı. Pâdişah yazlık saray ve kasırlardan birine gittiği zaman, Seferlinin Zülüflerinden Çamaşırcı Başının seçeceği bir mikdar oğlan ile Pâdişahın maiyetine giderdi, ve aynı hizmeti o yazlık saray veya

kasırda görürlerdi. Çamaşırcı Başı, koğuşun oldukça kabarık olan diğer ağalariyle Topkapu Sarayında kalırdı.

Yukarıda bir vesile ile bahsetmiştim, Enderûnun berber-dellâkları ile mehter (mızıka) takımı da Seferli Koğuşu oğlanları arasından yetiştirilirdi. Pâdişah sayfiyeye çıkarken kiler, hazine koğuşundan da bir hayli Zülüflü Ağa ve Has Oda Ağaları da maiyetinde bulunacağından Seferlinin «Göç Eskisi» emrine bir mikdar da berber-dellâk oğlan alır ve mehter takımını da beraber götürürdü.

Seferli Koğuşunda liyakat ve ehliyete göre verilen hizmet berber-dellâkların âmiri, ustası olan «Hamamcı Başı» lık, Mehter Başılık, pâdişahın sarık ve abdest havlularının temizliğine bakan Seferli Baş Kollukculuğu idi, şu kayıd ile ki, o da berber-dellâkların en kıdemlisi idi.

* * *

Kiler Koğuşuna gelince, bu koğuşun en kıdemlisi ve birinci zâbiti «Peşkir Başı Ağa» ünvânını taşırdı. Pâdişahın nefsine mahsus ekmeğin çeşnisi ile pişirilmesine nezâret eder, Pâdişaha mahsus fağfurî takımlarla sâir kıymetli kapların, kupa ve bardakların muhafazasına bakardı. Kiler Koğuşu Zülüflü Ağalarının inzibat, tahsil ve terbiye işlerinden de mes'ul olan o idi. Koğuşun ikinci zâbiti, kıdemde Peşkir Başından sonra gelen ve «Mum Başı» ünvânını taşıyan ağa idi, Pâdişah sayfiyeye çıktığında Peşkir Başıya vekâlet ederdi. Sâir zaman vazifesi gümüş tepsilerin muhafazasına ve temizliğine bakan «Tebsici Eski», her gün Hırka-i Saâdet dâiresi şamdanlarını hazırlayan da «Mum Şâkirdi» ünvanlarını taşırdı.

Kiler Koğuşunda kıdem nazarı dikkate alınmadan ehliyet ve liyakate göre verilen vazifeler, ünvanları ile beraber şunlardır:

Pâdişah sayfiyeye veya seyahate giderken iki ester yükü teşkil eden Pidişaha mahsus tabak ve bardaklara bakan «Şerbetçi» Pâdişahın bilhassa seferde âni olarak istediği yemeği pişiren ve Pâdişahı yemeğini bitirinceye kadar sofra tablasının yanında bekleyen «Kiler Baş Kollukçusu», koğuşun mum ve kandillerine bakan «Nöbetçi Başı», pâdişahın nefsine mahsus kuru ve yaş yemişleri hazırlayan «Yemişçi», pâdişahın nefsine mahsus salata ve turşuları hazırlayan «Turşucu», Bostancılar tarafından getirilen, padişahların içtiği Büyük Çamlıca suyunu dülbendlerden süzen «Su Kollukcusu», «Şehzâdeler Şerbetçisi», «Silâhdar Ağa Kilercisi, saray hastahânesine yiyecek ve içecekle beraber nezâret eden «Pars Kethüdası»...

* * *

Hazine koğuşunun en kıdemlisi ve bu koğuşun birinci zâbiti ve âmiri olan Zülüflü Ağa «Giyim Başı Ağa» ünvânını taşırdı. Pâdişahlara mahsus elbiseler hazinede hıfzedilir ve bu elbiselerin muhafazasına, temizliğine ve her arzu edildiği anda Pâdişaha götürülmesine hazineli ağaların âmiri olan bu Giyim Başı Ağa nezâret ederdi.

Koğuşta Giyim Başından sonra gelen kıdemli ağa «Hazine Göç Eskisi» ünvânını teşırdı. Pâdişahlar sayfiyeye gittiği zaman, yâni bahar ve yaz mevsimlerinde diğer saray ve kasırlarda oturduğu zaman hizmetinde bulunmak üzere seçilen Hazineli Ağaların başında Pâdişahla beraber giderdi, Giyim Başı, muhafazası eline bırakılmış hazinenin başından, yâni Topkapu Sarayından ayrılamazdı.

Hazine Koğuşu Zülüflü Ağaları arasından kıdem nazarı dikkate alınmayarak liyakat ve ehliyete göre verilen saray hizmetleri, memuriyetleri ünvanları ile beraber şunlardı:

«Baş Efendi» ünvanını taşıyan Hazine Baş Yazıcılığı (kâtipliği), Hazine ikinci, üçüncü ve dördüncü yazıcılıkları, «Hazine Baş Kollukculuğu», Pâdişahın zâti masraflarının hesabını tutan «Çantacı» lık, saray kütüphânelerinin hâfızı kütüblükleri, Hazinenin tanzimine nezâret eden, Hazinede mevcut eşyanın temizlenmesine bakan, koğuşun ekmek, yemek, su ve mum gibi günlük ihtiyaçlarını kontrol eden,koğuşun acemisi delikanlıların mubassırlığını yapan «Nöbetçi Başı» lık, «Pars Kethüdası» denilen saray hastahânesi kethüdalığı.

Hazine Baş Yazıcısı (Baş Kâtibi) olan ve Baş Efendi ünvânını taşıyan Hazineli Zülüflü Ağa yardımcıları olan koğuş arkadaşlarından diğer üç yazıcı ağa ile beraber hazineye girip çıkan eşyanın defterlerini tutardı. Bu defterlere eşyanın cinsini, adedini, evsafını hurda teferruatiyle kaydederdi. Dura dura nefâsetini ve dolayısiyle kıymetini kaybetmiş eşyanın büsbütün telef olmaması için, Hazinedeki kaydının ibtâli ile satılıp nakde tahvili icab ettiğinde, bunların terkini kayıd defterlerini de Baş Efendi tanzim ederdi ve pâdişahın tasdikine arzederdi.

Topkapu Sarayı köşklerinin ve dâirelerinin döşemeleri ile bütün eşyanın demirbaş eşya defteri de Hazine koğuşunda Hazine Baş Kollukçusu Ağa tarafından tutulurdu.

Evvelce de arzetmiştim, bugünkü Gülhane Parkı, Topkapu Sarayının meşhur «Has Bahçe» sidir, bu bahçeden şehre açılan ve Alay Köşkü yanında bulunan kapu, «Soğukçeşme Kapusu» adını taşırdı, zamanımızda şekli bozulmuş, parkın medhali olarak kemerli üç geçit hâlinde genişletilmiştir. Soğukçeşme kapusunun karşısında bugünkü Morg binasının yerinde büyük bir mîrî imalâthane vardı ve adı «Terziler Kârhânesi» idi. Bu imalâthanede Terzi Başı, Hallac Başı, Yorgancı Başı ve Hasırcı Başının idaresinde dört büyük atölye vardı. Sarayın en kıymetli kumaşlardan, en kıy-

metli ibtidâî malzemeden bütün döşemeleri burada yapılır, gayet ince, fevkalâde güzel ve hattâ bir kısmı nakışlı hasırları burada dokunurdu. Büyük sarayın bütün döşemeleri, biri kış ağzında, öbürü yaza doğru senede iki defa dikkatle gözden geçirilir ve yenilenecek yerler ve şeyler tesbit edilirdi, bunların bir defteri tanzim edilirdi. İşte bu deftere göre, Terziler Kârhânesine giderek bu işin ikmâliyle de Hazine Baş Kollukcusu Ağa meşgul olurdu.

* * *

Koca bir İmparatorluğun muazzam sarayında, Seferli, Kiler ve Hazine Koğuşlarının Zülüflü Ağalarına kıdem gözetilmeden ehliyet ve liyakata göre verilen hizmetler, memuriyetler pek çoktur. Burada hepsini teker teker zikretmek imkânsızdır.

Ehliyet ve liyakata göre verilen hizmetlere saray ıstılahınca «gedik» tâbir edilirdi, gedik sâhibi Zülüflü Ağalara, hizmetlerinin ehemmiyetine göre tesbit edilmiş bir ücret ödenirdi. Saraydan çıkacakları zaman da, saraydaki hizmetlerinin şânına lâyık bir devlet memuriyetine nâil olurlardı.

BIÇAKLI ESKİLER, SOYUNUK ESKİLER :

Efendim, hâfızayı tenbih için kaydediyorum: Enderûnu Hümâyûnda Seferli, Kiler ve Hazine Koğuşlarının en kıdemli Zülüflüsü ve koğuşun birinci zâbiti ve âmiri, Seferlide Çamaşırcı Başı, Kilerde Peşkir Başı ve Hazinede Giyim Başı Ağalardı. Bunların altında kıdem sâhibi olup koğuşların ikinci zâbitleri olan ağalar da «Göç Eskisi» ünvânını taşırdı.

Her üç koğuşta herhangi bir kıdem ünvânını almamış olan Zülüflü Ağalara «Acemi Ağalar» denilirdi. İlk kıdem ünvânı «Soyunuk Eski», ikinci kıdem ünvânı da «Bıçaklı Eski» idi. «Soyunuk Eski» ağalar her koğuşta dokuzar nefer, «Bıçaklı Eski» ağalar da Seferleri ile Kilerde onar nefer, Hazinede altı neferdi.

Kıdem yükselmeleri, yukarıdaki basamakların boşalması ile olurdu. Bir Kıdem basamağı da ya ölümle, yahut kıdem sâhibi bir Zülüflü Ağanın herhangi bir devlet memuriyeti alarak saraydan çıkması ile, nâdiren de saraydan tardedilmesiyle boşalırdı. Bâzan sekiz on, hattâ elli, hattâ yüz ve yüzden fazla Zülüflü Ağa, çeşitli devlet memuriyetleriyle saraydan çıkarlardı. O zaman Enderûnu Hümâyûnda kıdem basamakları ve gedikler (kıdem gözetilmeden verilen saray hizmetleri) açılır, boşalan kıdem basamaklarını alt taraftaki ağalar doldururdu. Zülüflü Ağanın saray hayatında ulaşmak istediği yer Has Oda idi.

Has Odada bir yer boşalınca, eğer pâdişah şahsan herhangi bir Zülüflü Ağayı işaret etmezse, bu boşalan yere, saray nizâm ve an'anesine göre Kiler Koğuşundan «Giyim Başı» Ağa alınırdı. Fakat pâdişah şahsan herhangi bir Zülüflü Ağayı işaret ederse an'ane ve nizâma bakılmazdı. Meselâ

Dördüncü Sultan Mahmud'un sadırâzamlarından Siyavuş Paşa, çocukluğunda sarayda bulunurken, Seferli Koğuşunun acemileri arasında bir gün bir yaya ciridinde, devrin Pâdişahı Dördüncü Murad'ın nazarı dikkatini çekmiş ve bir İrâde-i Şâhâne ile Has Odaya alınmıştı, ve henüz yirmi bir yaşında iken vâlilikle saraydan çıkmıştı.

CÜCELER, DİLSİZLER :

Enderûnda bir de dilsizler ve cüceler vardır. Osmanlı sarayı hayatını bilmeyen tarih yazarları bile, bunları sarayda ayrı bir teşkilât zanneder. Efendim, saray dilsiz ve cüceleri, Seferli, Kiler ve Hazine Koğuşlarının Zülüfleri arasındaki dilsiz ve cüce çocuklar ve gençlerdir. Bâzı ahvalde bu gibilere lüzum olduğundan, beden tenâsübüne ve yüz güzelliğine bilhassa dikkat edilen Zülüflü Ağalar arasına gaflet eseri olarak değil, sureti mahsusada alınırlardı. Diğer kapu yoldaşlarının bütün kıdem ve terfi' haklarına aynen sâhib idiler, yalnız Has Odaya alınmak hakkından mahrum idiler. İçlerinde en kıdemlileri «Baş Dilsiz» ve «Baş Cüce» ünvanını taşırdı. Fakat Baş Dılsiz, dilsizlerin ve Baş Cüce de cücelerin zâbiti, âmiri değildi. Dilsiz ve cüceler, hangi Enderûn koğuşundan iseler o koğuşun Zülüflüleri arasında ve o koğuşun günlük hayat nizâmı içinde yaşarlardı. Bir kısmı, saraydaki rahatlarını dışarda bulamıyacakları endişesiyle nanpâre istemezler, ölünceye kadar sarayda kalırlardı.

N Â N P Â R E :

Zülüflü Ağalar arasında devlet memuriyetine «Nânpâre» denilirdi Yaşları ne olursa olsun, Enderûndaki mevkileri ne kadar yüksek olursa olsun, Zülüflü Ağalar evlenemezlerdi. Her genç erkeğin bir hayat arkadaşı ile bir yuva kurması dünya hayatında asıl hedeflerinden biridir. Onun içindir ki, sarayda iyi sıfatlarla temayüz etmek, çalışkanlığı ile, bir hüner ve mârifetle, ilm-i irfan ile nazarı dikkati celbetmek, sarayda sür'atle yükselmek ve nihayet otuz yaşlarında saraydaki memuriyetinin şâni ile denk bir nânpâreye nail olmak Zülüflü Ağaların hayat ideali idi.

KAFTAN AKÇESİ, KURBAN AKÇESİ, NİSAN SUYU AKÇESİ, BUHUR SUYU AKÇESİ :

Evvelce de söylemiştim. Bir Zülüflü Ağa olarak Osmanlı imparatorluğu sarayına giren bir çocuğun ve gencin istikbali sağlam olarak temin edilmiş olurdu. Üç aşağı koğuşta ve nihayet Has Odada ünvânı, iş ve hizmeti ne olursa olsun, hevesi ve aşkı olanlar en üstün seviyede tahsil imkânını bulurlar ve böyleleri dâima teşvik ve himaye görürler, koğuşlarının mümtâz simâları olarak sür'atle Has Odaya yükselirler, ve oradan da en

yüksek devlet memuriyetleri ile, paşalıkla vezirlikle saraydan çıkarlar, hayata atılırlardı.

Sarayda Zülüflü Ağalara verilen maaşa «Kaftan Akçesi» denilirdi ve avâmî tâbiriyle ancak bir tü tün parası idi, senede üç yüz kuruş kadar bir şey tutardı.

Üç aşağı koğuşun, Seferli, Kiler ve Hazine Koğuşlarının Zülüflülerine senede birer defa da ayrı ayrı isimlerle Pâdişah adına an'anevî bir bahşiş dağıtılırdı:

Kurban bayramlarında Pâdişahın kendi eliyle keseceği kurbanları Hazine Koğuşunun Zülüflü Ağaları tezyin ederdi, bu vesile ile Hazinelilere «Kurban Akçesi» adı ile bir para dağıtılırdı.

Kiler Koğuşu Zülüflüleri Nisan ayında, koğuşlarının önüne koydukları sehpalara yerleştirilen kâselerde Nisan suyu toplar, sürahilere doldurulup Pâdişaha takdim ederler, onlara da «Nisan Suyu Akçesi» adı ile bir para verilirdi.

Seferli Koğuşu Ağaları da ilkbaharda, bâzı kokulu çiçekleri toplarlar, inbikten taktir ederler ve çiçek suları yapıp keza sürahilere doldurarak Pâdişaha verirlerdi, onlara da «Buhur Suyu Akçesi» adı ile bir İhsân-ı Şâhâne çıkardı.

Saray düğünlerinde, bilhassa şehzâdelerin sünnet düğünlerinde üç aşağı koğuşun Zülüflü Ağaları, takım takım türlü oyunlar hazırlarlar, gösterirlerdi, kendilerine bahşişler dağıtılırdı.

Meşkhânede musikiye çalışarak, sâzende veya hânende olarak temâyüz etmiş olanlar, mehterler, kemankeşler, biniciler, ciridciler, Pomak oyuncuları, tüfekle keskin nişancılar, sık sık fırsat düşer, Pâdişah huzurunda hüner ve mârifet gösterirler, ihsan alırlardı.

Yazıya heves edip hattat olanlar levhalar yazıp Enderûn erkânına ve Pâdişaha takdim ederler, saray kütübhanelerindeki nâdide yazma eserleri Enderûn erkânı için istinsah ederler, Mushafı Şerifler yazıp keza saray erkânı ile Pâdişaha takdim ederler ve kıymetli hediyeler, yüksek nakdî yardımlarla taltif edilirlerdi.

Her sene birer kat resmî üniformaları ve her sene iki takım iç çamaşırları saraydan verilirdi. Gedik sâhibi ağalara bayramlarda ayrıca birer kat esvab verilirdi.

Müezzin ağalar, hâfız ağalar bilhassa Ramazanda ayrıca ihsan alırlardı.

Cülûslarda cülûs bahşişi çıkardı.

Ve nihayet Zülüflü Ağalar arasında kişizâde, zengin olanlar da kapu yoldaşları olan garib, kimsesiz ağaları, izzeti nefislerini rencide etmemek suretiyle nakdî yardımlarla, türlü hediyelerle korurlardı.

Has Odanın 40 Zülüflüsü

Enderûnu Hümâyunun Zülüflü Ağaları içinde en itibarlıları kırk Has Odalı Ağa idi. Bu kırk Zülüflü Ağanın vazifesi, sarayda Hırka-i Şaâdet Dâiresinin muhafazası ve temizliği, Pâdişahın günlük hayatında haremden çıkmasiyle başlıyan ve hareme dönünceye kadar devam eden zâtî hizmetleriydi.

Hırka-i Sâadet Dâiresinde dolablarda saklanan kıymetli Mushaflar, «Mübârek Emanetler» diye anılan eşya, dâirenin zemini, duvarları, kapu ve dolab kanadları ve kapakları, raflar, pencere içleri ve etrafı her gün tertemiz beyaz dülbendlerle silinirdi. Mübârek gecelerde gülsuyu serpilir, ûd ağacı yakılır ve her gece de sabaha kadar altın ve gümüş şamdanlarda kâfurı mumlar yanardı.

Hırka-i Saâdet Dâiresi hizmeti, Has Odalılar arasında nöbetle yapılırdı. Kırk Has Odalının bir kısmı Hırka-i Saâdet nöbetinde bulunurken bir kısmı Pâdişahın yanında hizmet eder, bir kısmı da koğuşlarında istirahat ederek, mütalâa veya arkadaşları ile müsâhebede bulunurdu.

Has Odalılardan bâzıları da muayyen bir vazife sâhibi idi. Bu muayyen vazifelerden bir kısmı, Zülüflü Ağanın Has Odadaki kıdemine, bir kısmı da liyakat ve ehliyetine göre verilirdi.

Has Odalılardan bütün ileri gelen Zülüflü Ağaların, sarayın dış hizmet ocaklarından hizmetkârları vardı, Zülüflü Baltacılar Ocağından bir «Baltacı» odunu taşır, yine bu ocakdan alınan bir «Sofalı» ortalık siler, süpürür, Helvahâne Ocağından alınan bir «Külâhlı» öteberi pişirir, Bostancılar Ocağından alınan bir «Yedekci» ile bir «Heybeci» de öteberi taşırdı. Bu uşaklar sabah namazı vakti Bâbüssaadeden içeri alınır, akşam ezanında da kendi koğuşlarına dönerlerdi.

* * *

Liyakat ve ehliyete göre verilen vazifeler şunlardı:

RİKÂB BAŞ ÇUHADARLIĞI:

Yine Has Odalılardan olan Çuhadar Ağa ile karıştırılmaması için bu Has Odalıdan Çuhadar Ağa ile beraber bahsedeceğim.

BAŞ LALA:

Saray eczahanesine bakardı. Hekimbaşı ile saray hekimleri bu Has Odalı Zülüflü Ağaya bağlanmıştı. Sarayda Lala Bahçesi denilen yerde (ki şimdi bu isim bozulmuş, Lâle Bahçesi diyorlar ve sarayın meşhur lâle bahçesi zannedilerek büyük hatâya düşüyorlar. Hattâ Müzenin Muhterem Müdürü eski Lâle Bahçesini (!!) ihyâ yolunda Hollandadan lâleler getirterek diktirmiştir) bir onsekizinci asır yapısı olan Mustafa Paşa Köşkü yanında Fâtih devrinden kalma «Baş Lala Kulesi» adı ile ayrı bir dâiresi vardı. Hekimbaşı odası ile eczahane bu dairede idi. İlâçları Hekimbaşının getirdiği bir Eczacıbaşı hazırlardı. Pâdişaha mahsus olan ilâçlar şişe veya hokkalara konduktan sonra ağızları veya kapakları Hekimbaşı ile Baş Lala Ağa tarafından mühürlenirdi. İlâç mâhiyetinde mâcunlar ve şurublar da keza burada hazırlanırdı. Baş Lalanın yanında Kiler Koğuşundan bir müstaid Zülüflü Ağa çalışırdı, üvânı «Baş Lala Kollukcusu» idi. Ayrıca hizmetkârı olarak da Baltacı Ocağından bir Zülüflü Baltacısı, bir sofalısı, Helvahâne Ocağından bir «Külâhlı» sı, ve Bostancı Ocağından da bir «Yedekci» si ile bir «Heğbeci» si vardı.

Has Odalılardan ileri gelen Zülüflü Ağaları, ünvanları ile ve vazifeleri ile ayrı ayrı zikrederken bu hizmetkârlarını ayrıca zikretmeyeceğim. Baş Lala'da olduğu gibi hepsinin Zülüflü Baltacısı, Sofalısı, Külâhlısı ve Yedekcisi ile Heğbecisi vardır.

SARIKCIBAŞI:

Seferli Koğuşunun Zülüflü Ağalarından emrine ayrılmış olan yamakları ile Pâdişahın merâsimde, tenezzühlerde, tebdillerde giyeceği kavuklara sarıklarını sarar, ve «Sarık Odası» denilen dâirede, emre âmâde, sıra ile dizer, hazır bulundururdu. Örf, Yusufî, Selimî, Düzkaş, Kalafat, Serdengeçti, Zaimî, Paşalı, Silâhşörî, Kâtibî, Dardağan, Çatal, Mevâlî, Kafesî gibi türlü isimlerle anılan türlü şekilde sarık sarmak hayli meleke ve ihtisas işi idi.

TÜFEKCİBAŞI:

Maiyetinde Hazine, Kiler ve Seferli Koğuşunun müstaid Zülüflü Ağalarından seçilmiş otuz nefer yamağı bulunan bir Has Odalıydı. Pâdişahın av ve nişan tüfeklerini muhafaza ederdi. Tüfeklerde bir ârıza veya kırıklık olunca, dışarıdan getirttiği tüfekci ustalarına tâmir ettirirdi. Yamakları ile beraber tüfekleri kurşunları ile beraber her ân emre âmâde bulundururdu. Emrinde oniki Bostancı neferi de tüfekleri Pâdişahın gideceği av veya nişan yerine götürmeye, ve atıştan sonra tüfekleri silip temizlemeye memur edilmişti.

KAHVECİBAŞI :

Kendisine hazineden altın tepsiler, sırmalı ve incili tepsi örtüleri, hizmette omuza atılacak altın sırmalı peşkirler, altın leğen ve ibrik ve sıtıl, murassâ tatlı takımları ve bahâ biçilmez fincanlar ve fincan zarflarından mürekkeb âdeta bir antikacı dükkânı eşyası verilmişti. Kahvecibaşı bu zengin koleksiyonu hazineye imzalı ve mühürlü bir sened vererek tesellüm ederdi. Pâdişahın kahvesini, hükümdarın zevkine göre eliyle pişirirdi, ve yine eliyle takdim ederdi. Kiler Koğuşunun güzelliği ve zerâfeti ile tanınmış genç ağalarından dört beş yamağı bulunurdu, «Taze elinden taze kahve içmenin keyif tazelediği» yolundaki atalar sözüne uyarak zâtı şâhâne bir işareti mahsusada bulunursa, Kahvecibaşı Ağa, pişirdiği kahveyi bu Kilerli yamaklarından biriyle gönderir, kendisi de ayrıca huzûra çıkardı.

Pâdişah sabah namazında haremden çıkar, Ağalar Câmiide, sabah namazını kılar, sabah kahvesini Enderûnun zevk-u safâ köşklerinden birinde, meselâ Lala Bahçesindeki Mustafa Paşa Köşkünde, Bağdad Köşkünde, Yalı Köşkünde, İncili Köşkte içerdi. Kahve ocağının ve kahve takımının hazırlanması için, Pâdişah akşamları hareme girerken ekseriya Kahvecibaşıya :

— Yarın sabah kahvemizi falan kasırda içeriz!..

Diye haber verirdi.

BERBERBAŞI :

Aynı zamanda Hamamcıbaşı Ağa ünvânını da taşırdı. İkinci Sultan Selimin, Mimar Sinana yaptırttığı büyük hamamda otururdu. Maiyetinde Seferli Koğuşu oğlanlarından yirmi nefer berber - dellâk ağalar bulunurdu. Bu gençlerle beraber pâdişahı ve şehzâdeleri traş eder ve yıkardı. Has Odalı Ağaları da bu Seferlili Ağalar traş ve her Seferlili berber - dellâk ağa müşterisi bildiği Has Odalıyı ayda bir defa bu büyük hamamda yıkardı. Onaltıncı asrın namlı kahraman Vezirlerinden ve Sokollu Mehmed Paşanın amcası oğlu Budin Vâlisi Mustafa Paşa, onüç, ondört yaşlarında ve Seferli Koğuşunun Zülüflüleri arasında bulunurken, berber - dellâk ağa olmuş, Has Odaya yükseldiğinde de Berberbaşılık yapmış ve muhteşem Kanunî Sultan Süleymanı yıkamış bir simâdır.

Berberbaşı Ağa, Pâdişahı her traş ettiğinde dökülen saç ve sakal kıllarını büyük bir dikkatle toplar, bir altın leğende gülsuyu ile yıkayıp kuruttuktan sonra gümüş bir çekmeceye koyardı. Bir sene içinde bu çekmecede bu suretle biriken kıllar, hacılar kafilesi İstanbuldan Hicaza doğru yola çıkarken Sürre Emini olan zâta teslim edilir, o da bu gümüş çekmeceyi Medineye götürerek Peygamberimizin kabri civarında bir yere defnederdi. Bu, Yavuz Sultan Selim zamanından kalmış bir an'ane idi.

Büyük hamamda Pâdişaha mahsus sırmalı hamam takımları, altın aynalar, murassâ fildişi taraklar» sedef kakmalı ve tasmaları sırmalı, isçili ve mücevherli hamam nalınları, Pâdişahın soyunup giyindiği hünkâr yerinin baha biçilmez döşemeleri Berberbaşıya sened mukabilinde teslim edilmiş hazine eşyaları idi. Hamamın külhancıları da «tersâne payrenleri», tersâne zindanından getirilmiş ayakları zincirli esirlerdi.

TIRNAKCI :

Her perşembe günü Pâdişahın el ve ayak tırnaklarını keserdi. Pâdişahların kesilen saç ve sakal kıllarına pek itinalı bir muamele yapıldığına göre, kesilen el ve ayak tırnaklarının da her halde kendine mahsus merâsimle yok edildiği muhakkaktır. Maalesef hiçbir kayda rastlayamadık.

HAZİNE KETHÜDASI :

Saraydaki Hazine-i Hassa Yavuz Sultan Selimin mührü ile mühürlenirdi. Mühür, bir Has Odalı olan Hazine Kethüdâsında, hazine kapularının anahtarları da Hazine Koğuşunun büyük zâbitlerinden Başyazıcı da (Hazine Başkâtibinde) bulunurdu. Hazine kapularını beraberce ve yirmiden fazla Hazineli Zülüflü Ağaların iştirâkiyle açar, kaparlardı. Hazineye girildikten sonra, ellerin cebe sokulması, yüze ve ağza götürülmesi şiddetle yasaktı.

SIR KÂTİBİ :

Bu Has Odalı Ağa, Pâdişahın hususî kâtibi idi. Pâdişahın yakını, mahremi, mutemedi idi. Enderûnda, tebdillerde, tenezzühlerde, hulâsa gündüz dâima yanında bulunurdu. Bu kadar devamlı refakatine göre, yüzüne ve sözüne, sohbetine tahammül edilebilmesi gereken bir simâ olması lâzım gelirdi... Bizzat pâdişah tarafından seçilirlerdi.

Tarihimizi muazzam projektörler hâlinde tenvir edecek eserleri yazıp bırakmak fırsatı bu Sırkâtiblerinin eline geçmiştir. Fakat maalesef pâdişahlar onlara bu fırsattan istifade imkânını ve iznini vermemişlerdir. Asırlar boyunca yalnız üç Pâdişah, Birinci Sultan Mahmud ile Birinci Abdülhamid ve Üçüncü Sultan Selim: «Her gün yanımdasın.. Ne görür işitir isen bir deftere kaydeyle!..» demek insafını göstermişlerdi. Bugün bu üç defter Türkiye tarihi ve Türk cemiyet hayatı bakımından pek kıymetli vesikalardır.

Meselâ Has Odalı Salâhî Ağa, Birinci Sultan Mahmud'a beş sene Sırkâtibliği yapmıştır ve tahminen 1820 günlük bir hâtıra defteri bırakmıştır. Bu defteri karıştırırken şöyle bir fıkraya rastlarız:

«Padişahımız meşhur Kemânî Corci'yi huzuruna çağırttı. Kemanını dinledikten sonra :

— Corci... Artık pîr oldun... Niçin bir şâkird yetiştirmedin?..

Dedi. Corci de:

— Pâdişahım, yetiştirdim.. Mehmed isminde bir şâkirdim vardır, benden üstündür. Amma oğlanı Erzurum Vâlisi İvaz Paşa alıp götürdü...

Dedi. Bunun üzerine Pâdişahımız emretti, Erzurum Vâlisine mektub yazıldı ve Corci'nin şâkirdi Kemânî Mehmed'i İstanbula göndermesi ferman olundu».

Kıymetli hâtıra defterinin başka bir yerinde de şu satırlar okunur:

«Bugün Kemânî Corci Sarayı Hümâyuna geldi ve Erzurumdan gelmiş olan şâkirdi Mehmed adındaki genç ile Huzuru Hümâyuna çıktı. Pâdişahımız delikanlının kemanını dinledi, çok beğendi. Mehmed'i ilmi musikiden de imtihan eyledi ve musikîdeki bilgisini de takdir etti. Fermânı Hümâyûnları üzerine Corci'nin şâkirdi Kemânî Mehmed Enderûnu Hümâyûnun Zülüflü Ağaları arasına alındı..»

Kemânî Corci musikimizin büyük üstadlarından biri olup, ne zaman yaşadığı bilinmiyordu. Sırkâtibi Salâhî Ağanın eşsiz kıymetteki hâtıra defteridir ki bu bestekâr virtüsozun Üçüncü Ahmed'le Birinci Sultan Mahmud'un muâsırı olduğunu bildirmektedir. «Lâle Devri» denilen Üçüncü Ahmed zamanının o şa'şaalı, o muhteşem meclislerine, Çırağan âlemlerine ve Çağlayan safâlarına Corci'nin yayından çıkan nağmelerin de karıştığı anlaşılıyor. Yine bu Salâhî Ağanın defteri, bize pek aydın gösteriyor ki, o iğrenç 1730 ihtilâlinden pek az sonra Birinci Mahmud'un zamanı da Lâle Devrinin aynı şâ'şaa ve ihtişâm içinde bir devamı olmuştur, sahneden yalnız iki güzide simâ, nezâhet timsâli kibar ve necib Damad İbrahim Paşa ile Türk dilinin kuyumcusu ve Türk şiiri gülistanının billûrdan gonce gülü olan Şâir Nedim çekilmiştir. Bu hâtıra defterinde bir Pâdişahın günlük hayatı en samimî teferruatiyle tâkib edilir. Muharremin onuncu günü sabahı saray aşûresinin Pâdişaha nasıl sunulduğunu görürsünüz. Birinci Mahmud bir gün çiçek bahçesinde dolaşırken eliyle bir karanfil koparır ve kavuğunun dülbendine iliştirir.. Bir gün Eyyuba gider, devrin bir halk şâirinden Kayabaşı türküleri dinler ve «Çeşm-i Şâhâneleri nemnâk olur...»

* * *

Has Odada kıdem yolu ile verilen vazifeleri ve mevkileri anlatmadan hatırlamak lâzımdır ki Has Odanın en yüksek, en itibarlı mevkii «Silâhdarlık» dır, bu Has Odalı Zülüflü Ağanın resmî ünvânı «Silâhdarı Şehriyârî» dir. Pâdişahlar Silâhdar Ağaları kendileri seçerler. Silâhdar Ağa Pdişâhın gözdesi, mahremi, sarayda tek yâri vefakârı ve hem Has Odanın hem de bütün Enderûnu Hümâyunun en büyük âmiri ve zâbitidir.

Pâdişah böyle gözde, mahrem ve yâri vefakâr bir Silâhdar edinmek istemezse Has Odanın en kıdemli Ağası, saray an'ane ve nizâmına Silâhdar Ağa olur. Kıdem yolu ile Silâhdar olabilmek için bir Zülüflü Ağanın Has

Odada sırasıyle «Biniş Peşkir Ağası», «Köşe Peşkir Ağası», «Baş Peşkir Ağası», «Anatar Ağası», «Dülbend Ağası», «Rikabdar Ağa» ve «Çuhadar Ağa» olması lâzımdır.

Bir Zülüflü Ağanın, Pâdişahın iltimas ve alâkası olmadan Has Odaya yükselmesi için sarayda yıllarca hizmet etmesi lâzımdır. Yâni Hânedanın emekdar bir bendesi olmak lâzımdır. Onun içindir ki Silâhdarlığa bir merdiven teşkil eden bu yedi mevki, Has Odada emekdar ağalara tahsis edilmişti. Meselâ Çuhadar Ağa ya Silâhdar olur, yahut bir «Nanpâre» ile saraydan çıkar, yahut da ölürse Rikâbdar Ağa Çuhadar, Dülbend Ağası Rikâbdar, Anahtar Ağası Dülbend Ağası, Baş Peşkir Ağası Anahtar Ağası, Köşe Peşkir Ağası Baş Peşkir Ağa, Biniş Peşkir Ağası Köşe Peşkir Ağası olur, onun altında kıdem sahibi olan Has Odalı da Biniş Peşkir Ağalığına yükselirdi. Bu terfi silsilesini Pâdişahlar aslâ bozmazlardı, bunu bozmak emekdar bendelerin hakkını yemek bilinirdi.

PEŞKİR AĞALARI :

Vazifeleri, Enderûnu Hümâyundaki diğer üç aşağı koğuşun, yâni Seferli, Kiler ve Hazine Koğuşlarının Zülüflü Ağalarının etvâr-u harekâtını kontrol etmek, onların derdlerini, şikâyetlerini dinlemek, aralarında bir vak'a olursa tahkik etmek, aşağı koğuşlu Zülüflü Ağalar hakkında Pâdişaha arzedilmesi gereken bir mesele varsa, Pâdişaha arzedilmek üzere Baş Peşkirci Ağası ağzı ile Silâhdar Ağaya söylemekti.

Pâdişahlar Beşiktaş ve Üsküdar yazlık saraylarına göç ettiği zaman veya bir mesireye gittiğinde aşağı koğuşlardan da bir mikdar Zülüflü Ağayı maiyetinde götürürdü. Peşkir Ağaları o zamanlar en küçük bir nâhoş hareketin zuhur etmemesine bilhassa dikkat ederlerdi.

ANAHTAR AĞASI :

Has Odada kıdem yoluyla veya ehliyet ve liyakati ile mevki sâhibi olmuş onaltı ağa müstesna, geri kalan yirmi dört Has Odalı Zülüflü Ağanın inzibat âmiri idi. Has Odalıların tavr-u harkeetlerinden Silâhdar Ağaya karşı bu zât mes'ul olurdu. Has Odalıların günlük vazifelerini, işlerini o gösterir, meşrû mâzeretler göstererek evine gitmek isteyenlere Silâhdar Ağadan o izin alırdı. Her sabah Has Odalıları namaza kaldırır, aralarındaki geçimsizlikleri, dargınlıkları halleder, aşağı koğuşlar da dâhil, Enderûnun bütün Zülüflü Ağalarının ders, yazı, musikî dersleri, binicilik ve kemankeşlik mesâilerini tâkib eder, gayret gösterenleri taltif için Silâhdar Ağaya arzeder, haylâzları, ders tâlim kaçaklarını da cezalandırılmak için yine Silâhdar Ağaya bildirirdi. Pâdişah sayfiyeye göç ettiği zaman maiyette gitmez, Topkapu Sarayında kalırdı.

Anahtar Ağası terfi edince Dülben Ağası olurdu.

DÜLBEND AĞASI:

Muhafazası Has Odalılara bırakılmış olan Hırka-i Saâdet Dâiresinin temizliğine nezâret ederdi. Pâdişah her sene Ramazanın onbeşinci günü Hırka-i Saâdet Dâiresini bir saray an'anesi olarak ziyâret ederdi, o gün bu ziyaret merasimi de Dülbend Ağasının rehberliği ile yapılırdı. Daima Topkapu Sarayında bulunur, yazlık saraylara götürülmezdi. Hırka-i Saâdet Dairesinden ve pâdişahların bu daireyi an'anevî ziyaretlerinden ayrıca bahsedeceğim.

RİKÂBDAR AĞA:

Pâdişah, Cuma ve Bayram namazlarına giderken, tertîb edilen muhteşem alaylarda, maiyetinde bulunan dört koğuşa mensub Zülüflü Ağaların başında, Hükümdarın solunda, atının özengisi yanında yürürdü. Has Odanın kıdemli emekdarlarına mahsus bir mevki idi. Sayfiye göçlerinde ve tenezzühlerde Pâdişahla beraber giderlerdi.

ÇUHADAR AĞA:

Kıdemli ve emekdar bir Has Odalının Silâhdarlıktan bir basamak aşağı çıkabileceği en yüksek mevki idi. Vazifesi, Rikâbdar Ağada olduğu gibi, Cuma ve Bayram namazları alaylarında Pâdişahın maiyetinde bulunan dört koğuşa mensub Zülüflü Ağaların başında hükümdarın sağında, atının özengisi yanında dururdu. Rikâbdar Ağalar gibi, sayfiye göçlerinde ve tenezzühlerde de Pâdişahın maiyetinde bulunurlardı. Çuhadar Ağa, istisnasız hemen daima Enderûnu Hümâyunun bütün Zülüflülerinin en yaşlısı olurdu. Çuhadarlar nâdiren Silâhdar olurlar, ekseriya Çuhadarlıktan, kendilerine bir refah temin edecek nampârelerle emekliye ayrılırlardı. Çuhadar Ağalar daima 55 - 65 yaşlar arasında kimseler olmuştur. Rikâbdar Ağa da yaşça Çuhadar Ağanın yaşı sularında, ellilik, altmışlık bir zât olurdu. Pâdişahların pek sık olan sayfiye göçlerinde ve tenezzühlerinde bu ihtiyar adamları yormamak için Has Odada, mevkiinin itibarı Silâhdar Ağalığın bir basamak altında ve Çuhadar Ağa ile aynı derecede bir «Rikâb Başçuhadarlığı» ihdas edilmişti.

RİKÂB BAŞÇUHADARI:

Rikâb Başçuhadarı Ağa kıdem yoluyla değil, liyakat ve ehliyet gözetilerek tâyin edilirdi. Aranan şartlar uzun boylu, gösterişli olmak, yüz güzelliğine sâhibolmak ve Pâdişahın şahsına sadakatla bağlanacak bir ka-

rakter sahibi olmaktı. Pâdişahlar sayfiye göçlerine veya tenezzühe giderken, an'ane icabı kendisine refakat etmesi lâzım gelen Rikâbdar Ağa ile Çuhadar Ağa Topkapu Sarayında bırakılır, Pâdişah Has Odalı bir genç Zülüflü Ağa olan Rikâb Başçuhadarını götürürdü. Enderûnun aşağı koğuşları olan Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarından seçilen uzun boylu, eli ayağı düzgün, vechen güzel kırk delikanlı «Rikâb Çuhadarı» adı ile Rikâb Başçuhadarının emrine verilmişti. Bu delikanlılardan da biri «Pabuccu», biri de «Çizmeci» ünvanını taşırdı. Pâdişah mesireye, yahut yazlık kasır ve saraylara gideceği zaman Pabuccu, Pâdişahın pabuclarını kırmızı bir atlas kese içinde belindeki gümüş paftalı kuşağa takarak götürürdü. Çizmeci de aynı şekilde Pâdişahın çizmelerini taşırdı. Diğer Çuhadarlar da Pâdişahın iki yanı sıra ve özengisi dibinde yürürlerdi.

Rikâbı Hümâyun Başçuhadarı, sarayın Başmuhafızı ve dış hizmet ocaklarının en büyük âmiri Bostancıbaşı Ağanın, büyük ve küçük Mîrâhur Ağaların, Kapucular Kethüdâsının, Pâdişah maiyetindeki peyklerin, solakların, Filika-i Hümâyun hamlacılarının hulâsa Topkapu Sarayının bütün dış hizmet ocaklarının da en büyük âmiri idi. Silâhdar Ağadan sonra Enderûnu Hümâyunun en nüfuzlu siması bu Rikâb Başçuhadarı Ağa idi.

SİLÂHDAR AĞA :

Silâhdar Ağa, Enderûnu Hümâyunun en nüfuzlu simâsı idi. Saray an'ane ve nizâmına göre Has Oda Ağalarının en kıdemlisi olan Pâdişaha Silâhdar olurdu, fakat asırlar boyunca hemen daima pâdişahlar Silâhdarlarını Has Odalılar arasından, sevdikleri ve itimad ettikleri bir simâ olarak kendileri seçmişlerdir. Silâhdar yapmak istedikleri Zülüflü Ağa, aşağı koğuşlardan birinde de olsa, evvelâ bir Fermânı Hümâyûn ile Has Odaya aldırtmış ve sonra da Silâhdar tâyin etmişlerdir.

Zülüflü Ağalar için bir gün Has Odaya girmek ve bir Pâdişahın teveccüh ve muhabbetini kazanarak Silâhdar olmak tek gaye idi.

Silâhdar Ağa, Pâdişahın haremden sabah namazı vaktinde Enderûna çıktığı andan, bâzan yatsı namazından sonra hareme döneceği âna kadar bütün gün hükümdarın yanında bulunurlardı.

Pâdişah ile devleti bilfiil idare eden sadırâzam arasında muhabere vasıtası Silâhdar Ağa idi. Bir sadırazam için Silâhdar Ağa ile bağdaşmamak, en ufak bir bahane ile sadırzamın azline sebep olurdu. Bir Silâhdarın husumetine uğramak ise ekseriya vezirin idam edilmesine kadar giderdi.

Bütün Enderûnu Hümâyunun ve sarayın bütün dış hizmet ocaklarının en büyük âmiri Silâhdar Ağa idi. Enderûn koğuşlarının zâbitleri her işden ve bilhassa Zülüflü Ağaların tavr-u hareketlerinden, tahsil ve terbiyelerinden Silâhdara karşı mes'ul idiler, Silâhdar Ağa da Enderûnu Hümâyunda vukua gelecek herhangi bir vak'adan pâdişaha karşı mes'ul idi.

Pâdişah yemek yerken, Silâhdar Ağa yanında bulunur, ve her yemekten evvelâ o birkaç kaşık alıp yerdi. Pâdişahın sofrasında iki altın kaşık bulunurdu, yemek kabı değiştikçe, Silâhdar Ağa temiz kaşığı pâdişaha verir, kalkan yemekte kirlenmiş altın kaşığı elindeki bir dülbendle silip temizlerdi ve Pâdişah bu iki kaşığı yemek sonuna kadar münavebe ile kullanırdı.

Bayram namazı alayları, Cuma namazı alayları, askere ulûfet tevzii merâsimi, en hurda teferruatına kadar bütün saray teşrifatı onun nezareti altında hazırlanır, yapılırdı.

Santimine varınca bütün saray masrafları onun tasdikine bağlıydı. Silâhdarın tasdik etmediği masraflar, o tahsisatı harcayan elleri derhal mes'ul ve mahkûm ederdi.

Sadırâzam tâyin edilen vezire Mührü Hümâyunu Çuhadar Ağa götürürdü, bir mâzereti varsa Rikâbdar Ağa yahut Rikâb Baş Çuhadarı, Baş Mîrâhur Ağa, Kapucular Kethüdâsı Ağa götürürdü. Eğer yeni sadırâzama Mührü Hümâyunu Silâhdar Ağa götürürse, o vezirin fevkalâde itimadı şâhâneye mazhar olduğuna delil sayılırdı.

Silâhdarlar saraydan bir devlet memuriyeti ile çıkacakları zaman, kendilerine en az bir vâlilik, yâni Mîrimîran rütbesiyle paşalık verilirdi. Ekseriya da vâlilikler arasında geliri en kabarık olan Mısır Valiliği verilirdi. Son derece nüfuz sahibi gözde Silâhdarlar da Kubbe Veziri, Kaptanpaşa olurlardı, pek az sonra da sadırâzamlığa tâyin edilirdi ve ekseriya da pâdişahın ya kızını yahut kız kardeşini alarak hânedana damad olurdu. Tarihimizde büyük şöhret ve nüfuz sahibi Silâhdar Ağalar arasından birkaç isim zikredelim:

Dördüncü Murad'ın has gözdesi, işret sofrasında kadeh arkadaşı, kubbe vezirliği ile müsâhib olmuş Bosnalı Silâhdar Mustafa Paşa, Sultan İbrahim'in Silâhdarı, damadlıkla kaptanpaşa olmuş Nadinli Hanya Fâtihi Yusuf Paşa, Dördüncü Mehmed'in gözde Silâhdarı ve damadı, ikinci vezirlikle müsâhib olmuş Kuloğlu Mustafa Paşa, İkinci Mustafa'nın Silâhdarı Sadırâzam Çorlulu Ali Paşa, Üçüncü Ahmed'in Silâhdarı ve damadı Sadırâzam Şehid Ali Paşa... Bu isimlerin hepsi, mübalâğasız birer roman kahramanıdır.

Bu bendi Hanya Fâtihi Silâhdar Yusuf Paşaya ait bir fıkra ile bağlayalım :

Dalmçaya'da Nadin Sancak Beyinin ahırlarında yanaşmalık yapan dokuz, on yaşlarında kimsesiz bir çocuktu. Yalınayak, pelâspâreler içinde bir kış günü su taşırken, bir kadıncağız bu çocuğa acımış ve soğuktan mosmor olmuş çıplak ayaklarına bir çift partal kundura giydirmişti. Nâdin'den geçen bir Kapucubaşı çocuğu gördü, o perişan kıyafeti içinde yüzünün hârikulâde güzelliğine ve temizliğine hayran oldu, küçük ahır yanaşmasını İstanbula getirerek Enderûnu Hümâyuna yerleştirdi.

Simâsının letâfetinden ötürü sarayda Yusuf adı verilen bu çocuk, zekâsiyle, temiz kalbi ve ahlâkı ile ve çalışkanlığı ile sür,atle temâyüz etti; Has Odaya alındı, Sultan İbrahim'e Silâhdar oldu, ve az sonra damadlık ve kaptanpaşalık ile saraydan devlet kapusuna çıktı. Bir gün Nadin Sancak Beyine, Kaptanpaşa tarafından gönderilmiş bir meşin torba ile bir mektub geldi. Mektubda: «Falan yerde şu isimde bir kadın vardır, bu torba eğer sağ ise kendisine, ölmüş ise mirascılarına verilecektir» diye yazılıydı. Kadın sağ idi, çok ihtiyarlamış, çok düşkün vaziyette idi. Torba bir meclis huzûrunda kadına teslim edildi, herkes merak ettiği için açması rica edildi. Torbada, içleri altın ile doldurulmuş bir çift partal kundura ile iki satırlık bir mektub vardı:

«Anacığım!.. Buzdan donmuş çıplak ayaklarıma bu kunduraları giydirdiğin çocuk sana borcunu ödemeye çalışıyor!..»

Bir Zülüflü Ağanın 24 Saati

KOĞUŞ HAYATI

Enderûnu Hümâyunda «gün» şöyle başlardı:

Sabah namazı vaktinden iki saat evvel koğuşların gece nöbetçisi olan ağalar, hamamları yaktırır ve hamamcıları kaldırırdı. Sonra koğuşu zâbitini uyandırırdı. Koğuş zâbiti, bütün Müslümanların ve bilhassa sarayda hizmet edip de âhirete göçmüş olanların ruhlarına bir fâtiha okuyup hediye ederek, gayet iri bir çivide asılı duran kapu tokmağı şeklinde bir demiri alır ve o çiviye üç defa pekçe vururdu. Bu, koğuşta kalk işareti idi. Sonra koğuşun bir ucundan öbür ucuna yatakları birer birer dolaşır, bütün ağalara isimleri ile «Mahmud Bey!.. Mehmed Efendi!.. Mustafa Ağa!.. Mes'ud Çelebi!.. Muhsin Halife!...» diye seslenirdi. Gusül abdesti almak iktiza edenler hemen fırlayıp hamama koşarlardı.

Koğuş zâbiti, yarım saat sonra koğuşu bir kere daha dolaşır, bu sefer, ayaklarını yere vura vura yürür, ve hâlâ kalkmamış olanlara daha yüksek sesle seslenirdi.

Yarım saat sonra koğuşu üçüncü defa olarak dolaşırdı. Artık yataklarda fazla tenperver olanlarla uykusu pek ağır olanlar kalmıştır. Bu sefer yatanların yorganlarını açar ve elindeki tesbih ile sırtlarına bir kaç kere vururdu. Bu tesbih, bu iş için yapılmış, taneleri fındık büyüklüğünde tahtadan doksan dokuzlu bir tesbih idi. Sırtına bu tahta tesbihi yiyen artık uyanırdı. Böylece, sabah namazı vaktinde Enderûnu Hümâyunda uyur tek adam kalmazdı. Hamama gidip gelenler ve abdest alanlar yataklarını toplayıp üstüne otururlar, içlerinden güzel sesli bir hâfız yüksek sesle Kur'an okurdu.

Orta Kapuda (Bâbüsselâmda) kapucu olanlardan birine «Ezan Muhbiri» denilirdi. Ayasofya câmiinde sabah ezanı okunmaya başlayınca, Orta Kapunun gayet büyük olan demir halkasını vurmaya başlardı. Bu sesi bekleyen Enderûnun nöbetçi müezzini de Enderûn koğuşlarının ortasında bulunan Üçüncü Ahmed Kütübhanesinin merdivenlerine çıkar, (bu bina yapılmazdan evvel de Arz Odasının önünden) ezan okumaya başlardı. Bütün Zülüflü Ağalar koğuşlardan intizam ile çıkarak bu kütüphane ya-

nındaki «Zülüflü Ağalar Câmii» ne giderlerdi ve orada Pâdişahı beklerlerdi.

Osmanlı pâdişahlarının sabah namazlarını Enderûnlularla beraber cemaat ile kılması Fâtih devrinden kalmış bir saray an'anesi idi. Pâdişah haremden, yanında Kızlar Ağası ve diğer zencî ve Habeşî hadımağalarla gelirdi. Pâdişahın, eğer varsa, yedi yaşından büyük olan oğullarının da sabah namazına babaları ile beraber ağalar câmiine gelmesi yine bir saray an'anesiydi.

Enderûnu Hümâyun Zülüflü Ağalarının büyük zâbitleri olan Silâhdar Ağa, Çuhadar Ağa, Rikâbdar Ağa, Dülbend Ağası, Anahtar Ağası ve Peşkir Ağası, Pâdişahı kapudan karşılarlar ve kendileri, Pâdişah Mahfili Hümâyûna çıkınca mahfil altında dururlardı.

Sabah namazının sünneti kılındıktan sonra Kızlar Ağası, elini birkaç defa hızlı hızlı dizine vurur, Müezzinbaşı kaamet getirip, imam efendiye uyularak namaz kılınırdı. Tesbih ve duâdan sonra, Pâdişah ekseriya hareme dönmez, Enderûnu Hümâyunda, bizim henüz girip dolaşmaya başlamadığımız sarayın dördüncü avlusundaki kasırlardan birine giderdi.

Pâdişahın gelemediği zaman kendisini ya Kızlar Ağası, yahut Silâhdar Ağa temsil ederdi.

Zülüflü Ağalar namazdan sonra koğuşlarına dönerlerdi. Pâdişah da namazdan sonra hemen dâima dördüncü avludaki ve sarayın diğer avlularındaki köşklerden birine giderdi, demiştik; meselâ: Deniz kenarında kale duvarı üzerinde İncili Köşk, deniz kenarında limana nâzır Yalı Köşkü, yine o civarda Sepetçiler Köşkü, Lâle bahşesinde Sofa Köşkü, onun üstünde Bağdad Köşkü, Revan Köşkü... Yine aşağıda, deniz kenarında ve kale bedeni üzerinde, bugün en küçük bir izi dahi bulunmayan büyük Topkapusu Yalısı...

Burada karışıklığa sebep olmasın diye «yalı» tâbirini kullandım. Aslında müstakil bir saraydı. Birinci Mahmud tarafından yaptırılmıştı. İstanbul Sarayının resmî adı Sarayı Cedidi Âmire = Yeni Saray» idi, bu sâhilsarayın adı da «Topkapusu Sarayı» idi. Her koğuştan nöbetle onar kişi seçilir, günlük hizmetinde bulunmak üzere Pâdişahın gittiği yere gönderilirdi. Eğer Padişah isterse, ki ekseriya isterlerdi, hüner ve oyun göstermek üzere biniciler, silâhşörler, kemankeşler, pehlivanlar, tomak oyuncuları, hânende ve sâzende ağalar da gönderilirdi.

Pâdişah, öğle, ikindi ve akşam namazını, Enderûnde dilediği yerde ve ekseriya yakınlarından ve o gün hizmetinde bulunan oğlanlardan mürekkep küçük bir cemaatle kılardı. Pâdişah yatsı namazını haremde, Zülüflü Ağalar da kendi koğuşlarında ve koğuş yoldaşlarından mürekkep bir cemaatle kılardı. Her koğuşun yaşça en büyüğü, ilim ve fazileti ile temâyüz etmiş olanı imam olurdu. Yatsıdan sonra kahvaltı edilirdi, bü-

yükler taşlıkta gezinir, sohbet eder, çocuklar koğuştan dışarıya çıkarılmayıp gece kahvaltısından sonra yatırıldı.

Pâdişah hizmeti nöbetine çıkmamış olan Zülüflü Ağalar, sabah namazından öğleye kadar ders ve müzakere, yazı ve musiki meşki ile meşgul olurlardı. Tahsile fazlsiyle hevesli olanlar, kendi harçlıklarından biriktirdikleri para ile bir kaçı bir araya gelip, ilmi kadar ahlâkı da tanınmış zevatı kendilerine hususî muallim olarak tutup saraya getirtebilirlerdi. Bu gibi gençler Enderûnun büyükleri ve haremdeki zengin hadımağalar tarafından da teşvik ve himâye görürlerdi. Kendilerine paraca yardım edildikten başka kaymetli kitablar hediye edilirdi, o çocuk, o genç üzerine pâdişahın nazarı dikkati çekilirdi, ve onun da ihsânı şâhânesi temin olunurdu.

Öğle ile ikindi arası da ders ve meşk ile geçerdi. Binicilerle kemankeşeler de at ve ok tâlimi yapardı.

İkindi ile akşam arası büyük teneffüs zamanı idi. Silâhdar Ağadan izin alınarak meydanda top ve tomak oynanırdı.

Akşam ezanına bir saat kala, üç aşağı koğuşun kapu perdeleri indirilir, çocuk ve genç ağalar koğuşlara sokulurdu. Güzel sesliler Kur'an okumaya başlar, herkes yatağının üstüne oturarak Kelâmullahı dinler, böylece namaz vaktini beklerlerdi. Akşam ile yatsı arası da koğuş arkadaşları arasında ders müzakeresi veya ilmî bahisler üzerinde sohbetle geçerdi.

Üç aşağı koğuş tâbirinden maksadımız, seferli, kilerli ve hazineli koğuşlarıdır. Dördüncü koğuş olan Has Odanın ve Has Odalıların ayrı bir nizamı vardı. Bu kırk Enderûnlu, Pâdişahın hemen daima yanında, hizmetinde bulunurlardı.

KOĞUŞ PAYZENLERİ, HİZMETKÂRLAR, BERBERLER - DELLAK AĞALAR, MEHTERLER

Enderûnu Hümâyun'da Zülüflü Ağaların günlük hayatı üzerine mühim bazı perakende notlar kaydedeyim. Üçüncü avlunun temizliği, koğuşların süpürülüp silinmesi, taşlıkların, koridorların yıkanması, camların temizlenmesi, örümceklerin alınması gibi işlere «kaba hizmet» denilirdi, padişah hizmeti için toplanmış olan, tâbirim yerindedir zannederim, «Pâdişah evinin çocukları» olan zülüflü ağalar, bu kaba işlerle meşgul olmazlardı. Tersane zindanında bulunan zincirbend esirlerden yetecek kadar güçlü kuvvetli adam seçilmiş ve Endherûnu Hümâyunun bu kaba temizlik işleriyle vazifelendirilmişti. Zindan yerine sarayda yaşayacakları için canla başla çalışırdı. Hepsi gayri Müslim oldukları için paskalya ve yortu günleri müstesna, her gün şafak sökerken Kasımpaşadaki zindanından çıkarıp ayaklarında zincirli bukağılarla ve kayıklarla saraya getiri-

lirler, ikindiye kadar çalışırlar ve akşama doğru yine kayıkla tersaneye dönerlerdi. Bu esirlere «koğuş pâyzenleri» denilirdi. Koğuş pâyzeni olup her gün Topkapu Sarayına gitmek tersane zindanındaki esirler için büyük imtiyazdı. Bir gün padişaha rastlamak, gençliğine acıyan hükümdar tarafından hürriyetine kavuşturulmak ihtimali de vardı. Nitekim Dördüncü Sultan Murad bir gün koğuş pâyzenlerinden iki tuvânâ ve güzel delikanlı görmüş, merhamet ederek derhal azâd etmiş, ayakbileklerindeki demir bukağılar o anda kırılan esirler de hükümdarın ayaklarına kapanarak İslâmiyeti kabul etmişler, bunlardan yaşça çocuk sayılabilecek olan küçüğü Enderunun seferli koğuşuna alınmış, büyüğü de bostancı ocağına verilmişti.

Zülüflü Baltacılar ocağı, helvahane ocağı ve koz bekçiler ocağı gibi sarayın bir de dış hizmet ocakları vardı. Bu ocakların efradı Anadolu'dan gelmiş garip yiğitlerdi. Bunlar da şafak vakti Enderuna gelirler, Zülüflü Ağaların zâtî hizmetlerini görürlerdi. Meselâ yataklarını devşirip sererler, hamam takımlarını serip kuruturlar, çamaşırlarını toplarlar, saray ıstılahınca «yatak dolabı» denilen elbise dolaplarını düzeltirler, kahvaltılarını hazırlarlar, Yemek zamanlarında sofraları kurup kaldırırlardı. Zülüflü Ağalar da bu hizmetkârlara hal ve vakitlerine göre aydan aya bir bahşiş verirlerdi. Bunlardan bir kaçı geceleri de Enderunda nöbetçi olarak kalırlar, sabaha kadar uyumayıp bilhassa kandillerin, fenerlerin sönmemesine dikkat ederlerdi. Zülüflü Ağalar içinde bir hizmetkâra bahşiş veremiyecek kadar garip olanlar bu işlerini kendileri görürlerdi.

Yalnız berberlik hizmeti, seferli koğuşundaki Zülüflü Ağalara tahsis edilmişti. Yahut daha doğru bir tâbirle Enderunu Hümâyûn berberleri seferli koğuşunda yetiştirilirdi. Seferli, kilerli, hazineli ve has odalı bütün Zülüflü Ağaları onlar traş ederdi. Berber ağalar otuz kişiydi. Saç ve sakal, Zülüflü Ağalar haftada iki defa traş olmak mecburiyetinde idiler ve herkesin berberi muayyendi. Berber ağalar aynı zamanda sarayın büyük hamamının da dellâklık hizmetini görürlerdi. Zülüflü Ağalar koğuş koğuş gruplar hâlinde ayda bir kere hamama girerler ve berber ağalar da traştan kendi müşterisi olan ağayı yıkarlardı. Bir Zülüflü Ağa, hamamda, kendi berberi olmayan dellâka yıkanamazdı. Zülüflü Ağalar, berber dellâk ağaya senede otuz kuruştan yüz kuruşa kadar traş parası ve yine senede bir defa dellâklık ücreti olarak bir kat çamaşır verirlerdi.

Sarayın mızıkası «Enderunu Hümâyun Mehterhânesi Takımı» da seferli koğuşunun Zülüflü Ağalarından teşkil edilirdi. Seferli koğuşunun en büyük zâbiti Câmeşûybaşı (Çamaşırcıbaşı) ağa idi. Bunun emrinde olarak berber-dellâk ağaların birinci zâbitine «Berberbaşı Ağa», ikinci zâbitine «Hamamcıbaşı Ağa», mehterlerin birinci zâbitine de «Mehterbaşı Ağa» unvanları verilmişti.

ENDERÛN TÜRKÇESİ

An'anelere büyük bir titizlikle riâyet edilen Topkapı Sarayında, Türkiye tarihinin çok muhteşem devirleri yaşanarak asırlar geçerken, Enderûnu Hümâyunun Zülüflü Ağaları arasında bir takım ıstılahlar yerleşmiş, saraydan başka yerde kullanılmayan bir takım kelimeler, tâbirlerle konuşulmuştu.

Enderûna alınan acemi ağalar bir lalanın tâlim ve terbiyesine teslim edilirdi. Ayni lalanın yetiştirdiği iki Zülüflü Ağa birbirine «kardeşim!..» yerine «laladaşım!..» diye hitâb ederdi.

Koğuşlarda yatakları yanyana olan ağalara «Perrekeş» denilirdi. Cefâkeş, çilekeş gibi terkibleri benzetilerek Farsca «Per = Kanat» kelimesinden uydurulmuş bir terkib olacak...

Adam çekiştirmeye «Baltalamak» denilirdi.

Zülüflü Ağalar bir yerde oturup sohbet ederlerken içlerinden biri, tekrar gelmek üzere kalkacak olsa, yerine başkasının oturmaması için çevresini, yemenisini veya tesbihini bırakırdı. Buna da «Balta» derlerdi. Bir başkası bırakılan baltayı kaldırıp oraya oturamazdı. Zülüflülerden birinin bir yakini Bâbüssaâdeye gelip görüşmek istese, Enderûnlu lalasından izin almadan gidemezdi, ve bu izin bir klişe hâlinde: «Lala destur!.. Buluşmam var...» diye istenirdi.

Bir yerde acele işi olan bir Enderûnlu önüne çıkanı uluorta geçemezdi ve hele koluyla itip kakmak veya eliyle çekip yol açmak gayetle ayıb sayılırdı, ancak hitâb ile yol istenir ve «Geçeyim efendim... Yahut «Müsaade edin...» yerine: «Lala destur!..» denilirdi.

Peşkir Ağaları, Anahtar Ağası, Rikâbdar Ağa, Çuhadar Ağa ve Silâhdar Ağa gibi Enderûnun büyük zâbitlerinden biri, yahut bir ak hadım olan Kapuağası ve bir zencî hadım olan Kızlarağası Enderûnda dolaşırken Zülüflü Ağaların bunlarla karşılaşması ayıb sayılırdı, geldiklerini görünce koğuşlara girerler, yahut duvar veya sütun arkalarına siperlenirlerdi. Bu büyük zâbitlerin önü sıra da «Çakırsalan» denilen bir maiyet neferi bulunuyordu Bu Çakırsalanlar da yine Enderûnun aşağı koğuşlarındaki Zülüflü Ağaları arasından ehliyetine göre seçilip alınırlardı. Çakırsalanlar, «Bir zâbit geliyor... Yoldan çekilin...» işareti olarak birkaç adımda bir düdük çalarlardı. Bu düdüğe de «Sis» denilirdi.

Eline ve ayağına tez Zülüflere «Tomakcı» denilirdi. Tâbir sarayda oynanan tomak oyunundan alınmıştı.

Kapular, pencereler, dolap kapakları hakkında «kapamak» masdarı kullanılmaz, «çevrilmek» kullanılırdı, meselâ: «Bâbüssaâde çevrildi!», «Kapuyu çevir cânım...» denilirdi.

Mumlar, fenerler hakkında da «yakmak» yerine «uyandırmak», «sön-

dürmek» yerine de «dinlendirmek» kullanılırdı, «mumun fitilini kes!..» yerine de «mumun külünü al!..» denilirdi.

Sarayda «Efendimiz» tâbiri ancak Pâdişah hakkında kullanılırdı. Ve Pâdişah hakkında da bundan başka tâbir kullanılmazdı.

Buluşmasından dönüp Bâbüssaâde çevrildikten sonra çeşme başında baltasını bırakıp sis işitince lala destur diye koğuşa giren Seferlili Hasan Ağa, mumun külünü alıp şamdanı uyandırmış olan laladaşı ve Perrekeş Muhsin Çelebiye boş bulunup, Efendimiz dediği için Tomakcılardan olduğu halde baltalanmıştı efendim.

Bir lala ağa, acemisi ağayı herhangi bir kabahatinden ötürü azarlamak için çağırırsa «Lala nizâm etti», acemisini bir tenbih için çağırmış ise «Lala divân etti» denilirdi.

Has Bahçede gezmeye «paydos» derlerdi:

— İsmail Ağa kandedir?!

— Paydosa gitti!..

Bir Zülüflü Ağa vücudunda bir kırıklık hissederse zâbitinden izin alır, koğuşta kalırdı. Sorulduğu zaman: «Hastadır, koğuşta..» yerine sâdece: «Soyundu..» denilirdi.

Bir Zülüflü Ağanın hastalanarak tedâvisi için, saraydan çıkıp İstanbulda bulunan ebeveyninin yanına veya herhangi bir akrabasının yanına gitmesine de «timar» denilirdi:

— Mehter Kâmil Ağa soyunuk mu?

— Hayır... Timardadır!..

Haremde de buna benzer tâbirler kullanılmış olsa gerektir. Biz yalnız bir kelime biliyoruz: Osmanlı İmparatorlarının sarayında, yaşı ne olursa olsun, istesre bacak kadar oğlancık için, «erkek» denmez, «koca» denilirdi. Meselâ: «Damda koca gördüm!..» demek «Damda erkek gördüm!..» demekti. Herhalde garib, habsedilmiş arzuların doğurduğu bir tâbirdir. Büyük Müverrih Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, İkinci Sultan Ahmed zamanında, bu tâbirle ilgili, Enderûnda cereyan etmiş bir fâcia naklediliyor:

Haremi Hümâyûndaki yüzlerce câriye, hadım zencîlerle el şakalarını ilerletmişler.. Hattâ köşede bucakta dudak şapırtıları işitilir olmuş.. Pâdişah da zencî hadımların haremde dolaşmalarını yasak etmiş.. Kızlar da bu kara ağalarla söz birliği ederek, bir akşam: «Duvarda koca var!..» diye bağrışmaya başlamışlar... Bu velveleyi bekleyen zencîler de yalın kılıç Enderûna hücum etmişler ve bir bostancı neferini bir erik ağacının üstünde yakalamışlar:

— Kasdi hareme girmek idi!..

Diye bütün sarayı ayağa kaldırmışlar...

O gün Enderûna, koğuşların kaba temizlik işleri için gelmiş olan bu bostancı neferi yirmi yaşlarında, tuvâna gayet güzel bir delikanlı imiş... Akşam üzeri, işini bitirip koğuşuna döneceği sırada o erik ağacındaki meyvelere imrenmiş... Bir iki tane erik koparmak için ağaca çıkmış... Ne delikanlı haremi görmüş, ne de haremdeki câriyeler bu bostancı neferini... Yakalanması sâdece meş'um bir tesadüf olmuş... Ağacın boyu harem duvarının yarısından aşağı imiş... Üstelik ağaç duvardan beş altı metre kadar da açıkta imiş... İnsan kuş olsa bu ağaca çıkıp harem duvarının üstüne atlayamazmış... Kızlarağası da gelmiş, görmüş ve bu hakikati, genç bostancının mâsumiyetini teslim etmiş... Fakat, gayet korkak bir adam olduğumdan Pâdişaha arzedememiş... Akşam olduğu için Pâdişah haremde imiş... Enderûn erkânı da huzûra girememiş... Câriyelerin «koca gördük!..» yaygarası üzerine İkinci Sultan Ahmed «Haremi Hümâyûna girmeye teşebbüs eden cür'etkârın derhal idamını» ferman etmiş... Bostancı neferinin hemen oracıkta boynunu vuruvermişler!.. Ertesi gün de zencî hadımlar tekrar hareme alınmış!..

HAREM

Haremi Hümâyûnun Eşiğinde

ecidiye kasrını da gördükten sonra, Enderûnu Hümâyûnu tamamen gezmiş, dolaşmış oluyoruz. Şimdi bu büyük sarayda göreceğimiz iki yer kalmıştır:

Biri Haremi Hümâyûndur, diğeri de sarayın sahil kısmıdır; bu sahil kısmındaki eski muhteşem, san'at bediası binaların hiçbiri zamanımıza kadar intikal edememiştir. Eskiden yapılmış resimleri karşısında yüreğimiz sızlayarak bâzı tarihî hâtıralar ve fıkralar nakledeceğiz.

* * *

Topkapı Sarayında Haremi Hümâyun bir âlemdir. Ayrı ayrı devirlerde yapılmış daireler, salonlar, odalar, koridorlar, hamamlar, taşlıklar. sofalar, merdivenler, geçitlerden mürekkeb bir lâbirentdir, ilk giren ilk adımda yolunu şaşırır. Göz kamaştıran muhteşem bir salonun hemen yanıbaşında dar ve karanlık bir koridora, yahut loş bir merdivene, alçak tavanlı izbe gibi bir odaya rastlanır. Bu bakımdan tezadlar mecmuası olan Haremi Hümâyunda, Pâdişahların nefsi nefîsinden başka tek ferdin düşünülmediği görülür. Harem halkı sadece barınacak bir köşe bulmuştur diyebiliriz, öylesine ki, bu yer bir izbe oda dahi olsa, oya gibi nakışlı ve müzehhebdir. Bilhassa en güzel, en zarif, en ince çiniler, ayakyollarına varınca, duvarlara, âdeta badana yerine kaplanmıştır.

Haremin her parçası ayrı ayrı gezilmeye değer. Ve unutmamalıdır ki, Haremi Hümâyun Osmanlı hânedanının tarihî bakımından da binbir vak'aya sahne olmuştur.

Sizlere en çetin rehberlik vazifem, Haremi Hümâyûnun eşiğinde başlıyor efendim. Kusurum olursa affetmek şânınızdandır. Haremi Hümâyûnu gezerken saray plânını daima gözönünde bulundurması lâzımdır.

Haremi Hümâyûnun biri Enderûna, Üçüncü Avluya, diğeri Kubbealtının bulunduğu İkinci Avluya üçüncüsü de açılır üç kapusu vardır. Üçüncü Avluya açılan kapunun adı «Kuşhane Kapusu», İkinci Avluya açılan kapunun adı «Araba Kapusu» dur. Bütün bu kapular daracık geçitlerdir.

Birkaç parça yapı müstesnâ, Haremi Hümâyûn hemen hemen baştan başa ahşab binalardan teşekkül etmiştir. Yapı olarak, Türk çiniciliğinin yeryüzünde eşi bulunmayan bir hazinesi olan ve nihayet göz kamaştıran eşyasıyla Haremi Hümâyûn milyarlar, milyarlar, milyarlar değerinde bir yerydir. Allah kem nazardan saklasın, ateş âfetinden korusun.

Eskiden haremde elektrik tesisatı yapılmamıştı. Son zamanlarda her ne dense buna lüzum görülmüş. Tesisat ne kadar dikkatli yapılmış da olsa herşeye rağman çok dikkatli olmak lâzımdır. Allah saklasın bir yangın âfetinde, bugünkü şartlarla itfaiye sâdece seyirci kalır. Bunun içindir ki, bu eserde bulunan plânda 64 numara ile gösterilmiş «Vâlide Taşlığı» nda, 84 numara ile gösterilmiş «Havuzlu Taşlık» da ve 91 numara ile gösterilmiş «Kafes Taşlığı» nda birer büyük su deposu ve kuvvetli motopomplarla ve damlara kadar çıkacak merdivenler ve bütün diğer techizâtiyle birer itfaiye noktası tesis etmek zarurîdir. Âzamî birkaç yüz bin liranın içinde bir masraftır ve bununla milyarlar, astronomik rakkamlarla ifâde edilen bir millî hazine ve tarih korunacaktır.

Bu masrafı bir çırpıda verecek ve bu itfaiye noktalarının tesisini tahakkuk ettirecek hayırsever, millî duygusu coşkun zenginlerimiz yok değildir. Unutmamalıdır ki, bir âfet karşısında haremde bir damla su bulmak mümkün değildir.

Mes'ul makamları nâçizane ikaz ederim, ve zenginlerimizi de bu millî vazifeye dâvet ederim. Temenni ederim ki nazarı dikkati çeksin.

Arabacılar Kapusundan Haremin Medhal Kısmına girelim

Topkapu Sarayında Harem-i Hümâyûn'a, ikinci avludaki «Araba Kapusu» ndan girelim. Bu kapu, «Kubbe Altı» nın arka tarafına düşer, plânda 30 numara ile gösterilmiştir.

Valide Sultanlar, Haseki Sultanlar (Padişahların nikâhlı zevceleri), Sultanlar (Pâdişah kızları ve kız kardeşleri), saraya mensup bütün kadınlar şehirde araba ile dolaşırlardı. Arabaya bu kapunun önünden binerlerdi ve (Bâbüsselâm) Ortakapu'dan araba ile girip çıkarlardı.

Kapunun söke'leri mermer, kanatları demirdi, etrafı da çini ile tezyin edilmiştir. Kapunun üzerinde on beyitlik muazzam bir tarih kitâbesi vardır, bu kitâbeden «Araba Kapusu» nun Üçüncü Sultan Murad zamanında Hicrî 996 (Milâdî 1588) senesinde yapıldığı anlaşılıyor.

Araba Kapusu ile haremin asıl kapusu arasında, birtakım binalardan mürekkep bir methal kısmı vardır. Haremin bu methal kısmında «Dolaplı Kubbe» (Plânda 31 numaralı yer), «Karaağalar Nöbet Yeri» (Plânda 32 numaralı yer), «Karaağalar Camii» (Plânda 33 numaralı yer), Karaağalar Taşlığı» (Plânda 34 numaralı yer), «Karaağalar Koğuşu» (Plânda 35 numaralı yer), «Şehzâdeler Mektebi» (Plânda 36 numaralı yer), «Kızlarağası Dâiresi» (Plânda 37 numaralı yer), «Hazinedar Dâiresi» (Plânda 38 numaralı yer) ve «Müsâhipler Dâiresi» (Plânda 39 numaralı yer) bulunmaktadır.

Dolaplı kubbe ile Karaağalar Nöbet Yeri arasında ve Karaağalar Taşlığı arasında tunç kanatlı birer kapı vardır, fakat bu kapuların ayrıca isimleri yoktur.

DOLAPLI KUBBE:

Araba Kapusu ile tunç kanatlı kapu arasında penceresiz bir kapu aralığıdır. Üstü kubbe ile örtülmüş olup ışığı kapulardan alır. Adını dört duvarındaki dolaplardan almıştır. Sağ taraftaki iki dolabın kapakları yeşile boyanmış olup asırlar boyunca devam edegelen bir saray rivâyetine göre acemi hadım ağalardan Mehmed Ağa isminde bir genç ile bir câriye

bu dolapların içinde kırklara karışıp kaybolmuşlar!.. Kırklara karışan Mehmed Ağa'nın masalı şudur:

Pâdişah (adı meçhul!..) bir meseleden bu genç zenciye kızmış: «Kanın elimden akacak mel'un!..» diyerek hançerini çekmiş, Mehmed Ağa kaçmağa başlayınca peşine düşmüş, buraya kadar kovalamış, o zaman Araba Kapusu henüz açılmamış olduğundan biçare zenci dolaplardan birinin içine girmiş, fakat telâşından, entarisinin bir etek ucu dolap kapağının dışında kalmış, arkasından gelen pâdişah gazapla dolap kapağını açınca içinde Mehmed Ağa'yı bulamamış!..

Câriyenin hikâyesi bunun aynıdır, o da öbür dolabın içinde kaybolmuş...

İkisinin de birer velî, ermiş olduğu söylenerek bu iki dolabın kapakları yeşile boyandıktan mâdâ kapaklarına da birer kilit vurulmuş ve o zamandan beri hiç açılmamış... Diğer bir rivâyete göre de içinde câriyenin kaybolduğu söylenen dolap, öldürüleceği zaman meşhur Kösem Sultan'ın kaçıp saklandığı yermiş!..

KARAAĞALAR NÖBET YERİ:

Müstatil şekilinde ve ortasından bir kemerle ikiye ayrılmıştır, birinci kısmı bir kubbe ile, ikinci kısmı ahşap çatı ile örtülmüştür.

Soldan bir geçitle Karaağaçlar Camiine gidilir, sağdan bir merdivenle de sarayın büyük kulesine ve kubbe altının meşhur «kafes» inin arkasındaki odaya çıkılır.

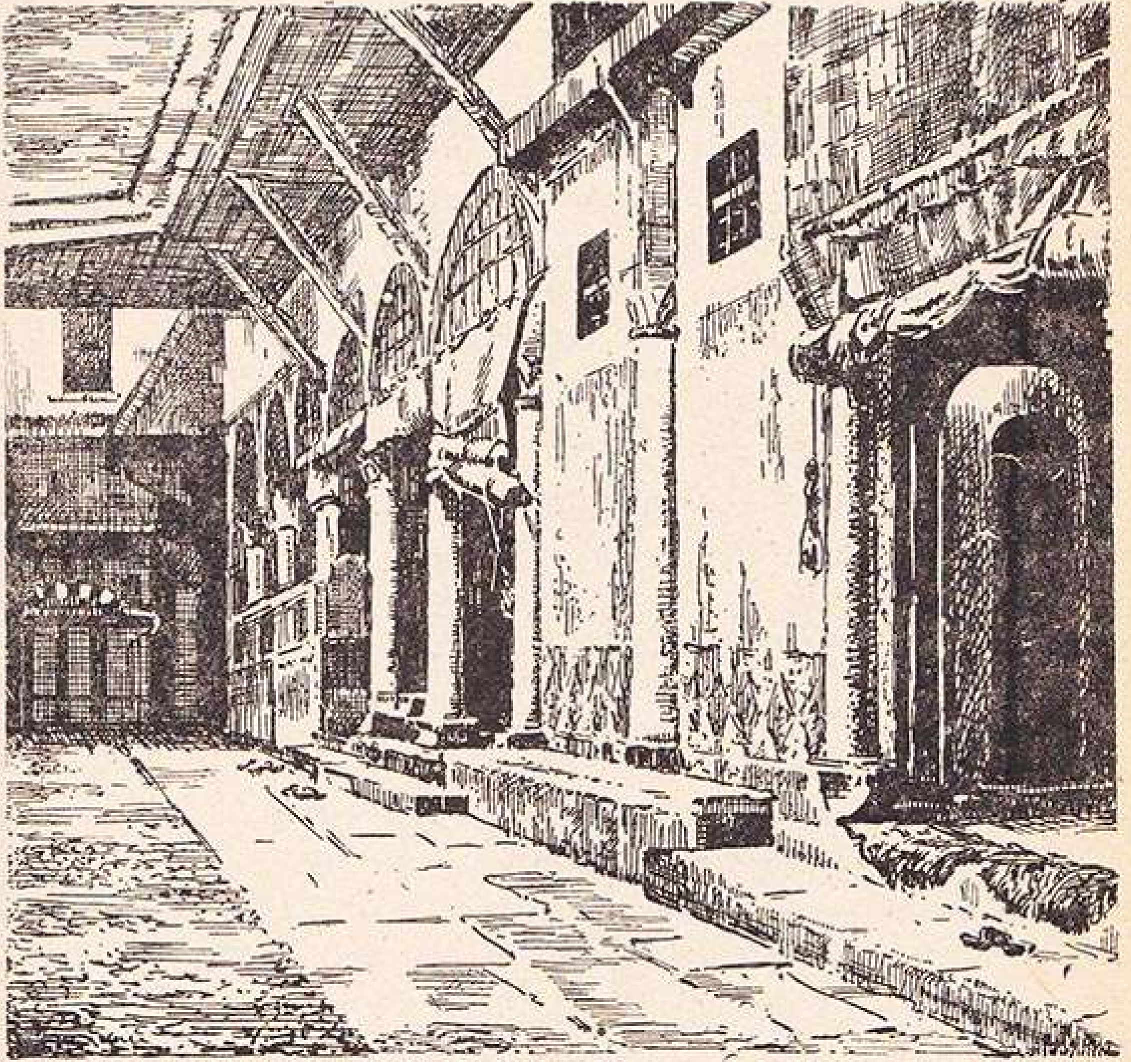
«Karaağalar Câmii» ile Büyük Kulenin zemin katının pencereleri ve buraya açılan kapuları müstesna, bu nöbet yerinin duvarları, tavana tamamen çinilerle kaplıdır. Bunların arasında hârika denilmeye sezâ çini panolar vardır. Çiniler arasına, bâzıları pek güzel yazılar, Lâfzai Celâl, İsmi Nebî Aşerei Mübeşşire'inin isimleri yazılmıştır. Uzun bir kitâbeden de bu sâhanın Dördüncü Sultan Mehmed zamanında yeniden yapılırcasına tâmir ve tanzim edildiği öğreniliyor.

KARAAĞALAR MESCİDİ:

Dört köşe plânlı küçük, fakat pek müzeyyen bir mesciddir. Duvarları, tavana kadar en güzel çinilerle kaplanmıştır (plânda 33 numaralı yer). Câmide kıymetli levhalar, gayet eski ve kıymetli Mekke ve Medine resimleri, eski tarzda, boyalı ve fevkalâde kıymetli bir vâiz kürsüsü vardır. Küçük şehzâdeler Kur'anı Kerim tilâvetini, tahsis edilen hocalarından bu mescidde öğrenirlerdi.

BÜYÜK KULE:

Liman ağzından ve limandan Topkapu Sarayına bakıldığı zaman, köşeli ve kalın gövdesi ve altı köşeli sivri külâhı ile sarayın panoramasına

Karaağalar Taşlığı
Geride bu taşlığı Nöbet yerine bağlayan kapu
(Fotografdan Sabiha Bozcalı eli ile)

hâkim olan binadır. Bu kulenin kapusu, Haremi Hümâyûn medhalindeki bu Karaağalar nöbet yerindedir. Kulenin en üst kısmı, demir çerçeveli camlarla kapatılmış bir cihannümâdır. Zeminden bu camekânlı üst kısma 105 ayak merdivenle çıkılır.

Kuleye çıkan merdivenin ikinci sahanlığında bir boşluk, bu boşluğun nihayetinde de kafesli bir pencere vardır, pencere Kubbe Altının divân salonuna bakar, bu kafesli pencere, haremden buraya gelen pâdişahların, arkasndan divân müzakerelerini tâkib ettikleri meşhur «kafes» dir.

KARAAĞALAR TAŞLIĞI :

Karaağalar nöbet yerinden ileriye yürürsek, yine demir kanatlı bir kapudan geçerek «Karaağalar Taşlığı» na gireriz plânda 34 numaralı yer). Üstü açıktır, tâkib ettiğimiz istikamete göre sağda «Hazinedar Dâiresi» ile «Müsâhipler Dâiresi» (plânda 38 ve 39 numaralı yerler), solda da «Karaağalar Koğuşu», «Şehzadeler Mektebi» ile «Kızlaraağası Dâiresi», (plânda 35, 36 ve 37 numaralı yerler) bulunmaktadır.

KIRKLAR MAKAMI :

Sağda Hazinedar Dâiresiyle Müsâhibler Dâiresi arasında dar ve küçük bir koridor vardır, bu koridora «Kırklar Makamı» adı verilir. Rivâyete göre, Kösem Sultan öldürüldüğünde, haremdeki taraftarları da idâm olunmuş ve buraya gömülmüşlerdir.

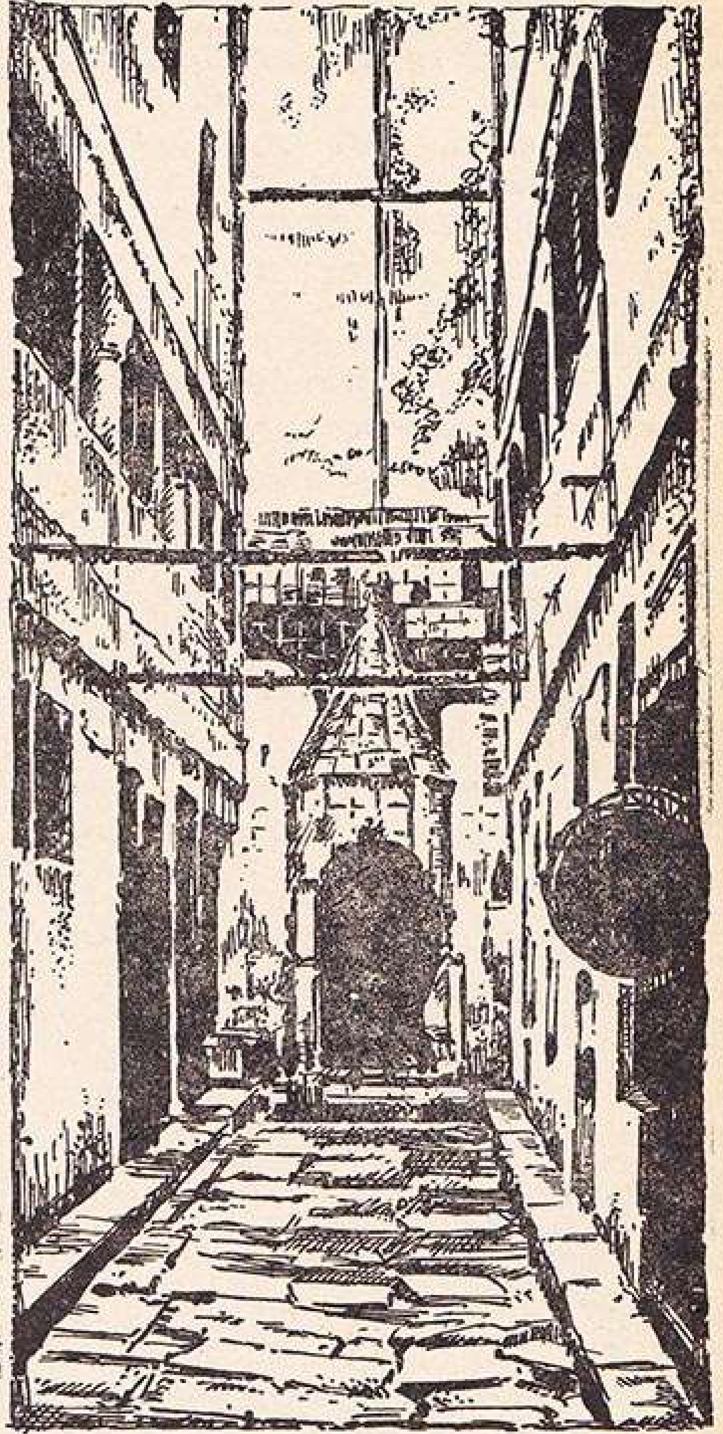
KARAAĞALAR KOĞUŞU :

Plânda 35 numara ile gösterilen yerdir. Burası, ortasında dar ve uzun ve zemini taş döşeli bir koridor bulunan üç katlı bir binadır. Koridorun üstü çatıya kadar, yâni binanın üç katı irtifaınca açıktır, nihayette yaşmaklı ve çinilerle müzeyyen bir ocak vardır. Bundan ötürü bu koridor «Ocakbaşı» adını taşır. Karaağalardan birisi falaka cezasına çarptırıldığı zaman Başkapu Gulâmı burada oturur, suçlu ağa getirilir, cezası tebliğ edildikten sonra yere serilen bir hasıra yatırılıp ayakları falakaya çekilirdi.

Karaağalar Koğuşunun zemin katı, sağlı sollu beşer odadan on odadır. Sağdaki odalar Başkapu Gulâmı'nın selâmlık, yatak ve misafir odalarıdır. Dördünün duvarları eşsiz güzellikte çinilerle kaplıdır. Soldaki odalardan Karağalar Koğuşunda Ocakbaşı ocak yanındaki oda Başkapucu Gulâmının yemek odası, diğerleri kiler odaları ve sair levazımın bulunduğu odalardır. Yemek odasiyle yanındaki odanın duvarları da aynı kıymetli çinilerle kaplanmıştır. Yemek odasında gayet güzel bir çeşme vardır. Bir duvara da üzerinde uzunca bir kitâbe bulunan büyük bir mermer

levha konmuştur, bu şâyanı dikkat kitâbeyi bugünkü dilimizle naklediyorum :

«Bizim zamanımızda ve bizden sonra gelip pâdişah hizmeti ile müşerref olan kardeşlerimiz, öyle malûmunuz olsun ki : 1015 tarihinde (milâdî 1606-1607) mevcut olan ağa kardeşlerimiz, içimizden biri âzad olunca, üçer aylık ulûfelerini (aylıklarını) o âzad olan kardeşimize vermeyi aralarında kabul etmişlerdi ve bu kararı bir levhaya yazıp buraya asmışlardı. Sonra yangında yanıp kayboldu. Bu sefer, devletli, saadetli Kızlar Ağası Abbas Ağa, Lala Hızır Ağa ve eski Saray Ağası Mahmud Ağa ve Başkapu oğlanı Lala Şuayib Ağa o eski âdeti ihyâ ederek bu levhayı koydular. Bizden sonra gelecek ağa kardeşlerimiz de buna muhalefet etmesinler ve içimizden biri âzad olunca üçer aylıklarını o kardeşimize versinler. Sene 1079 (milâdî 1668 - 1669) !..

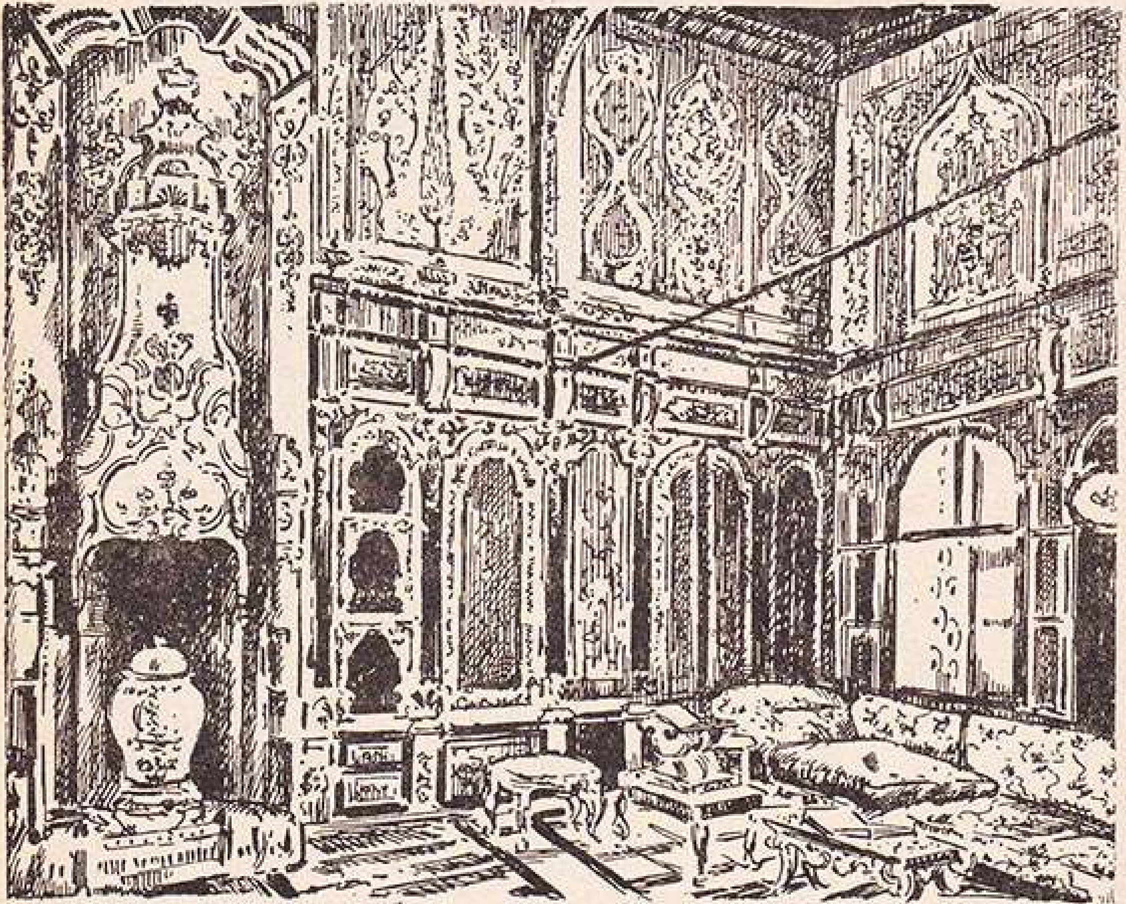
Karaağalar Koğuşunda ocakbaşı
(Fotografdan Sabiha Bozcalı eli ile)

Karaağalar Koğuşunun ikinci katı Acemi Ağaların, üst katı da Ortancalarla Hasıllı Ağaların yatak odalarıdır.

KIZLARAĞASI DÂİRESİ VE ŞEHZADELER MEKTEBİ:

Haremi Hümâyunun medhal kısmında Kızlarağası dâiresi, iki katlı kârgir bir binadır. (Plânda 37 numara ile gösterilen yer). Darca bir taş merdivenle çıkılır. Dâire içiçe iki odadan mürekkebdir. Her iki odada güzel ve çinilerle müzeyyen birer ocak vardır. Duvarlar da onyedinci asrın en güzel çinileriyle kaplıdır. Birinci oda, Büyük Ağanın oturma odasıdır, buradan bir kapu ile geçilen ikinci odanın da yatak odası olacağı muhakkaktır. İkinci odanın, birinci odaya açılan tek bir penceresi vardır, oda bir dolap hâline konmuştur, bu suretle ikinci oda güneş ışığından tamamen mahrum kalmıştır. Hârikulâde çini tezyinatı ve gayet güzel müzeyyen ocağı ile esrarengiz bir hâli vardır.

Kızlar Ağası odasının üstünde birkaç oda daha vardır, bu odalardan biri müstatil şeklinde büyükçe bir salondur ve vaktiyle şehzâdeler hususî muallimlerinden burada ders gördükleri için «Şehzâdeler Mektebi» adını taşır. (Plânda 36 numara ile gösterilen yer). İki yandakılar beşik kubbe,

Şehzâdeler Mektebi
(Fotografdan Sabiha Bozcalı eli ile)

ortadaki de yarım küre şeklinde üç kubbe ile örtülmüştür. Kubbeler ve kubbelerin etrafı altın yadızlı hârikulâde güzel nakışlarla tezyin edilmiştir. Duvarların da üst kısmı çini kaplıdır. Alt kısmı rokoko üslûbunda oymalı ve yaldızlı ahşab işçiliğin en nefis dolab ve höcreleriyle bezenmiştir. Bu muhteşem salonun mermerli ve alçı kabartmalı bir ocağı vardır ki, güzellik ibdâında hârikadır. Bu üst kattaki diğer odalar da, altın yaldızlı ahşab kısımları, ve fevkalâde nefis çinilerle cennet bahçeleri hâlindedir. Bu odalar da Kızlar Ağası dâiresinin devamıdır. Şehzâdeler Mektebinin kapusu yanında, üzerinde Kâbenin resmi bulunan bir çini pano vardır ki başlı başına bir kıymettir.

Kızlar Ağasının duvarlarında çini ile veya altın yaldızlı nakışlarla kaplanmamış bir karış yer yoktur, diyebiliriz. Gayet geniş ve bol ışıklı ayakyolu bile en kıymetli çinilerle tezyin edilmiştir.

Kara Ağalar

Kurulduğu tarihten son devrine kadar Topkapu Sarayında harem medhalinin muhâfızı ve Haremi Hümâyun'un erkek eline ve kuvvetine muhtaç hizmetlerini görenler, hadım edilmiş zencîler ve Habeşîler, saray ağzı ile «Karaağalar» olagelmiştir. Karaağaların resmî ünvânları «Dârüssaade Ağaları» dır. En büyük âmirleri de halk ağzında «Kızlarağası» denilen «Dârüssaade Ağası» dır.

Enderûnu Hümâyûnun Zülüflü Ağaları gibi, yaş ve kıdem gözetilerek Karaağalar da dört sınıfa ayrılmıştı, yalnız şu farkla ki, bu dört sınıf Ağaların koğuşları ayrı ayrı olmayıp, sarayın bu medhal kısmında ikametleri için üç koğuş tanzim ve tahsis edilmişti.

Haremi Hümâyûnun muhtelif dâirelerinin «Başağa» ünvâniyle bir zâbitin idâresinde birkaç hizmetkâr Karaağası vardı. Hizmetkâr Ağalar, hizmet edecekleri dâirenin ehemmiyetine göre kıdem sırası göztelirek tâyin olunurdu. Başağalıklar için kıdem nazarı dikkate alınmaz, ehliyet ve liyakat aranırdı.

Karaağaların dört sınıfı aşağıdan yukarıya «Acemiler», Ortancalar», «Hâsıllılar» ve «Hâsıllı Eskiler adını taşırdı. Her sınıfın inzibatı âmiri bir ağası vardı ki, «Musandıracı Başı» ünvanını taşırdı. Vazifeleri, ağaların temizliğine, abdest ve namazlarına, câmiişerife devamlarına, aralarında iyi geçinmelerine nezâret etmekti. Bir kabahati olanı alır, koğuşlarında «Kandilaltı» denilen tenha köşeye çeker ve orada, «Kaplama» ya çektirirdi.

Kaplama, Topkapu Sarayı ağzı bir kelimedir, ancak tâlim ile öğrenilebilen bir hünerle enseye tokat atmak demektir. Hâsıllı ve Hâsıllı Eski Ağalar sekiz, on kişi Kaplamacı olarak tanınmış bulunurlardı. Bunların arasında öyle müthiş pençe sahibleri ve hüner sâhibleri vardı ki, Kaplamaya götürülen ağa için farazâ:

— Beşir Ağa Kaplamaya çekecekmiş, Rabbim selâmet versin!..

Denilirdi. Suçlu, ensesine yediği tek tokatla yere baygın serilirdi. Suç, kabahat karşılığı dayak Acemilerle Ortancalara atılırdı. Hâsıllılar ile Hâsıllı Eskilere tokat atılmaz, sözle azarlanırlardı. Uslanmayanların, serkeşlik edenlerin sarayla alâkası kesilerek Hicaza sürgün edilirlerdi.

Enderûnda olduğu gibi, sarayın medhal kısmında bulunan Karaağalar koğuşları ile Kızlarağası dâiresinin, Karaağalar Câmiinin, Büyük Kulenin ve Şehzâdeler Mektebinin kaba ve ağır temizlik işlerinde, sarayın dış hizmet ocaklarından gelen Zülüflü Baltacılarla Kozbekçiler kullanılırdı. Evvelce de söylediğimiz gibi, bu dış hizmet ocaklarından ileride ayrıca bahsedeceğim.

Karaağalar kendi aralarında Kızlarağasına «Büyük Ağa» derlerdi.

İkinci büyük zâbitleri Hazinedar Ağa, Hazinedarın altında üçüncü zâbitleri Hazine Vekili Ağa, onun altında dördüncü zâbitleri de «Başkapu Gulâmı» idi. Kızlarağası bir yere gittiği zaman, kendisine Hazinedar Ağa vekâlet ederdi. Kızlarağasını bizzat Pâdişah seçip tâyin ederdi. Hazinedar Ağalık, Hazinedar Vekilliği ve Başkapu Gulâmlığı ancak kıdem yolu ile ulaşılabilen mevkilerdi.

Topkapu Sarayı Haremi Hümâyûnunda bulunan hadım Karaağaların hizmet kıdemi ile yükselebilecekleri mevkiler aşağıdan yukarı şunlardır:

YAYLA BAŞ KAPU GULÂMI AĞA:

Hâsıllı Eski Ağaların en kıdemlisinin ünvânı idi. Pâdişahlar, bahar ve yaz mevsimlerinde yazlık kasır ve saraylara göç ettiği zaman, oralara götürülen hadım Karaağaların zâbiti idi. Sayfiyelerde Haremi Hümâyûna nezâret eder, Karaağaların hoş görülmeceyek tavır ve hareketlerinden bu Yayla Baş Kapu Gulâmı mes'ul tutulurdu. Topkapu Sarayında da Baş Kapu Gulâmının muâvini yerindeydi.

BAŞ KAPU GULÂMI AĞA:

Yayla Baş Kapu Gulâmı, terfi ettiği zaman Baş Kapu Gulâmı olurdu. Topkapu Sarayı haremindeki bütün Karağaların tavır ve hareketlerinden mes'ul en büyük inzibat âmiri idi. Terfi edince, «Hazine Vekili» olurdu.

HAZİNE VEKİLİ AĞA:

Pâdişahlar sefere veya uzakça bir yere seyahate çıktıkları zaman, Haremi Hümâyûndan bir miktar da kadını beraberinde götürürdü. Haremi Hümâyûnun en büyük nâzırı olan Kızlarağası, İstanbul sarayında kalır, onun vekili olan, Pâdişahın maiyetinde bu Hazinedar Vekili Ağa bulunurdu. Terfî ettikleri zaman «Hazinedar» olulardı.

HAZİNEDAR AĞA:

Kızlarağasının muavini yerindeydi. Terfî ederlerse Kızlarağası» olurlardı. Fakat Pâdişahların, hususî bir teveccühü varsa, Hazinedar Ağanın

altında bulunan Hazine Vekili veya Baş Kapu Gulâmı Ağayı da son terfî basamaklarını atlatarak doğrudan Kızlarağsı tâyin ettikleri görülmüştür.

* * *

Karaağaların hizmet kıdemi gözetilmeyerek liyakat ve ehliyetlerine göre, tâyin edildikleri bâzı itibarlı mevkiler de şunlardı:

Kocaya verilerek Topkapu Sarayından çıkmış Sultanların hizmeti:

Her Sultanın hizmetinde ve Sultan sarayının hareminde bir «Başağa» nın emrinde, on, oniki tane haremağası bulunurdu. Bunlar Topkapu Sarayında Karaağalar arasından seçilerek verilirlerdi. Bu hadım Karaağalardan biri «Mabeynci» ünvânını taşırdı, vazifesi her gece, damad paşa Sultan sarayında hareme geçerken, önüsıra fener tutmaktı.

VÂLİDE SULTANIN HİZMETİ:

Yine bir «Başağa» nın emrinde on kadar haremağası da yalnız Vâlide Sultan dâiresinin nezâretine memur edilirdi. Vâlide Sultan Başağalığı çok mühim bir mevki olup bu ağalar, velinimetlerinin oğlu üzerindeki nüfuzu ile bâzan Kızlarağalığına yükseltilirdi.

ŞEHZÂDELERİN LALALIKLARI:

Bilhassa okur yazar, gayet zeki, fevkalâde terbiyeli ağalar arasından seçilirlerdi. Şehzâdelerin, gölgeleriymiş gibi bir ân yanlarından ayrılmazlar,, tahsil ve terbiyelerine dikkat ederler, şehzâdelerin derslerden kaçmasına mâni olurlar, derse ve ibâdete karşı ihmâl ve kayıdsızlıklarını görürlerse Pâdişaha bildirirlerdi.

PÂDİŞAH MÜSAHİBLİĞİ:

Baş, ikinci üçüncü ve dördüncü müsâhiblik diye dört ağalık idi. Karaağalar arasından sözü sohbeti yerinde, zeki, bilgili olanlardan bizzat Pâdişah tarafından seçilirdi. Pâdişahlar akşam üzeri hareme dönünce, bu müsâhib ağalarla ülfet ve sohbet ederlerdi.

* * *

BÜYÜK AĞA, KIZLARAĞASI:

Haremi Hümâyûnun ve Haremi Hümâyûndaki hadım Karaağaların en büyük âmiri, nâzırı, zâbiti olan bu zencî hadım ağanın nüfuzu ve mevkii, saray an'anesince sadırâzamla bir tutulurdu. Resmî ünvanı «Dârüssaade Ağası» idi.

Mekke ve Medineye yapılan vakıflar «Haremeyn Vakfı» diye anılır. İlk Türk Halife olan Yavuz Sultan Selim bu vakfın işleri ile mütevelli

olarak bizzat meşgul olmuştu. Kanunî Süleyman, Haremeyn Vakfı mütevelliliğini Kız Ağalığı makamına devretti. Bu mühim hizmettir ki, Kızlar Ağalığına ve Kız Ağasına, hem sarayda, hem de devlet bünyesi içinde mühim bir nüfuz sağladı. Yine bu vazifelerinden ötürüdür ki, her sene Hicaza gönderilen Sürre-i Hümâyûn'un hazırlanmasına da o nezâret ederdi.

Kızlar Ağasını, hizmet kıdemini nazarı dikkate almadan, bizzat Pâdişah tâyin ederdi.

Azledilen bir kızlar Ağası İstanbulda kalamazdı. En çok bir kaç gün için, Topkapu Sarayının bir kasrında yol hazırlığı görmesine izin verilirdi. Kendisine hürmette kusur edilmez ve saray sâhiline yanaştırılan beylik bir gemiye bindirilp Mısıra gönderilirdi. Orada da, ölünceye kadar nezâret altında yaşardı. Çoğu da Medinede mücâvir olarak kalmayı istirham eder, bu dilekleri de ekseriya kabul olunurdu.

Bir Kızlarağasının âni olarak azli de saray an'anesinden idi. Azil için Cuma gününün seçilmesi, azil emrinin, Pâdişah Cuma namazına giderken tebliği, yahut Pâdişahın bir deniz gezintisine çıkarken azledilmesi kezâ saray an'anesinden idi.

Sürre-i Hümâyûnun çıktığı gün, Kızlar Ağası, İkinci Avluda bulunan Sürre devesinin yularını tutar, Bâbüssaade önüne kurulmuş bir taht üzerinde oturan Pâdişahın önünden deveyi üç kere geçirir ve sonra devenin yularını birinci Mîrâhûr Ağa'ya verirdi. Mirâhur Ağa da deveyi Orta Kapudan çıkarıp Sürre Emini olan zâta teslim ederdi. Eğer Mîrâhûr Ağa devenin yularını Kızlar Ağasının elinden almazsa, Büyük Ağanın Pâdişah tarafından azledilmiş olduğu anlaşılır, o da boynunu büker. Sürre devesinin yuları elinde, deve ile beraber Orta Kapudan çıkıp sarayı terkederdi. Bir iki gün Sürre Emini'nin evinde ve nezâreti altında misafir olur, saraydaki zâtî eşyasını aldırtır ve sonra hacı kafilesiyle Hicaza gidip orada mücâvir olurdu. Bundan ötürüdür ki, her sene Sürre-i Hümâyûn günü, Kızlar Ağası olan hadım Karaağalar için yılın en heyecanlı günü olarak bilinirdi.

Eğer bir Kızlar Ağası, Pâdişah gazabına gelerek azledilmiş ise, sarayın Marmara sâhilindeki Balıkhane Kapusuna indirilirdi. Orada müthiş bir korku içinde birkaç saat geçirirdi. Ya cellâd gelir, kârını tamam edip ayaklarına taş bağlanmış cesedi denize atılır, yahut bir Tersane gemisiyle yalnız üstündeki esvabı ile zelîl, perişan ve beş parasız Mısır yolunu tutardı.

Kızlar Ağası başına, Selimî kavuk, üzerine dört yenli Serâsera denilen ağır kıymetli kumaşa kaplı ağır sırt samur kürk giyerdi. Beline sıvama elmaslı «Akuva» denilen gayet kıymetli altın köstekli bir bıçak takardı. Yazın ve baharlarda, yine kıymetli kumaşlara kaplı kaakum veya sincab giyerdi.

Haremin cümle kapusu önündeyiz

Kösem Sultanın Makteli denilen yer
ve
Kösemin maceralarla dolu hayatı

Haremi Hümâyunun cümle kapusu önündeyiz (plânda 41 numara ile gösterilmiştir). Biz cümle kapusundan içeriye girmeyelim de sağdaki küçük kapudan girelim :

Üstü kubbeli bir yerdeyiz, burası, ikinci bir kapu ile geçilen ve Kuşhane Meydanı denilen taşlığın medhalidir, Kuşhane Meydanının gerisinde de Haremi Hümâyûnun Enderûna açılan ikinci kapusu, «Kuşhane Kapusu» vardır (plânda 40 numaralı yer).

İşte efendim, üstü kubbeli, penceresiz, ışığı yalnız kapularından alan o karanlık taşlık medhalinde parmaklıklı bir yer vardır, eski bir saray rivâyetine göre, Osmanlı tarihinin meşhur Kösem Vâlide Sultanı burada boğulmuştur!..

Kösem Sultanın öldürülmesi vak'ası, sağlam tarih kaynaklarımız Naîmâ Tarihinde tafsilâtiyle anlatılmıştır. Bu metne göre, Büyük Vâlide Sultanın makteli bu izbemsi yer olamaz. Belki ölümünden sonra nâşı buraya indirilmiş ve burada gasil edilmiş olabilir. Kösem'in öldürüldüğü yeri bugün, Haremi Hümâyunda şurasıdır, diye göstermek mümkün değildir. Adı geçmişken kendisinden bahsedebiliriz, kimdir bu Kösem Vâlide Sultan? Kimdir Osmanlı hânedanının bu meşhur dişi kartalı?!..

* * *

Kösem Mahpeyker Sultan, kocasının, iki oğlunun ve bir torununun zamanında Haseki Sultan, Vâlide Sultan ve Büyük Vâlide Sultan olarak yarım asra yakın saltanat sürmüş muhteşem bir kadındır.

Sevmiş, sevilmiş, baş tâcı edilmiş, Osmanlı sarayında türlü entrikalarla karşılaşmış ve rakiplerinin hepsini yere sermiş, saltanatı uğruna cinâyete varınca her şeyi meşrû görmüş, sonsuz bir maddî hırs içinde yaşayarak Karun hazineleri toplamış, rüşvet almış, ticaretle meşgul olmuş, halkcıl olmasını bilmiş, deryâdan katreler sarfederek yetim, öksüz, yoksul

kızlara çeyizler yapmış, şefik ve rahîm görünmüş, câmi yaptırmış, mekteb yaptırmış, han yaptırmış, hamam yaptırmıştır. Kösem, gökyüzünde elmas gibi parlayan yıldızlara benzer, aslında cehennemî bir ateş külçesidir.

Osmanlı sarayına geldiği tarihte onüç yaşından büyük değildi. Ondört yaşındaki Veliahd Şehzâde Ahmed'in koynuna verildi ve birkaç ay sonra da şehzâdesi Âli Osman Pâdişahı oldu.

Adalı bir Rum kızıydı ve bir papazın evlâtlığı idi. Bu adanın, Ege Denizine serpilmiş adalardan hangisi olduğu bilinmiyor. Ben bir romanımda Kösem'in doğduğu yer olarak Milo = Değirmenlik adasını seçmiştim. Irkının şehvetengiz güzelliği ile âteşin zekâsına sahibti. Genç Pâdişahı teshir etti, Birinci Sultan Ahmed ona »Kösem» lâkabını verdi. Kösem, «sürünün başında giden» demekti. Mâhpeyker de kocasını çılgın gibi sevdi. Sultan Ahmed, ince, zarif, çok güzel bir çocuktu, ve gayetle dindardı.

Kocası Sultan Ahmed'in devri, İstanbul bahçelerinde ve saraylarında saz ve söze inhisar eden mâsumâne zevk-u safâ ve kalb temizliği içinde ibâdetle geçen bu yıllar, Kösem Sultanın hayatında en mes'ud devirdir.

Sultan Ahmed'in, muhtelif kadınlardan altı oğlu dünyaya gelmişti: Osman, Murad, Süleyman, Ahmed, İbrahim, Kasım... Büyük Şehzâde Osman'ın anası Mâhfîrûz haseki idi. Büyük şehzâdeyi doğurmak fırsatını kaçırmak, Kösem'in istikbali için ağır bir darbe idi. Şehzâde Murad'la son iki küçükler, İbrahim ve Kasım Kösem'in oğullarıydı.

Birinci Sultan Ahmed, İstanbulda kendi adına nibetle anılacak olan altı minareli büyük câmiin resmi kâşadına, hasta döşeğinden kalkıp gitmişti. Az sonra da, 1617 de henüz yirmisekiz yaşında iken öldü. Kösem de, Sultan Ahmed'in bütün harem takımı ile beraber İstanbulda Bayazıd'da, bugün Üniversite binasının bulunduğu eski saraya gönderildi. Burada, bir odada, ölünceye kadar çile dolduracaktı!..

Sultan Ahmed'in kardeşi Birinci Mustafa Pâdişah oldu. Fakat az sonra bir deli olduğu meydana çıktı. Saray ve devlet erkânının kararıyla tahttan indirildi. Sultan Ahmed'in büyük oğlu Birinci Osman, ki henüz 14 yaşında idi, tahta oturdu: Sıhhatli ve âteşin tabiatlı bir çocuktu. Kendisine uzun bir saltanat vâdedilmiş görünüyordu. Fakat dört sene sonra kanlı bir ihtilâlin talihsiz kurbanı oldu. Timarhanelik deli Mustafa ikinci defa olarak tahta çıkarıldı. At üzerinde duramayan, sakalının kıllarına inci ve boncuk dizdirten, halka dilini çıkaran, vezirlerinin ensesine tokat atan ve balıklar harçlık yapsın diye denize para saçan bu biçareye bu sefer de ancak bir yıl tahammül edilebildi. Saltanat nöbeti Kösem'in büyük oğlu Şehzâde Murad'a geldi. Kösem Mâhpeyker 1623 de Vâlide Sultan olarak Topkapu Sarayına döndü.

Kardeşi Osman gibi 14 yaşında tahta oturan Dördüncü Sultan Murad'ın ilk yılları gürültülü ve kanlı bir anarşi devri oldu. Genç Pâdişah

ancak onsekiz yaşından sonradır ki devlet idâresini eline alabildi ve Osmanlı tarihinin amansız müstebid hükümdarlarından biri oldu. Kösem Sultan, haremde, Pâdişah gözdesi kadınlara tahammül edecek analardan değildi, oğlunu, Enderûnu Hümâyûnun güzel delikanlılarıyla düşüp kalkmaya teşvik etti ve kendisi haremin rakipsiz hâkimesi kaldı. Oğlunun üzerinde büyük nüfuz sahibiydi. Kösem Sultan'ın kapusu, İmparatorluğun hâcet kapusu oldu, mansıb arayan, mevkiini elinde tutmak isteyen, büyük ticaret işleri peşinde koşan oraya başvururdu ve Vâlide Sultanın ayaklarına altın, gümüş ve elmas akmaya başladı. Sultan Murad, meclisinde gözde nevcivanları, gece ve gündüz içiyordu, has mânâsiyle ayyaş olmuştu. İran'a karşı yaptığı ilk seferinden Revan kalesinin Fâtihi olarak muzaffer dönmüş, zafer gururu ile de tehlikeli bir müstebid olmuştu. Kardeşlerinden evvelâ Süleyman ile Ahmed'i, sonra da Kasım'ı cellâda vermişti. Öz evlâdı Kasım'ı kurtaramayan Kösem, ölüm sırasının İbrahim'e ve hattâ kendisine geldiğini görüyordu. Sultan Murad'ın çılgın ve sapık eğlencelerinde mütehassıs bir nedim olarak hizmet gören İranlı bir Prens, Yusuf Han, ayyaş pâdişahı anası aleyhine muvaffakıyetle tahrike başlamıştı. İbrahim'i ve Kösem'i beklenmedik bir hâdise, Sultan Murad'ın 1640 da siroz illetinden ölüm döşeğine yatması ve apar topar ölmesi kurtardı.

Sultan İbrahim'in tahta çıkması Kösem Sultana rahat bir nefes aldırttı. Pâdişah olan bu ikinci oğlu ağır bir sinir hastası idi. Hânedanın hayatta kalmış tek erkeği idi, evlâdı yoktu, erkeklik kudreti düğümlenmişti. Herkesle beraber, belki herkesten ziyâde Kösem Sultan endişeye düştü. Oğlundan bir döl alarak Hânedanı inkırazdan kurtarmaya çalıştı. İlâçlar, muskalar, efsunlar ve birbirinden güzel câriyeler şeytanın düğümünü çözmeye muvaffak oldular. Topkapu Sarayında birbiri peşinden doğan şehzâde ve Sultanların beşikleri sallanmaya başladı.

Fakat Kösem bu sefer de başka tehlike ile karşılaştı: Her biri türlü işve ve cilve ile Pâdişahı bendetmiş olan kadınlar, Kösem'in Haremi Hümâyûndaki nüfuzunu kırmaya çalışıyorlardı. Muvaffak da oldular. Sultan İbrahim, gazablı bir ânında o haşmetli ve azametli anasını, Topkapusu dışındaki bahçesine sürgün etti.

Sultan İbrahim'den yediği darbe, Vâlide Sultana çok ağır geldi. Topkapu Sarayından mazlûm ve mağdur bir kadın simâsıyla ayrıldı. Fakat Topkapusu dışındaki bahçesinde, mütevâzı bir bağ kasrının içinde yırtıcı bir dişi kartal oldu. Hemen hazinesine el attı. Yeniçeri Ocağının ileri gelen ağaları ile anlaştı ve Yeniçerilere dayanarak, Pâdişahın arzusuna rağmen Topkapu Sarayına döndü. Saraya döndükten sonra da hasta oğlundan intikamını pek gaddarâne aldı. Yeniçerilerin ayaklanması, Sultan İbrahim'i evvelâ tahtından devirdi, sonra da cellâd kemendine kadar götürdü.

Sultan İbrahim'i İstanbul halkı çok seviyordu. Sarayda Enderûn takımı Pâdişahlarından hoşnud idi. İbrahim, anası ile Yeniçeri Ocağının kodaman ağalarının oyunu ile tahttan indirilmiş ve pencereleri örülüp kapusundaki kilide kurşun dökülen bir odada âdeta diri diri mezara konmuştu. Durmadan feryâd ediyor, Sultan İbrahim'in sesini işiten Enderûnlular hüngür hüngür ağlaşıyorlardı.

İbrahim'in yerine henüz 7 yaşında bulunan büyük oğlu dördüncü Sultan Mehmed tahta çıkarılmıştı. Bir taraftan kanlı Girid cengi devam ederken, küçücük bir çocuğun pâdişah olması İstanbul halkını haklı bir endişeye düşürmüştü. Bir taraftan halk, öbür taraftan Enderûnlular ayaklanırlarsa, Yeniçerilerin kuvveti hiçe inecekti. Bu kötü havayı ilk duyan Kösem Sultan oldu ve Ocak Ağalarını, hiç tereddüd etmeden Sultan İbrahim'in idâmına teşvik etti:

— İbrahim mahbesinden boşanırsa, bizi ve sizi sağ bırakmaz!..

Dedi.

Yeniçeri Ocağının Ağaları, Vâlide Sultanın bu korkunç ihtarı üzerine derhal harekete geçti, Sadırazam ve Müftü Efendi kendi adamlarıydı, saray, Yeniçerilerin silâhlı baskısı altına kondu, Müftü Abdürrahim Efendi, Sultan İbrahim'in idamı için fetva verdi. Başta Sadırâzam, devlet erkânı saraya giderek zavallı Sultan İbrahim'i zindan - mezarından çıkardılar, o devrin Cellâdbaşısı Kara Ali de, Sadırâzam Sofu Mehmed Paşanın sopası altında korkusundan tir tir titreyerek yağlı kemendini bir pâdişah boynuna geçirdi ve yamağı hammal Ali ile beraber Sultan İbrahim'i boğdu. Bu sahnenin tafsilâtı tüyler ürperticidir. Artık yeni Pâdişah yedi yaşındaki torunu Dördüncü Sultan Mehmed, Kösem'in elinde bir oyuncaktı. Sultan Mehmed'in anası Hatice Turhan Sultan çok genç ve toy idi. Artık büyükana karşılığı «Vâlidei Muazzama» diye anılan Kösem'in karşısında bir rakib sayılamazdı.

Fakat halk o günden itibaren, Vâlidei Muazzama'ya Evlâd kaatili» damgasını vurarak kendisinden nefret etti.

Sultan İbrahim 1648 de idam olunmuştu. Kösem'in bu sonuncu tahakküm devri çok kısa, ancak iki sene devam edebildi.

Milâdın 1650 yılında İstanbulda hiç beklenmeyen bir esnaf, halk ayaklanması, Kösem'i ve Kösem'in siyasî müttefikleri ve el uakları olan Yeniçeri Ocağı Ağalarını dehşet içinde bıraktı.

Halk, Yeniçeri Ağalarını, Pâdişahın saltanat ortağı, memleketi rüşvet ve zulümle inleten türedi mütegallibeler olarak itham etti. Onların saraydaki elebaşıları «Vâlidei Muazzama» nın da eski saraya gönderilmesini istedi «Pâdişahımızın kendi anası vardır.. Büyük Vâlidenin Sarayı Hümâyunda oturması gerekmez..» deniliyordu.

Halkın ayaklanması, Pâdişahın anası Hatice Turhan Sultan ile Kösem'in tahakkümünden bıkmış olan saray halkına da cesaret verdi. Kızlarağası Uzun Süleyman Ağa haris ve cesur bir zencî idi. Kendisinden evvel aynı makamda bulunmuş kimseler gibi, devlet işlerinde sözünün geçmesini istiyordu. Fakat meydan, Kösem ile Yeniçeri Ağalarının elinde idi. Onlar ise saltanat şirketlerine yeni bir ortak almak istemiyorlardı. Kösem, zeki ve hassas kadındı. Turhan Sultan ile Kızlarağasının kendisi için bir saltanat ve dolayısiyle can düşmanı olduğunu kabul etti. Yeniçeri ağaları ile beraber yeni ve korkunç bir saltanat darbesini hiç tereddüd etmeden hazırladı. Çocuk Pâdişah zehirlenecek, bunda muvaffak olamazlarsa, Kösem'in para ile elde ettiği Bostancıbaşı, bir gece saray kapularını açık bırakacak, Yeniçeri Ağaları da Yeniçerilerle beraber sarayı basıp, çocuk Pâdişah Dördüncü Sultan Mehmed'i, anası Turhan Sultanı, sarayda Turhanlı olarak tanınmış sîmaları bu arada Kızlarağası Uzun Süleyman Ağayı katledeceklerdi. Tahta Sultan Mehmed'in küçük kardeşi Şehzâde Süleyman'ı geçireceklerdi.

Zehir teşebbüsü akîm kaldı. Helvacıbaşı Üveys Ağa namuslu bir adamdı. Kendisine verilen zehiri yok etti ve Kösem'in şerrinden korktuğu için saraydan kaçarak ortalıktan kayboldu. Bunu, Kösem'e karşı daha büyük ihânet tâkib etti. Kösem'in Melekî isminde bir câriyesi vardı, Vâlidei Muazzama bir gün bu kızı bir hiç yüzünden merhametsizce dövdürtmüştü. Melekî kinini kendisi için mukaddes bildi ve Kösem'i hissettirmeden göz hapsine aldı. Saray baskını tasavvurunu, baskın arifesinde öğrenmeye muvaffak oldu ve Turhan Sultana haber verdi. Turhanlar, Kösem taraftarlarından daha tez davrandılar, sarayın bahçe kapularının açık bırakılarak Yeniçerilerin sarayı basacakları gece, başta Kızlarağası Uzun Süleyman Ağa, Haremi Hümâyûna girdiler, Kösem'in dâiresini bastılar. Vâlidei Muazzama gafil avlandı, kaçamadı. .

Bu azametli ve haşmetli kadının hayat hikâyesinin son sahnesi pek müthiştir.

Kızlarağası Uzun Süleyman Ağa yalın kılıç başa geçmiş, arkasında «Pâdişahımız uğruna canımız fedâ olsun» diyen sâdık Zülüflü Baltacılar, Haremi Hümâyûnun cümle kapusundan girerek Büyük Vâlide dâiresinin kapusuna dayanmışlardı. Kösem, gelenleri Yeniçeriler zannetmiş, elinde bir altın şamdan kapuya koşmuş:

— Geldiniz mi?

Diye sormuştu. Süleyman Ağa:

— Belî.. geldik!.. demişti.

Zencînin sesini tanıyan Kösem, dehşet içinde donakalmıştı. Şamdanı kapunun önünde bırakarak içeriye kaçmış, bir yüklük içine saklanmıştı.

Kapuyu kıran Turhanlılar, Vâlidei Muazzama dâiresini didik didik ederek, Kösem'i aramaya başlamış ve bu arada muhteşem dâireyi de, yükte hafif bahâda ağır, yağmaya koyulmuşlardı.

Zülüflü Baltacılardan Kuşçu Mehmed adında şehzade ve tüvânâ bir genç, bir yüklük kapağını açmış, birkaç şilte çeker çekmez, fenerlerin titrek, soluk, esrârengiz ışığında, Kösem Sultanın, can korkusu ile yuvalarından fırlarcasına açılmış gözleriyle karşılaşmıştı. Delikanlı, kısa, sert:

— Çık!..

Diye emretmiş, cevap alamayınca, pençesini ihtiyar Sultanın yakasına atarak çekip çıkarmış ve Vâlidei Muazzama, genç Baltacı neferinin çıplak ayaklarına kapanarak:

— Kıyma bana şehbazım!.. Seni Kaarun hazinesine garkedeyim... Beni Pâdişahımıza diri götür!..

Diye yalvarmıya başlamıştı. Kuşçu Mehmet ise, aradıklarını bulmanın heyecanı ile:

— Koca Vâlide burada!.. Bre koşun!.. Koşun!..

Diye bağırmıştı.

Ortalık karışıvermiş, Baltacılar Kösem'e, kılıç ve hanşer üşürmek istemişti. Fakat Kuşçu:

— Kılıç çalman!.. Bre savulun, kılıç çalman!..

Diye bir nâra atmış ve müthiş kuvveti ile kalabalığı dağıtarak, Kösem'i boğmak üzere kollarını sıvamıştı. O sırada Kösem Sultan elini koynuna sokmuş, yattığı yerden avuç avuç mücevher ve altın saçmaya başlamıştı. Baltacılar bunları yağmalamaya başlayınca, Vâlidei Muazzama yerinden kalkmış ve yaşından umulmayan bir çeviklikle kaçmak istemişti. Fakat Kuşcu Mehmed de bir pars gibi atılarak Kösem'i altına almış ve pençelerini Sultanın gırtlağına geçirmişti. Kösem:

— Yiğit!.. Kıyma bana!.. Cellâdım olma, merhamet!..

Diye inlemiş, delikanlı, kendinden geçmiş bir halde:

— Merhametten, bilmediğin şeyden bahsetme!.. Kelimei Şahâdet getir!..

Demişti...

Kuşcu Mehmed, henüz ondokuz, yirmi yaşlarında çam yarması bir delikanlı idi. İri pençelerinin çelik parmakları boğazına gömülürken, Büyük Vâlide Sultan bir şeyler mırıldanmiştı. Biraz sonra da, delikanlının ellerini itmeye çalışan kolları yere düşmüş, vücudu hareketsiz, boylu boyunca serilmişti.

Kuşcu Mehmed, Vâlidei Muazzamanın üstünden kalkıncı, yeni bir yağma başladı. Kösem'in üstüne atılan Baltacılar, koynunda kalan son mücevherleri ve altınları, parmaklarından yüzüklerini, boynundan altın ve gümüş mahfazalı muskalarını, kulaklarından küpelerini söküp aldılar.. Esvabı lime lime oldu.. İncili terlikleri kayboldu. Bu arada bir:

— Öldü!.. Öldü!.. Bre kaçalım!..

Sesi yükseldi. Bunu da bir panik tâkib etti. Kösem'in dâiresi, yerde bırakılmış bir iki fenerin ışığında, tüyler ürperten bir sessizlik içinde kaldı.

Zülüflü Baltacılar kaçmıştı. Uzun Süleyman Ağa da çekilmiş, gitmişti. Orada bir tek adam, Kuşcu Mehmed kalmıştı. Delikanlı, bir Pâdişahın sevgili karısı, iki Pâdişahın anası ve bir Pâdişahın da büyük anası olan bir kadını boğmuş olmanın ağır mes'uliyet yükü altında perişan bir haldeydi.

O sırada Kösem, derin bir inilti ile başını çevirmiş ve gözlerini açmıştı. Mehmed'i görür görmez, bütün iradesi felce uğramış ve bir çığlık atmıştı. İşte bu çığlıktır ki, Kösem'in sebebi felâketi oldu.

Kösem'in sesini işiten delikanlı kendisini tamamen kaybetti. Bu sefer pençelerini kullanmaya cesaret edemedi. Etrafına şaşkın şaşkın bakınırken gözlerine bir perde kordonu ilişti, onu söküp aldı, en küçük bir harekete, mukavemete tâkati kalmamış Kösem'in boynuna dolayarak iki ucunu bileklerine sardı ve acı kuvvetiyle çekmeye başladı. Kösem'in ağzından ve burnundan kan boşandı. Kuşcu Mehmed'in üstü ve elleri kana bulandı.

Osmanlı sarayında yarım asır saltanat sürmüş muhteşem ve muazzam kadın ölmüştü.

Ertesi gün birkaç kişinin omuzunda, saltanatına, aşkına, güzelliğine doyamadığı kocası Birinci Sultan Ahmed'in türbesine götürülerek defnedildi.

Kösem Sultanın hayır eserlerinden, Üsküdarda Eski Vâlide semti civarında Çinili Câmi diye anılan küçük, fakat pek güzel bir câmii vardır, câmiin yanında yine «Çinili» adını taşıyan bir de çifte hamam yaptırmıştı. Câmi mâmurdur, hamam da son zamanlarda tâmir ve ihyâ edilmiştir.

İstanbulda Çakmakçılar Yokuşundaki «Büyük «Vâlide Hanı» da Kösem Sultan tarafından irâd olarak yaptırılmıştı. Ölümünden sonra bu handa, kapuları mühürlü odalarında sandıklar dolusu kıymetli eşyaları, bu arada pek kıymetli kumaşlar, şallar ve mücevherat bulunmuştu.

Kösem'in ölümü, Topkapu Sarayında meydanı çocuk Pâdişahın öz anası Hatice Turhan Sultana bıraktı.

Bu kadın da kırk seneye yakın pek haşmetli, pek tantanalı, pek azametli bir hayat sürdü. Fakat siyasî ihtiraslardan ve hasis hırs ve tamahdan uzak kaldı. Osmanlı Hânedanı tarihinde pek asîl ve pek necib bir hâtıra bıraktı.

Haremin Cümle Kapusundan Giriyoruz..

Haremin cümle kapusundan girelim, (plânda 42 numara ile gösterilen yer) geceleri zencî haremağlarının bekçilik ettikleri ikinci nöbet yeridir. Burada, girdiğimiz cümle kapusundan maada üç kapu daha vardır:

Soldaki kapu, duvarları pek güzel çinilerle müzeyyen bir koridora açılır, bu koridor da, evvelce dolaştığımız Kızlarağası dâiresinin duvarı dibinden geçer, üstü kısmen düz tavanlı, kısmen de beşik kubbe ile örtülü olup câriyeler dâiresine gider. Câriyeler dâiresi, altlı üstlü, Haremi Hümâyûnun geniş yerlerindendir.

Fakat çini tezyinatı bakımından sarayın diğer dâire ve salonlarına nazaran sönüktür. (Câriyeler dâiresi plânda 43, 44, 45 46, 47 numaralarla gösterilmiştir).

Nöbet yerinde diğer iki kapudan biri, Haremi Hümâyunun büyük taşlıklarından Vâlide Taşlığına açılır. (Plânda 64 numara ile gösterilmiştir).

ALTIN YOL:

Aynı duvarda diğer kapu da «Altın Yol» ismindeki uzun koridora açılır. İki yanı hârikulâde nefîs çinilerle müzeyyen bu koridora bu güzel ismin ne gibi bir sebeple verildiği bilinmiyor. (Plânda 75 numara ile gösterilmiştir). Ara kapuları ile dört kısma ayrılmış olan Altın Yol, haremde müstakil bir vaziyette duran ve Yavuz Sultan Selim tarafından yapıldığı rivâyet edilen «Mâbeyni Hümâyûn» dâiresine kadar uzanır. (Bu dâire plânda 92 numara ile gösterir).

Altın Yol, başlangıcında sol taraftan bir kapu ile Vâlide Taşlığına, nihayetinde de sağ taraftan diğer bir kapu ile Hırkai Saâdet dâiresi aralığına bağlıdır. Pâdişahlar Haremden Hırkai Saâdet dâiresine bu yol ile ve bu kapu ile geçerlerdi.

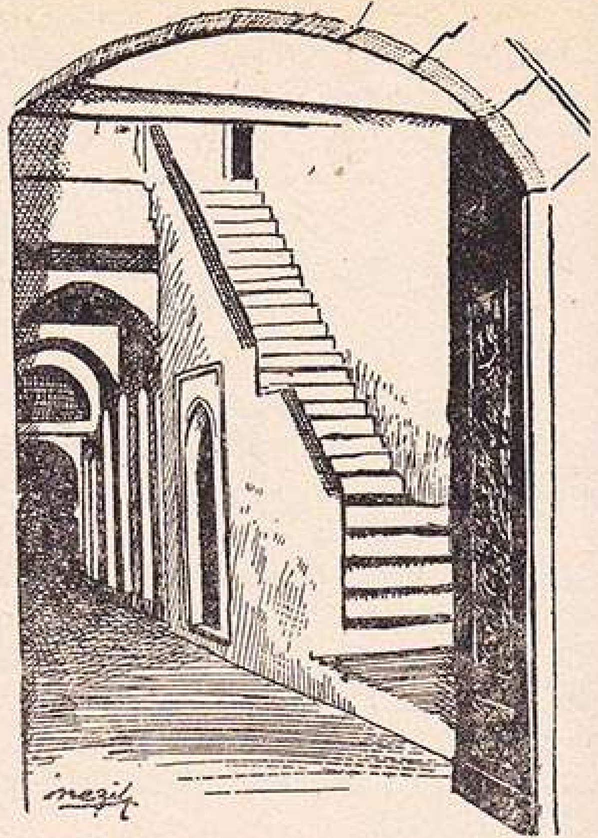
Altın Yolun solunda, yine altlı üstlü yapılardan «Baş Kadın, Baş Haseki» dâiresiyle «Kadınlar, Hasekiler» dâiresi bulunmaktadır (Plânda 73 ve 74 numaralarla gösterilmiştir).

Altın Yolun solunda bir ikinci koridor görülür (Plânda 76 numara ile gösterilmiştir). Adı «Cinlerin Meşveret Yeri» dir. Saray ve Haremi Hü-

mâyûn halkı arasında devam edegelmiş bâtıl bir itikada göre, her gece cinler burada toplanırlar ve sohbet ederler, yapacakları işleri kararlaştırırlarmış. Bundan ötürü gece oradan geçen muhakkak çarpılırmış.

Mânâlı bir masalıdır, zira bu koridor, veliaht şehzâde ile diğer şehzâdelerin hapis hayatı sürdükleri büyük daireye, saray ağzında «Kafes» denilen müzeyyen ve mükellef prensler zindanına çıkar. (Plânda 90 numara ile gösterilmiştir).

«Kafes yâhut Şehzâdeler Dâiresi» nin önünde de büyük bir taşlık vardır, «Kafes Taşlığı» adını taşır. (Plânda 91 numara ile gösterilmiştir).

Altın yol'da târihî merdiven
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

Altın Yol üzerinde bir noktada duralım:

Plânda da pek aydın görülüyor, Altın Yola nöbet yerinden geldiğimize göre, sağda bir taş merdiven vardır. Tarihî hâtırası pek heyecanlıdır.

* * *

Alemdar Mustafa Paşa, Üçüncü Sultan Selimi tekrar tahta çıkarmak için sarayı bastığında, Bâbüssaâdeyi kırdırtarak içeriye girince, şehid edilmiş büyük hükümdarın nâşı ile karşılaşmıştı. Tahtın Dördüncü Mustafa'ya kalması için, Sultan Selimin kaatilleri, ellerini ikinci bir kana, Şehzâde Mahmud'un kanı ile bulamaya koştular. Genç Şehzâdeyi, sâdık bendelerinden Cevrî Kalfa ismindeki cesur bir kadın, kaatillere karşı bu merdiven üzerinde kahramanca müdafaa etmiş ve bacadan harem damına çıkıp kurtulmasını temin etmişti.

Altın Yoldaki bu tarihî taş merdiven elli basamak kadardır. Merdivenin üst başında bir (sahn) düzlük vardır, düzlüğün ve merdivenin korkuluğu da som taş korkuluktur. Yukarıda iki kapu vardır, sağdaki kapu bir aralığa çıkar, bu aralıkta bir çeşme, bir abdestlik ve bir hamam külhanı bulunmaktadır. Soldaki kapu, o zaman Cevrî Kalfa dâiresine açılırdı. Bu kârgir dâire içiçe dört odadır. Merdivenin darlığı ve dikliği, taş korkuluğu müdafaaya pek elverişli bir hâle getirmiştir.

Sultan Selim dâiresinde kanlı fâcia cereyan ederken, Cevrî Kalfa, bu cesur kadın Şehzâde Mahmud dâiresine koşmuş, ve Şehzâdeyi alarak kendi dâiresine kaçırmıştı.

Alemdar, Bâbüssaadeyi kırdırmak, Enderûna girmek üzere idi. Sultan Selim'in kaatilleri işlerini bitirmişlerdi ki, Haremağalarından Kasım Ağa, Hafız İsâ Ağa ve Anber Ağa silâhlanıp Şehzâde Mahmud'u kurtarmaya koşmuşlardı. Orada, Pâdişah Sultan Mustafa câriyelerinden bir kız, bunları kaatillerden zannederek:

— Şehzâde Cevrî Kalfa odalarına kaçtı!..

Demişti. Üç ağa merdivene gelmişlerdi, Şehzâde de, Cevrî Kalfa ile beraber merdivenin üst başında bulunuyordu. O sırada kaatiller de yetişmişti. İlk gelenler, Ebe Selim ile iki Bostancı neferi idi. Ebe Selim:

— Ağalar!.. Yol açın!.. Şehzâde fermanlıdır, size zarar gelmesin!..

Diye bağırdı. Kasım Ağa:

— Geçemezsiniz!.. dedi.

O sırada, başta Nezir olmak üzere, kaatillerin ikinci kafilesi yetişti. Nezir, ayakdaşlarına:

— Bre ne durursunuz!.. Şehzâde yukardadır! Başladığımız işi yarım koyup da candan mı vazgeçersiniz! Şunları söyletmeyin!..

Diyerek kılıcını sıyırdı ve merdivene atıldı. Zâten gözlerini Sultan Selimin kanı tutmuş, bürümüştü, hepsi birden yatağın, hançer ve kılıçla merdivene saldırdılar.

Hâfız İsâ Anber ve Kasım Ağalar, bunlarla merdivenin alt başında başa çıkamıyacaklarını anlayınca, basamakları dörder dörder atlayıp yukarı çıktılar. İlk odadan ellerine geçen eşyayı, merdiveni çıkmaya çalışan kaatillerin üstüne atmaya başladılar.

Cevrî Kalfa odalarının pencereleri dövme demir parmaklıklı idi, kırmak mümkün değildi. Genç Şehzâde «tuzağa düşmüş âhû gibiydi. Üç ağa, merdiveni ve oda kapusunu kaç dakika daha müdafaa edebilirlerdi?.. Cevrî Ustanın maiyetini teşkil eden câriyeler, korku ve dehşet içinde birer köşeye sinmişlerdi.

Bostancı neferlerden biri kısa gönderli ve yassı demirli bir mızrak fırlattı, Kasım Ağa yaralanıp merdiven başı müdafaasız kaldı. O sırada merdiven başında Cevrî Kalfa göründü.

Sâdık ve cesur kadın bir dişi kaplan gibiydi. Fedakârlığı cinnet hâlini bulmuştu. Gözleri yuvalarından fırlamış, baş açık, şalvarını toplamış, ayaklarında pabuç yok çorapla, bir elinde içi kül dolu bir çömlek, mütecavizlerin yüzüne avuç avuç kül atmaya başlamıştı. Öndeki kaatillerin

gözlerine kül dolup görmez oldular, onların arkasındakileri bir avuç kül durdurttu. Herifler Cevrî Kalfaya küfürler yağdırarak gözlerini temizlemeye çalışırlarken, çok kıymetli birkaç dakika kazanıldı. Anber Ağa ile Hâfız İsâ Ağa, içiçe odalardan sonuncu odada, dama çıkılacak çatı kapağını gördüler. Ağalardan biri Şehzâde Mahmud Efendiyi omuzuna bindirdi.

Beri tarafta ise, Cevrî Kalfanın çömleğinde bir iki avuç kül kalmıştı. Kadının tâkati de tükenmek üzere idi.

Kahraman Cevrî Kalfa, bir taraftan da içeriye, İsâ ve Anber Ağalara:

— Şehzâdeyi damdan kaçırın!.. Damdan!..

Diye bağırıyordu. Nihayet çanağındaki kül tükenince, dâire kapusundan içeriye girdi ve Şehzâde Mahmud'un çatı kapağından dama çıkmak üzere olduğunu gördü.

O sırada Sultan Selimin kaatillerinden Ebe Selim ile Fettah da dâire kapusundan içeri daldılar. Ebe Selim namlı bir silâhşördü ve elinde bir hançer vardı. Hiç düşünmeden hançerini dama çıkmak üzere bulunan Şehzâdeye fırlattı. Mahâretle atılmış olan hançer, Sultan Mahmu'dun bazusuna saplandı ve derince bir yara açtı. Bu arada diğerleri de birbiri arkasından hançerlerini savurdular. Şehzâde dama çıkarken, telâş ve heyecandan başını da çatı kapağının kenarına çarpmış, sağ kaşının üstünde bır yara açılmıştı.

Şehzâdeyi kaçırdıklarını gören kaatillerden biri, Cevrî Kalfanın karnına müthiş bir tekme indirdi. Kahraman kadın bayılıp düştü. Sultan Mahmud'u damda yakalamak için Hâfız İsâ ve Anber Ağaları temizlemek lâzımdı, bu cesur adamlar da, artık Şehzâdeyi koruma kaygusu kalmadığından, sıyırmış oldukları kılıçları ile serbest dövüşebilirlerdi. Fakat bu dövüş bir iki kılıç çarpışmasından ibâret kaldı.

Alemdar Paşa, Bâbüsaadenin dış kanatlarını kırdırtmış, kapu arasına girmiş, iç kapu kanatları da Alemdar askerlerinin balta ve kazmaları altında inlemeye başlamıştı. Sarayı Hümâyûndaki uğultu gökyüzünü tutmuştu. Bu arada Şehzâde Mahmud'un, Cevrî Kalfa dâiresine kaçtığı ve kaatillerin de oraya gittiği öğrenilince, Enderûnun hamiyet sâhiblerinden bir kafile Şehzâdeyi müdafaaya koştu. Onların yaklaşan sesleri Altın Yoldan işitiliyordu.

Sultan Selim'i şehid ettikten sonra, Şehzâde Mahmud'u da öldürmek için, kudurmuş köpekler hâlinde saldıran kaatiller, bu sefer can kaygusuna düştüler. Anber ve Hâfız Ağalarla bir iki kılıç çarpıştıktan sonra süratle savuştular. Bilâhara yakalanıp çıkarılacakları yerlerde gizlendiler.

Dama çıkmış olan Şehzâde şaşkın bir halde idi. İkinci Avluyu dolduran Rumeli askerinin uğultusunu ve gökyüzüne yükselen, «Sultan Selim'i isteriz!..» âvâzelerini işitince, Dördüncü Sultan Mustafa'ya karşı bir hü-

kûmet darbesi yapıldığını anladı. Sağ kolundaki hançer yarasından akan kanlarla elbisesi mülemmâ olmuş, kaşının üstündeki yaradan sızan kan da yüzünü örtmüştü.

O sırada haremin Enderûna açılan Kuşhane Kapusu önünde, Sultan Selim'in sâdık bendelerinden Tayyar Efendi ile kendi Lalası Enderûnlu Mehmed Beyi gördü.

Yine Sultan Selim tarafdarı Enderûnlulardan İmam Hâfız Ahmed Efendi ve Mehmed Ârif Ağa Kuşhane önüne, Lala Mehmed Beyle Tayyar Efendinin yanına geldiler. Can korkusuyla titreyen Şehzâde damdan:

— Lala!.. Lala!..

Diye bağırdı. Bu dört sâdık adam, Şehzâdenin hayatta olduğunu görünce, sevinçlerinden deliye döndüler...

Ölümü endişesiyle titreşirken Şehzâdeyi sağ olarak dam üstünde gören dört sâdık Enderûnlular sevinçlerinden deliye dönmüşlerdi. Hemen o civarda bulunan Meşkhane ile Kuşhaneye koştular. Bulup getirdikleri üç merdiveni, bellerinden çözdükleri şal kuşaklarla birbirine bağlayıp eklediler ve damın saçağına dayadılar ve yaralı Şehzâdeyi aşağı aldılar.

İşte o sıradadır ki, Bâbüssaadenin iç kanatları da devrilmiş. Alemdar Paşa Arz Odası önüne çıkmış ve orada bir şilte üstünde şehid Sultan Selimin nâşı ile karşılaşmıştı. Entarisi yırtılmış, vücudu delik deşik, melâhat ve asâlet timsâli yüzünün sağ tarafı kesilerek sakalıyla beraber cenesine kadar sarkmıştı. Dayanılır manzara değildi.

Çelik metânetiyle tanınmış olan Alemdar Mustafa Paşa, bunu görünce:

— Vay efendim Pâdişahım!.. Cülûsun için bu kadar yerden geleyim de, şu gözlerim seni bu halde mi görsün!.. Ben bu saray halkını kırıp bitirmez miyim!..

Diyerek hüngür hüngür ağlamaya başlamış ve o mübarek nâşın üstüne kapanmıştı.

Alemdarın bir emriyle canlarını vermeğe hazır askerleri, Paşalarının bu hâlini görünce kılıçlarını sıyırmışlar, en geniş muhayyilenin çerçevesi dışında bir gulgule, birbiri ardından yıldırımlar düşüyormuş gibi bir gulgule kopmuştu, ve birkaç sâniye süren bu dehşetli ânı korkunç bir sükût tâkib etmişti.

O anda, iç halkı, dış halkı, sarayın bütün sâkinlerinin hayatı Alemdar'ın iki dudağının arasından çıkacak bir emirde idi. Alemdar Mustafa Paşa teessürünün buhrânı içinde:

— Bre kesin!..

Deseydi, Topkapu Sarayında tek insan kalmıyacaktı.

Nefes bile alınmıyordu. İşitilen sâdece Paşanın hıçkırıkları idi. Sultan Selim devri ricâlinden ve Ruscuk yârânından Kırımlı Râmiz Efendi, Alemdar'ın yanına gitti:

— Aman efendim! dedi... Şimdi ağlanacak sıra değildir, intikam da sonra alınır, devleti tehlikeden kurtaracak nâzik zamandır, tahtın sâhibi olan Şehzâde Sultan Mahmud'u bulup tahta oturtmalıyız, hemen Sultan Mahmud Efendimize de bir zarar erişmemiş olsun!..

Alemdar Paşa, bu sözlerle kendisini topladı ve askerlerine emir verdi:

— Aman Sultan Mahmud Efendimize bakın!.. Damlara çıkın!.. Kapuları yıkın... Pâdişahımızı arayın!..

Alemdar'ın ve Rumeli Âyanının askerleri, yalın kılıç ve yatağanlarla bir sel hâlinde Enderûnu istilâ etti. Şehzadeyi tanımıyorlardı, sarayı bilmiyorlardı. Rastgeldikleri yere dalıp çıkıyorlar, her girdikleri yerde korkudan sinmiş bir takım insanlar görüyorlar, damların üstünde, avlularda, başı boş dolaşıyorlardı. Hepsi çam yarması delikanlılar, erkek güzeli, âdem ejderhası idi, tertemiz, sâf Balkan dağlılarıydı. Onların pitoresk kıyafeti ile Topkapu Sarayının muhteşem dekoru, ilhâmını tarihimizden alacak kültürlü bir ressam için ne şâhâne mevzudur.

Arz Odasının önündeki revak'ın oymalı mermer korkuluğu üzerine hafifçe ilişerek oturmuş olan Alemdar Mustafa Paşa heyecan içindeydi. Yanında Kırcalı askerinden (Alemdar ile Rumeli Âyânının askerlerine verilen isimdir), birkaç tuvana ve şehbaz nefer yalın kılıç duruyordu, Rum Âyânından da bir iki kişi ile Ruscuk yârânından Râmiz ve Behic Efendiler vardı.

Şehzâdeyi damdan indiren Lala Mehmed Bey, Tayyar Efendi, Hâfız Ahmed Efendi ve Mehmed Ârif Ağa, Sultan Mahmud'u Kuşhane taşlığına almışlardı. Orada yüzünün kanlarını silmişler, sağ kolundaki hançer yarasını sarmışlar, üstüne başına da çeki düzen vermişlerdi. Dama yalınayak kaçmştı. Mehmed Ârif Ağa Meşkhânede bir çift yeni çedik pabuç bulmuş, onu da Şehzâdenin ayaklarına geçirmişti.

Lala Mehmed Beyle Tayyar Efendi, henüz 18 yaşında bulunan Şehzâde Mahmud'un koltuklarına girdiler, İmam Ahmed Efendi de öne geçti, Kuşhane kapusundan çıkarak Arz Odasına doğru yürümeye başladılar.

Bu küçük kafileyi ilk gören Alemdar oldu:

— Abe bu kimdir!?..

Diye bağırdı. İmam Ahmed Efendi koştu, Paşayı selâmlıyarak:

— Sultan Mahmud Efendimiz budur!.. Növbeti Hilâfet kendilerinindir ben bîat ettim, hayırlı işin tamamlanması size kalmıştır!

Dedi. Paşa hemen koştu, Şehzâdenin eteğini öptü:

— Ah efendim!.. Ben amcanı tahta çıkarmak için bunca yoldan geldim, kör olası gözlerim bu halleri gördü, bâri sen Pâdişah olasın!.. Ona kıyanları sağ bırakmam, bu işi gören hep Enderûn halkıdır, hepsini keseceğim!..

Dedi. İmam Ahmed Efendi:

— Efendim, Enderûn halkının ne kabahati var, bunları yapanlar malûmdur, Efendimiz onları buldurup size gönderir!..

Dedi. Onsekiz yaşındaki Şehzâde o anda bir Pâdişah tavır ve edâsını takınıvermişti:

— Paşa, dedi, ben onları buldurup sana gönderirim, sen şimdi askerini dağıt, silâhlarını çıkar da benimle beraber Hırka-i Saâdet dâiresine gel!..

Onsekiz yaşındaki bu gencin bu vekar metaneti karşısında Alemdar Paşa şaşırdı ve verilen emre itaat etti, yanındaki askerlere:

— Dışarı çıkın!..

— Emrini verdi. Sonra üzerindeki silâhları birer birer çıkararak yanındaki adamlara verdi. Belinde bir bıçak kalmıştı, Sultan Mahmud'a:

— Efendim, bu bıçak bana amcanın yâdigârıdır, izin ver, bundan ayrılmayayım!..

Diye rica etti. Padişah:

— O kalsın!..

Dedi. Alemdar'ın emri sür'atle yerine getirildi. Enderûnu Hümâyundaki bütün Rumeli askeri Bâbüsaadeden İkinci Avluya çıktılar. Paşanın yanında muhâfızı olarak birkaç kişi kaldı.

* * *

VÂLİDE TAŞLIĞI:

Haremi Hümâyûnda «Vâlide Taşlığı» ndayız, zemini taş döşemeli, üstü açık, otuz adım boyunda, yirmi altı adım eninde bir taşlıktır. (Plânda 64 numara ile gösterilen yer). Câriyeler dâiresi, Vâlide Sultan dâiresi, Ocaklı Sofa, Baş Haseki (Baş Kadın) dairesi ve Altın Yol ile çevrilmiştir. Bu dâirelerin taşlığa bakan duvarları hemen serâpâ pek nefîs çinilerle müzeyyendir ve geniş saçakları taşlığın üzerine doğru uzanmıştır. Câriyeler dâiresiyle Vâlide Sultan dâiresinin önünde mermer sütunlar, ve bu sütunlar arasına atılmış zarif kemerler vardır. Manzara romantık ve pitoreskdir. Câriyeler dâiresi önünde, onyedinci asırda Dör-

düncü Sultan Mehmed devrinde yapılmış büyük bir mermer çeşme, Vâlide taşlığına ayrıca bir şirinlik verir.

«Ocaklı Sofa» nın Vâlide Taşlığına açılan kapusu «Taht Kapusu» adını taşır (plânda 69 numara ile gösterilmiştir), yanında bir binek taşı vardır. Osmanlı Pâdişahları tahta çıktığı zaman, Pâdişahlık kılıcını Eyyub Sultan Câmiinde yapılan büyük bir dinî merâsimle kuşanırlardı. Hükümdar Eyyuba gidip gelirken yapılan merâsime resmî ıstılahda «Taklidi Seyf Alayı», halk ağzında da «Kılıç Alayı» denilirdi Pâdişah kılıç kuşanmağa giderken sarayın «Şal Kapu» sundan çıkardı (plânda, 62 numara ile gösterilmiştir). Atını Vâlide Taşlığında Taht Kapusu yanındaki binek taşına çekerler, böylece haremeden çıkıp Vâlide Taşlığından, Zülüflü Baltacılar koğuşu duvarının arkasındaki uzun yoldan at ile geçerken Şal Kapusuna varırdı, Taht Kapusundan Şal Kapusuna kadar da atının ayakları altına kıymetli şallar serilirdi.

Gazâya giderlerken de Taht Kapusu önünden ata binerlerdi. Üstünde zırhı, başında miğferi bir cengâver kıyafeti ile zevcelerine, evlâtlarına burada vedâ ederdi ve eğer hayatta ise, anası Vâlide Sultanla da burada vedâlaşırdı.

Taht Kapusunun taşlık yüzünün üstünde «Kelime-i-Şehâdet», iç yüzünün üstünde de «Şefâat yâ Resûlûllah, şefâat yâ Habibullah» yazılıdır.

OCAKLI SOFA:

Vâlide Taşlığına açılan kapusu «Taht Kapusu» adını taşıyan bu sofa, ismini, kapudan girince hemen karşıya rastlayan, yaşmağı altın yaldızlı tunçtan yapılmış gayet güzel ocağından almşıtır (plânda 70 numara ile gösterilen yer). Ocaklı Sofa, haremde pek kıymetli eserlerin inşâ edildiği Dördüncü Sultan Mehmed devri yapılarındandır. Ocak, evvelce ziyâret ettiğimiz Bağdad kasrındaki ocağın eşidir, aynı kıymette bir san'at şâheseridir.

Ocaklı Sofanın üstü bir kubbe ve kısmen de düz tavanla örtülmüştür. Altlı üstlü çifte pencereleri, o devir san'atının en güzel eserlerindendir. Kapu ve dolap kanatları da ceviz tahta üzerine hendesî şekillerle Türk sedef ve bağa kakmacılığının nefîselerindendir. Duvarları en güzel çinilerle süslenmiştir.

Ocaklı Sofanın çinilerle müzeyyen duvarlarının üst kısmında fırdolayı, yine çini üzerine şu kitâbe yazılmıştır:

«Allahümmensur abdeke ve halifeteke essultanül âzam vel hâkkaanül muazzam illâ ve hüvessultan-üssultan ibnüssultan Gazi Muhammed Han ibnüssultan İbrahim Han».

Ocaklı Sofadan bir kapu ile «Çeşmeli Sofa» ya geçilir (plânda 71 numara gösterilen yer). Bu iki sofa, Haremi Hümâyûnun en muhteşem ve

en muazzam parçası olan «Hünkâr Sofasının bir çifte medhalidir (Hünkâr Sofası plânda 77 numara ile gösterilmiştir).

ÇEŞMELİ SOFA:

Adını, içinde bulunan gayet güzel bir mermer çeşmeden almıştır, çeşmenin üzerinde rakkamla hicrî 1077 tarihi yazılıdır (Milâdî 1666). Ocaklı sofa ile beraber onyedinci asır ortasında Dördüncü Sultan Mehmed devrinde yapılmış olup üstü bir kubbe ile örtülüdür. Penceresi yoktur, ışığı Ocaklı Sofaya, büyük Hünkâr Sofasına ve Haremi Hümâyûnun şâheser muazzam yapılarından ve bir Mimar Sinan eseri olan Üçüncü Murad yatak odasının (plânda 87 numara ile gösterilmiştir), medhal kısmına (plânda 86 numaralı yer) açılan üç kapusu ile kubbesindeki tepe camlarından alır.

Çeşmeli Sofanın kapu kanatları üzerinde bağa zemin üzerine sedefle farsca bir beyit yazılmıştır, şiirin meâli şudur:

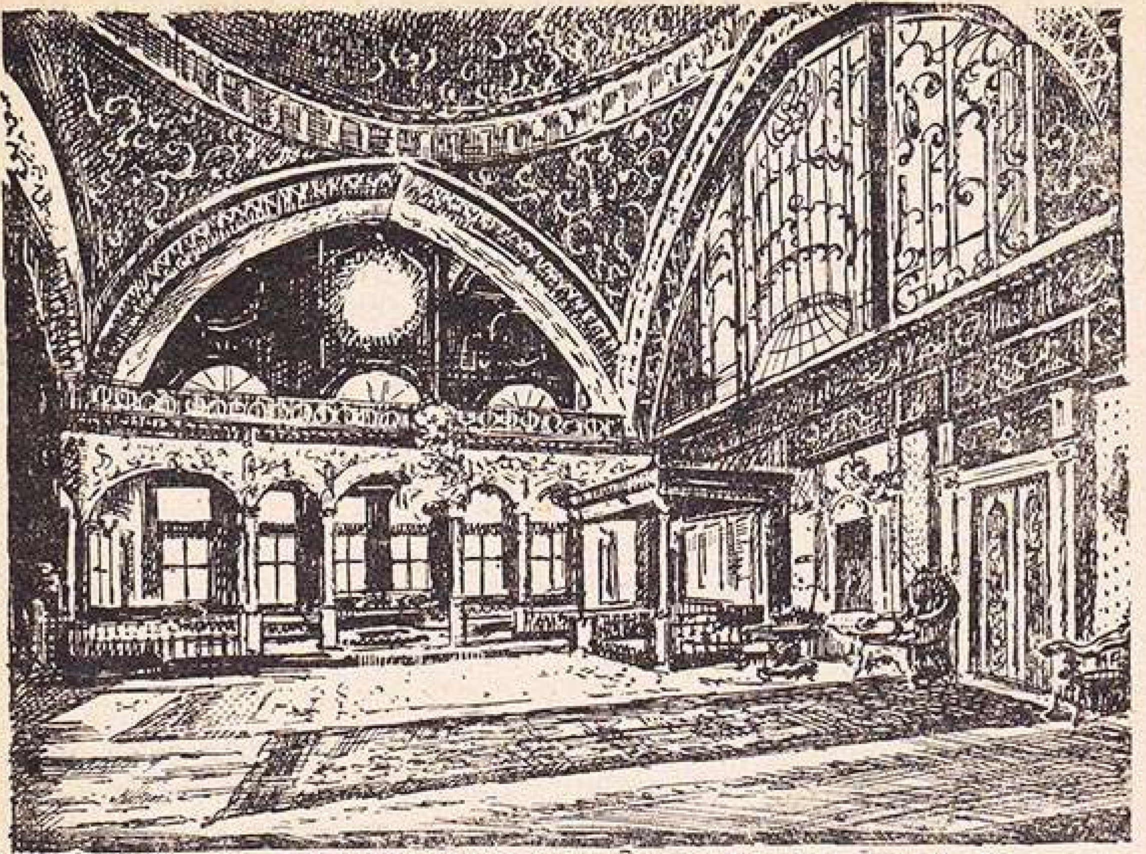
«Ey Pâdişah kıyamete kadar devletin uzun olsun ★ Dostların şâd ve hurrem ve düşmanın mahzun olsun».

Çeşmeli Sofanın Hünkâr Sofasına açılan kapusu önüne gelen bir ziyâretçi, karşılaştığı haşmetle gözleri kamaşarak bir ân duraklar. Evvelce de söylemiştim, Burası Haremi Hümayûnun en zengin ve azametli yeridir. Osmanlı Pâdişahlarının Haremi Hümâyunda sâzende, hânende ve rakkase câriyelerle zev-ku safâlar sürdüğü bir yerdir.

HÜNKÂR SOFASI:

Hünkâr Sofası, Topkapu Sarayındaki Haremi Hümâyûnun en büyük ve en süslü salonudur (plânda 77 numara ile gösterilen yer). Otuz dört adım boyunda ve yirmi adım eninde müstatil bir salon olup altı mermer sütunla iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım bir büyük kubbe ile örtülmüştür. İkinci kısım pâdişaha mahsus olan yerdir, mermer sütunlar üzerine kemerler atılmış, ön tarafına altın yaldızlı ve sedef kakmalı, gayet kıymetli bir san'at eseri ahşab bir parmaklık konmuştur, zemini, birinci kısmın zemininden de yüksekçedir, gerisindeki pencereler «Asma Bağçe ve Havuzlu Taşlık» denilen yere bakar (plânda 84 numara ile gösterilen yer).

Bu salonun aslı onaltıncı asra âit bir Mimar Sinan yapısıdır. Eskiden bütün duvarları onaltıncı asrın en kıymetli çinileriyle süslü imiş, Üçüncü Osman zamanında tâmir edilirken bu çiniler kaldırılmış, yalnız büyük kubbenin duvarlarla birleştiği yerde, salonu fırdolayı çevirmiş olan ve Kur'ân âyetlerini ihtivâ eden yazılı bir çini su bırakılmıştır. Tâmirde, o canım çiniler yerine renkli ve altın yaldızlı rokoko üslûbunda tezyinat kullanılmıştır. Kubbenin içi de aynı üslûbda nakışlarla tezyin edilmiştir.

Hünkâr Sofası
(Fotografdan Sabiha Bozcalı eli ile)

Birinci kısım, büyük kubbenin altı rakkase câriyelerin oyun yeridir. Sütunlar üzerinde, altın yaldızlı fevkalâde ziynetli bir şirvan (balkon) da sâzende ve hânende câriyelerin icrâ-ı-âhenk eyledikleri yerdir. Salonu ayrıca üç adet mermer çeşme tezyin etmiştir ki üçü de birer nefîs san'at eseridir. Altın yaldızlı kabartma meyveler ve asma yaprakları ile yapılmış çerçeveleri fevkalâde kıymetli dört büyük aynadan iki tanesi aynı zamanda kapu kanadı vazifesini görür, sol tarafta aynanın arkasında bulunan bir merdivenle şirvana çıkılır. Sağ taraftaki büyük bir aynanın arkasındaki gizli kapudan da Üçüncü Ahmed'in yemek odasına geçilir (plânda 89 numara ile gösterilen yer). Bu muhteşem salonun, bu gizli aynalı kapularından başka Üçüncü Murad'ın yatak odasına (plânda 87 numara ile gösterilen yer), Hünkâr Hamamı yoluna (plânda 78 numara ile gösterilen yer) ve Hünkâr Hamamına (plânda 79 numara ile gösterilen yer) açılan kapuları vardır.

Pâdişaha mahsus olan yerin tavanı önüne bir billûr top asılmıştır. Saray rivâyetlerine göre, rakkase ve câriyelerin oyun arasında sıçrayarak bu topa elle dokunmaları bir hüner sayılırmış.

Hünkâr Sofasına girilen kapunun üstünde, Üçüncü Murad yatak odasına, Hünkâr Hamamına, Hünkâr Hamamı yoluna açılan kapuların üzeride, bu muhteşem salonu tâmir ettirmiş olan Üçüncü Sultan Osman şânında yazılmış manzum kıt'aları ihtivâ eden kitâbeler vardır, zarâfetten, nükteden mahrum, soğuk, buz gibi şeylerdir, örnek olarak bir beyit nakledelim :

Sen oldukca küşâde lûtfi şâhinşehi âlemle
Deri bahti adüv idbâr ile ola herdem vârûn...

ŞEHZÂDELER DAİRESİ, KAFES :

Haremi Hümâyûnda Şehzâdeler Dâiresi (plânda 90 numara ile gösterilen yer), üç katlı bir binâ olup saray ağzında «Kafes diye meşhurdur, Birinci Sultan Ahmed devrinden, yâni onyedinci asır başlarından Tanzimata, ondokuzuncu asır ortalarına kadar, çocuk, delikanlı, yaşlı yüzlerce şehzâde ve tahtından indirilmiş pâdişahlar, bu dâirenin muhtelif odalarında bir mahpushane hayatı sürmüşler, kafes içindeki kuşlar gibi çırpınıp durmuşlar, bir kısmı son nefesini kafesinde vermiş, bir kısmı çilehânesinden çıkıp bir cihan imparatorluğunun saltanat tahtına oturmuştur.

Şehzâdeler Dâiresinin alt katı «Veliahd Şehzâde Dâiresi» dir. Âdeta fevkalâde müzeyyen bir kasırdır, içi ve dışı hemen tamamen çini ile kaplıdır. Nakışsız düz yeşil çinilerden en zengin ve muhteşem panolara kadar Türk çiniciliğinin zengin bir koleksiyonu da bu binadadır. Binanın üst kısımları sonradan ilâve edilmiş ve müteaddid odalarla genişletilmiştir.

İkinci kata, karanlık bir aralıktan yirmidört ayak taş merdivenle çıkılır, ikinci kattan üçüncü kata da, ikinci kat odalarının önlerinreki sofalardan müteaddid merdivenlerle çıkılır. Üçüncü kattaki odalarda da dayama merdivenler vardır, bunlarla da birer oda şekline sokulmuş çatı aralarına çıkılır. Şehzâdeler Dâiresinin ikinci ve üçüncü katında on tane kadar da oda vardır. Yalnız iki tanesi çini ve altın yaldızlarla tezyin edilmiş olup diğerleri pek sâdedir, fakat hemen hepsi veliahd şehzâde odasından daha büyüktür.

Şehzâdeler Dâiresinin ikinci katında büyük bir oda vardır ki Kadın Efendiler (Hasekiler) dâiresinin üstüne rastlar (plânda 73 numara ile gösterilmiştir), Sultan İbrahim'in tahttan indirildikten sonra hapsedildiği yer olarak meşhurdur.

Hulâsa, Topkapu Sarayının bu dâiresi, «Kafes», pek hazin hâtıralarla doludur, ve kelimelerin en kuvvetli ifâdesiyle «saray cinayetleri» ne sahne olmuştur. Osmanlı şehzâdelerinin elem ve ıztırab içinde geçmiş hayatından bir iki sahne nakledelim.

* * *

Üçüncü Sultan Murad, altı erkek kardeşin büyüğü idi, babaları İkinci Selim'in yerine tahta çıktığı gün ilk işi, beş küçük kardeşini bu dâiredeki odalarından aldırtıp boğdurtmak olmuştu, üstelik biçarelerin cenaze namazlarını da kendisi kıldırtmıştı!

Üçüncü Murad'ın oğlu Üçüncü Mehmed ise, yirmi erkek kardeşin en büyüğü idi. Kendisi tahta otururken öbür ondokuz şehzâdeyi, odalarında cellâdlar boğuyordu. Şehzadeler Dâiresi bir mezbahaya dönmüş, feryâd-ü figan gökyüzünü tutmuştu. Aman Allahım!..

Bunların dördü yetişkin gençlerdi, bir kısmı da analarının memelerinden çekilip boğulmuşlardı. İçlerinde en büyükleri Şehzâde Mustafa idi. Babasının öldüğünü işitince şaşırmış, karanlık istikbâlini bütün dehşeti ile görmüş, bir kâğıt parçası üzerine şu hazin beyti yazmıştı:

Nâsiyemde kâtibi kudret ne yazdı bilmedim
Âh kim bu gülşeni âlemde bir gez gülmedim.

Ondokuz şehid şehzâdenin tabutu, babaları Üçüncü Murad'ın tabutunu bir turna katarı hâlinde takib ederek saraydan çıkmıştı.

Üçüncü Sultan Mehmed, ondokuz erkek kardeşini boğdurtmakla kalmadı, yüzüne evlât kanının lekesini de buladı, büyük oğlu Veliahd Şehzâde Mahmud'u da idam ettirdi. Bu kanlı saray fâciasının dedikodusu şudur:

Gûyâ Şehzade Mahmud'un anası, oğlunun bir ân evvel tahta çıkması için bir şeyhe tılsım yaptırmış ve bu da ele geçmiş. Tabiî, Şehzâdenin cülusu babasının ölümü demek olacağından, tılsım yaptırtma pâdişaha karşı bir suikasd telâkki edilmiş, Şehzâde ile anasını, şeyh efendi ile arada vâsıta olanları boğmuşlar!..

Bir gün Birinci Sultan Ahmed, bir sohbet arasında Sadırâzam Ferhad Paşaya, bu vak'a hakkında bildiklerini şöylece anlatmış:

— Büyük Kardeşim Mahmud gayet zeki, âteşîn ruhlu, fevkalâde hamiyetli şehzâde idi. O zamanlar Anadoluda Celâlî eşkiyasının tuğyan zamanıydı, babam çok üzülürdü, Mahmud da gûyâ teselli vermek için, «Baba, beni serdâr yap, Celâlîlere karşı varayım, ihsan ile, olmazsa kılıç ile onları yola getirmek kolaydır!..» derdi, babam da bu sözlere çok kızardı. Kaç defa, «Kardeşim, pâdişahlarla böyle konuşulmaz» dedim, dinlemedi, âkıbet bir de tılsım sözü çıkınca saltanatta gözü vardır diye kıydılar biçâreye!..

Demişti.

Birinci Sultan Ahmed, saltanat verâseti an'anesini değiştirerek, Osmanlı sarayını her cülûsda bir şehzâdeler mezbahası olmaktan kurtardı. Bu pâdişahdan sonra taht, hükümdarın büyük oğluna değil, hânedanın, deli olmamak şartıyla en yaşlı erkeğine kalacaktı. Buna rağmen birkaç tâlihsiz şehzâde, Şehzâdeler Dâiresinin dört duvarı arasında mahpus oldukları halde başlarını kardeş gadrinden kurtaramadılar.

Birinci Sultan Ahmed'in oğlu İkinci Sultan Osman, tarihimizin o meşhur mazlûm Genc Osman'ı, Polonya seferine çıkarken, kardeşi Şehzâde Mehmed'i boğdurttu! Ortada idamı mucib hiçbir sebep yoktu, fakat toy ve muhakkak ki gaddar pâdişahın emriyle Rumeli Kadıaskeri Kemâlî Efendi «def'i dağdağaı fitne» diye idam fetvâsı vermekte tereddüd etmedi. Haremde daha bir çok şehzâde vardı, bu mehmedciğin günahı ne idi?..

Vak'anüvis Naimâ Efendi, bu vak'a hakkında şu satırları yazıyor:

«Şahzâde Mehmed pek güzel bir çocuktu. Cellâdlar üzerine hücum ettiğinde:

— Osman!.. Osman!.. Allahdan dilerim ki ömrün ve devletin berbad olsun!.. Beni ömrümden nice mahrum eyledin ise, sen dahi behremend olma!..

Diye bağırmıştı» diyor.

Mazlûm Şehzâde Mehmed'in beddûası pek çabuk tuttu. Bu fâciadan bir sene sonra Sultan Osman, Yeniçeriler tarafından tahttan indirildi, ağır hakaretler görerek Yedikule zindanına götürüldü ve orada pek fecî bir şekilde öldürüldü.

Osmanlı Hânedanında şehzâde kardeşlerini idam ettiren son Hükümdar Dördüncü Sultan Murad'dır. Ondan bir buçuk asır kadar sonra da İkinci Sultan Mahmud, kardeşi Dördüncü Sultan Mustafa'yı idam ettirmiştir. Bunlar, Topkapu Sarayında «Kafes» de işlenmiş cinâyetlerdir.

Onyedinci asır ortalarında yaşamış ve amansız bir müstebid olan Dördüncü Sultan Murad, İrana karşı sefere çıkıp Revon kalesini fethedince, İstanbula gönderdiği fetihnâme ile beraber Bayazıd ve Süleyman isminde iki kardeşinin de idam fermanlarını yolladı. İstanbul zafer şenlikleri içinde çalkalanırken, Topkapu Sarayı Haremi Hümâyûnundaki «Kafes» de iki bahtsız şehzâdenin son feryadları yükseliyordu.

Yine bu Dördüncü Sultan Murad, ikinci Şark seferinden «Bağdad Fâtihi» ünvaniyle dönerken, diğer kardeşi Şehzâde Kasım'ı boğdurtmuştu.

Topkapu Sarayı hareminde Şehzâdeler Dâiresinin sahne olduğu en büyük fâcia Sultan İbrahim'in idamıdır. Birinci Sultan Ahmed'le Kösem Sultanın oğlu olan Sultan İbrahim 1615 de doğmuştu. Osmanlı tahtına 1640 senesinde yirmibeş yaşında iken oturdu.

Ağır bir sinir hastasıydı, fakat cevvâl bir zekâya sâhibdi. Meşrutiyetten sonra kaleme alınmış tarihlerimizde, sathî bir görüşün farfara hükümlerinden biri olarak kendisine «Deli» lâkabı verilmiştir. Sultan İbrahim tahta oturacağı zaman, bir ân tereddüd etmiş ve ellerini gökyüzüne açarak: «Ey Rabbim!.. Benim gibi zayıf kuluna saltanat nasib ettin! Biraz sonra

koca bir devletin ülkelerinde yaşayan insanların mal ve can emniyeti iki dudağımın arasından çıkacak bir emre bağlı kalacak! Yeryüzünde irâdemin önüne geçecek bir kuvvet bulunmayacak! Eğer ben zulüm ve gadr ile tebaam üzerinde bir kâbus olursam, kudret-i-İlâhiyyeni göster, beni kahret, ortadan kaldır!..»

Diye duâ etmişti. Bu bir deli sözü değil, san'atını müdrik hükümdar sözü, hakîm sözüdür.

İlk icrâatı arasında, Dördüncü Murad istibdadının âleti olmuş simâları darmadağın ettiğini görürüz. İstanbul Kadısına yazılmış ilk fermanlarından birisinde de, Sultan Murad devrinde halkın rüşvetle ezildiği söylenerek rüşvetten sakınılması, hayatın ucuzlatılması emredilmiştir. Dokuz yıla yaklaşan saltanatında kadın veya erkek hiçbir nüfuza râm olmamıştı. Hattâ bir ara, dışarıdaki elleriyle rüşvet entrikaları çeviren anası Kösem Sultanı bile Topkapu Sarayından sur dışındaki bağçesine sürgün etmişti, ve bu harîs kadını kendisine can düşmanı yapmıştı.

Tuvaletine ve lükse fevkalâde düşkündü. Kürkü, kürkler arasında da samuru pek severdi. Bu da, asrının en büyük hükümdarına çok görülecek şey değildir. Lûtuf ve ihsânı bol Pâdişahdı. Enderûn halkı ve bütün İstanbul ahalisi kendisini pek severdi ve ondan bahsederlerken can ve yürekten, «Pâdişah Babamız» derlerdi. Fakat anasının ihtirâsı ve bu ihtirâsın kamçıladığı kini, Yeniçeri Ocağı Ağalarının devlete tahakküm hırsı 1648 de bir askerî hükûmet darbesi hazırladı. Onlara, rüşvet elleri bağlanmış olan ulemâ efendiler de katılınca, zavallı Sultan İbrahim tahttan indirilerek Kafes'de hapsedildi.

Sarayın muhafazasına memur Bostancıbaşı Ağa, Pâdişaha sadık kalarak saray kapularını açtırmamış olsaydı, bütün İstanbul halkının Sultan İbrahim'i müdafaa yolunda ayaklanacağağı muhakkaktı. Saray kapuları açılınca, bu müthiş emrivâki karşısında Pâdişâha sadık Enderûn halkı da koğuşlarında sinmekten başka bir şey yapamamıştı.

Sultan İbrahim'in yedi yaşındaki Veliahd Şehzâdesi Sultan Mehmed tahta oturtulmuş, Sultan İbrahim de «Kafes» de bir odaya hapsedilmişti. Düşmanları onu sâdece hapsetmekle kalmamışlar, bu odanın pancerelerini ördürtmüşler, yalnız yemek verecek küçük bir delik bırakılmış, kapusundaki kilide de kurşun akıtılmıştı, yâni zavallı genç adamı diri diri mezara koymuşlardı.

Vak'a Enderûnda ve şehirde derin bir teessür uyandırdı. Sinirleri büsbütün gerilmiş olan Sultan İbrahim, mezar odasında gece ve gündüz feryâd ediyordu. Enderûnlular ölümü göze alarak Pâdişahı kurtarmaya karar verdiler. İstanbul halkında da ayaklanma alâmetleri belirdi. Kösem Sultan Yeniçeri Ağalarını bu hususta ikaz etti ve Sultan İbrahim'in öldürülmesini teklif etti. Onlar da Yeniçerilerle sarayı tekrar bastılar. Korkunç cinayetin işlenmesi için meş'um odanın kapusu kırılırken, İbrahim'in fer-

yâdı gökyüzünü tuttu. Enderunlular, aciz içinde kahrolarak yine koğuşlarına kapandılar. Pâdişahı boğacak olan Cellâdbaşı Kara Ali bile korkusundan tirtir titreyerek kaçtı ve bir köşeye gizlendi. O sırada Sadırâzam bulunan Sofu Mehmed Paşa da harîs bir ihtiyardı, cellâd Kara Ali'yi sakladığı yerden bizzat bulup çıkardı. Fâcia yerine, başına asâsını vura, vura başını tekmeleye tekmeleye zorla götürdü. O müthiş sahnede, ölüme kanıksamış o zehir gibi cellâd muhakkak ki Vezirden, Vâlide Sultandan ve Ocak Ağalarından kat kat yüksek insan olduğunu gösterdi. Tekme ve sopa darbeleri altında yerlerde süründü. Fakat nihayet kendisi de ölümle tehdid edilince, yamağı hammal Ali ile beraber kırılan kapudan içeriye girmeye mecbur oldu, yağlı kemendini, elinde Mushaf: «Zâlimler, kaatiller, işte Kelâmullah!.. Beni hangi hükümle öldürüyorsunuz!..» diye bağıran İbrahim'in boynuna atarak yamağı ile beraber Pâdişahı boğdu.

Bu fâcianın en korkunç şâhidi Cellâdbaşı Kara Ali ile yamağı hammal Ali idi. İşlerini gördükten sonra onların vücudu da gizlice ortadan kaldırıldı.

«Kafes», bu müthiş vak'adan bir buçuk asır sonra iki cinayete daha sahne oldu. Tahttan indirilmiş olan Üçüncü Selim, Dördüncü Mustafa'nın bendegânı tarafından şenî bir şekilde şehid edildi. Dördüncü Mustafa da kardeşi İkinci Mahmud tarafından gizlice idam ettirildi.

Haremi Hümâyunda işlenmiş cinâyetlerin tüyler ürperten sahnelerinden biri muhakkak ki, Üçüncü Sultan Selim'in şehid edilmesidir. Her sâhada geri kalmış memleketinin hazin ve perişan hâli karşısında kalbi kanayan büyük hükümdardı. Türkiyenin kalkınması, Türk milletinin refâh saâdeti için taâssubdan sıyrılıp Garb medeniyetine ayak uydurmak isteyen münevver adamdı, bir inkılâbcıydı. İpek gibi, nâzik ve zarif, şefkatli, hassâs, alnında asâlet nûru, yüzünde güzellik ışığı olan insandı. Şâirdi ve zamanında Türk musikisinin en salâhiyetli simâlarından biriydi.

Memlekette yapılması gereken ilk inkılâb hamlesi, yeni silâhlarla techiz edilmiş tâlimli Türk ordusunun kurulması olacaktı. Yeniçeri Ocağı bir asker ocağı olmaktan çıkmış, baldırı çıplak haytalar, her türlü şenâati ve fuhşiyatı uluorta irtikâbdan çekinmeyen hezele ve haşarat gürûhu yatağı olmuştu. Eşkiya ini ocaklarının başlarına yıkılacağını görünce, Sultan Selime ve münevver Pâdişahın yakınlarına can düşmanı oldular. Cehlin katranı içinde kapkara yobazlar da Sultan Selime «Gâvur Pâdişah» diyorlardı. İki gızlet derhal bağdaşıp anlaştı. Bir Yeniçeri ihtilâliyle Üçüncü Selim tahttan indirildi. Dördüncü Mustafa Pâdişah oldu.

Devrin câhil, fakat hamiyetli, merd ve cesur bir Veziri, Ruscuk Âyânı Alemdar Mustafa Paşa, Üçüncü Selim'i tekrar tahta oturtmak için bir hükûmet darbesi yaptı ve kendi askerleriyle sarayı bastı.

O sırada Osmanlı Hânedanının yalnız üç erkek simâsı vardı: Dördüncü Mustafa, Üçüncü Selim ve Mustafa'nın kardeşi Şehzâde Mahmud.

Dördüncü Mustafa'nın Osmanlı tahtında kalabilmesi için amcası Üçüncü Sultan Selim ile kardeşi Şehzâde Mahmud'u öldürtmesi, Alemdar'ı bu kanlı emrivâki karşısında bırakması lâzımdı. Saraydaki bendegânına çifte idam emrini tereddüd etmeden verdi.

Sultan Mustafalılar tarafından kapatılmış olan Bâbüssaâdenin demir kanadları Alemdar askerinin baltaları altında inlerken Sultan Selim şehid edildi, Şehzâde Mahmud dört sâdık ve fedakâr bendesi tarafından kaçırıldı. Şehzâde Mahmud'un kaatillerin pençesinden nasıl kurtulduğunu, Haremi Hümâyûnda Altın Yoldaki taş merdiven münasebetiyle anlatmıştım.

Sarayda Enderûnu Hümayûn ve Haremi Hümâyûn halkı arasından bu çifte cinâyetin maddî ve mânevî vebâlini «kaatiller» sıfatıyla yüklenenler Zencî Haremağası Nezir, Zülüflü Ağalarıdan Gürcü Abdülfettah ile Ebe Selim'dir, bu üç lânetliye Bostancı Ocağı neferlerinden sekiz on canavar katılmıştır.

Sultan Selim'in son demine kadar yanında bulunan sâdık ve sevgili zevcesi Refet Kadın, bilâhara bu korknuç saray cinayetini bütün tafsilâtiyle anlatmıştır. Derler ki, Refet Kadın ne zaman Sultan Selim'in şehâdetini nakletse, hikâyesinin birkaç yerinde bayılırmış.

Sultan Selim, Topkapu Sarayında kendisi için iki katlı bir dâire inşâ ettirmişti. Tahtından indirilince bu dâirenin alt katına çekilmişti. Yanında Refet Kadın ile iki câriyesi vardı, câriyelerden birinin adı Pâkize idi. Refet Kadın, vak'adan bir müddet evvel arka arkaya çok korkulu rüyalar görmüştü, heyecanlı ve asabî idi. Sultan Selim, metîn ve cusur, karısını teselliye çalışıyordu.

Korkunç cinayet bu dâirede işlendi. Fakat ben vak'ayı, «Kafes Cinâyetleri» silsilesinden ayırmak istemedim.

Yurdumuzun ve milletimizin medenî bir inkılâb hamlesiyle kalkınması uğrunda hayatını vermiş olan büyük Pâdişah Üçüncü Sultan Selim'i İstanbulda her gün hatırlamak mümkündür. Muazzam Selimiye kışlası onun adını taşımaktadır. Bu kışlanın önüne Sultan Selim'in bir heykelini dikmek, bugünkü inkılâbcı Türk gençliğinin o inkılâb müjdecisine bir şükran borcu olsa gerektir.

Vak'a günü evvelâ uzaktan uzağa bir gürültü, gulgule işitmişlerdi. Refet Kadın yine sinirlenmiş, Sultan Selim ona:

— Hayırdır inşallah! Kendini ye'se ve fütura kaptırma!..

Demişti. Fakat gürültüler bulundukları yere doğru yaklaşmaya başlayınca onu da bir korku almıştı. Câriyelerden biri yukarı katta günlük temizlik işleriyle meşguldü. Koşarak heyecan içinde geldi:

— Birkaç ağa yalın kılıç Sedefli Sofadan geçtiler, buraya geliyorlar!..

Dedi. Üç kadın ve Pâdişah şaşkın gözlerle bakıştılar. Sultan Selim, «Sakalı Şerif» bulunan ve mescid gibi kullandığı küçük bir odaya geçmek isterken kapu açıldı. Sultan Mustafalı kaatillerden Zencî Nezir ile Gürcü Fettah göründü. Arkalarında bir kalabalık vardı. Yalın kılıçların havaya kalkmış uçları parlamaktaydı. Kadınlar korku ve dehşet içinde başlarını örtecek birer örtü arandılar.

Sultan Selim'in başında gelişigüzel sarılmış âbânî bir sarık vardı. Yeşil yollu entari giymişti, üstünde nâfeye kaplı kısa bir kürk vardı ve ayaklarında da mest vardı. Yüzünün rengi sapsarı olmuştu. Bir elini belindeki şal kuğaşına sokarak titrek, fakat vekarlı bir sesle:

— Cellâd mısınız?..

Diye sordu. Nezir:

— Fitne sizin başınızdan kopuyor, kader böyle imiş!..

Dedi ve bir adım ilerleyerek yanındakilere:

— Ne duruyorsunuz!..

Diye bağırdı. Üç kadın bir çığlık attılar. Pâkize ismindeki kız:

— Kıymayın Efendime!..

Diye bağırarak kaatillerle Pâdişahın arasına atıldı. Diğer câriye bayılmıştı. Refet Kadın saçlarını yolarak:

— İmdad!.. Efendimizi öldürüyorlar!.. İmdad!..

Diye bağırıyordu.

Kaatillerden bir Bostancı neferi Pâkizeyi saçlarından kavrayarak çekti ve göğsüne bir tekme vurarak bir kenara devirdi. Refat Kadın da bir yumrukta bir sedirin üstüne atıldı. Odada kılıç ve hençer parıltıları çaktı. Sultan Selim Tekbir getirmeye başlamıştı. Geriye doğru çekilmek isterken kılıç darbesi yüzünün sağ tarafına indi ve bayılarak yere düştü. O zaman yüzü ve göğsü sekiz veya on ve belkide daha fazla hançer darbesiyle delik deşik edildi.

Refet Kadın düştüğü yerden kalkarak kocasının nâşı üzerine atıldı. O korkunç rüyâlarından birini daha görüyormuş sanıyordu. Yarı cinnet hâlindeydi.

Bostancılardan Hacı Ali adındaki kaatil, Refet Kadını haşîn bir hareketle kocasının nâşı üzerinden çekip aldı. Diğer Bostancılar da Sultan Selim'i, sedirin üzerine serilmiş şiltelerden birinin üstüne yatırdılar ve şiltenin dört ucundan dört kaatil tutarak Pâdişahın ölüsünü alıp götürdüler.

Cinâyete sahne olan oda meş'um bir sessizliğe gömüldü. Yerde büyük kan lekeleri vardı. Üç perişan kadın baygın yatıyordu. Bunlara bir yudum su verecek yoktu.

Sultan Selim'in kaatillerine, Dördüncü Sultan Mustafa'nın müstefrişe câriyelerinden Peykidil ismindeki genç kadın yol gösterip kılavuzluk etmişti. Sultan Selim şehid edilip de zevcesi Refet Kadın deli gibi üzerine kapanınca, bu Peykidil çıngıraklı bir kahkaha atmış, bu sesi işiden Refet Kadın teessüründen düşüp bayılmıştı.

Alemdar, sarayı zaptedip Dördüncü Mustafa tahttan indirilerek İkinci Sultan Mahmud Pâdişah olunca, Refet, Kadın, genç hükümdarın ayaklarına kapanarak vak'ayı anlatmış ve:

— Pâdişahım!.. Bu fâhişeden şehid amcanın intikamını al!..

Diye yalvarmıştı.

Peykidil bir akşam, Sultan Mahmud'un emriyle bir sandala konularak Kızkulesine götürülmüş ve gece orada boğularak cesedinin ayaklarına taş bağlanmış, denize atılmıştı.

Refet Kadın bu müthiş vak'adan sonra elli yedi yıl daha yaşadı ve 1865 de Beşiktaşta Hayreddin İskelesindeki yalısında öldü.

Kaatil Zenci Nezir'in hayâli, üzerinde o kadar müthiş bir tesir bırakmıştı ki, ömrünün sonuna kadar dâiresinde Haremağası kullanmamıştı. Hânedan erkânı bu muhterem kadını sık sık ziyaret ederlerdi ve ziyaretine gittikleri zaman yanlarında haremağası götürmezlerdi.

Refet Kadın bu elli yedi yıl içinde yalısından dışarıya adım atmamıştı. Her ânı aziz ve muhterem kocasının hayâl ve hâtıraları içinde geçmiş, gece ve gündüz ibâdetle meşgul olmuştu. Üçüncü Sultan Selim'in ruhu için Kur'ânı Azîmüşşân hatmi şerifinin birini bitirir, yenisine başlar, yılda elli hatmi şerîf indirirdi, derler.

Üçüncü Sultan Mustafa'nın oğlu olan Üçüncü Sultan Selim 1761 de doğdu. 1789 da yirmi sekiz yaşında Pâdişah oldu. 1807 de tahttan indirildi ve 1808 de şehid edildi. Ölümünde 47 yaşındaydı. On sekiz sene kadar sürmüş olan saltanatı, tarihimizin dâhilî ve hâricî çok dağdağalı, buhranlı bir devrine rastlar. Gözlerini Avrupa medeniyetine çevirmiş, memleketimizde Avrupalılaşma yolunda ilk ciddî adımları atmıştı. Klâsik Türk musikisinde devrinin üstadları arasındaydı. Garb musikisinin de hayranlarındandı. Ömrü vefa etseydi klâsik musikimizde Garbe doğru büyük bir gelişme idrâk edileceği muhakkatı.

Kıymetli bir bestekâr olarak bugün Üçüncü Sultan Selim'den kalan hâtıralar, «Sûzidilâra» faslında iki beste ile iki semâi, «Pesendîde» de bir beste ile bir semâi ve Mâhûr, Şehnâz, Muhayyer Sünbüle, Şehnâz Bûselik, Hüzzam, Şevkitarab ve Şevkefzâ fasıllarında üstadâne şarkılardır.

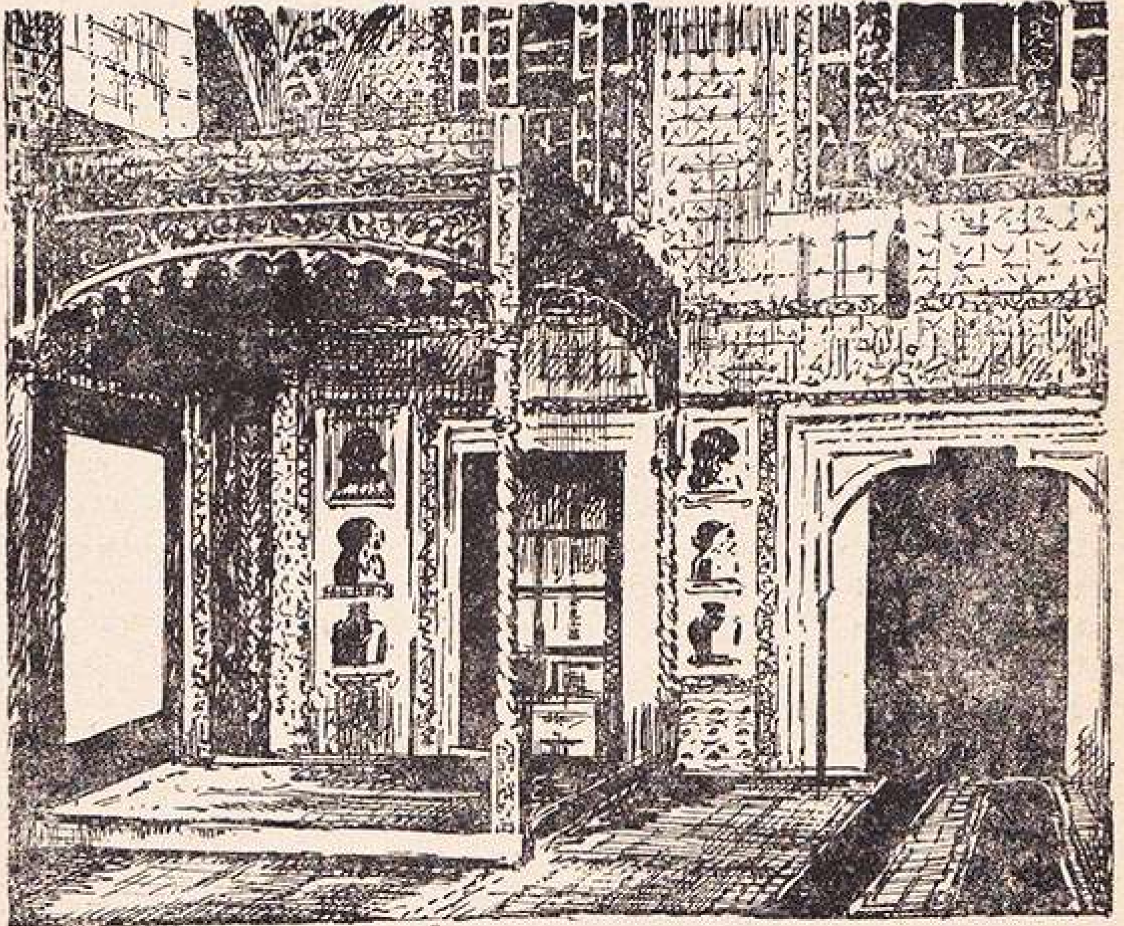
Lâleli'de, Lâleli Câmii yanında, babası Üçüncü Sultan Mustafa'nın türbesinde medfundur.

* * *

ÜÇÜNCÜ MURADIN YATAK ODASI:

Üçüncü Sultan Murad'ın yatak odası yalnız Haremi Hümâyûnun değil, bütün Topkapu Sarayının en muhteşem yapısıdır. Onaltıncı asır Türk yapı san'atının mesken olarak ibdâ ettiği eşsiz güzellikte en azametli eseridir (plânda 87 numara ile gösterilen yer).

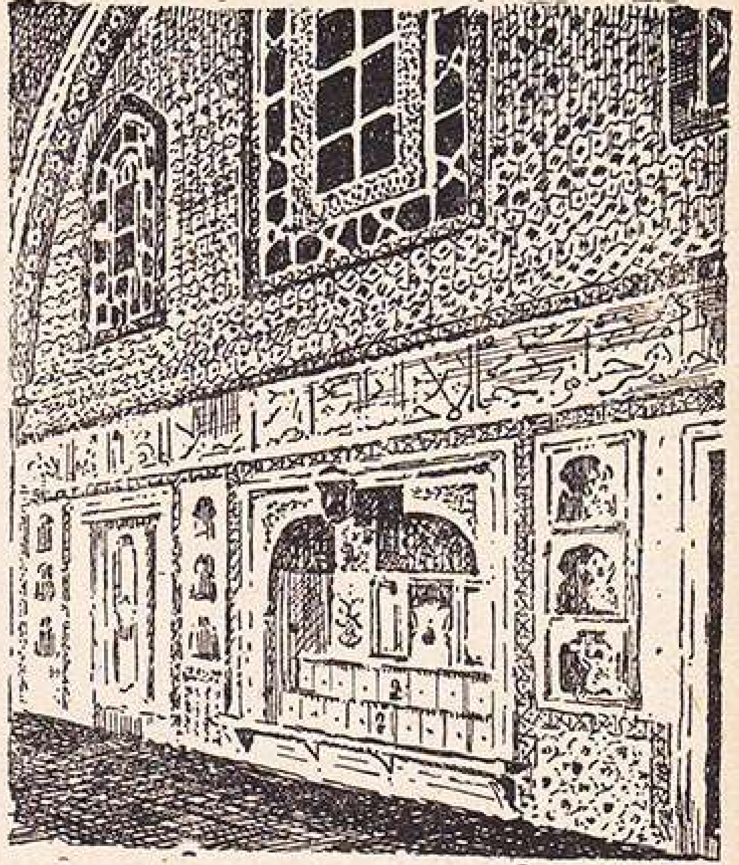
Dört duvar içinde dört büyük kemere oturtulmuş büyük bir kubbe ile örtülü olan bu odanın pencereleri insan boyunun çok üstünde, yukarıdadır, duvarların alt kısmı zengin çini tezyinatına, kapulara, dolablara, höcrelere bırakılmıştır, odayı ayrıca hârikulâde nefîs bir ocakla eşsiz bir san'at şâheseri selsebilli bir çeşme tezyin etmiştir. Baga ve sedefle işlenmiş kapu ve dolab kanadları, cebheleri yekpâre mermerden höcreler, cennet bahçelerini andıran onaltıncı asrın en güzel çini panoları, pencerelerin renkli camlarla yapılmış alçı çerçeveli nefîs tezyinatı, kubbenin tezyinatı, çeşme ve ocak, yatak yerleri çok olgun bir san'at zevkinin kudretiyle o kadar âhenkli yerleştirilmiştir ki, odanın eşiğinden içeriye adı-

Üçüncü Muradın yatak odasında yatak yeri
(Fotografdan Sabiha Bozcalı eli ile)

mını atan bu güzellik ve ihtişam karşısında mestolur ve etrafını doyulmaz bir göz tadı ile seyre dalar.

Kubbenin ortasına, yuvarlak tirşe zemin üzerine altın yaldızla «Esmâi Celâl» (Cenâbı Hak'kın isimleri) yazılmıştır. Duvarların üst kısmında geniş bir su hâlinde çini üstünde gayet kalın celî halt ile «Âyetül Kürsî» ve «Ellezine âmenû ve amelû...» âyeti kerîmesi yazılıdır, bu yazılı çinilerin zemini mavi, yazısı beyazdır.

Üçüncü Muradın odasında çeşme
(Fotografdan Sabiha Bozcalı eli ile)

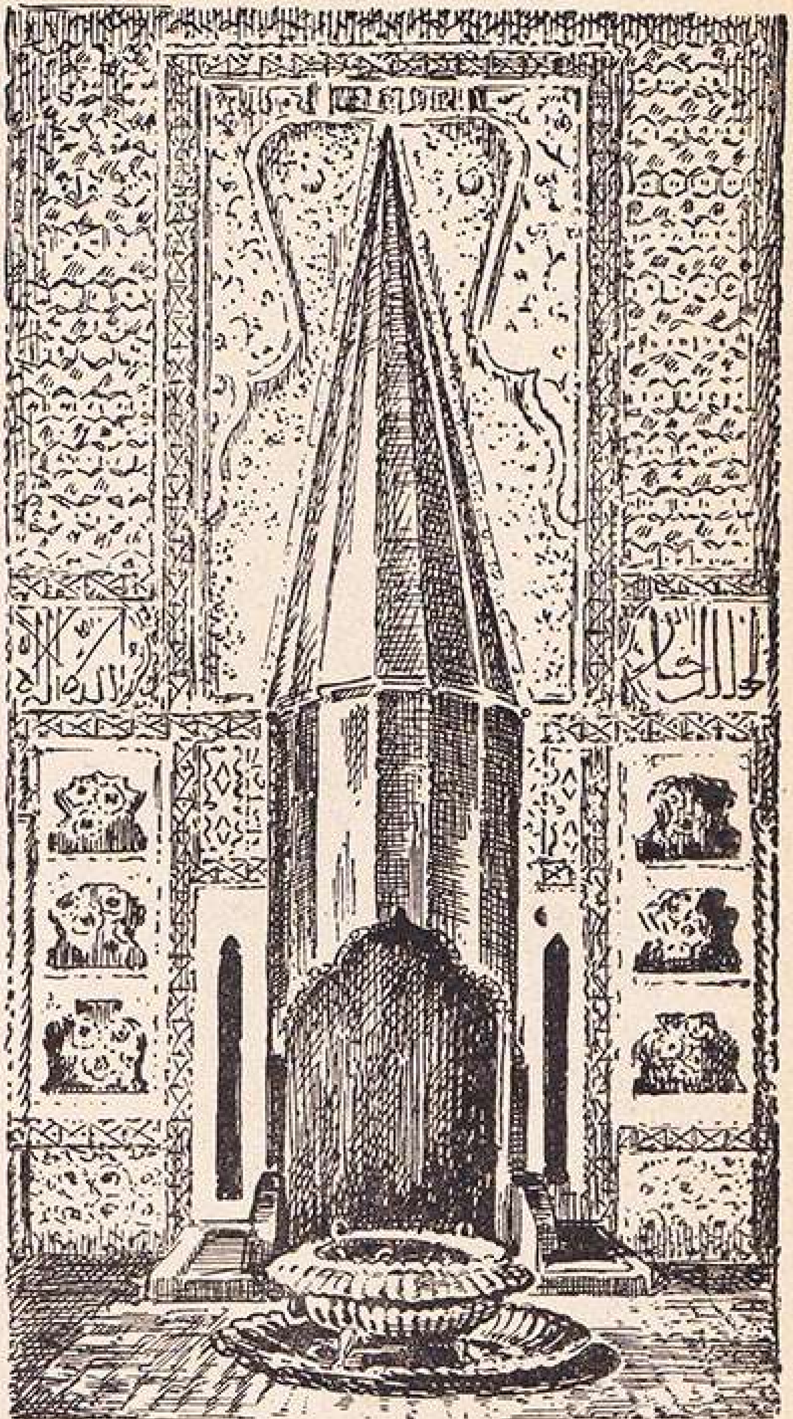
Kapusunun kemeri açık pembe ve siyah menevişli somakî ile beyaz mermerden yapılmıştır. Kapunun sökeleri süsleri arasına da yeşil ve beyaz menevişli döner sütuncuklar yerleştirilmiştir. Kapunun kemeri üzerinde dört beyitlik manzum-bir kitâbe vardır. Bu kitâbeden bu muhteşem yatak odasının hicrî 986 (milâdî 1578) yılında yapıldığı görülüyor. O asrın büyük san'atkârı ve o devrin Devlet Başmimarı Koca Mimar Sinan Ağa da «Tezkiretül Bünyan» da Üçüncü Murad'ın bu yatak odasını kendi eserleri arasında zikrediyor.

Üçüncü Murad'ın yatak odasında, iki duvara karşılıklı olarak konmuş olan ocak ve çeşme, birinde ateş, öbüründe su, iki ayrı güzellik timsâlidir. Ocağın hârikulâde zarif yaşmağı altın yaldızlı saçtandır. Ocağın cephesi ise onaltıncı asrın o nefis çinileriyle kaplanmıştır. Ocağın iki yanında, cepheleri yekpâre mermerden höcreler manzaraya ayrı bir letâfet vermiş, o hârika çini panoları bir kat daha açmıştır.

Ocağın iki kenarındaki köşelerde birer yatak yeri vardır. Altın yaldızlı ve oymalı dörder nârin ahşab sütun üzerine oturtulmuş üst kısım-

ları da oymalı ve şakır şakır altın yaldızlıdır, yatak yerlerinin bu ahşab tavancıkları en tatlı renkler kullanılarak gayet ince ve zarif kalem işi ile tezyin edilmiştir.

Ocağın karşısındaki büyük mermer çeşmeye gelince, evvelce de kaydettiğim selsebil şeklindedir. Cephesi en temiz mermerden yapılmıştır. Gayet büyük olan ayna taşının ortasında elvan. somâkî ve mavi çinilerden yapılmış zarif bir mozaik motif vardır.

Üçüncü Muradın odasında ocak
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

Yukarıdan aşağıya merdiven basamağı şeklinde genişleyen üç yalak konmuştur. Ve her yalağın üstünde tunçtan, gayet güzel birer musluk vardır. Su, birinci yalaktan ikinciye, ikinci yalaktan üçüncüye dökülür. Üstteki yalağın çeşmenin ayna taşında bulunan musluğunun iki kenarına altın yaldız ve boya ile, çiçek şişeleri içinde lâleleri, sünbül ve karanfilleri gösterir birer resim yapılmıştır. Bunlar da kalem kalem işçiliği bakımından birer zarâfet ve incelik şâheseridir.

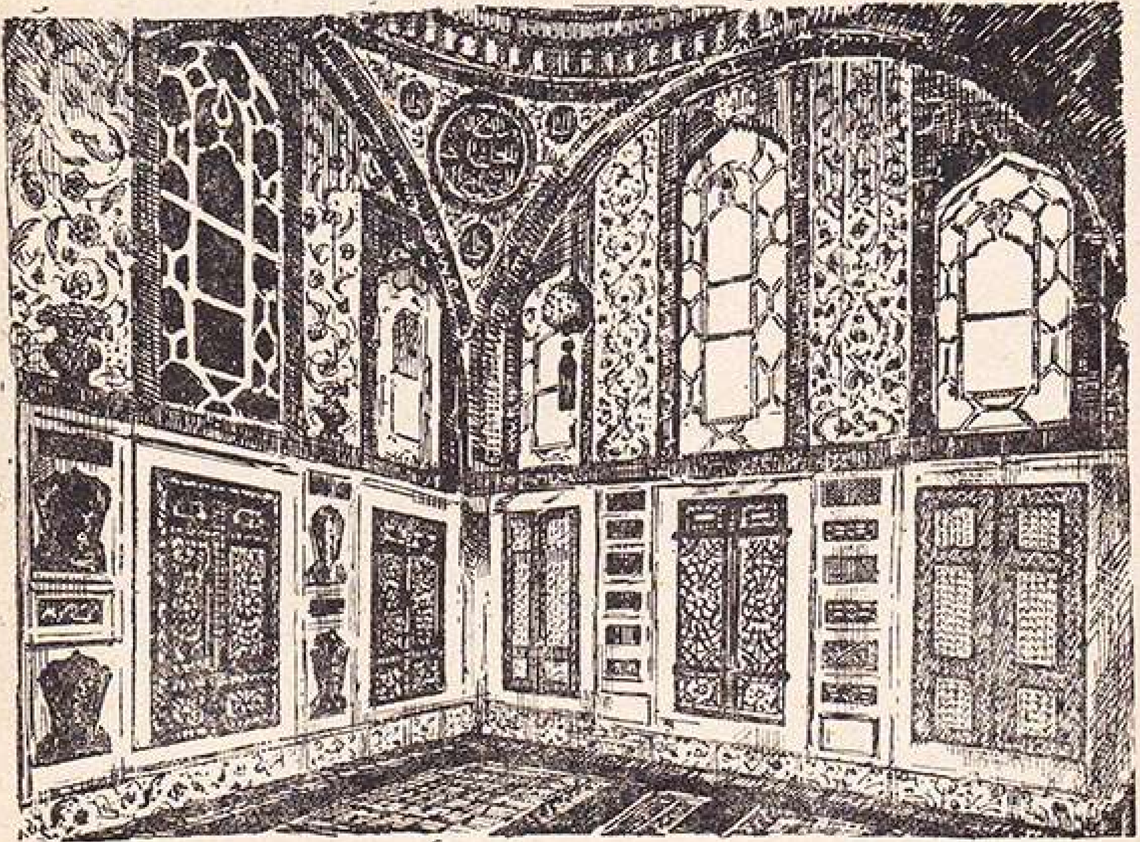
Çeşmenin iki kenarında kalan duvar parçaları serâpâ çini panolarla kaplıdır.

Üçüncü Murad'ın yatak odası ihtişâm ve zarâfeti ile beraber Haremi Hümâyunun aynı zamanda en sağlam yapısıdır. Bu san'at bedîası yatak odasından Birinci Sultan Ahmed'in kütüphane - mütalâa odasına ve oradan da Üçüncü Sultan Ahmed'in yemek odasına geçilir. Birincisi onyedinci asır başında, ikincisi de onsekizinci asır başında yapılmış ayrı güzellikte, ayrı kıymette iki muhteşem saray odasıdır.

Haremi Hümâyûnun en muhteşem bir parçası olan Üçüncü Murad'ın yatak odasından bir kapu ile Birinci Sultan Ahmed'in kütüphane - mütalâa odasına (plânda 88 numara ile gösterilen yer), oradan da bir kapu ile Üçüncü Ahmed'in yemek odasına geçilir (plânda 89 numara ile gösterilen yer). Üçüncü Sultan Ahmed'in yemek odasını da bir kapu Hünkâr Sofasına bağlar.

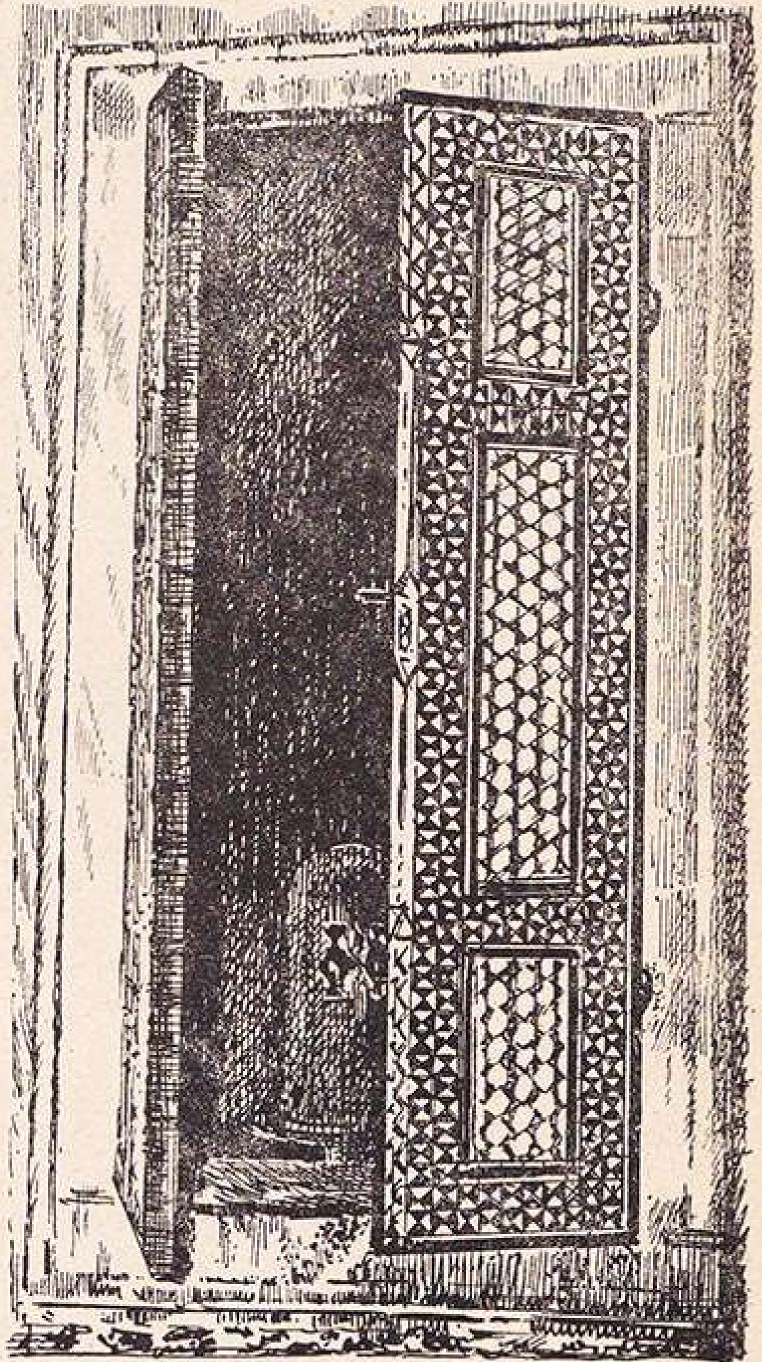
BİRİNCİ AHMED'İN KÜTÜPHANSİ :

Topkapu Sarayı hareminde fakat fevkalâde müzeyyen ve muhteşem bir odadır, seyir ve temâşâsına doyulmaz. Dört duvar üzerine oturtulmuş

Birinci Ahmed Kütüphanesi
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

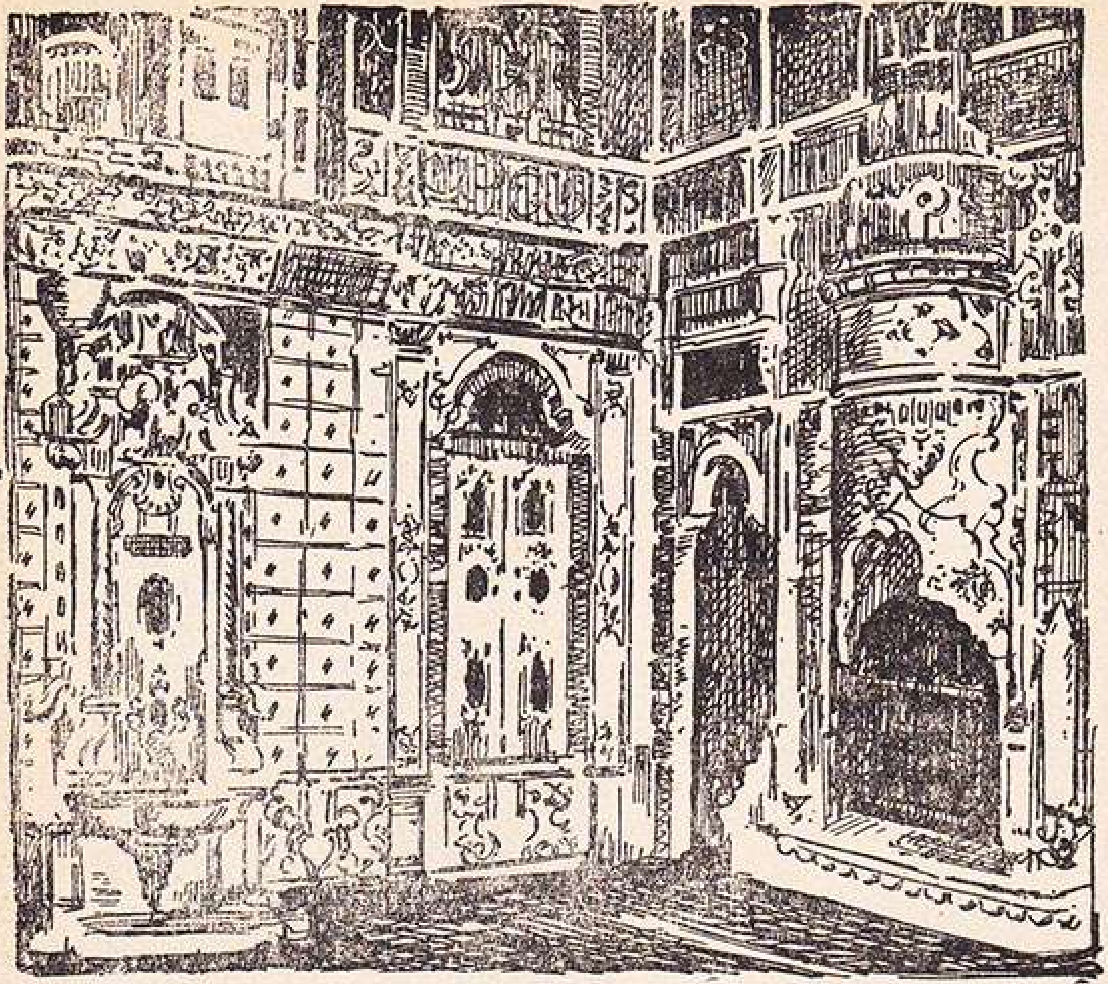
küçük kubbesiyle bu kütüphane - mütalâa odası sanki bir kuyumcu elinden çıkmış gibidir. Yeşil ve mavi çinileri, en tatlı ve yumuşak renklerle altın yaldızlı nakışları, kenarları altın yaldızlı yazıları, duvarlara kaplanmış mücellâ mermerleri, mermer höcreleri, höcrelerin çekmelerinde, dolap ve kapı kanatlarındaki sedef ve baga kakmaları ile servet ve ihtişam, olgun ve ince bir zevkin elinde Türk'ün ruh asâletinin ifâdesi olmuştur. Kapudan girilince sağ tarafta bir çeşme vardır ki, güzellik hârikasıdır. Dört duvarında kubbeyi tutan kemerler ve bu kemerler üzerindeki kubbe de merkezine kadar çiniyle kaplanmıştır, bu çinilerin üzerinde amûdî ve ufkî mavi ve yeşil çizgilerin ve aynı renklerde dâirelerin içine Kur'anı Kerîmden âyetler ve arabca şiirler yazılmıştır.

Birinci Ahmed ktüphanesinde dolab içinde çeşme
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

ÜÇÜNCÜ AHMED'İN YEMEK ODASI :

Küçük ve basık tavanlı bir odadır. Duvarları ve tavanı tamamen lâke kaplıdır ki, buna Türk san'at dilinde rugânî denilir, üzerine çiçek ve meyve resimleri, altın yaldızlı nakışlar yapılmış, bunların arasına da arabca şiirler yazılmıştır. Tavanı da

Birinci Abdülhamidin Yatak odası
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

altın yaldızlı ve nakışlı olup göbeğine dört köşe bir ayna konmuştur. Kapusunun üzerindeki türkçe manzum kitâbesine göre, bu yemek odası hicrî 117 milâdî 1705) senesinde yaptırılmıştır.

HAMAM YOLU, HÜNKÂR HAMAMI, VALİDE SULTAN HAMAMI:

Topkapu Sarayı Harem-i-Hümâyûnunun çok karışık bir plânı olduğunu evvelce söylemiştim. Öyle zannederim ki bu yazıları rahat takip edebilmek için saray plânını daima göz önünde bulundurmak icab eder.

Hamam Yolu dar bir koridordur (Plânda 78 numara ile gösterilmiştir). Bu koridoru bir ucundan öbürüne yürürken dört kapudan geçeriz: Hamam Yolunun Hünkâr Sofasına açılan kapusu, yolun ortasında iki ara kapusu koridorun Vâlide Sultan aralığına açılan kapusu. Ortadaki iki

ara kapu kapatılacak olursa, Hamam Yolu üç kısma ayrılmış olur, ve bu suretle Hünkâr Hamamı ile Vâlide Sultan Hamamı arasındaki bağ kesilmiş olur.

Bu kapulardan birinin üstünde mermer üzerine gayet güzel ve kalın bir sülüs hat ile şu beyit yazılmıştır:

Olup hasretkeşi teşrifi bu hammâmı şevk âsâr
Kudumu Şehriyârî dehre eyler sûzi dil izhâr..

İçinde pâdişahların yıkandığı Hünkâr Hamamı (Plânda 79 numara ile gösterilmiştir) ile ona bitişik Vâlide Sultan Hamamı (Plânda 80 numara ile gösterilmiştir) genişlik bakımından pek az farklıdır, Hünkâr Hamamının tezyinâtına azıcık daha dikkat edilmiştir. Her iki hamam onaltıncı asırda Mimar Sinan tarafından yapılmış olup bir soyunma yeri, küçük bir soğukluk ve asıl hamamdan mürekkebdir. Üzeri yarım küre ve beşik kubbelerle örtülmüş olup ışığı kubbelerin tepe camlarından alır. İçleri gayet aydınlık, ferahdır. Soğukluk ve asıl hamam kısımları gayet güzel çini panolarla muzeyyen iken bilâhara gördüğü bir tâmirde bu çiniler her nedense sökülmüştür. Kurnaları altın yaldızlı tunç lülelidir. Ayna taşları kabartma nakışlıdır. Her iki hamamda birer tane de mermer banyo vardır. Hünkâr Hamamında iki kurna ve Vâlide Sultan Hamamında bir kurna gayet sağlam altın yaldızlı tunç parmaklık içine alınmıştır, bu kurnalar bizzat Pâdişah ile Vâlilde Sultanın yıkandıkları yerlerdir.

Herhalde hatırlarda kalmıştır, sarayda Pâdişahlara mahsus bir muhteşem hamam da yine Mimar Sinan eliyle Enderûnu Hümâyûnda, Fâtih Sultan Mehmed Köşkünün yanında yapılmıştı. Soyunma yerinin (Câmekânın) pencerelerinden Marmarayı ayak altında gören Enderûndaki Hünkâr Hamamının soğukluk ve asıl hamam kısmı maalesef yıkılmıştır.

Pâdişahları Enderûn Hamamında dellâk iç oğlanları, bu Haremi Hümâyun Hamamında da câriyeler yıkarlardı. Bir Osmanlı Pâdişahının, turna katarı gibi dizilmiş belleri peştemallı ve ayakları nalınlı kızlar tarafından yıkandığını gösteren frenk gravürleri vardır. Muhteşem bir saray hamamının mermer ve altın yaldızlı bronz akisleri arasında saçı sakalı ağarmış bir Pâdişahın, gözleri nefis lezzeti ışıkları ile parlayarak cennet kaçkını hûrî ve gilman misâli çıplak kızlar veya oğlanlar tarafından yıkanması, altın taslar, sırma işlemeli kırmızı peştemallar, sırma veya inci işlemeli tasmaları ile sedef kakmalı abanoz nalınlar, tepe camlarından çubuk çubuk süzülen ışıklar, bizim ressamlarımız için ne muhteşem ve ne orijinal bir tablo mevzuudur.

BİRİNCİ ABDÜLHAMİDİN YATAK ODASI:

Hamam yolunda, Hünkâr Hamamının karşısındaki kapudan Birinci Abdülhamid'in yatak odasına girilir (plânda 82 numara ile gösterilen yer),

bunun gerisinde Üçüncü Selim'in odası vardır (plânda 83 numara ile gösterilen yer), bu iki odanın arasında bulunan iki odaya çıkılır ki, bu odalar plânda gösterilememiştir. Üst kattaki odalardan biri Üçüncü Selim'in anasının odasıdır.

Birinci Abdülhamid'in yatak odası:

Üçüncü Osman tarafından yaptırılmış, Birinci Sultan Hamid tarafından da benimsenerek itmam ve tezyin edilmiştir. Türk rokokosu üslûbunda fevkalâde ziynetli, muhteşem bir odadır. Her tarafı altın yaldız içinde şakır şakırdır. Muhtelif yerlerinde kullanılmış mermer sütunları altın yaldızlı ve kabartma nakışlarla bezenmiştir. Duvarlarının üst kısımlarına duvar resimleri yapılmıştır. Asma bahçe ve havuzlu taşlıkla Üçüncü Osman köşkü koridoruna açılmış pencerelerinden bol ışık alır. Odaya girilince, sağ tarafta harikulâde kabartma tezyinatı ve altın yaldızları ile bir yatak yeri vardır. Sol tarafta duvara bitişik, kül rengi, siyah ve beyaz mermerlerden yapılmış güzel bir çeşme vardır, ayna taşına:

Çeşmei dilcû, hayâtı câvidan, ayni şifâ

mısrâı yazılmıştır. Yine sol tarafda ayni duvarda bir ocak görülür, bu ocağın, üzerinde kabartma, altın yaldızlı ve renkli nakışlar bulunan yekpâre mermerden yaşmağı, bir eşi bulunmayan bir san'at eseridir.

Odanın Hamam Yoluna açılan kapusunun üstünde içli dışlı iki kitâbe vardır: Bunlardan Hamam Yolu tarafındaki kitâbe Üçüncü Osman'a âiddir:

Şehinşâhı zaman Sultan Osman-ı cihandâre
Ola beytüşşeref bu melcei mümtâzi hemvâre

Oda tarafındaki kitâbe de Birinci Abdülhamid'e âiddir:

Melcei şâhânı âlem Han Hâmidi dâdker
Nushai ahlâkına muhtac yüz bin faslü bâb
Didei bahtı gibi Hak kapûsun meftuh ide
Perdei subhi küşad itdikce desti âfitâb

Bu muhteşem yatak odasında, yaşlı, bir hükümdar olan Birinci Abdülhamid'in çocuk denilecek yaşta bir kıza, Ruhşâh adındaki câriyesine çılgın aşkı hatırlamamak imkânsızdır. Koca Pâdişah birçok gecelerini bu odada gözyaşları ile uykusuz geçirmiştir.

* * *

Kendisi melek gibi bir insan, fakat devletimizin kara günlerinin hükümdarlarından olan Birinci Abdülhamid, Ruhşâh adındaki câriyesine âhiı ömründe âşık olmuştu. Yegâne tesellisi bu genç ve güzel kadının yanında bulunması, onun çiçek gibi yüzünün temâşâsı, bülbül gibi şakıyan sesinin musikisi idi... Fakat Ruhşâh, çocuk denilecek yaşda, bir âhûyi vahşî idi, velinimetinden kaçar, yaşlı hükümdara ezâ ve cefâdan zevk alırdı.

İnsana, bir imparator, mâşukasını kolundan tutar ve ağuşuna çeker gibi geliyor!.. Hayır efendim, hakikaten seven hoyrat olamaz, aşk vuslatında cebir yoktur.

Topkapu Sarayında, Türk rokokosunun ibdâ ettiği altın yaldızlı muhteşem yatak odasından bu âşık Pâdişahın fettan Ruhşâh'a yazdığı şu feryadnâmeye bakın:

«Ruhşâhım, Hamidin sana kurban ola.

«Cenâbı Hallâkı âlem cemii mahlûkaatın hâlikıdır. Bir kusur ile azâb eylemez, Efendim, sana bende olmuş bir kulunum, ister darb eyle, ister öldür, sana teslimim. Bu gece gel, niyâzımdır. Billâhi sebebi illetim ve belki mevtim olursun. Ayağın altına yüzüm sürerek rica ederim. Kendimi zaptedemiyorum billâhülâzim!..

Ruhşâh Pâdişahın odasına gitmiş midir? Bilemeyiz.

İşte başka bir dâvet tezkeresi:

«Efendim, Hamid sana kurban olsun. Bu gece teşrifinle kulunu ihyâ eyle! Billâhi sabra mecâlim kalmadı. Hem ayın ibtidâ gecesidir, kerem senindir. Bu gece kendimi güçle zaptetdim. Ayağını öpeyim, Allahü Tealâ aşkına beni bu gece mahzun eyleme efendim. Sana kul ve kurban olayım efendim..»

Zavallı Birinci Abdülhamid, nâzik ve zarif âşık, diğer uzun bir mektubunda da şu satırları yazıyor:

«..... Bu gece de gelmezsen bilirim ki bana muhabbetin yoktur. Benim bu hâlime düşmanım bile rahmeder. Akşam ve sabah gelip bir lâhza oturmak iş değildir. Kulun ayağına gider, yüzünü sürerdi, beni istemezsin diye gitmedim. Ölürsem, sen ne olursun diye düşünüyorum. Sen de böyle edince ölüm bana hayır geliyor..»

Birinci Abdülhamid'e, kendi tâbiri ile bir hayır olan ölüm, ânî bir darbe hâlinde geldi. Haşmetli âşık ölünce, ezâ ve cefâ melîkesi Ruhşâh da bir anda bir hiç oldu. Osmanlı sarayının muazzam harem dâiresinde alelâde bir kadın oldu. Abdülhamid'in, «Ayaklarına yüzümü gözümü süreyim» dediği Ruhşah başını taştan taşa vurabilirdi.

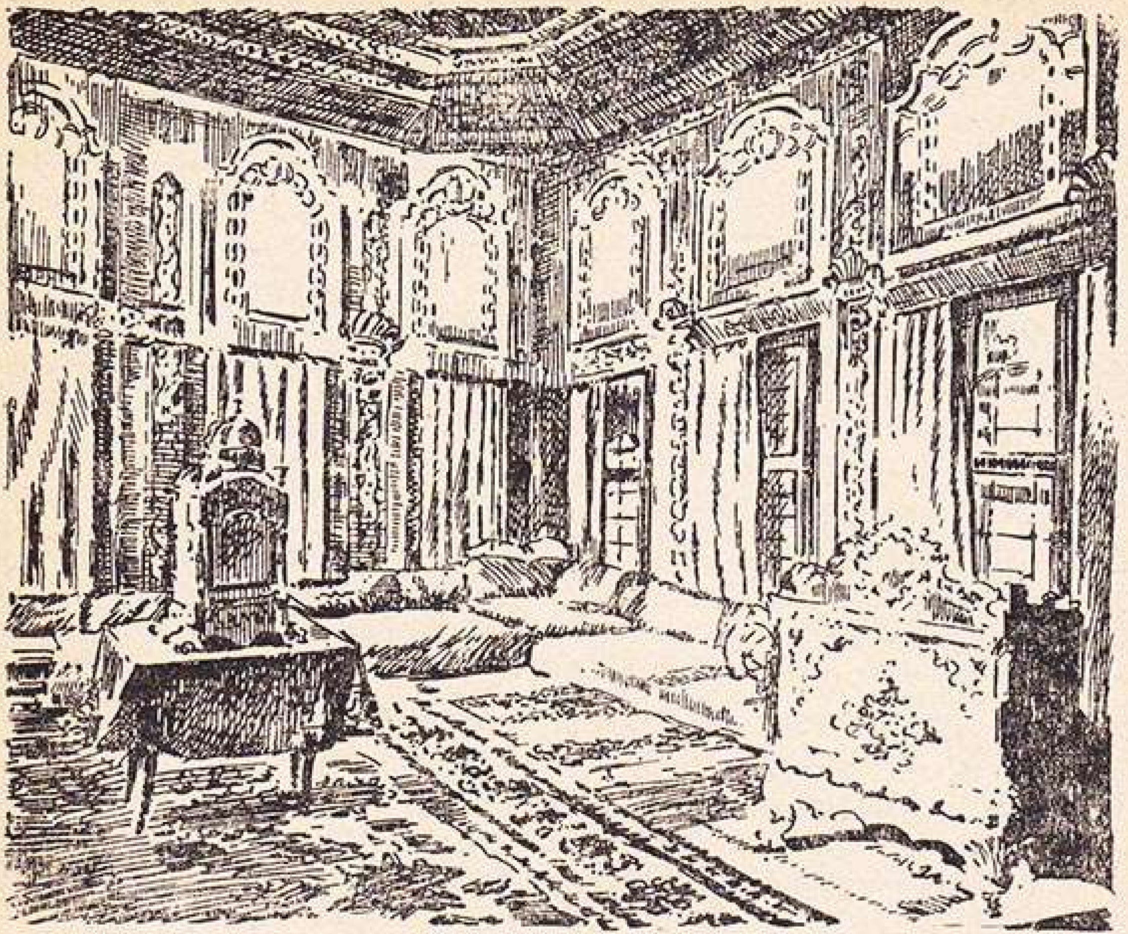
Fakat belki de kendisine genç ve güzel bir koca bulundu, saraydan çırağ edildi. Bu genç, bir saray hamlacısı, kayıkçısı olsa da, iki gönül bir olunca samanlık seyrân oldu.

* * *

ÜÇÜNCÜ SELİM ODASI:

Birinci Abdülhamid'in yatak odasından bir aralıkla Üçüncü Selim'in odasına geçilir (plânda

Birinci Abdülhamidin Ruhşah Hâtuna bir aşk nâmesi (Müze arşiv klavuzundan)

Üçüncü Selim odası
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

83 numaralı yer). Bu odanın önünden geçen bir koridor Üçüncü Osman köşküne gider, koridorun ötesinde de Asma Bahçe ve Havuzlu Taşlık bulunmaktadır.

Üçüncü Selim Odası, Topkapu Sarayında Haremi Hümâyûn yapıları gümesinin şimâli garbî köşesini teşkil eder. Üç duvarındaki geniş pencerelerinden bol ışık alan, ferah, gönül açıcı bir odadır. Türk rokokosu üslûbunda fevkalâde ziynetlidir. Bir duvarını tamamen kaplayan ocağının yekpâre mermerden yaşmağı çok san'atkârane oyulmuş, ve bu oyuk yerler devrinin en güzel Avrupa çinileriyle kaplanmıştır. Ocağın iki yanında kabartma çiçek tezyinâtlı ve altın yaldızlı üçer gözlü iki höcre vardır. Ocağın üzerinde de altın yaldızlı ve kabartma çiçek tezyinâtlı içiçe iki güzel kemer-korniş bulunmaktadır. Bu duvarın diğer kısımları da aynı nefâset ve zenginliktedir. Pencereleri altlı üstlüdür. Üst pencerlerinden bir tanesi rengârenk camlardan mürekkepdir. Alt pencereler hemen yerle bir denilecek kadar alçaktır. Odanın üç duvarı kenarında rahat, geniş bır

boy minderi uzanır. Odada teşhir edilen eşya arasında lâke, işçiliği pek nefis bir yazı çekmecesi bulunmaktadır.

Çok hassas, gayet nâzik, son derece şefkatli bir insan olan büyük bestekâr Üçüncü Sultan Selim, bugün yüksek musiki Mahfillerinde hürmet ve hayranlıkla çalınan eserlerinden çoğunu bu şâhâne saray odasında ibdâ etmişti.

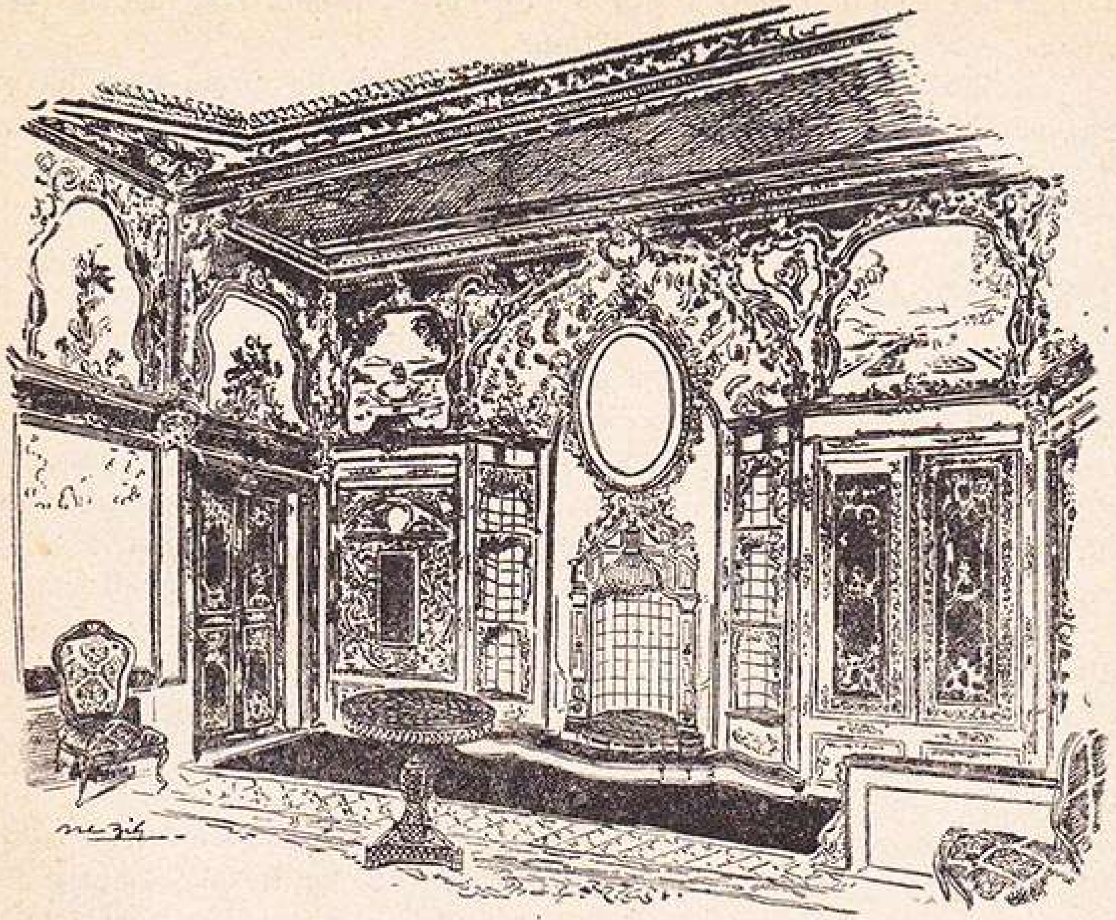
SAKALI ŞERÎF ODASI:

Birinci Abdülhamid'in yatak odası ile Üçüncü Selim'in odası arasındaki aralıkta bulunan alelâde bir merdivenle bu dâirenin üst katına çıkılır. Merdiven sahanlığında duvara oyulmuş bir yer vardır ki, hizmet nöbetinde olan câriyeler orada otururlarmış. Bu sahanlıktan üç dört basamaklık bir merdivenle bir odaya girilir. Bu odanın dolabında eskiden «Sakalı Şerîf» bulunduğu için «Lihyei Saâdet Odası = Sakalı Şerîf Odası» adını taşır. Odanın duvarları serâpâ altın yaldızlı kabartmalarla tezyin edilmiştir. Bu odanın duvarlarında görülen altın yaldızlı alçı kabartma tezyinât da fevkalâdedir. Bu ufacık odanın altın pırıltısı olmayan yeri yok gibidir Gayet tatlı renkler ve altın yaldızlarla bezenmiş nakışlı tavanı da nefis bir san'at eseridir. Bol ışıklı, pencerelerinden bakıldığı zaman bahçe manzaraları gönül açıcı bir yerdir. Bu odada büyük bir ayna vardır ki, hiçbir yerde eşi yoktur, yapılırken içine bir Besmelei Şerîfe ile bir Âyeti Kerime, altına Üçüncü Sultan Selim'in turası, bir tarafına adı Mehmed olan hattatın adı ile hicrî 1205 tarihi ve şu kıt'a yazılmıştır:

Görmemiş mir'âtı hulyâsında İskender dahi
Kıl nazar sûretnümâdır benzemez kârı kadîm
Himmeti şâhânesiyle kıldı bû kasrı binâ
Rub'i meskûnun şehi dâdâveri Sultan Selîm

MİHRİŞAH SULTAN ODASI:

Sakalı Şerîf Odasından merdiven sahanlığına inelim, orada izbe gibi karanlık, kasvetli birkaç aralıktan geçince gözlerimiz birdenbire yeni bir ihtişâmın şâşâası ile karşılaşır, karşımıza Üçüncü Sultan Selim'in anası Mihrişah Sultan'ın odası çıkar. Bu oda, Haremi Hümâyunun, belki bütün Topkapu Sarayının en müzeyyen bir odasıdır. En tatlı renklerle boyanmış ve altın yaldızlarla bezenmiş tahtadan ve alçıdan yapılmış kabartma meyvalar ve çiçeklerle bir cennet bahçesi hâlindedir, bu kabartmaların arasına lâtif tabiat manzaralarından duvar resimleri yerleştirilmiştir. Büyük bir ocağın yekpâre mermerden yaşmağı üzerine zarif oymalar yapılmış, buralara tatlı bir renk âhengi ile kırmızı somâkîler konmuştur. İnsan Mihrişâh Sultan odasında nereye bakacağını şaşırır. Altlı üstlü çift pen-

Mihrişah Sultan odası
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

cerelerinin alt kısmından saray bahçelerinin yeşilliği görülür, üst pencereler ise, alçı çerçeveli renkli camları ile ayrı bir letâfet arzeder. Bu odanın aynı ihtişamda bir de sofası vardır. Sofanın duvarlarındaki müzeyyen, altın yaldızlı höcrelerin içlerine de küçük ve güzel tablolar yapılmıştır.

Odada siyah zemin üzerine altın yaldızla bir su hâlinde onbeş beyitlik bir tarih kasidesi yazılmıştır. Şâir Münib'in kaleminden çıkmş olan bu kaside:

Bârekâllah zehî câyi letâfet mesken
Bağı Firdevs gibi seyri komaz dilde hazen

beyitle başlar, son tarih mısrâı da şudur:

Saad ola Vâlide Sultana sarâyı rûşen

Ebced hesabı ile hicrî 1204 yılı çıkar ki, milâdî takvimde karşılığı 1789 dur.

Sofada da yine ayni şekilde onüç beyitlik bir tarih kaidesi vardır, bu kasidenin tarih beyti de şudur:

Sofai Vâlidei Husrevi ahdi vâlâ...

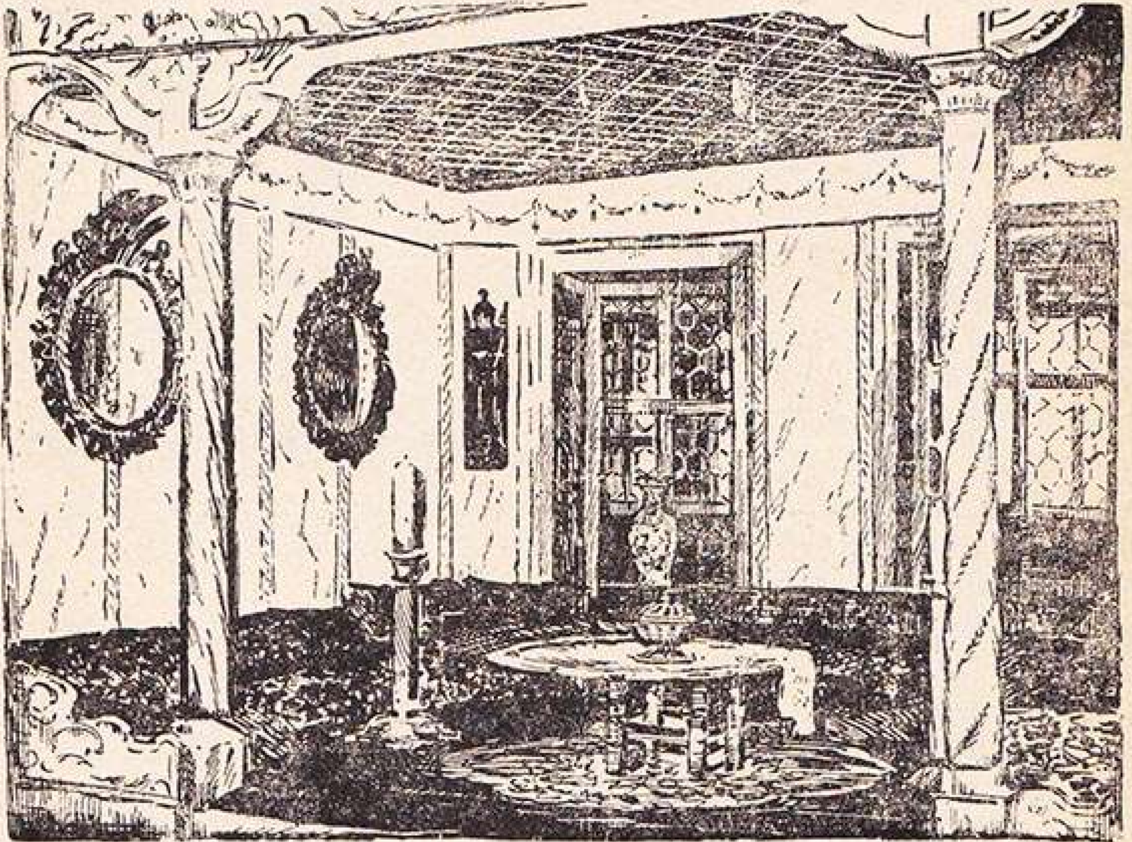
Ebced hesabı ile bu mısrâ da ayni seneyi gösterir. Yazılar devrin en büyük hattatlarından Yesâri Mehmed Efendinin kaleminden çıkmıştır, sanatkâr imzasını sofadaki kasîdenin altına koymuştur.

Buradan çıkılınca Haremi Hümâyûnun diğer büyük ve muhteşem bir dâiresine, «Vâlide Sultan» dâiresine girilir.

VÂLİDE SULTAN DÂİRESİ:

Haremi Hümâyunun başka büyük bir köşesidir. Saray plânına yine şöyle bir göz atalım:

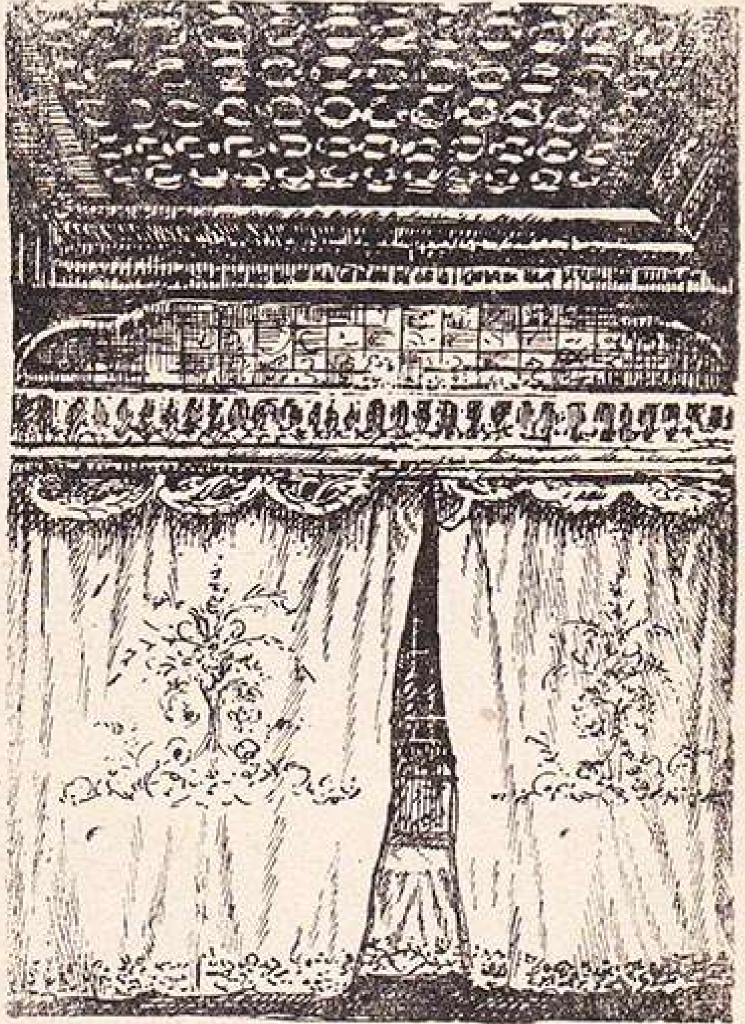
Plânda 78 numara ile gösterilen Hamam Yoluna inip ileriye yürürsek, Hamam Yolu bir koridor ile «T» şeklinde kesişir, bu koridor ve çıkıntılı devamı (plânda 66 numara ile gösterilmiş olup Vâlide Sultan aralığı ve ya koridoru adını taşır.

Vâlide Sultan Yemek odası
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

Vâlide Sultan Dâiresi de Üçüncü Selim odası gibi sarayın şimâli garbî köşesindedir, Vâlide taşlığından (plânda 64 numara ile gösterilmiştir) Haremi Hümâyûn bahçesine kadar uzanan (bu bahçeye plânda numara konmamıştır) geniş bir dâiredir, Üçüncü Selim odasının penceresi de bu Haremi Hümâyûn bahçesi üzerine bakar.

Vâlide Sultan Dâiresi, Vâlide Taşlığı üzerinde «Vâlide Sofası» (plânda 65 numara ile gösterilen yer), Vâlide koridoru üzerinde «Vâlide Sultan yemek odası», yahut «Vâlide Sultan Salonu» (plânda 67 numara ile gösterilen yer) ve Vâlide Sultan yatak odasından (plânda 68 numara ile gösterilen yer) mürekkepdir.

Vâlide Sultan Yatak odasında yatak ve şirvan
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

İçiçe iki odadan mürekkeb Vâlide Sofası, altın yaldızlı kabartma ahşab tezyinatı, duvarlardaki tabiat manzaraları, üst pencerelerinin alçı çerçeveli renkli camları ile Haremi Hümâyun zemin üzerine altın yaldızlı nakışlar, gözü derhal çeken bir letâfete sâhiptir. Yemek odası - salonda da ayni şâşaalı manzara devam eder. Üzerleri sedef ve baga işlenmiş dolab kanatları nefîs birer sanat eseridir.

Bu salonun yatak odasına açılan kapusunun yanında mermer üzerine yazılmış şu türkçe beyit vardır:

Bu ocağın dûdu dâim sünbül izhâr eylesün
Sâhibine Hazreti Hak nârı gülzâr eylesün

Salonun üzeri, altın yaldızlı nakışlarla müzeyyen büyük bir kubbe ile örtülmüştür.

Vâlide Sultan yatak odası da (plânda 68 numara ile gösterilen yer) altın yaldızlı kabartmaları ile ve duvarlarını kaplayan çinileri ile Haremi Hümâyûnun pek ziynetli bir yeridir. Bilhassa tavanı kendine hâs bir şekildedir, bir kısmı düz tavan, bir kısmı da mermer sütunlar üzerine atılmış tonozumsu kemerle örtülmüştür. Oda, ışığı kemerin münhanisi üzerine açılmış ufak tepe pencerelerinden alır.

Sarayın diğer yatak odalarında görüldüğü gibi bu odada da dört süslü ahşab sütunu bulunan bir yatak yeri vardır, yalnız, bu yatak yerinin üst kısmında altın yaldızlı kabartma bir ahşab korniş ile yine altın yaldızlı bir trabzan - parmaklık vardır ki, Türk iç mimârîsinde bu yatak yerinin üstü gibi olan yerlere şirvan denilir. Bu şirvanda, dayanıp kaldırılan el merdivenleriyle, Vâlide Sultanın mahrem câriyelerinden bir veya bir kaçının yattığı tahmin olunabilir. Tavanı da şakır şakır altın yaldızlarla bezenmiş olan Vâlide Sultan yatak odasının kapu kanadları da sedef ve baga ile işlenmiştir, gayet ince ve lâtif, fevkalâde kıymetlidir, ayrıca âyetler ve hâdisler hakkedilmiştir ve bir kapu kanadının üstünde de hicrî 1078 (milâdî 1667) tarihi bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ OSMAN KÖŞKÜ :

Haremi Hümâyûndan çıkmak üzereyiz efendim, gezilecek üç yer kalmıştır, Sultan Osman Köşkü, Birinci Sultan Ahmed Salonu (Köşkü) ve Câriyeler Dâiresi...

Asma Bahçe ve Havuzlu Taşlıkta (plânda 84 numara ile gösterilen yer) müstakil bir binadır (plânda 85 numara ile gösterilen yer). Bu köşke ya taşlıktan geçilerek büyük taşlık kapusundan girilir, yahut taşlığın garb kenarını kapatan ve Üçüncü Selim odası önünden geçen koridordan gidilir ve bir yan kapudan girilir.

Köşkün yüzü Havuzlu Taşlığa bakar, arkası da bugünkü Gülhane Parkını çeviren sed - duvar üzerindedir. Köşk bir büyük salonla bu salonun iki tarafında birer ziynetli birer de âdi odadan ibârettir, bu salon ve odalar birbirine kapularla bağlanmıştır. Taşlık - Asma Bahçede yüzümüzü köşke çevirirsek, sağda kalan sonuncu odada bulunan bir merdivenle Havuzlu Taşlığın alt kısmına inilir.

Salon, müstatil şeklinde bir asıl kısımla sekiz köşeli bir çıkma (bir nevi şahnişin) den mürekkebdir. Bu çıkma kısmın asıl salonla birleştiği yerde, iki sütun üzerine gayet zarif oymalardan bir kemer yapılmıştır. Kemer ve sütunlar altın yaldızlıdır.

Salonun hey'eti umumiyesi altın yaldızlı ve renkli kabartmalarla, onsekizinci asrın en güzel Avrupa çinileriyle tezyin edilmiştir. Salonun iki tarafındaki iki ziynetli odada nakışlarının en tatlı renk imtizacları ve

yaldızları ile pek güzeldir. Bu odaların ve salonun tavanlarına gelince, mübalâğasız birer san'at şâheseridir. Köşkün Havuzlu Taşlığa bakan cephesi altın yaldızlı nakışları ile fevkalâde güzeldir. Taşlığa açılan asıl büyük kapunun iki yanında ayna taşları gayet süslü, nefis oymaları ile birer san'at olan iki çeşme vardır. Bu kapunun kemeri üzerinde Sultan Mahmud'un turası ve turanın altında da tâlik hat ile şu manzum kitâbe vardır:

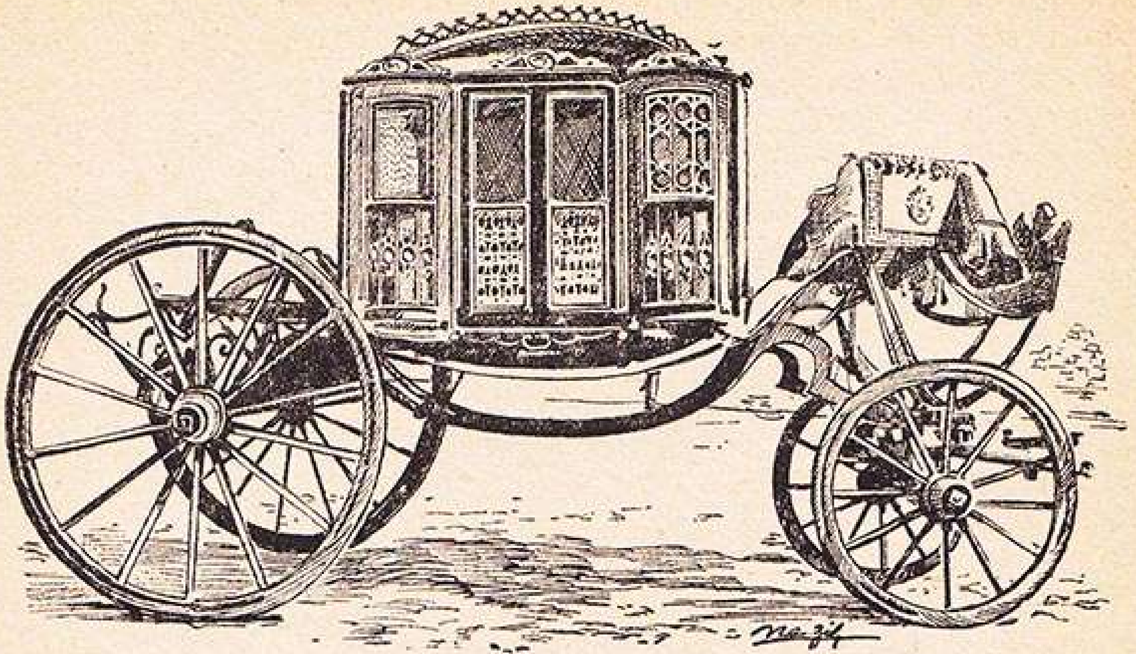
Mihensâz olmağiçün canevinde bu deri şevket
Olur ağuş küşâ Sultan Mahmud Hân'a bîminnet

Çeşmelerden de sağdakinin üstünde «Mübârek bâd» soldakinin üzerinde «Saâdet bâd» yazılıdır. Köşk Üçüncü Osman'ın adına nisbetle anılageldiği halde, bu Hükümdara âid yazılı bir nişanı yoktur. Halbuki asıl salonla çıkma kısım arasındaki oyma kemerin ortasına konmuş bir camın üzerinde de İkinci Mahmud'un bir turası daha görülür. Bu turalardan ve taşlık kapusu üzerindeki kitâbeden anlaşılıyor ki, harâbîye yüz tutmuş olan Sultan Osman Köşkü, İkinci Mahmud tarafından esaslı bir şekilde tâmir ettirilmiş ve bu münasebetle de benimsenmiştir.

CÂRİYELER DAİRESİ:

Haremi Hümâyûnda Câriyeler Dâiresi, haremin en geniş, en büyük parçasıdır, bir tarafında Vâlide Sultan Dâiresi, bir tarafında da Karaağalar Dâiresi bulunmaktadır. Bu geniş dâire, her parçası ayrı ayrı târife değer hususiyetlere, hârikulâde zengin tezyinata sâhib değildir. Fakat taşlıkları, aralıkları, merdivenleri, saçakları, kâh ışıklı ve kâh loş manzaraları ile romantik bir yerdir. Ve nihayet saraya, satın alınmış bir güzel kız olarak giren türlü ırk ve milletten yüzlerce câriyenin bin türlü ihtiras ve hayâl ve mahrumiyetlerle dolu hayatı gözönüne getirilirse, Câriyeler Dâiresi insana biraz da hüzün ve melâl verir Pâdişahın iltifatına nâil olamıyan bir güzel kızın şehzâdelerden birinin ağuşuna teslim edilmek ümidi vardır. Ona da kavuşamazsa bir gün Pâdişahın bir sâdık bendesine ihsan ve çırağ edilmesi muhtemeldir. Vâlide Sultanın veya sultanlardan birinin hizmetine ayrılması bu ihtimâli daha yakınlaştırır, kolaylaştırır.

Câriyeler Dâiresinin plânda 64 numara ile gösterilmiş olan Vâlide Taşlığına bakan kısmının önünde bir sıra sütunlarla bir revak vardır. Plânda 44 numara ile gösterilmiş olan ve Câriyeler Dâiresinin merkezini teşkil eden câriyeler taşlığında da dokuz mermer sütun üzerine atılmış bir revak görülür. Câriyeler taşlığından bir merdivenle Haremi Hümâyûn bahçesine inilir. Bir ikinci merdiven de harem bahçesinin yanında bulunan ve «Cenazelik» denilen yere iner. Cenazeliğe inen merdiven aslında elli dört basamak olduğu halde Haremi Hümâyûn halkı arasındaki ismi «Kırkayak»

Bir haremi hümâyun arabası, XVIII. asır
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

dır. Çırağ edilip dünya evine giremeyen bir câriyenin son nasibi de, bir teskere üzerinde ve bir beyaz örtü altında Kırkayaktan cenazeliğe indirilmek ve orada gasil, teçhiz ve tekfinden sonra Osmanlı Pâdişahlarının sarayını terketmektir.

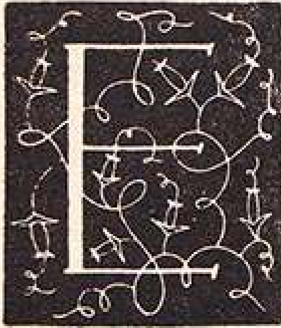
Bütün câriyelerin en büyük âmiri «Hazinedar Usta» ünvânını taşıyan en kıdemli câriye idi. Kendisi, Pâdişah haremde bulundukça, Pâdişah hizmetine ayrılmış câriyelerle beraber Pâdişahın yanında bulunurdu. O zamanlar, Câriyeler Dâiresine «Vekil Usta» ünvânını taşıyan kadın nezâret ederdi.

Câriyelerin yatak odalarına, taşlıktan bir merdivenle çıkılır ki, (plânda 47 numara ile gösterilmiştir), câriyeler taşlığının gerisinde plânda 49 ve 50 numaralarla gösterilmiş büyük bir harem çamaşırhânesi görülür. Câriyeler hastahanesi, sarayın garb köşesinde geniş bir sâha üzerinde kurulmuştur. Mutbağı, bulaşıkhânesi, aşçı koğuşları, hamamı ve ayakyolları ile haremden tamamen tecrid edilmiş bir müessese hâlindedir.

BÎR-ÛN

Dış Saray. Sarayın Dış Hizmet Ocakları, Sahil Kısmı

Son Dolaşacağımız yerler

vvelce de kaydetmiştim, büyük şehir İstanbulun en güzel bir yerinde inşâ edilmiş olan Topkapu Sarayı şehirden bir kale duvarı ile tecrid edilmiş, ayrılmıştır. Bu kale duvarının, deniz kenarı boyunca büyük bir kavis hâlinde uzanan kısmı Bizans yapısıdır. Liman dışında, bugükü Cankurtaran tren istasyonu civarından başlıyarak yokuştan yukarı Ayasofyaya kadar çıkan ve oradan yokuştan aşağı Soğukçeşme'ye, yâni halk ağzında Defterdarlık denilen ve Morg müessesesinin (eski Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi binası) önüne inen ve oradan hemen hemen doksan derecelik bir zâviye ile kırılarak limanda Demirkapu denilen noktada tekrar deniz kenarı kale duvarına bağlanan ve bu suretle sarayı şehirden ayırmış olan kara tarafındaki kale duvarı Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır ve adı «Sûru Hâkaanî» dir.

Sarayı çerçevelemiş olan bu kale duvarlarının üzerinde büyüklü küçüklü müteaddid kapular vardır. Büyük kapular dört tanedir :

Ayasofya karşısında asıl merâsim kapusu olan «Bâbı Hümâyûn», Cankurtaranda Sûru Hâkaanî üzerinde bir meydancığa açılan «Otluk Kapusu», yine o civarda deniz kenarında Bizans sûru üzerinde «Balıkhâne Kapusu», onun az ilerisinde deniz kenarında, Osmanlı İmparatorları sarayına bilâhare ismini vermiş olan «Top Kapusu» dur.

Bunlardan yalnız Bâbı Hümâyûnu bu eserin ilk yapraklarında saraya girer iken ziyaret ettik. Sarayı kuşatmış olan kale duvarları üzerindeki bu dört büyük kapu ile küçük kapuların muhafazası Bostancıbaşı Ağanın emrinde «Bostancılar Ocağı» denilen bir asker ocağına bırakılmıştı.

Sarayın sâhil kısmında, limana nâzır ve kale duvarı üzerinde «Sepetciler Köşkü», limana nâzır ve kale duvarı dışında «Cebeciler» yâhut «Yalı

Köşkü», Üsküdara karşı kale duvarı üzerinde «İncili Köşk» yahut «Sinan Paşa Köşkü», ve onun yanında «İshakiyye» yahut «Sultan Bayazıd Köşkü» kezâ Bostancıların muhafazası altında idi.

Bugün bu köşklerden yalnız Sepetçiler Köşkünün harab bir parçası kalmıştır, Yalı Köşkü, İncili Köşk ve Sultan Bayazıd Köşkü yıkılmıştır, fakat tarihimizde zengin, unutulmaz hâtıraları kalmıştır.

Sarayı kuşatmış olan kale duvarlarının içinde Fâtih Sultan Mehmed yapısı olarak müstakil ve kıymetli bir san'at eseri bina, «Sırça Saray - Çinili Köşk» vardır.

Birinci Mahmud, sâhilde, Topkapusu üzerinden başlıyarak Sarayburnuna kadar uzanan büyük bir sâhilsaray yaptırmıştı, adına «Topkapusu Sarayı» denildi. Bilâhare yandı. Fakat adı bu tarihten sonra bütün saraya alem oldu.

Sarayın bu kısmını dolaşmağa başlamadan Bostancılar Ocağından bahsetmek doğru olur.

Bostancılar ve Bostancıbâşı Ağa

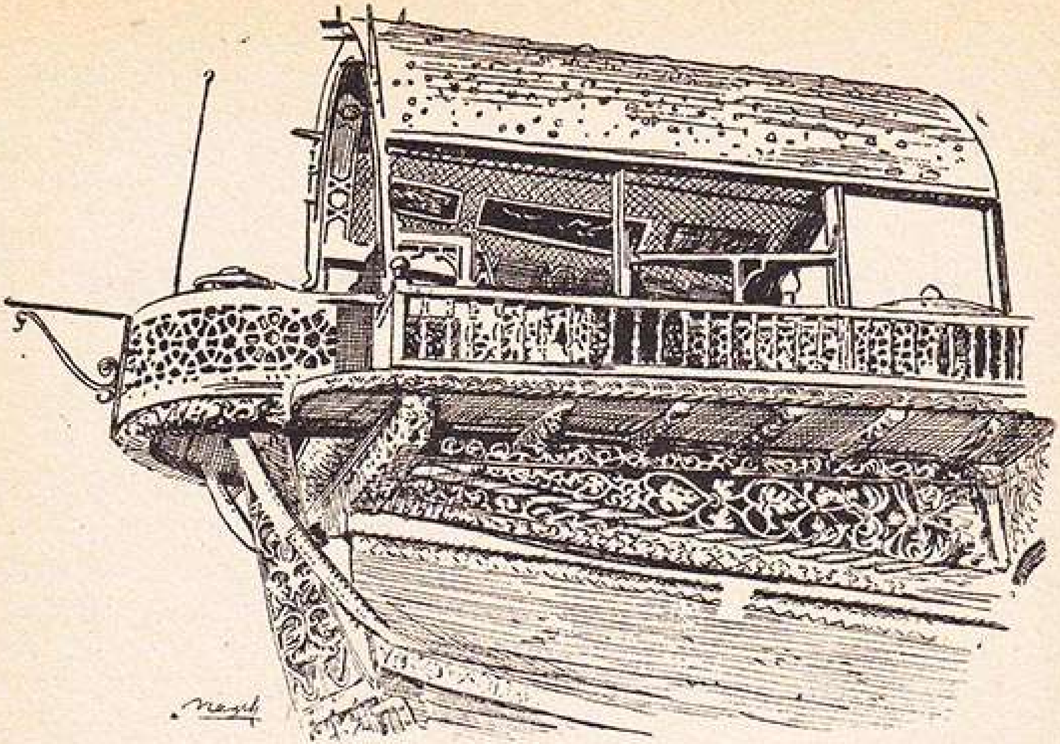
BOSTANCI OCAKLARI

Bu eserin daha başlangıcında, Bâbı Hümâyun ile Ortakapu arasındaki Cellâd Çeşmesinden bahsederken, Bostancıbaşı Ağanın da adı geçmişti. ve o zaman bu mevzuda ileride tafsilâtiyle konuşacağım demiştim. Osmanlı İmparatorluğunun eski teşkilâtında Bostancıbaşı Ağa, hem saray hayatında, hem İstanbul şehrinin günlük hayatında ve hem de devletin iç siyasetinde mühim mevkii ve rolü olan bir simâ idi.

Evvelce de azıcık bahsettim, Topkapu Sarayı, fırdolayı kale duvarları ile çevrilmiştir. Sâhil boyundaki Bizanslılardan kalma, kara tarafındaki Fâtih Sultan Mehmed yapısı olan bu kale duvarlarında Bâbı Hümâyûn, Otluk Kapusu, Balıkhâne Kapusu ve Topkapusu adını taşıyan dört büyük kapu ile müteaddid küçük kapular vardır. Bu kapuların muhafazası için «Bostancılar» denilen bir asker ocağı kurulmuştu. En büyük kumandanları Bostancıbaşı Ağa olan Bostancılar asker ocağı, Yeniçerilerle hiç alâkası olmayan bir teşkilât idi. Bostancılara, tereddüd etmeden «Saray Muhafız Alayı», bizzat Pâdişah tarafından tâyin edilen Bostancıbaşı Ağaya da «Saray Muhafızları Kumandanı» diyebiliriz.

Topkapu Sarayı, sarayın dış kısmı (Bîrun), sarayın iç kısmı «Enderûn» ve harem olarak üç büyük parçadan mürekkebdir. Sarayın dış kısmında da, şehir tarafında Alay Köşkü, sâhil tarafında Sepetçiler Köşkü, Yalı Köşkü, İncili Köşk, Sultan Bayazıd Köşkü ve Gülhane Köşkü adıyla altı büyük müstakil köşk vardı. Bugün sâhildeki köşklerden yalnız Sepetçiler Köşkünün küçük bir parçası kalmıştır. Bu köşklerin muhafızı da Bostancılar idi.

Bostancıbaşının emir ve kumandası altındaki Bostancılar asker ocağı, yalnız Sarayı Hümâyûnun değil, ayni zamanda Halicin, limanın, Kavaklara kadar Boğazın, Anadolu toprağında Bostancıya, Rumeli toprağında da Küçükçekmeceye kadar Marmara sâhillerinin muhafazası ile de mükellefdi. Boğazda yalnız kaleler, Yeniçerilerin elindeydi. İki sâhil boyu dizilmiş köylerin inzibat ve asayşinden Bostancıbaşı Ağa ile Bostancılar mes'uldü. Boğaziçindeki bütün beylik kasır ve sâhilsarayların muhafızları da Bostancılardı. Ayrıca, Anadolu ve Rumeli yakasında sâhillerden

Dördüncü Mehmed kadırgasında hünkâr köşkü
(Fotoğrafdan Nezih eli ile)

gerilerdeki av kasırlarının muhafızları da onlardı. Topkapu Sarayı kayıkhaneleriyle saltanat ve saray kayıklarına onlar bakarlardı. Cellâdbaşı ile cellâdlar da Bostancıbaşının emrinde idi ve isimleri Bostancılar asker ocağı kütüğünde kayıdlı idi. «Mezbelekeşan» adı ile anılan Topkapu Sarayı çöplükleri ile saray bahçıvanları da Bostancılar ocağında kayıtlı idi.

Bir kısım Bostancı neferleri de Bostancıbaşı Ağanın doğrudan maiyetini teşkil ederdi. Bostancıbaşı, bilhassa geceleri kendi hususî kayığına biner ve bu neferlerle limanda, Boğazda, Marmarada kola çıkardı. Bostantancıbaşının emriyle, bir veya iki adam bulunduğu için derhal idam olunurcıbaşı bizzat kola çıktığı zamanlarda zâbitlerden biri denizde dolaşırdı. Liman korsanları yakalanırsa, mahkemeye, fetvâya lüzum görülmeden Bosdu. Bostancıbaşının kayığına «Kancabaş» adı verilirdi. Yedi çifte, tek küreğini bir hamlacı çeker büyük bir kayıktı. Eski müverrihlerin tâbiriyle, gideceği yere yıldırım gibi varırdı.

Pâdişahlar saltanat kayığı ile deniz tenezzühüne çıktıkları zaman, Bostancıbaşı Ağa, Pâdişahın saltanat kayığının dümenine geçer, Koncabaş kayık da önde kılavuzluk ederdi.

* * *

Bostancı Ocağı neferlerinin vazifeleri sâbit idi. Yâni bugün şu kapuda veya köşkte vazife almazdı. Her kapunun ve köşkün ve hizmetin Bostancı neferleri kadrosu tesbit edilmişti. Bostancıbaşının emrinde bir zâbitle aynı adamlar dâima aynı yeri beklerler, ayni hizmeti görürlerdi. Bundan ötürü bu Bostancı bölükleri «Ocak» tâbiri ile bulunduğu yere ve hizmetlerine göre isim alırlardı. Ve hizmet gördükleri yerde bulunan koğuşlarında yatıp kalkarlardı. Sarayı çevirmiş olan kale duvarlarının içinde bulunan Bostancı ocakları neferlerinin bir ikinci âmirleri de Enderûnu Hümâyûnun en büyük zâbitlerinden olan Başçuhadar Ağa idi. Pâdişah, Bostancıların muhafazasında bulunan kasırlardan birine gideceği, yahut deniz tenezzühüne çıkacağı zaman, köşkün veya saltanat kayığının hazırlanması için emri o verirdi. Evvelâ Topkapu Sarayındaki Bostancı ocaklarını isimleriyle kaydedelim.

SOĞUKÇEŞME OCAĞI :

Saray sûrlarının küçük kapularından Soğukçeşme Kapusu ile bu kapunun yanında bulunan Alay Köşkünün bekçisi olan Bostancılar. Bu ocağın mutbağında pişirilen keşkek pek meşhurdu. Ocağın önünde sokakta bir çınar ağacı vardı. Ağaç hâlâ bugünkü Alemdar ortasında durur, keşkek tokmaklarını bir şöhret alâmeti olarak bu ağaca asarlardı.

HASBAĞÇE OCAĞI :

Bugünkü Gülhane Parkının bekçileri olan Bostancılardır.

BAĞCILAR ve AŞILAMACILAR OCAĞI :

Has Bağçe ile diğer saray bağçelerinin ağaçlarını diker, budar, aşılarlardı. Gülhaneye inen yol üzerinde bulunan saray bağına bakarlardı.

GÜLHANE OCAĞI :

Gülhane Kasrının muhafızı Bostancılardır. Hem kasra hem de bu kasır önündeki meydana bakarlardı.

KURBAN OCAĞI :

Saray sûrlarının küçük kapularından Gülhane Kapusunun bekçisi Bostancılardı. Ayni zamanda Pâdişahların Kurban Bayramlarında kesecekleri kurbanlık koçlara bakarlardı.

OTLUK KAPUSU OCAĞI :

Hem bu büyük kapunun bekçileri idiler, hem de burada yığılan Has Ahır otlarını her gün ihtiyaç mikdarında Has Ahıra götürürlerdi.

KUŞHANE OCAĞI :

Otluk Kapusu yanında bir ocaktı. Bu ocağın Bostancı neferleri kuğu kuşları beslerlerdi. Bu kuşların kanadlarının yalnız oynak yerlerinde bulunan birer aded tüy bulunurdu, bu tüylere «Sultanî Yelek» denilirdi, «peşrev» denilen oklara üç parça olarak yapıştırılır, bu tüyleri taşıyan peşrev oku hedefine kat'iyetle isâbet ederdi. Kemankeşlerce pek makbul olan bu tüyleri Kuşhane Bostancıları satarlardı.

BAMYACILAR OCAĞI :

Otluk Kapusuna yakın, deniz tarafındaki sûr üzerinde Sinan Paşa Köşkünün (İncili Köşkün) bekçisi Bostancılardır. Hem bu kasra bakarlar, hem de o civarda bulunan saray bostancılarından saray için sebze yetiştirirlerdi.

İSHAKİYYE OCAĞI :

Deniz tarafındaki sûr üzerinde İshâkiyye (Sultan Bayazıd Köşkü) Köşkünün bekçisi Bostancılardır.

SEPETÇİLER KÖŞKÜ VE YALI KÖŞKÜ OCAKLARI :

Limana nâzır bu iki köşkün bekçileri olan Bostancılardır.

MEZBELEKEŞAN OCAĞI :

Koğuşları İshâkiyye Köşkü yanında sûr dışında ve kale bedeni dibinde idi. Saray süprüntüsünü toplayıp her gün mavnalarla Marmaraya götürüp açıkta denize dökerlerdi.

BALIKHANE KAPUSU OCAĞI :

Bu kapunun üzerinde «Kasır» adı verilen küçücük bir dâire vardı. Saraya dâvet edilip Pâdişah gazabına uğrayan vezirler. Pâdişahın haklarında bir ferman vermesine kadar bu dâireye indirilip hapsedilirlerdi. Bu Ocağın Bostancı neferleri hem kapuya bekçilik yaparlar ve hem de mahpuslara nezâret ederlerdi. Kapu bekçiliği ve kardiyanlıktan başka bu kapunun açıklarından, Ahırkapu feneri önlerine kadar uzanan sâhada bir de dalyan kurarlardı ve Pâdişahın nefsi nefîsi için balıkçılık yaparlardı.

HEYBECİLER OCAĞI :

Koğuşları Otluk Kapusu içinde bulunan bu Bostancı neferlerinin vazifesi saray hammallığı idi. Sabah namazından sonra Enderûnu Hümâyû-

na giderler, hizmetlerine tâyin edildikleri zâtın dâiresinde emre âmâde olurlardı. Yanlarında Heybeci adı ile bir hammal Bostancı neferi bulundurulan Enderûn erkânı şu zâtlardı: Silâhdar Ağa, Çuhadar Ağa, Rikâbdar Ağa, Dülbend Ağası, Anahtar Ağası, Peşkir Ağası, Hazine ve Kiler ve Seferli Koğuşlarının Kethüdaları Ağalar, Tüfekci Başı, Sarıkçı Başı, Berber Başı, Kahveci Başı, Baş Lala Çuhadar Ağa, Sır Kâtibi ve Odabaşı Ağa.

Birer Heybeci de Kızlar Ağası ile Bübüssaâde Ağasının dâiresine giderdi.

İFTARİYYE KASIRLARI OCAĞI:

Marmara sâhilindeki İshâkiyye Köşkünün altında «İftâriyye» adı ile iki kameriye - odacık vardı. Bu Ocağın neferleri de hemen bu odacıkları muhafaza ederler, hem de İshâkiyye Köşkü ile İncili Köşk önündeki çiçek bahçelerinde bahçıvanlık ederlerdi.

TOPKAPUSU OCAĞI:

Sarayın Marmara sâhilindeki bu kapusunun bekçileri olan Bostancılardır. Adından da anlaşılır, sâhilde, kale bedeni önünde ve bu kapunun hizasında toplar vardı. Donanmayı Hümâyûn sefere çıkarken veya sefer dönüşünde bu noktanın açıklarına gelince sarayı ve dolayısiyle Pâdişahı top atarak selâmlardı. Yalnız seyreden mirî gemilerle ecnebi gemileri de saraya selâm topu atarlardı, saraydan da topla mukabele edilirdi. Bu toplara da bu Ocağın neferleri nezâret eder, ayrıca, saray sâhiline yakın geçen gafil gemicilerle kayıkçıları nöbetçi neferler «Alarga! Alarga!..» diye bağıradak uzaklaştırırlardı.

HAMLACILAR YAHUD SANDALCILAR OCAĞI:

Kayıkhanelerle kayıklara bakan Bostancılara da «Hamlacılar Ocağı» denilirdi. Bu Ocak neferleri burada hem muhafızlık vazifesini görürler, hem de saltanat ve saray kayıkalarında kürek çekerlerdi. Hamlacılar Ocağının Bostancıları dâima yalı uşakları arasından alınırlar, yüz ve vücut güzellikleri, boyları bosları, kuvvetleri tercih sebebi teşkil ederek seçilirlerdi.

* * *

Vazifeleri sarayın muhafazası ile bahçıvanlık, hammallık, sandalcılık, balıkçılık ve çöpçülük gibi ağır saray hizmetleri olan Bostancılar Asker Ocağı teşkilâtı hayli geniş bir müessese idi. Bir kısım Bostancıların da hizmetleri Topkapu Sarayına aid olduğu halde koğuşları saray dışında idi.

Günün büyük kısmını da saray dışında, fakat askerî disiplin altında geçirirlerdi. Biraz da o Bostancı Ocaklarından bahsedelim.

BOSTANCI SAKALAR OCAĞI :

Koğuşları Ayasofya Câmiinin Şekerci Kapusu denilen büyük kapusunun karşısında Sakalar Çeşmesi yanında idi. Bu Ocağın Bostancılarının vazifesi, İstanbulda bir yangın çıktığı zaman, Yeniçeri tulumbacılarının tulumbalarına, atlara yüklenen büyük at kırbaları ile su yetiştirmekti. Senede iki gün iki bayram arifesinde yine atlara yüklenmiş kırbaları ile Topkapu Sarayına giderler, bütün saray taşlıklarını, yollarını, koğuşlarını yıkarlardı. Ayrıca her gün bu Ocaktan iki saka saraya gelir, Enderûnu Hümâyunun Zülüflü Ağalarının yemek sofralarını kurarlar, yemekten sonra da sofrayı kaldırıp sofra yerini süpürür, temizlerlerdi.

GÜMÜŞSUYU OCAĞI

Pâdişahın nefsi için pişirilen kahvenin suyu, Eyubun üst tarafındaki meşhur Gümüşsuyu kaynağından getirilirdi. Bunun için de bu isimle bir bölük Bostancı ayrılmıştı. Koğuşları da suyun yanında idi.

SAYA (Sâye) OCAĞI :

Saray mutbaklarının eti için getirilen koyun sürüleri Eyyubun üst tarafında Râmi civarında kurulmuş bir mandırada dururdu. Bu sürülerin muhafazası için de bu isimle bir Bostancı bölüğü vazifelendirilmişti, koğuşları da mandıra yanında idi. Bu Bostancı neferlerinin koğuşlarında pişirilen büryan, kuzu çevirmesi, kuzu kebabı pek meşhurdu. Saray erkânı, bâzan bizzat bu nefîs kebabları yemek için Saya Ocağına giderlerdi.

TAVUKHANE OCAĞI :

Bu Bostancı bölüğünün vazifesi saray mutbakları için getirilen tavukları saraya getirmekti. Kümesler ve koğuşları Sultanahmed civarında Arasta Hamamına inen sokakta idi.

* * *

«Ocak» adı altında zikrettiğimiz bütün bu Bostancı bölüklerinin zâbitlerine «Usta» ünvanı verilmişti.

Mevzuumuzun dışında olmakla beraber kaydetmeden geçemiyeceğim, Bostancılar Asker Ocağının büyük bir kısmı da, şehir dışında yerleştirilmiş bölükler hâlinde İstanbul şehrinin muhâfazasına memur edilmişlerdi. Bu bölükler de Ocak tâbiri ile bulundukları yerin adına nisbetle ayrıl-

mışlardı ve Bostancıbaşının emrinde bir ustanın idâresi altında idiler. İstanbul şehrinin muhafazasına memur Bostancı bölüklerinin bulundukları yerler de şuraları idi:

Boğaziçinin her iki sahilinin köyleri, Haliç iskeleleri, Kâğıthane, Alibey Köyü, Belgrad Ormanı ve Belgradcık Köyü, Kemerburgaz, Bakırköy, Yeşilköy, Küçükçekmece ve buraların içerlerindeki köyler, Haydarpaşa, Fenerbahçesi, Kadıköy, Büyük ve Küçük Çamlıca, Beykoz arasında Tokad Bahçesi, Sultan Çiftliği, Bulgurlu, Merdivenköyü, İçerenköyü, Alemdağı, Dudullu, Bostancı.

Naklettiğimiz saray içinde ve saray dışındaki Bostancı hizmet ocaklarının ustalıklarına, kendi içlerinden en kıdemli olanı nefer tâyin edilirdi. İstanbul şehrinin muhafazasına memur Bostancı Ocaklarının ustalıklarına ise Hamlacılar Ocağının emekdar neferleri zâbitliğe terfian tâyin edilirlerdi.

Bostancıbaşı Defterleri

Bostancılar Asker Ocağı ve Bostancıbaşılık, 1826 senesinde Yeniçeri Asker Ocağıyla beraber kaldırıldı. Şu fark ile ki, Yeniçeriler kanlı bir şehir muharebesiyle kılçtan geçirildiler, kışlaları topa tutulup yakıldı ve yerle bir edildi. Hattâ mezarlıklarda Yeniçeri serpuşlarını ve alâmeti fârikalarını taşıyan kabir taşları bile kırıldı. Bostancılar ise sâdece dağıtıldı. Bu arada pek tabiîdir ki, Ocaklarının imhâsiyle neticelenen son ihtilâlde Yeniçerilerle ayakdaşlık etmiş olan bir mikdar Bostancı da idam olundu.

Pâdişahlar, saltanat kayığı ile Haliç veya Boğaziçinde deniz gezintisine çıktığında veya buralardaki sâhilsaraylardan veya kasırlardan birine giderken Bostancıbaşılar saltanat kayığının arkasında dümen başında dururlardı. Pâdişah, önünden geçtikleri sâhilde bir yalı, bir mescid, bir câmi, bir iskele, bir kahvehane, bir kayıkhane görüp de Bostancıbaşıya:

— Hangi mesciddir, hangi iskeledir, kimin kahvesi veya yalısı, yahut kayıkhânesidir?

Diye sorunca, limanın ve İstanbul suları ile sâhillerinin muhafazasından mes'ul en büyük âmir olması münasebetiyle derhal cevap vermek mecburiyetinde idiler. Bu ise, çetin bir hâfıza meselesidir, her babayiğitin derhal altından kalacağı sual değildir. Bundan ötürüdür ki Bostancıbaşılar, onsekizinci asır sonlarında Birinci Abdülhamid devrinden ondokuzunucu asır başında İkinci Mahmud zamanında 1826 senesine kadar geçen devir içinde, Pâdişahların bu suallerini derhal cevaplandıracak defterler tanzim ettirmeye başlamışlardı. «Bostancıbaşı Defteri» adı verilen bu defterler için hudud, limanda ve Haliçde Sarayın Yalı Köşkünden Eyyubun ötesinde Bahariye kasrına kadar, Karşıyakada Karaağaç kasrından Boğaz nihayetinde Rumelikavağı kalesine kadar, Anadolu yakasında da Anadolukavağı kalesinden Haydarpaşaya kadar uzanan sâha kabul edilmişti.

Bostancıbaşı defterlerinin sahifeleri, dama tahtası gibi kutu kutu ayrılmıştır, Pâdişah önüne çıkacağı için çizgileri altın yaldızlıdır. Her murabbaın (karenin) içine bir isim yazılmıştır. Sâhillerdeki şahıs mülkü evler, yalılar, kahvehaneler, kayıkhaneler, bahçeler sâhiblerinin, eğer kirada ise hem sâhiblerinin ve hem de kiracılarının isimleriyle beraber tesbit edilerek

yazılmıştır. Bu bakımdan Bostancıbaşı defterleri büyük şehir İstanbulun tarihî topoğrafyası için baha biçilmez kıymette birer hazinedir.

Unutmamalıdır ki bu defterlerde bulunan nihayet bir isimden ibârettir. Hüner ve mârifet onların derin tarihî tedkiklerle notlar ilâve edilerek dile getirilmesidir. İşte ey aziz okuyucularım, bu nâçiz muharrir, yıllarca uğraşarak bu işi yapmaya çalışmıştır. Elime ikisi Üçüncü Selim, ikisi de İkinci Murad devrine aid dört Bostancı defteri geçmiştir. Belli başlı tarih kaynaklarımızla binlerce vesika karıştırarak:

Evvelâ Bostancıbaşı defterlerinin tanziminden evvel İstanbul sâhillerine aid malûmatı iğne ile kuyu kazar gibi topladım.

Sonra bu defterlerde geçen şahıs isimleri hakkında hâl tercümeleri topladım.

Daha sonra da 1826 dan zamanımıza kadar da ilk yaptığım işi tamamladım.

Ve nihayet metinlerle notları tezyin edecek vesika kıymetinde resimler topladım. Bâki kalan şu kubbede bir hoş sadâ imiş.

* * *

Bostancıbaşı defterlerinden örnek olarak 1825 de yazılmış son Bostancıbaşı defterinden bir parça nakledeyim.

Söz, Topkapu Sarayından buraya atladığı için, defterin Yalı Köşkünden İstanbul Gümrüğü iskelesine kadar ilk kısmı alıyorum.

Halicin asıl İstanbul kıyısının o devir için bir hususiyeti vardır. Bizanslılardan kalmış olan Haliç sûrları henüz yıkılmamıştır, ve kale duvarlarının üstünde de evler vardır. Bundan ötürüdür ki sâhil boyu biri duvar üstünde (bedende) ve diğeri de kale duvarı önünde denizle dudak dudağa (lebi deryâda) iki çizgi binalar hâlindedir. Defterde kale duvarları üzerindeki yapılar önce yazılmış, deniz kenarında bulunanlar da «pişgâhında» (önünde) tâbiriyle sonra kaydedilmiştir. Bu defterler Pâdişah önüne konulacağından, Pâdişaha hitâb ettiğinden şahıs isimlerinden sonra «kullarının» tâbiri kullanılmıştır. Burada Defterde olduğu gibi dama tahtasına benzeyen çizgiler çizilmeyeceğinden her hânedeki ismi küçük bir çizgi ile ayırıyorum:

Yalı Kasrı Hümâyûnu — Bostancılar Ocağı — Beden üzerinde Darphâne Emini esbak Mustafa Beyin halilesinin (zevcesinin) hânesi — Pişgâhında tebdili hümâyûn ahırı — Kurbinde (yanında) ser tebdili sabık Emin Ağa kullarının hânesi — Pişgâhında Silâhdar Abdullah Ağanın çeşmesi — Kurbinde Bostancıbaşı sabık Ali Ağa kullarının hânesi — Pişgâhında Kızlarağasının ahırı — Kurbinde sabık Ketenciler Kâhyası halilesinin hânesi — Serberberi hazreti şehriyârî kullarının hânesi — Pişgâhında taşçılar ocağı — Müteveffâ Hüseyin Haseki yetimlerinin hânesi — Pişgâhında Dolap Ocağı — Osman Efendi biraderi Ahmed Beyin hânesi, müsteciri Küttabdan Elhac İbrahim Efendi — Müderrisi kiramdan Râif Efendi hânesi müsteciri başmuhasebeci Hüseyin Bey Kulları — Pişgâhı Sadırâzam kayıkhânesi — Müteveffa

Dellâlbaşı halilesinin hânesi — Pîşgâhı Yeşil kiremitli câmii şerif — Hacegândan Mehmed Bey kullarının hânesi — Pîşgâhında Bıçakçılar ve Nakkaş Ocakları — Müteveffa Kassabbaşızâdelerin hânesi, müsteciri ikinci tezkireci Atî Efendi kulları — Sadri esbak Hâfız İsmail Paşa halilesinin hânesi — Pişgâhında Kol Kayığı — Hacegândan Ali Bey kullarının hânesi — Pîşgâhı beylik mavunacılar koğuşu ve kahvehane — İzzet Emin Bey kullarının hânesi — Pişgâhında Bostancılar Tulumbacı kışlası — İzzet Emin Bey kullarının diğer iki adet hânesi — Pîşgâhında kahvehâne ve hatab (odun) meydanı — Hayrullah Efendi kullarının hânesi, müsteciri hâlen İstanbul Kadısı Efendi — Pîşgâhında Sadırâzam sandalcılarının koğuşu — Hâcegândan Hamdullah Efendi kullarının hânesi — Pişgâhında müceddeden ihyâ buyurulan âbı leziz çeşmesi — Yahya Bey kullarının hânesi — Pîşgâhı beylik anbar ve yanında Kuşcubaşı Câmii şerifi — Kurbinde Kireçhânei hassa — Vezir İskelesi — Saman, arpa, bakır anbarları — Selimpaşa Câmii şerifi — Seyyid Memiş, Seyyid Mehmed ve Seyyid Emin kullarının üç göz kayıkhaneleri — Müceddeden bina ve ihyâ buyurulan Hidâyet Câmii şerifi — İstanbul Ağası kullarının dâiresi — Pişgâhı İstanbul Ağası iskelesi — Kurbinde emlâki hümâyun Odun Meydanı — Kurbinde Bostancı Kara Hasan kullarının kahvesi — Ahmed Ağa kerimesinin üç irâd yemişçi dükkânları — Ömer Yazıcı ve Hacı Yusuf kullarının iki aded yemişçi dükkânları — Bursa ve Mudanya kayıklarının iskelesi — Serâpâ yemişçi dükkânları — Kahve gümrüğü — Gümrük-ü kebîri emtiai İstanbul ve Gümrük Meydanı.

Bu tafsilâtla bütün İstanbul sâhillerini tesbit etmiş olan defteri göz önüne getirin! Ne muhteşem vesikadır.

Bîrûnu Dolaşıyoruz

Bostancılar ve Bostancı ocakları hakkında gereken malûmatı verdikten sonra dış sarayı (Bîrunu) dolaşmağa başlıyacağım. Burada tarihî hâtıraları mühim ve zengin olan yerlerde duracağım.

Dış sarayda şehre nâzır tek yapı olan Alay Köşkünü de bu kısımda anlatmak lâzım gelirdi. Fakat saraya girerken, Bâbı Hümâyunun ve orta kapunun İstanbul ihtilâllerinde nasıl tazyik edildiğini ve ihtilâlciler tarafından nasıl açtırıldığını; ve nihayet bazı ihtilâllerde Padişahın ihtilâlciler tarafından Bâbüssaade önünde ayak divânına nasıl çıkarıldığını anlatmak zarureti vardı. Bazan da ihtilâlciler, hükümdarı, saray kapularını zorlamadan Alay Köşkünün penceresinin önünde ayak divânına dâvet ederlerdi. Bunun içindir ki Alay Köşkünü bu eserin ilk yaprakları içinde gezip dolaştık.

Bu küçük nottan sonra dış sarayın sahil kısmına inelim.

BALIKHANE KAPUSU :

Topkapu Sarayının deniz kenarındaki eteğinde Balıkhane Kapusu, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde hâtırası çok soğuk, kanlı olan yerlerdendir. Bu kapunun muhafızı olan Bostancılardan ve Balıkhane Kapusu Bostancı Ocağından evvelce bahsetmiştim. Aynı zamanda Sarayı Hümâyûnun balıklarını tutan bu Ocak neferleri tarafından asırlar boyunca kurulan bir de dalyan olduğunu söylemiştim. Abdülmecid zamanında İstanbula gelmiş olan İngiliz Ressamı Thomas Allom, Balıkhane Kapusuyla Ahırkapu deniz feneri arasındaki sâhanın karşısında kurulan bu dalyanın güzel bir resmini yapmıştır. Resim pek mânalıdır: Gece... Ayın ondördü, onbeşi. Dalyanın pitoresk bir görünüşü vardır, denizde, Başı Sarayburnuna doğru bir kayık, iki kayıkçı denizden bir insan ölüsü çıkarmaktadırlar!..

Allom, o güzel manzara resmine bu fâcia motifini, Balıkhane Kapusunun meş'um hâtırası için koymuştur. Biz bu güzel resmi kopya eden kıymetli sanatkârdan bu hüzün verici sahnenin kaldırılmasını istedik.

Sarayda idam olunanların cesedleri bu kapudan çıkarılıp denize atılagelmiştir. Pâdişah gazabına uğrayan vezirler de, eğer kellelerini cellâd pençesinden kurtarmışlarsa, Balıkhane Kapusuna indirilip kapu arasında

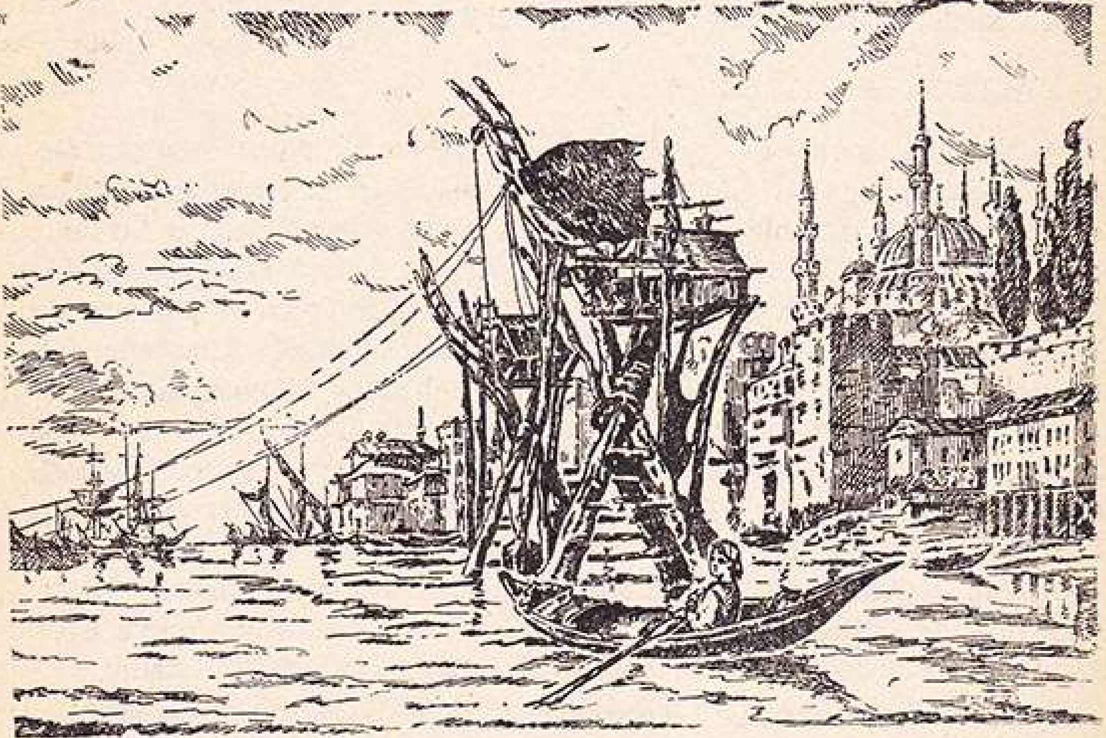
bir müddet habsedilirler ve Kapunun önündeki iskeleye yanaştırılan beylik bir harb gemisine bindirilerek sürgüne gönderilirlerdi.

Pâdişah gazabına gelen devletlinin Balıkhane Kapusuna indirilirken ecel teri döktüğü muhakkaktır. Zira cellâdların âmiri Bostancıbaşı Ağanın kendisinden evvel Balıkhane Kapusuna inmiş olduğunu görürse, sürgünle kurtulamayıp kuşca canının ten kafesinden uçacağını anlardı. Artık, eskilerin tâbiriyle «Fermânı kazâ cereyâna ve desti cellâdı bî amâna teslimi serü can» etmek lâzımdı!

* * *

Balıkhane Kapusu aralığında en heyecanlı mâcerayı geçirmiş olan Vezir Mehmed Emin Rauf Paşa'dır. On dokuzuncu asır başında İkinci Mahmuda Sadırâzam olduğu zaman otuz beş yaşında idi, fevkalâde güzel, uzun boylu, yakışıklı, âteşin micaclı bir Vezir idi. Vezirlerin giydiği Kallâvî denilen kavuk da kendisine pek yakışırdı.

O zamanlar, Pâdişahın üzerinde büyük bir nüfuz sâhibi olan Nişancı Hâlet Efendi de son derecede haris ve mağrur, rûhen de çok gaddar bir adamdı. Pâdişahı avucu içine almış, Sadırâzamları uşağı yerinde görürdü. Halk pek haklı olarak Hâlet Efendiye, «Devlet Kâhyası» lâkabını vermişti. Pek tabiîdir ki, Rauf Paşa gibi mevkiinin şeref ve haysiyetini korumak isteyen genç bir Sadırâzamla geçinemedi. Paşa, mevkiinin geniş salâhiyetine dayanarak bir gün Pâdişahdan Hâlet Efendinin azli ile bir

Ahırkapuda Sarayı hümâyun Dalyanı, XIX. asır.
(Thomas Allom'dan Sabiha Bozcalı eli ile)

müddet İstanbul'dan uzaklaştırılmasını istedi. Fakat Sultan Mahmud, Efendiyi Paşaya tercih etti. Mehmed Emin Rauf Paşa azledilerek Balıkhane kapusuna indirildi. Ve Bostancıbaşı Abdullah Ağayı orada görünce dizlerinin bağı çözülüverdi.

Genç, güzel, namuslu, çalışkan Vezir idam olunacaktı! Suçu? Bir hiç!..

O gün Hâlet Efendi de sarayda idi. Sadırâzama karşı zaferinden emin olduğu için Bostancıbaşı Abdullah Ağayı Balıkhane Kapusuna göndermişti. Genç Sadırâzam, cellâdların âmirini orada görünce korkusundan donakalmış, dizlerinin bağı çözülmüştü. Fakat Mehmed Emin Rauf Paşa'yı azleden Pâdişah, Hâlet Efendinin bütün rica ve ısrarlarına rağmen idam fermanını vermemişti. Hattâ bir ara Bostancıbaşı Balıkhane Kapusundan ayrılacak olmuş, Hâlet Efendi koşa koşa gelerek:

— Aman Abdullah Ağa bir yere gitme! Buralarda dolaş! Kallâvî yüzünden bir türlü idam emrini alamadım, hele bakalım ne olacak!..

Diye yalvarmıştı.

Hâlet Efendinin bahsettiği Kallâvî hikâyesi şudur. Sultan Mahmud:

— Efendi! Rauf Paşanın başına Kallâvî pek yakışıyor, ben o güzel başa kıyamam, sürgün edilsin, kâfi!.. Artık idam hususunda ısrar etme!..

Demişti. Paşa da Balıkhane Kapusu önüne getirilen bir gemiye bindirilerek sürgüne gönderilmiş, kavuk, kelleyi kurtarmıştı!

Kellesini kurtarmıştı ama, o genç ve güzel adam, Balıkhane Kapusu aralığında geçirdiği o korkunç ölüm intizarı saatlerinde erkeklik cevherini kaybetmişti. Mehmed Emin Rauf Paşa bu vak'adan sonra kırküç sene daha yaşadı ve 1850 de 78 yaşında öldü. Büyük memuriyetlerde bulundu. Tekrar Sadırâzam oldu. Fakat hiçbir yerde hiçbir zaman şahsî kanaat ve fikirlerini söylemedi. Zavallı Paşa bir gün:

— Efendim, niçin bir fikir beyan etmiyorsunuz, bu kadar tecrübeniz, bilginiz var!..

Diye soran bir dostuna acı acı gülerek:

— Güzel ama, bizi artık Kallâvî kurtaramaz!..

Demişti.

Ya Hâlet Efendi ne oldu dersiniz!? Su destisi su yolunda kırıldı; idam edildi. Darbımesel hâline gelmiş:

Ne kendi eyledi rahat, ne halka verdi huzûr
Yıkıldı gitti cihandan, dayansın ehli kubûr

beyti onun hakkında söylenmiştir derler.

İNCİLİ KÖŞK:

İncili Köşk, Topkapu Sarayı arâzisinin sâhil kısmında, Anadolu yakasındaki Selimiye ile İhsâniye'ye karşı, sarayı çeviren kale duvarının üstünde idi. Deniz ayak altında, penceresi önünde oturan sağda Marma-

ra'yı, sola baktı mı Boğaz ile derinliklerini görürdü. Altında, kale duvarında «lebi deryâ» bir çeşme vardı.

Topkapu Sarayının binaları içinde en güzel ve en muhteşemlerinden biri idi. Altındaki çeşme ile beraber, onaltıncı asrın namlı Vezirlerinden Koca Sinan Paşa tarafından asrın büyük san'atkârlarından Mimarbaşı Davud Ağaya yaptırılmış ve Üçüncü Sultan Murad'a hediye edilmişti. Binasına, ve içinin dışanın tezyinâtına ve döşenip dayanmasına hazineler harcanmış idi. Bundan ötürüdür ki, saray halkı, olgun bir zevk eseri olarak buraya İncili Köşk adını vermişti.

Türk yapı san'atının yüz akı eserlerinden biri olan bu muhteşem köşk, ancak üç asır yaşayabildi. Uzunca bir zaman bakımsız kaldı, harâb olmaya yüz tuttu. Nihayet Abdülâziz zamanında Rumeli Demiryolu yapılırken, Sirkecide inşâ edilen İstanbul garına ulaşacak demiryolu şehrin Marmara sâhilinden ve dolayısiyle Topkapu Sarayı arâzisinden geçirildi. Bu münasebetle güzergâha rastlayan köşkler, bu arada İncili Köşk de yıktırıldı. Deniz kenarındaki çeşmesi hâlâ durmaktadır. Bu çeşmenin vaktiyle okunmuş kitâbesi şudur :

Tasarruflar kılup Mimarı Dâvud
Nice san'atlar etdi anda mevcud
İçüp bu çeşmeden bâyü gedâlar
İdeler şâhı devrâne duâlar.

Mimar Davud Ağa, bugünkü İstanbulumuzu süsleyen büyük câmilerimizden Köprü başında Yeni Câmiin plânını çizip temellerini atmış olan san'atkârımızdır. Sinan Paşa kasrını iki sene gibi kısa bir zamanda yapmış ve 1591 senesinde altın anahtarlarını Vezire teslim etmişti.

Kurşun örtülü kubbesinin üstünde som altın bir alem vardı. İçi ve dışı halkârı ve altın yaldızlıydı. Duvarlarını kaplayan çini panoları İznikte yaptırılmış, İrem Bağından, Cennet bahçelerinden örnek, onaltıncı asrın en nefîs Türk çinileriydi. Yerlere ipek halılar ve seccadeler serilmiş, salonlar ve odalar sırmalı ve incili kumaşlarla döşenmiş, nakışlı, altın yaldızlı halılar ve seccadeler serilmiş, salonlar ve odalar sırmalı ve incili kumaşlarla döşenmiş, altın yaldızlı tavanlarından, kubbelerinden elmaslı altın toplar, elmaslı âvizeler sarkıtılmıştı. İncili Köşk bir cihan imparatorluğunun kudret ve azametinin ve servetinin tam bir ifâdesiydi. Resmi küşâdında, Üçüncü Sultan Murad mücevher eğerli bir ata binerek gelmiş, Koca Sinan Paşa da Pâdişahın atının sırmalı ve incili üzengisini tutarak yanısıra yürümüştü. Köşkün güzelliği ve ihtişamı karşısında gözleri kamaşan Pâdişah :

— Nolaydı, şu kasrı zîbâ sarâyı âmiremin içinde yapılmış olaydı!..

Diyerek içini çekmişti.

* * *

İncili Köşk, ölünceye kadar, Üçüncü Murad'ın en sevdiği yer oldu. Kâh iyşü nûş ile deryâ seyreder, kâh gözde nedimleriyle dizdize, gözgöze oturup can sohbetleri ederdi. Bâzan da köşkün kara tarafına bakan yüzünün önündeki meydanda Enderûnu Hümâyûn oğlanlarına yaya ciridi ve tomak oynatır, içlerinden güreşe hevesli nevcivanların da güreşlerini seyrederdi.

Üçüncü Murad sazdan sözden anlayan adamdı. Fakat meclisindeki sâzende ve hânendelere müdahale etmez, şunu çalın, şunu söyleyin diye emretmezdi. Kendisini ölüm döşeğine yatıracak hastalığının başlangıcında bir gün yine İncili Köşke inmiş ve saz takımından:

Bîmârım ey ecel bu gece bekle cânım al...

şarkısını istemişti.

Garib hâdisedir. O gün İstanbula İskenderiyeden iki kadirga gelmişti. Kadirgaların kaptanları, etrafın kalabalığından Pâdişahın İncili Köşkte olduğunu anladılar ve hemen topları kuru sıkı ateşleyerek Sultan Murad'ı selâmlamaya başladılar.

Köşk yapılalı şu kadar sene olmuştu. Limana kırk, elli parça kadirgadan mürekkeb donanmalar girip çıkmıştı. Selâm için yüzlerce top birden atılmıştı ve bir şey olmamıştı. O gün, İskenderiyeden gelen kadirgaların selâm toplarından, Pâdişahın oturduğu yerin arkasında bulunan camlar kırılıp döküldü. Köşk zangır zangır titreyerek ortalık toz duman içinde kaldı. Herkes dehşete düştü. Pâdişah:

— Bu kâfir yoksa yıkılır mı?

Dedi. Bir müddet düşünceye daldı, sonra:

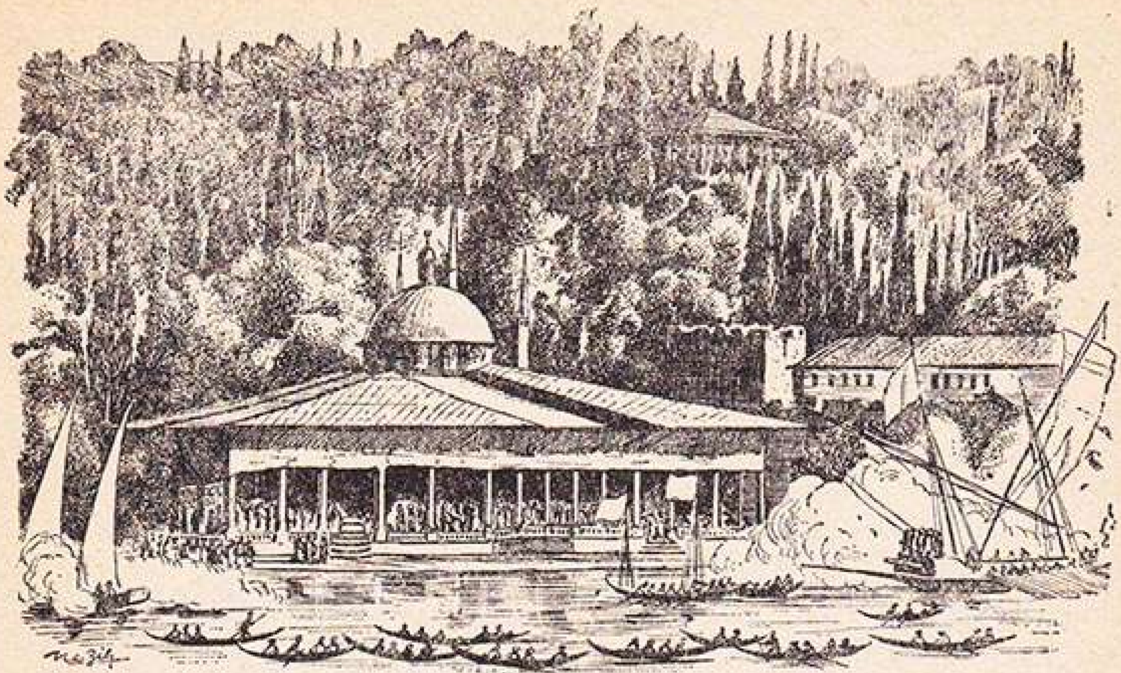
— Bizim bu köşke son gelişimize işaret olsa gerek!

Diyerek hüngür hüngür ağlamaya başladı.

* * *

İncili Köşkün önünde deniz içinde bir büyük kaya vardı. Su yüzünden görünmezdi. Fetihdenberi dururdu. Gemiler buradan, sâhile alarga geçerlerdi. İkinci Mahmud devri sonlarında parçalanarak kaldırılmıştır.

İkinci Mahmud'un Yeniçerileri kanlı bir şehir muharebesiyle imhâ ettiği sıralarda, İstanbulda Şekerci Güzeli Bursalı Mustafa adında güzelliği dillere destan olmuş bir genç vardı. O zamanın esnaf gençleri, külhanilik, kabadayılık hevesleri ile Yeniçeri Ocağına nefer kaydolunurlar, sonra zâbitlerine rüşvet vererek yine işleriyle güçleriyle meşgul olurlar, kışlanın semtine uğramayıp Yeniçeriliğin ünvâniyle geçinirler, Yeniçeri kıyafetiyle

Yalı Köşkü, XVIII. asırda
(Gravürden Nezih eli ile)

caka satarlardı. Bursalı Mustafa Ocağa kaydolunmamıştı, fakat diğer gençlere uyarak bazusuna 64 üncü Yeniçeri Ortsının (Taburunun) nişanını dövdürmüştü. Yeniçeri vak'asında kan gövdeyi sürükler götürürken, güzel çocuk korkusundan bir Mudanya kayığına atlayıp memleketi olan Bursaya kaçmak istemişti. Denizde şiddetli bir poyraz fırtınası vardı. Kayık akıntıya kapılarak İncili Köşk kayasına bindirdi ve parçalanarak battı. İçindekilerin hepsi boğuldu. Yalnız Şekerci Güzeli Mustafa mûcize kabilinden İncili Köşk önünde sâhile çıktı. Fakat kolundaki dövme Yeniçeri nişanı görülünce derhal Pâdişaha haber verildi. Sultan Mahmud da aman vermeyip idamını emretti. Zavallı delikanlı:

— Ben Yeniçerili değilim! Ocakta kaydım yoktur!..

Diye beyhude yere çırpındı. Hemen diz çökertilip güzel başı gövdesinden ayrıldı, ve tekrar, az evvel çıktığı denize atıldı.

YALI KÖŞKÜ:

Topkapu Sarayının deniz eteğinde, kale duvarı dışında ve liman suyunda denizle dudak dudağa Mimar Sinan yapısı bir kasr idi. Hem bir sanat şaheseri idi, hem de zengin tarihî hâtırası olan bir bina idi. Bir asra yakın yüz üstü metrûk kalmış, ihmalin ağuşunda ve zamanın pençesinde harap olmuş ve saray arazisi içinden demiryolu geçirilirken, güzergâha rastlayan diğer bir kaç köşkle beraber yıktırılmıştır.

Mimar Sinan bu küçük sahilsarayı, yine aynı adı taşıyan eski bir yapı-

yı yıkarak onun yerine yapmıştı. Avrupalı ressamların yaptıkları resimlerde görüyoruz... Etrafında sütunlarla çevrilmiş bir revak vardı. Bu revakın üstüne geniş saçaklı yayvan bir çatı çekilmişti. Çatının ortasında, pencereli bir kasnağa oturtulmuş bir kubbe, nârin bacalar, köşke ayrı bir letâfet vermekte idi. Kasnak camlarının alçı kalıplarla rengârenk çiçek nakışlı olduğunu tahmin edebiliriz. Her ne kadar bir kayda rastlanmamış ise de, içinin, onaltıncı asır Türk çinilerinin en nefîs parçaları ile kaplanmış olduğu muhakkaktır.

Pek tantanalı merasime sahne olduğu için, Yalı Köşkü, on altıncı ve on yedinci asırlarda, Osmanlı İmparatorluğunun kudret ve servetine denk bir haşmetle döşenip dayanmıştı.

Asırlar boyunca, donanmayı hümâyûn Akdenizde veya Karadenizde sefere çıkarken Kaptan paşalar ve Donanma Serdarları Pâdişaha burada vedâ etmişler, ve sefer dönüşlerinde de huzura burada kabul edilmişlerdi. Bu vesile ile de Yalı Köşkü önünde donanma gemileri tarafından büyük deniz şenlikleri yapılagelmişti. Donanmayı hümâyûn deniz seferlerine an'anevî bir merasim ile çıkardı:

Gemilerin kürekçileri Tersane zindanından çıkarılıp gemilerin kürekçi sıralarına yerleştirilip çakılır, «Reis» unvanını taşıyan kaptanlar, zâbitler ve sadece gemilerin sevk ve idaresiyle vazifeli Tersâne askeri (Azebler) de daha evvel gemilere binmiş bulunurdu. Müneccimbaşı hareket için uğurlu günü ve o gün için de uğurlu saati tâyin eder, gemiler Kasımpaşada Tersâne önünden hareket ederek Beşiktaş önüne gider ve orada lenger atardı. Donanmanın Tersaneden kalktıktan sonra Beşiktaşa gitmesi, Barbaros Hayreddin Paşanın ölümünden sonra, o büyük Amiralin hâtırasını tâziz için yerleşip kalmış bir an'ane idi. Beşiktaşta, Hayreddin Paşanın sahildeki türbesi önünde bir müddet, bâzan bir kaç gün durmak, sefer için bir uğur sayılırdı. Beşiktaş önünde son ve umumî bir teftiş yapılır ve yine Müneccimbaşının tâyin ettiği gün ve saatte sefer niyetiyle yola çıkardı. İşte bu ikinci harekettedir ki, büyük bir donanma alayı tertip olunur. Başta Amiral gemisi olmak üzere hepsi birbirinin dümen suyunda seyrerek Yalı Köşkünün önünden geçerdi. Amiral gemisi Yalı Köşkü önünde kürek üstünde durur, saraydan bu kasra inmiş olan Pâdişah donanmadan top atışı ile selâmlanır, Kaptan Paşa, eğer ayrıca bir de deniz serdarı tâyin edilmiş ise Serdar Paşa ile Kaptan bir filikaya binerek köşk rıhtımına yanaşır, huzura kabul edilirdi ve sırtlarına en kıymetli kumaşlara kaplanmış birer samur kürk giydirilirdi, ve bellerine de birer elmaslı hançer takılırdı. Donanmanın nusret ve muvaffakiyeti için duâ edilir, duâdan sonra da Kaptan Paşa ve Serdar Paşa, yine filikaya binerek Amiral gemisine dönerlerdi. Amiral gemisini takip eden bütün gemiler Yalı Köşkü önüne gelince Pâdişahı top atarak selâmlar, Sarayburnu civarında Topkapusu önüne dizilmiş olan toplar da donanmanın selâmına karşılık verirdi.

SEPETÇİLER KÖŞKÜ:

Topkapu Sarayının liman ağzındaki eteğinde kale bedeni üzerine inşâ edilmiş olan Sepetçiler Kasrı şeklini çok değiştirmiş olarak, alelâde bir yapı hâlinde hâlâ durmaktadır. Limandan bir vapur veya sandal içinde geçerken, büyük ve kemerli bir kapusunun üstünde görülen binadır. Eskiden askerî ecza deposu idi, zannederim ki bir ara da askerî kimyahane olarak kullanılmış idi.

Üst katında denize nâzır boydan boya balkonuyla ve dış tezyinâtiyle bir zamanlar bir büyük sarayın bir köşkü olan bu binada eski ziynetlerden hiçbir şey kalmamıştır. Yalnız bir odasında dâire şeklinde bir tavan vardı. O tavan da şimdi ne haldedir, duruyor mu, harâb olup döküldü mü bilmiyorum.

KAYIKHÂNELER:

Sepetçiler Köşkü ile Yalı Köşkü arasında, artık mevcut olmayan kale bedeninin önünde saray kayıkhaneleri yapılmıştı. Onlardan da eser kalmamıştır. Bu kayıkhanelerin yanında saray hamlacıları (kayıkçıları) için bir mutbak ve bir de hamam yapılmıştı Hepsi yok olmuştur. Kayıkhanelerin yıkılışı Birinci Cihan Harbi içindedir. Kayıkhanelerin büyük kapusu üzerinde on beyitlik manzum bir tarih kitâbesi vardı. Bu kitâbeden anlaşıldığına göre, Üçüncü Selim zamanında pek harâb olmuş bulunan kayıkhanelerle hamlacılar koğuşu ve mutbağı, bu Pâdişahın anası Mihrişâh Sultan tarafından yeniden yapılırcasına tâmir ettirilirken yanına bir de hamam ilâve edilmişti. Osmanlı İmparatorluğunun son Vak'anüvisi Abdurrahman Şeref Efendi merhum tarafından okunmuş olan bu kitâbeden birkaç beyit nakledelim:

....

Bir taraftan Vâlide Sultanı vâlâ gevherî
Çok harab âbâdı itti lûtfi ta'mire karîn
Gûş idüp bildi kayıkhâne ocağı hâlini
Dil harab olmuş bu gûne kûşei gamda hazîn
Yapdı bir hammamı vâlâ kubbei gerdûn veş
Kermü serdi rûzigârdan ola hem zâti emîn
Hak bu kim matbah dahî muhtac idi ta'mire hem

....

Bu kitâbenin tarih mısrâı 4 rakkamı üzerine tâmiyelidir, ebced hesabiyle 1201 tutar ki, buna döt ilâvesiyle kayıkhanelerin tâmiri hicrî 1205 (milâdî 1790) senesinde yapılmış olur.

* * *

Kayıkhanelerde bulunan son saltanat kayıkları yine o sıralarda Kasımpaşada kurulmuş olan Bahriye Müzesine mal edilmiş ve Kasımpaşadaki eski Tersâne kayıkhanelerine nakledilmişti. Pek mükellef, pek zarif ka-

yıklar arasında bilhassa İkinci Sultan Mahmud'un, Abdülmecid'in ve Abdülâziz'in köşklü kayıkları vitrinler içinde muhafazası gereken kıymetli teknelerdendi. Benim gördüğüm zamanlar, Kasımpaşada rutubet içinde bulunan kayıkhanede çürümeye mahkûm bir halde idiler. Sayın Şehşüvaroğlu'nun Müdürlüğü zamanında maalesef gidip görmek nasib olmadı. Umarım ki bu himmet sâhibi kıymetli müdür bu târihî kayıkları elîm ihmâl içinde çürümekten kurtarmış olacaktır.

Eski kayıkhanelerde onyedinci asır ortalarından kalmış Dördüncü Sultan Mehmed'in bir de saltanat kadirgası vardı. Diğer kayıklarla beraber o da Kasımpaşaya nakledilmiştir.

Bu saltanat kadırgası başlıbaşına bir san'at âbidesi, baha biçilmez bir eserdir. 1941 de onu da Kasımpaşada küf kokan loş ve râtıb bir kayıkhane içinde görmüştüm. Başka memleketlerde böyle bir eser için hususî camlı bir köşk inşâ ederler ve milyon değerindeki kadirgayı o köşkün içine bir deniz melikesi hâlinde oturturlar.

DÖRDÜNCÜ MEHMEDİN KADIRGASI:

Muazzam bir vitrin içinde muhâfaza edilmesi lâzım gelirken bir kayıkhâneye çekilerek zamanın tahribkâr eline terkedilmiş olan Dördüncü Sultan Mehmed'in saltanat kadirgasında duralım. Girid adasının fethedilip şimalde Podolyanın Türkiyeye ilhak edildiği ve batıda Türk kılıcının Viyana kapularına dayandığı pek tantanalı bir devrin yâdigârı olan bu gemi, bir zamanlar, büyük ve muhteşem İstanbulun sularında, incili, elmaslı, yâkultlu, zümrütlü ve altın saçaklı döşemeleri, örtüleri ve perdeleri ile bir köşk gibi, bir taht gibi dolaşırdı.

39 metre 70 santim boyunda, üstte 5 metre 70 santim ve omurgada 4,5 metre genişliğinde ve 2 metre 40 santim derinliğinde olan bu 140 tonluk gemi 24 oturaktır, yâni 24 çift kürekle yürürdü. Her küreğinin topacında üç kabza bulunduğuna göre, tek küreğini 3 kişi çekerdi. Bu hesapla geminin 144 kürekçisi vardı.

Her tarafı ziynet içinde olan bu saltanat kadırgasının bilhassa kıç kısmının üzerine oturtulmuş olan köşk, kalemle kolayca târif edilemez. Her tarafı nakışlı, minekârî altın işlenmiş, kabartma tezyinatının göbeklerine rengârenk akik, necef vesair kıymetli taşlar oturtulmuştur. İki tarafında, göz kamaştıran ziynetli bir zemin üzerine gömme sedefle birer beyit yazılmıştır, beyitler şunlardır:

Hazreti Sultan Mehmed Hanı Gaazinin müdâm
Bahrü berde yâri Hız-ü hâfızı Allah ola
Yapdıra dâim saadetle nice a'lâ kayık
Ömri Nuh ile cihan mülkinde şâhinşâh ola...

Köşkün çevresine de Pâdişahın şânında dokuz beyitli bir kaside konmuştu, bu kasidenin her mısrâı ayrı bir gümüş levha üzerine yazılmış ve levhalar köşke bir kurdelâ hâlinde fırdolayı rabtedilmişti. Bu yazılı gümüş levhalardan onaltısı sökülüp kaybolmuş, daha doğrusu çalınmıştır. Kuvvetle tahmin edebiliriz, kasidenin son beytinde bu mükellef kadirganın belki inşâ tarihi vardı. Pek yazıktır ki, bu kısım da çalınan levhalar arasındadır. Yerinde kalmış iki levhanın üzerindeki mısrâlar şunlardır:

Devâmı ömr ile Rüstemlik itsün kahraman âsâ
Yürütsün bahrü bere hükmün ol sultânı bî hemtâ...

Birinci Cihan Harbi arifesinde Türk donanması amirallerinden biri bu saltanat kadirgası hakkında vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendiye: «Kısa bir sefere mütehammildir!..» demiş!..

Hâlen Deniz Müzemiz, Dolmabahçe Câmiişerifinin içindedir. Deniz kenarındadır ve cemâati de yoktur diye, ne kadar büyük olsa, câmi içinde deniz müzesi kurulmaz, kurduk dersek kendimizi aldatırız, bu hâle «yersizlik karşısında sığınmak» derler. Müze binaları, temelinden müze olarak inşâ edilir. Bir deniz müzesi yapıncaya kadar ve yapacağımız bu müze içinde bu saltanat kadirgasına lâyık olduğu muazzam salonu ayırıncaya kadar, söz sâdece duâdan ibârettir: Şimdiki hâliyle bu kıymetli tarih yâdigârını Cenâbı Hak her türlü kazadan, belâden ve tecavüzden korusun. Âmin.

ÇİNİLİ KÖŞK:

Büyük Sarayı çeviren kale duvarlarının içinde, fakat sarayın asıl bünyesinden uzakta, tek başına kalmış olan Çinili Köşk (diğer adı ile Sırça Saray) Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Kapusunun üzerinde mozayik çini kitâbesinin gösterdiği tarih hicrî 877 (milâdî 1472) dir.

Karşısında Asârı Atika Müzesi binası bulunmaktadır. Ondokuzuncu asrın Avrupa yapı san'atı zevkiyle ve eski Yunan mimârîsinin ana hatlarından ilham alınarak yapılmış olan bu büyük ve güzel bina, memleketimizde temeli müze olarak atılmış ilk ve hemen hemen tek binadır.

Bir yanında da eski Sanayii Nefîse (Güzel San'atlar) Mektebi binası vardır ki, hâlen «Eski Şark Eserleri Müzesi» olarak kullanılmaktadır.

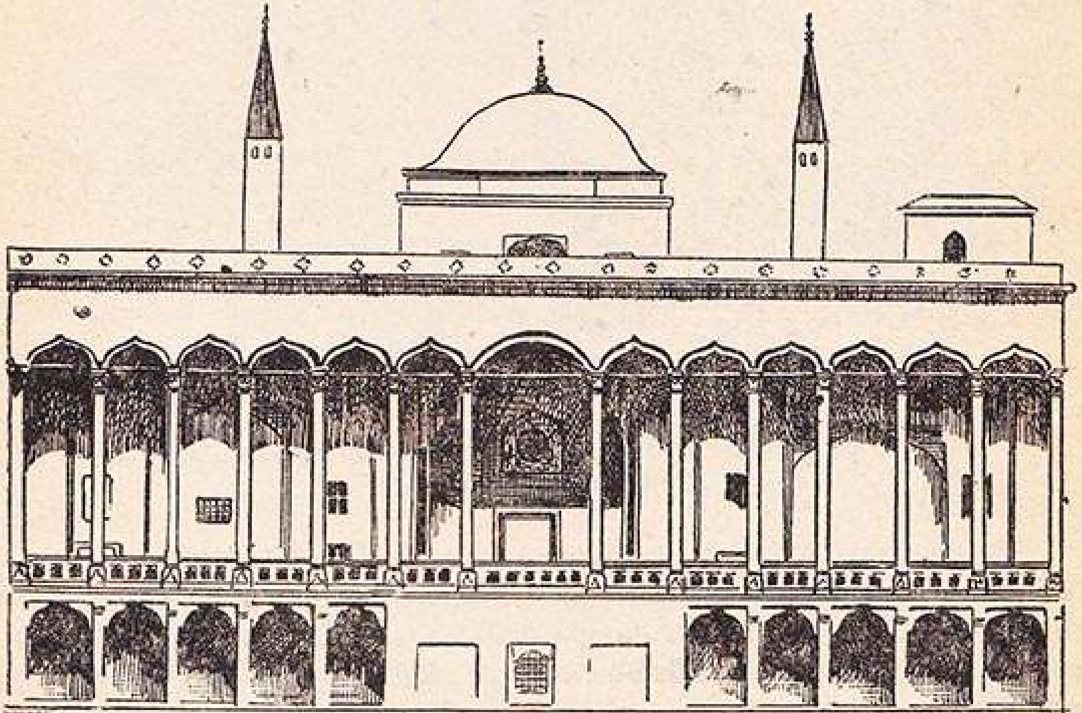
Çinili Köşke Gülhane Parkı tarafından gidilir, dış kapudan girince, asıl park kapusuna sapmayıp sağdaki yokuştan yürümelidir. Ağaçlar altından geçen bu yokuşun adı «Âşıklar Yolu» dur, isim otuz, kırk seneliktir. Bâbı Hümâyûn tarafından gelinirse, solda, Darbhane yanındaki kapudan geçip az yürüdükten sonra sağa dönmelidir.

Çinili Köşk adını, içinin ve dışının mozayik çinilerle tezyin edilmiş olmasından almıştır. İran mimârîsi üslûbunda, fakat güzelliği sâdelikle

sağlamlıkta arayan Türk zevkiyle yapılmış başlı başına bir şâheserdir. Son devirlerde esaslı bir tâmir görmüştür. Çinili Köşkün cephesi, bir zamanlar bozulmuş, önüne, dışardan çift rampa hâlinde bir merdiven yapılmıştı. Son tâmirinde kaldırılmış, merdiven, aslında olduğu gibi cephenin içine alınmıştır.

Çinili Köşkün içinde, bir odada, üzerinde tavus kuşu resmi bulunduğu için «Tavuslu» Çeşme adıyla anılan güzel bir çeşme var, iki yanındaki manzum kitâbelerinde Sultan Murad tarafından yapıldığı yazılıdır. Fakat her iki manzumenin tarih mısrâlarını hesaplayanlar, Fâtihden sonra Osmanlı tahtında oturmuş olan Üçüncü ve Dördüncü Sultan Muradların zamanını tutturamamışlardır. Bu nâçiz muharrir de, tarih beyitlerinde bir tâmiye arayacak vakit bulamadı.

Fâtihin muâsırlarından, İstanbul fethinde bulunmuş, büyük Hükümdarın sohbet ve iltifatına nâil olmuş ve İstanbul Fâtihinin şânında «Târihi Ebulfeth» nâmiyle bir eser yazmış olan Tursun Bey, İran mimamârîsinden mülhem Çinili Köşkün karşısında yine Sultan Mehmed tarafından «Tavrı Osmanîde» bir kasır yapıldığını söylüyor. En az Çinili Köşkün büyüklüğünde ve Türk yapı san'atının bir bediası olacağı muhakkak olan bu kasırdan eser kalmamıştır. Yerle bir olmuş sâhasına Asârı Atîka Müzesi inşa edilirken bâzı temel enkazına ve çini kırıklarına rastlanmıştır.

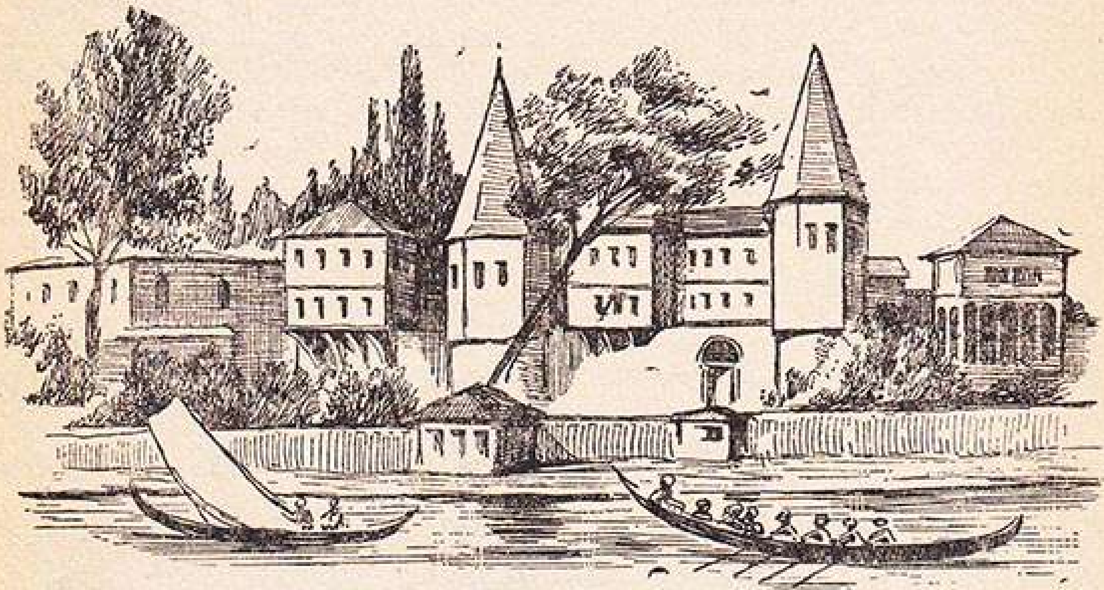

Çinili Köşk, restore edildikten sonra
(Yerinden Nezih eli ile)

«TOPKAPUSU SARAYI» İSMİ:

Bizim bugün «Topkapusu Sarayı» adını verdiğimiz ve içinde dolaştığımız, Bîrun'u, Enderûn'u ve Haremi Hümûyûn'u ile bir takım dâirelerden, müstakil köşklerden ve bahçelerden mürekkeb muhteşem sarayın asıl adı «Yeni Saray», «Sarâyi Cedidi Âmire» dir.

Fâtih Sultan Mehmed, büyük şehri aldıktan sonra Türk yapısı ilk sarayını, Bayazıd'da, bugün Üniversite binasının bulunduğu yerde inşâ ettirmişti. Pek az sonra Padişahın şehir ortasında oturması doğru bulunmamış, Marmara sâhilinde Ahır Kapusu civarından başlayıp liman kenarından Demir Kapuya kadar uzanan bir kale duvarı, «Sûruhakaanî» yapılmış, ve böylece İstanbul şehrinin en mûtena bir yeri, geniş bir sâha Pâdişahların ikametgâhına tahsis edilmişti. Fâtih Sultan Mehmed kale duvarları ile çevrilmiş bu arâzide gezerken zikrettiğimiz dâirelerle Çinili Köşk'ü, «Sırça Saray» ı yaptırmıştı. Buraya Yeni Saray adı verilince Bayazıd'daki saray da pek tabiî «Eski Saray» adını aldı.

Sarayburnu civârında saray surunun Top kapusu
(Gravürden Nezih eli ile)

Yeni Saray, Fâtih Sultan Mehmed'den Abdülmecid'e kadar, yâni onbeşinci asır ortasından ondokuzuncu asır ortasına kadar mütemadiyen büyüdü. Her eli değen Pâdişah buraya dâireler, salonlar, odalar, hamamlar, mescidler, kütüphaneler, müstakil kasırlar, köşkler ilâve etti. Meselâ bu arada Kanunî Sultan Süleyman, Haremi Hümâyûnun temelini attı. Her parçası bir isimle anılan Osmanlı Pâdişahlarının bu muhteşem kışlık sarayı ondokuzuncu asra kadar hep «Yeni Saray» ismini taşıdı. Ondokuzun-

cu asır başlarındadır ki, «Yeni Saray» adını değiştirerek Topkapusu Sarayı ismini aldı.

Aslında ise «Topkapusu Sarayı» ismi, onsekizinci asrın ortalarına doğru Birinci Sultan Mahmud tarafından «Yeni Saray» a ilâve edilmiş büyük ve müstakil bir binanın adı idi.

Deniz kenarındaki Bizans surlarının Sarayburnuna yakın bir yerindeki büyük bir kapusu, önüne selâm topları dizildiği için «Topkapusu» adını almıştı. Bu kapunun iki kenarında da iki mermer kule vardı.

İşte Birinci Sultan Mahmud, denize bakan yüzü kale duvarının üstünde olmak üzere, burada büyük ahşab bir sâhilsaray yaptırttı, ve bu saraya «Topkapusu Sarayı» adı verildi. Sonraları tâmir ve tâdil edilen ve hattâ Sarayburnuna kadar uzatılıp genişletilen bu sâhilsaray içinde çıkan bir yangınla harâb oldu. Bugün has adıyla Topkapusu Sâhilsarayından bir iz bile kalmamıştır. Fakat Avrupalı ressamlar tarafından onsekizinci asırla ondokuzuncu asır başında yapılmış bir iki resmi vardır.

Muhteşem ahşab sâhilsaray yandı, fakat adı unutulmadı ve bu yangından sonra, Osmanlı Pâdişahlarının bir san'at hazinesi olan o muazzam «Yeni Saray» ı Topkapusu Sarayı adı ile anılmaya başladı.

Saraya Bâbı Hümâyûndan girmiştik. Sarayburnu Civarında bugün mevcud olmıyan iki kuleli Topkapusundan bir kayığa atlayıp ayrılalım. Elvedâ Topkapusu Sarayı Hümâyûnu!..

İÇİNDEKİLER:

İNDEKS

A

C

Ç

D

E

İ

J

K

L

M

S

Ş

Z

DÜZELTME

Sayfa	Satır	yanlış	doğru
31	1	alayı	avluyu
33	9	Misafir	misafir
40	10	şerait	şeriat
46	14	Mümâyûn	Hümâyun
48	16	«Hâcegânı Hümâyun Divânı»	«Hâcegânı Divânı Hümâyun»
50	1	öper-	öper,
56	39	saçlar	saçaklar
58	20	Musta	Mustafa
58	26	Kasılmış	kesilmiş
60	22	mek...	mek idi.
61	22	Ömer Bey, Dideban	Dideban Ömer Bey
61	24	bulunduğu	bulunmadığı
63	23	Derviş Ahmed	Hâfız Ahmed
64	10	dişanının	divânının
65	14	Bübüssaade	Bâbüsaade
77	17	şadırban	şadırvan
79	8	saklının	sakalının
92	11	kaldırılamayacağı	kaldıramayacağı
100	22	salonun	salonu
102	1	Mahmudun	Mehmedin
117	28	Las Karîs	Laskaris
123	28	düşünecek	düşünülecek
126	29	Mabul	Makbul
129	17	ların	larının
133	1	Mahmudun	Mehmedin
133	10	lüfleri	lüflüleri
134	24	Pomak	Tomak
137	14	Camiide	Camiinde
138	2	is-	in-
138	5	payrenleri	payzenleri
139	17	virtüsozun	virtüozun
140	2	Anatar Ağası	Anahtar Ağası
140	21	BaşPeşkirci Ağası	Baş Peşkir Ağası
141	25	nampârelerle	nanpârelerle
146	24	Lâle	Lala

Sayfa	Satır	yanlış	doğru
149	35	Zülüflere	Zülüflülere
158	20	Karaağaçlar	Karaağalar
164	14	goztelirek	gözetilerek
167	2	Kız Ağalığı	Kızlarağalığı
169	22	nibetle	nisbetle
169	23	kâşadına	Küşâdına
171	34	uakları	ulakları
172	24	Turhanlar	Turhanlılar
187	24	Revon	Revan
217	16	Bostancılar	Bostancılardır
217	18	Alemdar ortasında	Alemdar Caddesi ortasında
219	7	Bübüssaade	Bâbüssaade
219	23	bağıradak	bağırarak
223	7	Murad	Mahmud

Mühim düzeltme

Aşağıdaki satırları keserek 216 ıncı sayfada 6-14 üncü satırları ihtivâ eden bendin üzerine yapıştırınız:

Bir kısım Bostancı neferleri de Bostancıbaşı Ağanın doğrudan maiyetini teşkil ederdi. Bostancıbaşı, bilhassa geceleri kendi hususî kayığına biner ve bu neferlerle limanda, Boğazda, Marmarada kola çıkardı. Bostancıbaşı bizzat kola çıkdığı zamanlarda liman korsanları yakalanırsa, mahkemeye, fetvâya lüzum görülmeden Bostancıbaşının emriyle derhal idam olunurdu. Bostancıbaşının kayığına «Kancabaş» adı verilirdi. Yedi çifte, tek küreğini bir hamlacı çeker büyük bir kayıkdı. Eski müverrihlerin tâbiri ile gideceği yere yıldırım gibi varırdı.

Sözlük

A

Abanî: sarıya çalan beyaz zemini üzerine açık turuncu ipekle süslemeler işlenmiş kumaş.
Âbı hayat: ölümsüzlük suyu; bengisu.
Âbı latif: içimi yumuşak su.
Âbı leziz: tadı güzel su.
Aciz: güçsüzlük, düşkünlük, yetersizlik.
Âciz: güçsüz, düşkün, yetersiz.
Adalar Denizi: Ege Denizi
Âdem: insan, insanoğlu, adam.
Adl: adalet, adillik.
Adüv: düşman.
Afitab: güneş; güneş gibi güzel yüz; parlak yüz.
Aguş: kucak; sığınılacak yer.
Aguşküşa: kucak açan.
Ahd: söz verme; ant, yemin; sözleşme, antlaşma; süre, dönem.
Âhır: son, sonraki, sonuncu.
Âkıl: akıllı, bilgili, olgun.
Akide: inanç, inanılan şey.
Akim: sonuçsuz, kısır.
Alarga: bir kıyıya ya da gemiye göre açık deniz tarafı.
Âli: yüce, yüksek.
Âlicenap: yüce gönüllü, bağışlayıcı.
Amade: hazır.
Amil: bir iş yapan, gerçekleşmesini sağlayan kişi.

Amudî: dikey.
Ariza: yüksek bir makama yazılan mektup ya da dilekçe.
Arzı hal: dilekçe.
Arzı niyaz: yalvarıp yakarma.
Arzı ubudiyet: bağlılığını bildirme.
Asarı atika: eski eserler.
Asrı saadet: Hz. Muhammed'in yaşadığı çağ; mutluluk devri.
Aşerei Mübeşşere: cennetlik oldukları kendilerine Hz. Muhammed tarafından müjdelenmiş on kişi.
Âşıkı şeyda: delicesine âşık olan kimse.
Atâ: verme, bağışlama, ihsan.
Atalet: eylemsizlik, durgunluk; tembellik.
Ateşîn: ateşli, ateş gibi kızgın ve yakıcı.
Atlası çerh: gökyüzünün dokuzuncu katı.
Avamî: halka ilişkin.
Avaze: yüksek ses, seda; bağırma, feryat.
Avene: yardakçılar.
Ayaktaş: arkadaş, işleri elbirliğiyle yapanlardan her biri.
Âyan: bir yerin ileri gelenleri.
Ayatı Kuraniye: Kuran ayetleri.
Ayeti celile: yüce, ulu ayet.
Ayetülkürsî: Kuran'ın Bakara Suresi'nin 255. ayeti.
Ayna taşı: çeşmelerde musluğun takıldığı dik taş.
Aynı ibret: ibret alan göz.
Aynı şifa: şifa veren göz.
Azîm: şiddetli, kuvvetli.
Azîmüşşan: derecesi büyük, yüksek mertebeli.

B

Bâb: bir kitabın bölümlerinden her biri.
Bâd: rüzgâr, yel; hava, soluk, ah etme, inleme; söz, övgü; Tanrı yardımı.
Badei gülrenk: pembe renkli şarap.
Bağa: bazı kaplumbağaların sedefçilik ve kakmacılıkta kullanılan kabuğu.
Bağban: bağcı, bahçıvan.
Bağı firdevs: cennet.

Bahr: deniz; bilgisinin sonu olmayan.
Bahr ü ber: deniz ve kara.
Baisi gufran: bağışlama, merhamet nedeni.
Balina: dik ve düzgün durması için giysilerin bazı yerlerine konulan sert, yassı, esnek, dar, uzun çubuk.
Barekallah: "kutlu ola, Allah mübarek etsin, hayırlı ve bereketli olsun" anlamlarında kullanılan bir terim.
Başkapı gulamı: zenci haremağalarının defterlerini tutmakla görevli zenci hadımağası.
Bây ü geda: yoksul.
Bedia: güzellik değeri yüksek olan, sanat eseri; eşine seyrek rastlanan güzel, değerli.
Behremend: nasipli, kısmetli.
Belagat: sözün ya da yazının istenen etkiyi sağlayacak biçimde güzel, etkili ve sanatlı olması.
Belî: evet, hayhay.
Bendegân: kullar, köleler; padişah hizmetinde olanlar.
Bend etmek: bir kimseyi kendine bağlamak.
Beytülmal: devlet hazinesi.
Beytüşşeref: onur evi.
Beyzî: yumurta biçiminde, oval.
Biat: Bir kimsenin egemenliğini tanıma.
Bihiştabad: cennet benzeri yer.
Bimar: hasta.
Biminnet: yaptığı iyiliği başa kakmaz.
Bina: yapı, yapma.
Bizar: bıkmış, usanmış; tedirgin.

C

Câyi dilküşa: gönül açan yer.
Câyı letafet: güzellik, hoşluk yeri.
Cebeci: silah yapımı, onarımı ve savaş zamanında bunları ileri hatlara ulaştırmakla görevli asker sınıfı.
Cebir: zor, zorlayış, zorlama.
Celadet: büyüklere karşı gösterilen göz pekliği, yiğitlik.
Cemii mahlukat: yaratıkların tümü.

Cenabı hallakı âlem: evrenin yaratıcısı Tanrı.
Cenubi şarkî: güneydoğu.
Cevval: hareketli, canlı; işlek; parlak.
Cihandar: dünyaya hükmeden hükümdar.
Cihannüma: evin en üstünde çevreyi görebilmek için yapılmış bölüm.
Cilbend: yazılı belgeleri saklamak için yapılmış kap.
Cinan: cennetler; cennet bahçeleri; cennetteki bahçeler gibi güzel yer.
Cinnet: delilik.
Civanbaht: talihli, şanslı.
Cûd: cömertlik, el açıklığı.
Cumhur: halk; topluluk.
Cuş u huruş: coşma ve gürültü patırtı.
Cülus: hükümdarlık tahtına çıkma, oturma.
Cümle kapısı: ana giriş kapısı.

Ç

Çadır mehterleri: padişah çadırlarının bakımı, sefer sırasında kurulup kaldırılmasıyla görevli hizmet sınıfına verilen ad.
Çedik: sarı deriden yapılmış kısa konçlu ayakkabı.
Çeşm: göz.
Çeşmei dilcu: gönül çeken çeşme.
Çırağan: kandillerle aydınlatılarak yapılan şenlik, donanma.
Çırağ edilmek: Enderun'da padişahın hizmetindeyken dış göreve atanmak; bir devlet dairesine memur adayı olarak yerleştirilmek.
Çorbacı: yeniçeri bölükleri komutanlarına verilen unvan.

D

Dâdger: adil, adaletli.
Dai: dua eden.
Darbımesel: atasözü.
Darüssaade: padişahın sarayı.
Defi dağdağai fitne: fitne patırtısını def etme.
Dehr: devir, zaman; dünya.
Delalet: iz, işaret.
Der: kapı.
Dergehi şevketnüma: ululuk kapısı.

Dest: el; güç, kudret, üstünlük; yüksek yer, mevki.
Desti celladı biaman: acımasız celladın eli.
Dılı: kenar, yan.
Didei baht: uğurlu göz.
Dilharap: gönlü yıkılmış.
Dilrüba: gönül alan.
Dirlik: devlete ait bir hizmeti yapmakla görevlendirilen kimselere tahsis edilen geçim kaynağına verilen ad.
Diyet: öldürülen kişinin mirasçılarına, suçlu ya da akrabalarının ödediği para, paha; kan pahası.
Dud: duman.

E

Eclaf: edepsiz, yüzsüz adamlar.
Ecr: ahret mükâfatı, sevap.
Efrat: fertler, bireyler.
Ehli kubur: ölüler.
Elhac: hacı.
Elma kürk: tilki postunun yanak kısmından yapılan bir tür kürk.
Elvan: rengârenk.
Emced: en onurlu, pek ululuk sahibi.
Emin: sorumluluk gerektiren bazı işlerin görülmesi için özel yetkilerle donatılmış kişilere verilen unvan.
Enfesi nefais: güzellerin en güzeli.
Erşed: davranışlarıyla doğru yola başkalarından daha yakın olan.
Esbabı muhaffife: suçu hafifletici nedenler.
Esbak: öncekinden daha önceki.
Eshab: Hz. Muhammed'i görmüş, onunla konuşmuş, toplantılarına katılmış olanlar; ashab; sahabe.
Eshabı kiram: Hz. Muhammed'in yakınları.
Ester: katır.
Etvar u harekât: davranışlar ve hareketler.

F

Fağfurî: Çin porseleninden yapılmış eşya.
Fahr: büyüklük, ululuk; övünmeye neden olacak kimse.

Fasıl: bir kitabın ana bölümlerinden her biri.
Ferahfeza: sevinç artırıcı.
Fermanı kaza: Tanrı takdiri olan buyruk.
Fevkanî: üstte bulunan, üst katı olan.
Filikai hümayun: saltanat kayığı.
Fodla: özsüz undan yapılmış, pide biçiminde ekmek.
Fuhşiyat: ahlaka aykırı davranışlar.
Futa: ipek peştamal.
Fütuhat: fetihler.
Fütur: gevşeklik, usanç, bezginlik.

G

Gadir: acımasızlık, merhametsizlik, kıyıcılık.
Gasil: yıkama; ölü yıkama.
Gaytan: pamuk ya da ipekten yapılmış sicim; kaytan.
Geçe: karşılıklı iki yandan her biri.
Gerdunveş: gökyüzü gibi.
Gevherî: kuyumcu.
Gılman: cennetteki delikanlılar; yeni delikanlılar, gençler; sarayda görevli içoğlanları.
Gılzet: kalınlık, kabalık, sertlik.
Giranbaha: pahalı, değerli.
Gulgule: gürültü patırtı, bağırıp çığrışma.
Gûne: türlü türlü, renk renk.
Gûş etmek: dinlemek.
Gülabdan: gülsuyu serpmek için kullanılan ağzı emzikli, armut biçiminde cam ya da metal kap.
Gülşen: gül bahçesi.
Gülzar: gül bahçesi.
Gümrüki kebiri emtiai İstanbul: İstanbul ticaret malları büyük gümrüğü.

H

Hacegân: hocalar; devlet dairesindeki memurlar.
Haceri Esved: Kâbe'nin doğu köşesinde, yerden 1,5 metre yükseklikte yer alan, parlak, siyahımsı taş.

Hacet: Tanrı'dan ya da kutsal sayılan bir kişiden beklenen, dilenen şey.
Hafız: saklayan, koruyucu.
Hafızı kütüp: kütüphane memuru.
Hak: Tanrı'nın adlarından biri.
Hakim: bilge.
Hâkim: egemen.
Hakketmek: bir yazıyı ya da figürü taş, tahta, metal üzerine kazıyarak geçirmek.
Hakkı meşru: yasal hak.
Hali dil: gönül hali.
Halik: yoktan var eden, yaratıcı, Tanrı.
Halkârî: ince tel işleme.
Hal tercümesi: yaşamöyküsü.
Hami: koruyan, koruyucu; arka çıkan, sahip çıkan.
Hamiyet: insanın yurdunu ve ailesini koruma çabası; insanlık, erdem.
Hamlacı: padişahın bindiği kayıkta kürek çeken görevli.
Hamule: yük.
Harababad: harap, viranelik yer.
Harabî: haraplık, yıkıklık.
Has: hükümdara özgü olan.
Hasıllı: Haremi Hümayun görevlilerinin bir sınıfı.
Hasna: güzel kadın.
Hasretkeş: hasret çeken, özlemiş.
Haşarat: zararlı, değersiz, önemsiz kimseler.
Haşr: kıyamet gününde ölülerin dirilip bir araya gelmeleri.
Hatab: odun.
Hataî: Hata ülkesine (Mançurya, Moğolistan, Doğu Türkistan) ait.
Hayatı cavidan: sonsuz hayat.
Hay ve huy: zevk ve eğlence gürültüleri, velvele.
Hazele: yüzsüzler, alçaklar, kalleşler, reziller.
Hazen: tasa, kaygı, keder.
Helak: ölme, öldürme, yok etme, yok olma.
Hemişe: her zaman, her vakit.
Hemvare: daima, her zaman.
Hendesî: geometrik.
Hıfz etmek: korumak, saklamak.

Hilat: bir tür kaftan.
Hilye: Hz. Muhammed'in kutsal niteliklerini, fizikî durumunu anlatan eser.
Hulefai raşidin: ilk dört halife.
Hurde: ufak, küçük; ince, kırıntı; önemsiz.
Hurde teferruat: küçük ayrıntılar.
Hurrem: şen, gönül açıcı, güler yüzlü, taze.
Huşu: Tanrı'ya sessizlik ve sükûnet içinde saygıyla boyun eğme.
Huzurı Nebevî: Peygamber'in önü.
Hükümdarı mutlak: bir ülkeyi kayıtsız şartsız yöneten hükümdar.
Hüma: cennet kuşu.
Hümayun: kutlu, kutsal; padişaha ait.
Hüsni hal: iyi davranış, iyi gidiş.

I
Iskat: düşürme, düşürülme.
Islahı hal: durumu düzeltme.
Istılah: terim; herkesin anlayamayacağı, özel anlamda kullanılan söz.

İ
İbda: yaratma, meydana getirme.
İblağ: ulaştırma, eriştirme.
İbtida: başlama, başlangıç.
İcrai ahenk: çalgılı eğlence.
İçoğlanı: Saray'a alınarak çeşitli devlet hizmetleri için yetiştirilen devşirmelere verilen ad.
İçtima: toplanma, bir araya gelme; toplantı.
İdbar: baht ve talihin kötüye gitmesi, düşkünlük.
İfrağ: bir biçime sokma.
İhdas: meydana getirme, peydah etme.
İhsan: iyilik etme; bağış, bağışlama; lütuf.
İhsanı şahane: padişah bağışı.
İhya: yeniden güçlendirme.
İktifa: yetinme, yeterli bulma.
İktiza: gerekme; gereksinim.
İlâ: yükseltme, yüceltme; şanını artırma, ün kazandırma.

İlh: "diğerleri de böyle", "ve benzerleri" anlamlarında kullanılan bir terim; ilahere.
İmtizaç: uyumluluk, birbirine uyma, uygun düşme.
În: bu.
İnhina: eğilme, eğrilme.
İnhisar: yalnız bir kimseye ya da bir şeye ait olma.
İnkıraz: tükenme, bitme; yok olma.
İntizar: bekleme, gözleme.
İptidaî: ham, işlenmemiş.
İradei şahane: padişah buyruğu.
İrat: bir malın getirdiği kazanç.
İrtifa: yükseklik; yükselti.
İrtikâp: kötü iş işleme, kötülük etme, yiyicilik, rüşvet yeme.
İrtişa: rüşvet alma.
İsmi Nebî: Peygamber'in adı.
İstifraş: odalık alma, odalık yapma.
İstifta: fetva almak için başvurma.
İstiğfar: Tanrı'dan günahının bağışlanmasını isteme; tövbe etme.
İstihlak: kullanarak tüketme, bitirme; tüketim.
İstikbal: karşılama.
İstiklal: kendi başına olma, kimseye bağlı olmama.
İstimdat: yardım isteme.
İstinsah: suretini çıkarma, kopya etme.
İstiskal: soğuk davranışlarla hoşlanmadığını belli etme, dolayısıyla kovma, kovumsama.
İşret: içki; içki içme; içkili eğlence.
İtmam: bitirme, tamamlama.
İyş ü nuş: yiyip içip eğlenme.
İzhar: gösterme, meydana çıkarma.

K

Kâfurî: içinde kâfur ağacından elde edilmiş kokulu madde bulunan şey.
Kahramanâsâ: kahraman gibi.
Kalem: resmî dairelerden her biri.
Kalemkâr: ince nakkaş.

Kalp etmek: değiştirmek, dönüştürmek.
Kamet: farz namazından önce okunan özel dinsel sözler.
Kârı kadim: eski zaman işi.
Kârını tamam etmek: bir kimseyi öldürmek, ortadan kaldırmak.
Kariha: düşünme yetisi.
Karin: yakın.
Kasrı dilküşa: iç açan, gönül ferahlatan kasır.
Kasrı ziba: süslü, güzel kasır.
Kaşbastı: kaşların üzerinde alna sıkıca bağlanan tülbent çember, enli şerit ya da bez; enli alın çatkısı.
Kâtibi kudret: Tanrı.
Kayabaşı: özel ezgiyle söylenen bir tür koşma.
Kaymakam: sadrazam hükûmet merkezinden ayrıldığı zaman kendisine vekâlet eden vezire verilen ad.
Kelamullah: Allah sözü; Kuran.
Kemankeş: okçu, ok atmada usta kimse.
Kerem: soyluluk; lütuf.
Kesif: yoğun.
Kethüda: üst düzeydeki yöneticiler adına, onların temsilcisi olarak yetki alanlarına giren işlere bakan, yöneten kimselere verilen ad.
Kıblei hacat: isteklerin kıblesi; bir isteğin, bir arzunun yöneldiği yer.
Kırba: üzerine demir çemberlerle kösele kaplanarak yapılmış tahta su kabı.
Kısas: dişe diş, göze göz cezası.
Kıtal: vuruşma; savaş.
Kızlarağası: haremağalarının en büyük amirinin unvanı.
Kibar: büyükler, ulular.
Kinegüzar: kin güden, öç alan.
Kiram: soylular, şerefli kimseler; cömertler, kerem sahibi olanlar.
Kudreti ilahiye: Tanrısal güç.
Kudreti recüliye: erkeklik gücü.
Kudumi şehriyarî: hükümdarın ayak basması.
Kumbara: "humbara"ya (yuvarlak ve içi boş demirden yapılan ve içine barut, demir, kurşun parçaları doldurularak havan topu ya da elle atılan savaş aleti) halk arasında verilen ad.
Kûşei gam: keder, tasa köşesi.

Kutr: çap.
Kutranî: çapla ilgili.
Küfeki: gözenekli, ateşe dayanıklı bir taş türü.
Küffar: kâfirler.
Küşade: açık; ferah, neşeli.
Küşadebad: "açık, ferah olsun" anlamlarında kullanılan bir terim.
Küşat: açma, açılış; hoşluk güzellik.
Küttab: kâtipler.

L
Lafz: söz.
Lafzai Celal: Tanrı'nın adı.
Lebib: akıllı.
Lebi derya: deniz kıyısı.
Lenger: gemi demiri.
Lütfi şahinşehi âlem: dünyanın en büyük hükümdarının bağışı.

M
Mağşuş: karışık, saf olmayan, katışık.
Mahbes: karanlık, sıkıntılı yer; zindan.
Mahbubperest: erkek düşkünü, erkek seven.
Mahfil: toplantı yeri.
Mahfili hümayun: bir camide padişah için parmaklıklarla ayrılmış yüksekçe bölüm.
Mahpeyker: yüzü ay gibi parlak, güzel, nurlu.
Mahrem: sır saklayan, sırdaş.
Mahrutî: konik.
Makta: hattatlıkta, kamış kalemin ağzını düzeltmekte kullanılan alet.
Maktel: öldürülme yeri.
Makule: çeşit, soy, boy.
Malakârî: alçıdan yapılmış kabartma süslemelere verilen ad.
Mamur: bayındır, şenlikli.
Mansıp: büyük memurluk yeri; makam.
Maruzat: küçükten büyüğe bildirilen, sunulan şeyler.
Masnuat: sanatkârane yapılmış işler.
Maşuka: sevilen, âşık olunan kadın.

Matbah: mutfak.
Matbu: basımevinde basılmış şey.
Matrut: kovulmuş, görevden uzaklaştırılmış.
Mecmua: toplanmış, bir araya getirilmiş şeyler bütünü.
Mecnun: çıldırmış, deli.
Medfun: defnolunmuş, gömülmüş.
Medhal: girecek yer, kapı.
Mefahir: övünülecek şeyler.
Mefluç: felçli, inmeli.
Meftuh: açılmış, açık.
Mehaz: bir şeyin alındığı yer; kaynak.
Melahat: güzellik, güzel yüzlülük.
Melal: usanç, usanma, bıkma; sıkılma, sıkıntı; büyük üzüntü.
Melcei mümtaz: sığınılacak seçkin yer.
Melcei şahan: padişahlar sığınağı.
Meleke: alışıklık, beceriklilik, ustalık.
Memuren: bir işle görevlendirilerek.
Merasimi mahsusa: özel tören.
Merbut: bağlı, ilişik, ilişkin.
Merdane: yiğitçe, erkekçe.
Meşk: aynısının yapılması için verilen yazı ya da resim örneği; alışma, alıştırma.
Meşum: uğursuz.
Meşveret: karşılıklı konuşma, danışma.
Metruk: terk edilmiş, bırakılmış.
Mevt: ölüm.
Mihensaz: sıkıntı gideren.
Mihrak: odak.
Minekârî: mine işçiliği, mine işleyicilik.
Mirat: ayna.
Mirî: devlete ait; beylik.
Muahede: antlaşma.
Muasır: aynı dönemde yaşayan, çağdaş.
Mubassır: öğrencilerin sınıf dışı hareketleriyle ilgilenen görevli.
Mufassalan: uzun uzadıya, ayrıntılı olarak.
Muharrik: kışkırtıcı, harekete getirici.

Muhayyile: hayal edilen, imgelenen.
Muhkem: sağlam, sağlamlaştırılmış, pekiştirilmiş.
Muhzır ağa: yüksek rütbeli yeniçeri subaylarından biri.
Mukarrer: kararlaşmış; kuşkusuz; bildirilmiş.
Murassa: değerli taşlarla süslenmiş, işlemeli.
Musahebe: konuşma, sohbet.
Musahip: padişahın, kendisini eğlendirmesi, hoşça vakit geçirmesine yardımcı olması için hizmetinde bulundurduğu kişi.
Mushaf: Kuran.
Mustatil: dikdörtgen.
Mutat: alışılmış, her zaman olan, her zamanki.
Mutena: özenle, dikkatle seçilmiş; özenle yapılmış; önemli, seçkin.
Muti: itaat eden, baş eğen.
Mutlakıyet: bir hükümdarın kayıtsız şartsız yönetimi altındaki hükûmet şekli.
Muvasala: yetişme, uzlaşma.
Mücavir: ömrünü Mekke ya da Medine'de ibadetle geçiren.
Müceddeden: yeni olarak, yeni baştan.
Mücella: parlatılmış, parlak.
Müdâm: süren, sürekli.
Müeddebane: edepli biçimde.
Müfredat: ayrıntılar, dökümler.
Müfsit: fesat koyan, ara açan.
Mühmel: ihmal edilmiş, özensiz.
Mühri Süleyman: Süleyman Peygamber'in üst üste yerleştirilmiş iki eşkenar üçgen ya da altı köşeli yıldız biçimindeki yüzüğü.
Mühtedi: kendi dinini bırakarak Müslümanlığı kabul eden; dönme.
Mülaki: buluşan, kavuşan, görüşen.
Mülemma: sıvanmış, bulaşmış.
Mülhem: esinlenmiş, esinilmiş.
Mümtaz: seçkin.
Münafık: arabozan.
Münavebe: nöbetle iş görme, nöbetleşme.
Münevver: aydın, entelektüel.
Münhani: eğri, eğrilik.
Münkariz: tükenmiş, bitmiş; sona ermiş.

Mürteci: gerici, geriye dönen.
Mürteşi: rüşvet alan.
Müsadere: el koyma, zoralım.
Müseddes: altıgen.
Müstaid: istidatlı, yetenekli.
Müstebit: egemenliğinde bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan; despot.
Müstecir: bir şeyi kirayla tutan; kiracı.
Müstefreşe: odalık, cariye.
Müşaşa: parlak, parıltılı; göz alıcı, şatafatlı.
Müteaddit: çoğalan, çok, birçok, birkaç, türlü türlü.
Mütegallibe: zorla yönetimin başına geçmiş zorba takımı; derebeyleri.
Mütehammil: dayanabilen.
Mütenavib: birbiri ardınca devam eden, art arda gelen.
Müteveffa: ölü, ölmüş.
Mütevelli: bir vakfın yönetimine bakan görevli.
Müverrih: tarih yazan kimse, tarihçi.
Müzehhep: altın suyuna batırılmış, yaldızlanmış.
Müzehhip: yazma kitapları yaldızlı resim ve yazılarla süsleyen sanatçı; tezhipçi.
Müzekkere: bir iş için herhangi bir makama yazılan yazı.
Müzeyyen: süslenmiş, donanmış.

N

Nadim: pişman.
Nafe: kürk hayvanlarının göbek kısmından alınan parçalarla yapılan kürk.
Nakibüleşraf: Peygamber soyundan olanların işlerine bakmak üzere aralarından atanan görevli.
Nakşı kadem: ayak izi.
Nanpare: bir lokma ekmek; geçime yarayan iş.
Nar: ateş.
Nasiye: alın.
Nazar: bakma, bakış.
Nâzım: nazım şekline kayan, manzume yazan kimse.
Necip: soylu.

Nedim: meclis arkadaşı, sohbet arkadaşı.
Nefise: çok güzel, hoşa giden şey.
Nefsi nefis: tatlı ve değerli hayat.
Nemnak: nemli, ıslak.
Nevbünyad: yeni temel, yeni yapı.
Nevcivan: taze, genç, delikanlı.
Nevi şahsına münhasır: kendine has davranış ve karakteri olan kimseler için kullanılan deyim.
Nezahet: temizlik, paklık.
Nigâr: resim gibi güzel sevgili.
Nişimen: oturacak yer.
Növbeti hilafet: halifelik sırası.
Nusret: yardım, Tanrı yardımı; başarı, üstünlük.
Nübüvvet: peygamberlik.
Nüfuz: sözü dinlenme, sözü geçer olma.
Nümayiş: gösteriş, gösteri.

O

Ortanca: kıdemli zenci haremağası.

P

Padişahanı selef: gelmiş geçmiş padişahlar.
Payendaz: bir büyük kimsenin yolu üzerine döşenen halı ve benzeri şeyler.
Payzen: ayağına pranga vurulmuş kimse, mahkûm.
Pelaspare: eski püskü, yırtık pırtık.
Pençei afitap: güneş pençesi.
Peripeyker: peri yüzlü, çok güzel.
Pitoresk: resim konusu olmaya elverişli görünüm.
Puşide: örtü, perde.

R

Rahîm: esirgeyen, acıyan.
Rahmetmek: merhamet etmek, acımak.
Ram olmak: bir kimseye boyun eğerek onun buyruğu altına girmek.
Ratıp: yaş, nemli.

Refik: arkadaş, yoldaş.
Resmi küşat: açılış töreni.
Revak: sütunlar ya da ayaklar üzerinde taşınan zemin kat galerisi; üstündeki saçaklık ya da kemerlerle birlikte sütun dizisi.
Rical: ileri gelen devlet adamları.
Rida: örtü.
Rikâbı hümayun ağası: padişahın atının yanında yürüyen Saray görevlisi.
Rubı meskûn: dünyanın karalardan meydana gelen dörtte bir bölümü.
Rumî: filiz ve yaprak biçimli hayvan motifleriyle yapılmış süsleme.
Rüesa: reisler, başkanlar.
Rüstem: İran ulusal destanında adı geçen güçlü ve görkemli kahraman.

S

Saad: kutluluk, uğur; uğur getiren şey.
Sabi: ergenlik çağına ulaşmamış erkek çocuk.
Sadrı esbak: daha önceki sadrazam.
Safiha: metal levha.
Sahilsaray: deniz kıyısında bulunan saraylara verilen ad.
Sahn: avlu; sahne.
Sakii servendam: servi gibi uzun boylu içki dağıtıcısı.
Sarayı amire: padişah sarayı.
Sarayı ruşen: parlak, aydınlık saray.
Sathî: yüzeysel, üstünkörü.
Selsebil: süsleme öğesi olarak kullanılan bir tür çeşme aynası.
Serapa: baştan ayağa, tamamen, bütünüyle.
Serçeşme: çeşme başı, pınar; pir, baş.
Sergerde: bir toplulukta elebaşı, başkan.
Seriri saltanat: hükümdarlık tahtı.
Serpuş: başlık, başa giyilen şey.
Ser ü can: canla başla.
Seyf: kılıç.
Seyyiat: kötülükler, günahlar.
Silme: bir mimarlık eserinde bir öğeyi vurgulamak için yapılan taşkın ya da oyuk bezeme.

Sine: göğüs; yürek.
Stil: kahve mangalı.
Somaki: çok sert ve parlak bir tür mermer.
Söve: pencere ve kapı açıtlarının iki yanına yerleştirilen taş ya da ağaç dikme; pencere ve kapı kasasının parçalarından her biri.
Stalaktit: mimarlıkta destek ve süs öğesi olarak kullanılan taş, tuğla ve üst üste sıvalı küçük prizmatik bindirmelikler; mukarnas.
Su: kesintisiz bir şerit oluşturan ve üstünde bir bezeme bulunan dizlemsel yüzey; friz.
Subh: sabah, sabah vakti; tan zamanı.
Sulehayi ümmet: insanların günah işlememiş olanları.
Sultanı bihemta: eşi benzeri olmayan sultan.
Sultanı cihaniyan: dünyanın, bütün insanların sultanı.
Suretnüma: meydana gelen, oluşan, yüz gösteren.
Surname: şehzadelerin sünnet düğünleri ile hanım sultanların doğum ve evlenme törenlerini anlatan eser.
Suzi dil: gönül yanıklığı.
Süflî: alçak, bayağı, değersiz.
Sürre alayı: sürrei hümayunun Hicaz'a gönderilmesi nedeniyle düzenlenen özel birlik.
Sürre devesi: sürre alayına katılan gösterişli ve çok süslü deve.
Sürre emini: her yıl Haremeyn'e (Mekke ve Medine) gönderilen sürrei hümayunun (para ve armağanlar) yönetimiyle görevli kimse.

Ş

Şabbı emred: sakalı çıkmamış genç.
Şad: neşeli, mutlu.
Şahane: hükümdara ilişkin, ona özgü.
Şahanı dehr: çağın şahları, padişahları.
Şahbaz: gösterişli, yiğit kimse.
Şahniş: odanın cephesinde yer alan, üç yanı pencereli küçük çıkma, cumba; şahnişin.
Şakirt: öğrenci; çırak, yamak.
Şaşaa: gösteriş, tantana; parıltı, parlaklık.
Şayi: duyulmuş, işitilmiş.
Şebeke: kafes, parmaklık.

Şecaat: yiğitlik, yüreklilik.
Şecere: tek bir ağaç.
Şefii ümem: insanların şefaatçisi.
Şefik: şefkatli, acıyıp esirgeyen.
Şehbaz: gösterişli, yiğit kimse.
Şehi dadaver: adaletli hükümdar.
Şehinşahı zaman: çağın en büyük hükümdarı.
Şehlevent: yiğit, yakışıklı genç.
Şehriyarî: hükümdarla ilgili.
Şehvetengiz: cinsel istek uyandıran.
Şekavet: eşkıyalık, haydutluk.
Şenaat: alçaklık, kötülük, fenalık, iğrençlik.
Şenî: kötü, iğrenç, utanç verici.
Şer'î: şeriatla ilgili.
Şetaret: sevinç, şenlik, neşe.
Şevkâsâr: sevinç verici eserler.
Şevket: ululuk.
Şikâr ağaları: ava çıkan padişahın maiyetinde yer alan avcıların amirlerine verilen ad.
Şimali garbî: kuzeydoğu.
Şita: kış.
Şüheda: şehitler.

T

Taaffün: kokuşma, pis kokma.
Tafsil: ayrıntılarıyla uzun uzadıya anlatma.
Tagallüp: zorbalık yapma, baskı altında bulundurma.
Tahakküm: baskı altında tutma, zorbalıkla hükmetme.
Tahavvül: değişme, bir halden bir hale geçme.
Tahdit: sınırlama.
Tahsisat: ödenek.
Tahvil: dönüştürme.
Taife: insan topluluğu, takım, grup.
Takbil: öpme.
Taktir: damıtma, imbikten geçirme.
Tama: doymazlık, açgözlülük; tamah.

Tamiye: ebced hesabıyla tarih düşürmede istenen tarihi elde etmek için bir dizenin belirttiği sayıdan belirli bir sayıyı çıkarma ya da ekleme.
Tart: bir kimseyi bulunduğu görevden uzaklaştırma.
Tasrih: açık açık belirtme.
Tatar: posta görevlisi, ulak.
Tazim: ululama; saygı gösterme.
Taziz: saygıyla anma.
Tebaa: bir devletin yönetimi altında bulunan bireylerin tümü; uyruk.
Tebdil: değiştirme.
Teberdar: yeniçerilerde balta taşıyan sınıf.
Teberrüken: uğur sayarak.
Tecennün: delirme, çıldırma.
Tecrit: ayırma, ayrı koyma.
Teçhiz etmek: donatmak.
Teçhiz ve tekfin: ölünün gömülmeye hazırlanması.
Tekaüt: emekliye ayrılma; emeklilik.
Tekammül: olgunlaşma, kemale erme.
Telatin: kalın dana ya da öküz derisi.
Telhis: sadrazamın bir sorun hakkında padişaha bilgi vermek ve nasıl davranılacağı konusunda ondan görüş ve buyruk almak için yazdığı kısa ve özlü yazı.
Telin: lanetleme, lanet okuma.
Temaşa: bakıp seyretme.
Temayüz: kendini gösterme, sivrilme.
Tenasüp: uyma, uygunluk, orantı.
Tenazur: bakışım, simetri.
Tenezzüh: gezinti.
Tenkil: örnek olacak bir ceza verme; tepeleme.
Tenperver: rahatına düşkün.
Tenvir: aydınlatma.
Terkini kayıt: kaydını silme.
Terkip: birkaç şeyin birleşmesinden meydana gelen şey; bileşim.
Tesellüm: bir şeyi teslim alma.
Teshir: büyü yapma, büyüleme.
Tesit: kutlama.

Teşrif: bir yeri onurlandırma, şereflendirme.
Tevbih: azarlama.
Tevkiî: fermanlara tuğra çeken kimse.
Tevkir: saygı gösterme, ağırlama, ululama.
Teyemmüm: su bulunmayan yerde su niyetiyle toprak ya da kuma ellerini sürerek aptes alma.
Tezhip: bir elyazmasını, bir kitabı süsleme sanatı.
Tezkire: resmî makamdan yazılan yazı.
Tezkiye: cenaze kaldırılırken, imamın cemaate, ölenin iyi bir insan olup olmadığını sorması.
Tezvir: yalan söyleme, söze yalan katma; arabozma, kovuculuk.
Tezyin: süsleme.
Tilavet: Kuran'ı güzel sesle ve kuralla okuma.
Tımar: belirli görev ve hizmet karşılığında kişilere tahsis edilen arazi.
Tirkeş: okluk; terkeş.
Tomak: içi keçe, üstü meşin kaplı, saç örgüsü gibi örülmüş yuvarlak ve uzunca oyun aleti.
Tuğraî: fermanlara tuğra çeken kimse.
Tuğyan: taşma, taşkınlık; azgınlık.
Tüvana: dinç, güçlü, kuvvetli.

U

Ufkî: yatay.
Ulema: bilginler; din bilginleri.
Umur: işler, uğraşlar.
Uşak: bir yörenin halkından olan erkek.

Ü

Ümera: "paşa" rütbesinde olan komutanlar.

V

Vakanüvis: döneminin olaylarını saptamakla görevli tarihçi.
Vakayi: vakalar, olaylar.
Vakur: ağır, ağırbaşlı.
Vâlâ: yüce, yüksek, ulu.
Varun: ters, aksi, uğursuz.

Vechen: görünüş bakımından.
Verese: mirasçılar.
Viladetname: padişah ve yakınlarının doğum günü kutlamalarını anlatan eser.
Voyvoda: bir yerin vergilerini toplamakla görevlendirilen kimse.
Vuslat: sevgiliye kavuşma.
Vüzera: vezirler.

Y

Yalı: kıyı, sahil.
Yâran: dostlar.
Yâri vefakâr: vefalı dost.
Yaşmak: konik davlumbazlı ocaklarda, davlumbazın altındaki yarım silindir biçiminde bölüm.
Yeis: umutsuzluk, umut kesme.
Yıldıztaşı: ışık altında parlayan mika tanecikleri içeren kırmızımsı sarı renkte kuvars türü.

Z

Zatî: kişisel, özel.
Zeamet: belirli görev ve hizmet karşılığında kişilere tahsis edilen büyük arazi.
Zehî: "ne iyi, ne güzel" anlamında beğenme sözü.
Zelil: hor, hakir, alçak.
Zeman: çağ, devir; zaman.
Zevki selim: zevkin en yüksek derecesi.
Zeyl: etek.
Zihgir: okçuların yayı çekerken sağ ellerinin başparmaklarına taktıkları bir tür yüzük, halka.
Zincirbend: zincire vurulmuş.
Ziynet: süs.